Anton Marec

O pôvode názvov spišských obcí a miest

ABRAHÁMOVCE 1286 Abraham

Rozloha chotára: 665 ha

Nemecký názov: Abrahamsdorf

Názov obce je vraj odvodený od jej zakladateľa a prvého majiteľa Abraháma. Ten však nie je doložený v žiadnej s obcou súvisiacou listinou. Okrem toho, ako ukáže rozbor ďalších starých názvov spišských obcí, tieto nezvykli byť odvodené od osobných mien, ba prebiehal proces presne opačný – ich neskorší majitelia pochádzajúci z prostredia neveľmi civilizovanej uhorskej šľachty preberali, pravdepodobne ako svoje nové predikáty, názvy obcí, ktoré dostali do vlastníctva. A pretože Abrahámovce sú doslova obkolesené obcami, ktorých staré názvy majú banícke pozadie (Levkovce, Vlkovce, Pikovce), zdá sa oprávnenou otázka, či stredoveký pisár nezapísal ich názov v uvedenej podobe len preto, že nerozumel skutočnému, ktorý bol zrejme odvodený od nemeckého výrazu a b r a u m – lom a označujúci napríklad lom v neďalekom vrchu dnes nazývanom Orlov. Dá sa totiž predpokladať, že tento bizarný názov má korene v starom nemeckom výraze a d e l - baňa, ktorý sa neskôr posunul do podoby Adlerberg (der Adler – orol)... Nebol by to, vzhľadom na prípady, s ktorými sa stretneme v súvislosti s inými obcami, prípad ojedinelý.

Okrem toho, v Šariši existujú dve obce s takmer rovnakým stredovekým názvom, pričom obidve ležia v oblastiach kedysi, podobne ako Abrahámovce spišské, tiež poznačených dávnou baníckou činnosťou. Sú to – Abranovce v okrese Prešov (neďaleko leží obec dodnes nazývaná Zlatá Baňa) a Abrahámovce v okrese Bardejov (neďaleko obcí Koprivnica, čo je názov súvisiaci s nemeckým výrazom k o p e r – meď a Stuľany, kde názov súvisí so slovom s t o l l e – štôlňa). Najstarší zápis názvu obidvoch má podobu Abran. A to je tvar, ktorý sa opäť skôr ako od Abraháma – zakladateľa zdá byť odvodený práve od v stredoveku bežne požívaného výrazu a b r a u m označujúceho odkryté ložiská rudy („Abraum oder der Lagerstätte“). Tento názor posilňuje aj podoba názvu spišských Abrahámoviec z roku 1367 v tvare Abrahe. Ten sa zasa zdá byť odvodený od starého nemeckého slovesa a b r e c h a n, a b r a c h e n - lámať, dobývať. Názov, v ktorom sa evidentne spomína uvedené krstné meno, sa totiž prvý raz zjavuje až o päťdesiat rokov neskôr, keď tradícia už neuchovávala spomienku na pôvod názvu...

Avšak roku 1786 sa názov obce opäť zjavuje v tvare Abranowcze, pričom jeho koreň Abran je veľmi podobný koreňu v názve Abroncsúcs, ktorý patrí starej baníckej obci

Obručné, ležiacej na rozhraní Spiša a Šariša! Tá, podobne ako Abrahámovce na úpätí baníckych Levočských vrchov, bola zasa založená na úpätí pohoria s príznačným názvom Čergov, ktorého názov je odvodený od iného starého nemeckého slovesa c h i r c h e n, c h e r c h e n – kopať, hľadať rudu! Mimochodom, lokalita s názvom Abramova sa nachádza aj v chotári Spišskej Teplice, kde svojho času tiež prebiehala intenzívna banská činnosť, a tam už hádam ďalší Abrahám nezablúdil...

Súčasťou obce je aj pôvodne samostatná osada Pikovce, ktorej najstarší názov mal podoby Pyuk, resp. Pik súvisiace so starogermánskym výrazom p e k, p i k - špic, hrot, ale aj čakan – krompáč! Hoci aj tento považujú historici odvodený od osobného mena, v skutočnosti vznikol ako odraz povrchovej ťažby na úpätí Levočských vrchov. . A iste nie je bez zaujímavosti ani zistenie, že počas minulých storočí väčšina obyvateľov údolia žila práve v Pikovciach, a to napriek tomu, že v úzkom údolí neboli až tak vhodné podmienky na poľné hospodárstvo. Ktovie teda, či pôvodný názov Abrahámoviec neoznačoval len lokalitu, kde sa nachádzala baňa.

Oficiálny názov obce v tvare Abrahámovce bol zavedený až po vzniku Československej republiky roku 1918.

O tom, že Abrahámovce a Pikovce boli obývané prevažne baníkmi, svedčí ostatne aj skutočnosť, že už od včasného stredoveku patrili do spoločenstva privilegovaných spišských obcí nazývaného „Sedes decem lanceatorum“, čo sa dnes prekladá ako Stolica desiatich kopijníkov. Podľa názoru historikov ich obyvatelia – l a n c e á t i, partikulárni šľachtici , vykupovali svoj status povinnosťou stavať v prípade vojny do kráľovského vojska určitý počet kopijami ozbrojených bojovníkov, ktorý sa vzhľadom na rozlohu pôdy, ktorú lanceáti vlastnili, ustáli na čísle desať. Ak však boli takíto bojovníci v dobových správach označovaní latinským výrazom „pixidarius“, prípadne „hastatus“ (nemčina používala výraz „gliveninc“, ekvivalentom výrazu lancea bol „glevic“), a boli to zväčša v narábaní s kopijou špeciálne vycvičení muži najmä z radov Sikulov, treba sa zamyslieť nad tým, či sa za označením šľachticov neskrýval iný, vtedajšej realite bližší význam. Áno, slovo l a n c e

a pri doslovnom preklade z latinčiny označuje kopiju, počas stredoveku však bolo používané

najmä na označenie najmenšej taktickej jednotky kráľovského vojska, ktorá svojím rozhodným náporom rozrážala (podobne ako kopija nejakú hmotu) protistojace nepriateľské šíky! Tvoril ju obrnený rytier – spravidla šľachtic, jeho zbrojnoš a niekoľko väčšieho manévrovania schopných ozbrojencov, ktorí rytiera bránili, keďže pohyblivosť stredovekého obrnenca bola obmedzená. Práve o takomto rytierovi ostatne hovorilo aj nariadenie panovníka, ktoré nariaďovalo spišským kopijníkom postaviť muža „decentur armatum", teda primerane k danej úlohe vyzbrojeného!

Postaviť určený počet kopijí, pravdaže, nebola záležitosť lacná - výnosy z území, ktoré majitelia spišských kopijníckych obcí každoročne získavali, dokázali však zrejme túto povinnosť pokryť. Nuž a jediný zdroj, ktorý v tom období mohol na Spiši spoľahlivo zabezpečiť prostriedky na splnenie uvedenej povinnosti, bolo relatívne výnosné baníctvo. To, ostatne, potvrdzuje aj pôvodný význam názvov ďalších kopijníckych obcí Arnutovce, Betlanovce, Curia Tybe, Čenčice, Čepanovce, Hôrka, Jánovce, Kišovce, Komarovce, Levkovce, Lieskovany, Svätý Ondrej, Pikovce, ale aj zaniknuté Horanské či Pokoy...

Iným faktom poukazujúci na takýto pôvod spišských kopijníkov - lanceátov je rozsah a vzhľadom na miestne pomery jedinečnosť ich privilégií, ktoré dostali možno už pri prvom etablovaní uhorského štátu na Spiši („quam ad antiquo haberunt", píše panovník v listine, ktorou ich roku 1243 potvrdzoval). Tie ich stavali do pozície od miestnej politickej moci prakticky nezávislých ľudí, čo predstavovalo v tom období status prisudzovaný vlastne len baníkom. Nuž a pravidlá určujúce vzťahy vo vnútri tejto komunity sa zdajú byť odvodené azda ešte od zvykového práva, čo naznačuje, že mohlo ísť o osadníkov žijúcich v tomto kraji už na samom prahu ustanovenia uhorského štátu. A pretože najstaršie názvy ich obcí svojim pôvodom často siahajú až do starogermánskej slovnej zásoby, dá sa predpokladať, že išlo o potomkov práve týchto dávnych obyvateľov Spiša.

A prečo je názov Stolica desiatich kopijníkov nesprávnym prekladom spojenia Sedes decem lanceatorum? Z dvoch dôvodov. Prvým je nepresný preklad posledného slova, ktorý navodzuje zdanie, že do boja vysielaní bojovníci pochádzali z miestnych obyvateľov, druhým výraz stolica navodzujúci zdanie, že ide o pomenovanie centrálne organizovaného spolku. Prirodzenejším sa zdá použiť ďalší význam slova sedes a pripustiť, že názov vznikol s

významom „Územie tých, čo posielajú do kráľovského vojska desať kopijí“, pričom každému bolo jasné, že výraz kopija označuje uvedený bojový útvar...

□

ARNUTOVCE 1340 Kystamasi, Arnoltfalva

Rozloha chotára: 223 ha

Nemecký názov: Emaus, Hoefchen, Habchen

Podľa všeobecne prijímaného vysvetlenia má najstarší názov obce súvisieť s krstným menom jej majiteľa Arnolda, ktorému pri povýšení do šľachtického stavu panovník daroval k pôvodnemu chotáru osady ešte aj susedné územie, čím vznikla „terra magna Arnoldi“ (Arnoldova scelená zem). Na nej potom vraj vznikla obec roku 1340 zaznačená ako Arnoltfalva...

Pozornejšie ako doteraz si však treba všimnúť názov obce z roku 1435 v podobe Kysdoman, ktorého základ tvorí starý nemecký výraz t o m - diel zeme (korene v starogermánskom tvare t o m o s), kým prvú časť zasa nepresne zapísané maďarské prídavné meno kiss - malý. Označenie Malý diel zeme je totiž významovo identické s tým, ktorého základ mohlo tvoriť staré nemecké podstatné meno a r n - špic, resp. malý výbežok a ktoré, pretože táto časť naozaj tvorila výbežok územia nazývaného v 13. storočí Thome (vznikli na ňom aj Spišské Tomášovce), zrejme tvorilo základ súbežne používaného názvu Arnolt a neskôr Arnut, kde druhú časť tvorila stará nemecká príslovka u t - von vybiehajúci, trčiaci. Roku 1786 sa objavil v podobe Harnutowce. Úradný názov obce v tvare Arnutovce sa používa od roku 1920.

□

BALDOVCE 1317 villa Henrici et Eckhardi

Rozloha chotára:220 ha

Nemecký názov: Eckersdorf, Belsdorf

Najstarší zapísaný názov obce vychádza z mien jej vtedajších nájomcov, mešťanov zo Spišského Podhradia, ten dnešný mala, podľa najrozšírenejšej verzie, obec nadobudnúť podľa spišského župana Balda, ktorý Spiš riadil na samom konci 13. storočia. Názov Baldfalva sa prvý raz zjavuje roku 1344.

S ohľadom na spišskými Nemcami používaný názov Belsdorf sme však nútení zvážiť aj možnosť, že základom názvu sa stalo ešte staré nemecké sloveso b a l - víriť. Dôvod takéhoto pomenovania? Početné pramene minerálnej vody, ktoré tu v minulosti vyvierali Zvlášť, ak sa v jednej starej listine územie, kde obec vznikla, charakterizuje ako „Zeek prope Suburbium Castri“, teda neďaleko Hradného predmestia ležiacu osadu, pri ktorej vyvierajú pramene (staré germánske sloveso s e i k - striekať).

Názov Baldfalva pochádza z roku 1344, n ázov v tvare Baldowcze sa prvý raz použil roku 1808. Dnešný platí od roku 1920.

□

BATIZOVCE 1286 Batizfalva, 1308 Botiz

Rozloha chotára:1435 ha

Nemecký názov: Batizau, Botsdorf

Batizovce založil na rozsiahlom, roku 1264 darovanom území (v starých zápisoch zaznačenom ako „ Zenthene, územie opustené, zanedbané a bez hocakého obyvateľstva“) rytier Batiz zo šľachtického rodu Máriássy za účelom vytvoriť správne i cirkevné centrum

svojho budúceho podtatranského panstva. Tak znie najrozšírenejšia verzia o pôvode názvu obce.

Detaily tohto založenia sú však zložitejšie. Spomínaný šľachtic obec osobne nezakladal a aj neskôr mu nepatrila celá. Už krátko po donácii, roku 1279, totiž uzavrel dohodu s lokátormi Fröhlingom z Veľkej a Gottšalkom z Matejoviec, aby túto obec založili oni! Neexistoval teda nijaký dôvod nazývať obec podľa majiteľa územia - zvlášť, ak si roku 1286 polovicu dediny a k nej patriace pozemky prenajal iný lokátor banských obcí Menhardt.

Preto vyvstáva otázka, či tu už predtým neexistovala osada s názvom (a dôkazom môže byť spišskými Nemcami až donedávna zachovaný názov Botsdorf), čo súvisel so starým nemeckým výrazom b a t e - nájom, v podstate synonymom označenia Zethene – územie, z ktorého sa odvádza desiatok.

Tvar Botsdorf a tiež skutočnosť, že rovnaký či veľmi podobný názov sa vyskytuje aj v baníkmi exploatovaných Orlických horách, Jeseníkoch, či na poľskej strane Tatier, zasa indikuje názor, že staré pomenovanie obce môže mať základ v starom nemeckom slovese b o e t e n, b o t e n (základ v starogermánskom bhedh) – kopať. Na Slovensku sa stalo toto sloveso aj základom názvov iných baníckych obcí Boca či Bacúch.

Názov Batizovce sa v písomnej podobe prvý raz uvádza roku 1808.

□

BEHAROVCE 1297 Superiori Sygura

Rozloha chotára: 264 ha

Nemecký názov: Beharz

Slovné spojenie Superiori Sygura označovalo územie na hornom toku potoka dnes nazývaného Branisko, kde postupne vznikla osada. Základ jeho druhej časti zrejme tvorilo starogermánske sloveso s e i k - scedzovať, preciedzať alebo čistiť prostredníctvom vody (teda ryžovaním získavať drahé kovy), ktoré sa spojilo s výrazom u r - voda. Názov Superiori Sygura môžeme teda preložiť ako Horné Ryžovisko.

Predchodca dnešného názvu obce Beharovce sa prvý raz zjavuje roku 1338 v podobe Beherowch. Ten zasa môže mať korene v stredovekom nemeckom podstatnom mene b e h a r

r i, používanom, okrem iných, aj vo význame horský kotol či horami obkolesené územie, pričom treba predpokladať, že názov pomenúval polohu obce pod masívom Braniska. Iný, možno pravdepodobnejší pôvod názvu naznačuje staré nemecké sloveso b e h e r e n - vládnuť nad niečím, ovládať. Názov totiž mohol vzniknúť aj vo význame podriadená obec - zvlášť ak zápis v jednej zo starých listín miestnych obyvateľov charakterizuje ako „iobagones castri“, teda osoby v podriadenom postavení voči hradu.

Nedá sa však vylúčiť ani možnosť, že korene názvu siahajú až k starogermánskej predložke b h e h - mimo (owch – skomolenina výrazu au, osada) a najstarší názov, podobne ako latinské prídavné meno superiori, označoval značnú odľahlosť osady.

Podobu Beharowcze nájdeme už v súpise obcí z roku 1773, po roku 1920 sa začala používať v dnešná podoba Beharovce.

□

BETLANOVCE 1311 villa Bethleem

Rozloha chotára:1012 ha

Nemecký názov: Betelsdorf

Obec vraj bola nazvaná podľa svojho zakladateľa a prvého majiteľa, kopijníka Bethleema, čo má byť vtedajší prepis mena Bertold resp. Bertalam. Toto tvrdenie treba však považovať za málo dôveryhodné. Nezdá sa totiž veľmi pravdepodobné, že by, aj keď v maďarskom jazykovom prostredí, z pomenovania počas relatívne krátkeho obdobia vypadla taká kľúčová spoluhláska, akou je v spomínaných menách R. Rovnako nepravdepodobným vo vzťahu k tomuto menu sa zdá tvar Bethleem. Zvlášť, ak ho nezachoval ani názov používaný počas stáročí spišskými Nemcami, ktorí príležitosť zachovať meno prípadného zakladateľa zvykli využívať.

Naopak, mnohé nasvedčuje tomu, že tvar Bethleem bol vytvorený ako odraz v lokalite, ba možno na pomerne rozľahlom území vykonávanej činnosti, pričom jeho prvá časť je odvodená od starého nemeckého slovesa b o e t e n, kopať (starogermánsky tvar b h e i d,

b h e d h), ku ktorému bol pripojený rovnako starý tvar l e e m – hlina. Ten sa zvykol v starej baníckej nemčine niekedy používať aj na označenie menej kvalitnej rudy.

Na podporu tejto verzie je možné uviesť niekoľko faktov.

V tom istom období ako názov B e t h l e e m sa v historických dokumentoch zjavuje názov B e t h l e r pre dnešný Betliar, kde je ťažba zlata a iných drahých kovov bezpečne doložená. Bez povšimnutia nie je možné ponechať ani skutočnosť, že stará nemčina bežne označovala banský sekáč výrazom b e t e l. Sloveso b o e t e n, b e t e n však stojí aj v pozadí tvaru Betlen označujúceho už zaniknutú osadu pri Pozdišovciach, kde sa v stredoveku kopaním dolovala hrnčiarska hlina a rovnaký názov mala osada dnes tvoriaca súčasť Michaloviec, ktorých názov súvisí zasa so spracovaním rudy. A to isté sloveso bolo použité aj v názve Betlersdorf, ktorý pomenúval jednu z osád starobylého Nitrianskeho Pravna, v stredoveku osídleného nemeckými baníkmi. V Belianskych Tatrách, kde v masíve Bujačieho vrchu prebiehala ťažba výnosnej rudy zvlášť intenzívne, sa zasa stretneme s názvom Rotheleem pre lokalitu Červená hlina. Ten zasa dokladá používanie slova l e m, resp. l e e m vo vyššie spomenutom význame....

O tom, že starý názov Betlanoviec vznikol vo význame Územie, kde sa ťaží, svedčí však aj skutočnosť, že v jej histórii sa stretávame aj s vlastným menom zapísaným v podobe Both. To tiež súviselo s najstarším tvarom tohto slovesa b o e t e n! O baníckej minulosti obce ale svedčí aj fakt, že názov susednej , už zaniknutej osady, zdanlivo odvodený od krstného mena – Istvanfalva - mal v skutočnosti názov S c e e k f a l v a – Dedina, kde kope (staré germánske sloveso s e k) a do spomínaného tvaru bola zapísaná, keď prvú časť názvu nahradil iný tvar onoho slovesa s t e u p, resp. s t e u p k. To však neinformovaný pisár pochopil ako krstné meno Štefan a zapísal ho v maďarskej podobe. Rovnakým dôkazom sú názov blízkeho potoka Olšovec, odvodený od starého spišskonemeckého výrazu a l z, o l z, v miestnom baníckom dialekte označujúcom rudu či názov inej blízkej zaniknutej blízkej osady interpretovaný dnes v podobe Ždiar, v minulosti však Scyar, a súvisiaci s výrazom s c h a a r - banský diel.

Pri hľadaní dôkazov o baníckej minulosti tohto kúta Spiša však nemožno zabudnúť na inú zaniknutú osadu v tesnom susedstve Betlanoviec, uvádzanú ako villa Thron, čo je nepochybne zápis nárečovej podoby pôvodného názvu Thurau, ktorý má korene v slovese t h u y r k, slovese v podstate s rovnakým významom ako sloveso b o e t a n!

Dnešný názov obce v podobe Betlanovce sa začal úradne používať od roku 1920.

□

Rozbory niekoľkých vyššie uvedených názvov obcí či zaniknutých osád ukázali, že doterajšia prax odvodzovať staré názvy spišských obcí od osobných mien ich údajných vlastníkov či zakladateľov zrejme nemá oporu v reálnej situácii a táto nemôže slúžiť ani pre fundovaný výklad najstarších názvov Spiša. Fakty totiž nasvedčujú, že v skutočnosti dávali názvy obciam nie majitelia svojimi menami, ale vlastníci obcí práve od nich svoje mená odvodzovali – zrejme ako šľachtické prídomky! (Najlepším dôkazom je často používané prímenie Hermanna Berzeviczyho – Polan, ktoré nevzniklo na základe jeho dobrých vzťahov s Poľskom, ako sa nazdávajú historici, ale práve na základe vlastníctva obce, ktorá v tom období niesla takýto názov. Iný Berzeviczy, nazývaný Farkas, zasa používal skomolený tvar starého názvu dnešných Vlkoviec - Falksau...) Takýto vývoj ostatne vylučuje aj právne normy, ktorými sa riadili kopijnícke osady (a Betlanovce medzi ne patrili tiež!) - komunitu v nich predsa od začiatku tvorili navzájom úplne rovnocenní členovia. Bolo teda nepredstaviteľné, aby niektorý jej člen bol označený za zakladateľa, nebodaj vlastníka! Nepravdepodobnosť spomínaného oficiálneho tvrdenia dokážu aj ďalšie rozbory podobných názov spišských obcí. Na tomto mieste si však dovolíme uviesť názvy niekoľkých spišských osád, ktoré sa spojili so susednými väčšími obcami alebo zanikli, a preto sa o nich nezmienime, názvy, čo tiež podporujú vyslovené tvrdenie o pôvode názov.

O osade I s z a a k – Čepanovce, dnes súčasť Markušoviec, sa napríklad tvrdí, že súvisí s dávnym miestnym patrocíniom sv. Izáka. V skutočnosti je však len dôkazom vývoja názvu zloženého z výrazu označujúceho ložisko železnej rudy časťou výrazu i s e n, i s e r n - železo a tvaru z e e k (pôvodne s e k – rúbať, dobývať). Neskôr ale v tomto názve začalo dominovať sloveso s t e u p – ťažiť a názov sa postupne vyvinul do podôb Steupa, Zeupa a nakoniec Č e p a n.

Názov osady G y u r k h a z a. ležiacej kedysi juhovýchodn od Betlanoviec, sa zasa oficiálne spája s akýmsi Ďurkom. Predpokladať takýto tvar vlastného mena v názvosloví z 13. storočia

však nemá oporu vo vtedajšej realite, preto za oveľa pravdepodobnejšiu treba pokladať verziu, že tvar gyurk má základ v starom nemeckom výraze g w e r k – baník. (Gweru bol starogermánsky výraz na označenie baníckej štangle, pomocou ktorej sa vylamovala ruda.) Na podporu tohto tvrdenia sa dá uviesť, že v Dobšinej sa na konci stredoveku vyskytovalo

priezvisko Gywrksteller – predpokladať v čisto nemeckej Dobšinej človeka s prímením, do ktorého bolo zakomponované krstné meno Ďurko by bolo, každý uzná, naozaj priodvážnym počinom, prímenie s významom banský kopáč je však vysoko pravdepodobné. Názov dnes uvádzaný v podobe Ďurkovec teda v skutočnosti zrejme označoval lokalitu, kde stáli banícke domy...

A na záver názvy dvoch osád dnes patriacich do obce Hôrka. Osada K a m a r - Komárovce nezískala svoj názov tak, že ju založil nejaký šľachtic Komár, ako sa nazdávajú historici, skôr ho vari treba hľadať so slovom k a m e r , v starom nemeckom jazyku označujúcim banskú budovu. M a h a l bol zase výraz označujúci v starej nemčine súd. Je teda veľmi pravdepodobné, že obec uvádzaná kedysi ako M a c h a l, dnes Machalovce, bola v spoločenstve kopijnický ch osád pôvodne sídlom práve tejto inštitúcie a od tejto skutočnosti bolo odvodené i jej meno. Potvrdzuje to, ostatne, aj existencia šibenice na samom okraji jej chotára – spomína ju ešte aj historik Vencko...

□

BIJACOVCE 1260 terra Beech, villa Omnis sanctorum

Rozloha chotára: 1660 ha

Nemecký názov: Bethndorf

Názov tejto obce vysvetľujú slovenskí jazykovedci naozaj nevšedným spôsobom: Na úsvite uhorských dejín vraj sídlili v tejto obci strážcovia hraníc – Kumáni, ktorí pravidelne podnikali nájazdy na okolité slovenské obce, pričom jej obyvateľov z neznámych dôvodov bili. Úbohí Slovania začali preto Kumánov nazývať Bijaci. Kumáni, našťastie, odišli, Slovania prežili a pomstili sa svojim utlačovateľom obzvlášť kruto: Nazvali ich obec Bijacovce...

Ale vráťme sa z chodieb jazykovedného ústavu do reality, v ktorej existujú dve pravdepodobnejšie verzie.

Prvá hovorí, že Bijacovce vznikli splynutím pôvodnej valónskej obce nazývanej Dedina pri kostole Všetkých svätých so zemou „Beeche“, ktorú vlastnil šľachtic rovnakého mena.

Vtedy mal vzniknúť názov Beechau, ktorý sa postupne vyvíjal, až nadobudol dnešnú podobu. Pravdepodobnejším vysvetlením sa ale zdá, že spojenie dvoch osád bolo zachytené starým nemeckým výrazom b é t h e a (neskôr beide, starogermánsky tvar b h e i d) - spojený, resp. zložený z dvoch častí. Práve ono môže stáť aj za názvom, ktorý sa uvádza roku 1537 v podobe Bethania a ktorá sa dá vnímať vo význame „Obec tvorená obidvomi osadami“. Neskôr ale druhú časť názvu pravdepodobne nahradil výraz a c h (skomolenina výrazu a u) , vznikol názov Bethach, Beitach, Bijach alebo podobný (nikde však nezaznamenaný), ktorý v miestnom, stále viac slovanskom jazykovom prostredí, postupne dospel k tvaru Bijacovce. Vyskytol sa však aj tvar Becejovce...

Ak však vychádzame polohy obce pod Levočskými vrchmi, v stredoveku známym baníckym územím, nemožno vylúčiť, že korene názvu terra Beech siahajú k starému nemeckému slovesu b a k a n, b ä k a n – raziť, rúbať, dolovať (základ v starogermánskom b h e i e, ktoré však nadobúdalo aj podobu b i c k!) a mal označiť osadu baníkov. Naznačuje to, ostatne, aj ich spišskými Nemcami používaný názov, ktorý má rovnaký základ ako názvy Batizoviec či Betlanoviec.

Pokiaľ ide o označenie villa Omnis sanctorum, ten vychádzal z patrocínia miestneho kostola.

Prvá podoba dnešného názvu Bijaczovce sa uvádza roku 1773, úradny tvar sa používa od roku 1920.

□

BUGLOVCE 1335 Schreiberfalva,1364 Gebulfalva

Rozloha chotára:303 ha

Nemecký názov: Schreibersdorf, Büglsdorf

Obec vznikla na území, ktoré kráľ roku 1258 daroval dvom mešťanom z Levoče Gublinovi a Ternanovi, z ktorých prvý bol zároveň mestským pisárom v Levoči. V tejto jeho profesii korení prvý z názvov obce. V druhom je zasa zachytené mierne skomolené meno onoho pisára a je to zároveň tvar, z ktorého mal prešmyčkou vzniknúť názov Buglovce...

Nuž, možno sa všetko naozaj udialo práve takýmto spôsobom, pravdou však ostáva, že názov so základom b u g sa prvý raz zjavuje až roku 1639 v podobe Buglioc. A v jeho pozadí môže stáť vtedy bežne používané nemecké prídavné meno b u g a n – krivý, pomenúvajúci jej polohu v ohybe miestneho potoka, veď medzi Vojkovcami a Kaľavou (no nielen tam!) nájdeme výrazne zahnutý potok dodnes nazývaný Buglovec...

V starej nemčine však nachádzame aj výraz b ü g označujúci kopaním zničené lúky! Nesúvisí teda názov obce Buglioc – Buglovce (spišskí Nemci používali tvar Büglsdorf až donedávna) s dávnou banskou činnosťou v chotári?

V oficiálnych dokumentoch sa tvar Buglowcze prvý raz uvádza roku 1773, dnešný oficiálny tvar platí od roku 1920.

□

BUŠOVCE 1345 Bussundorph

Rozloha chotára: 903 ha

Nemecký názov: Bussen, Bauschendorf

Pri hľadaní pôvodu tohto názvu sa javia určujúcimi dve skutočnosti: že obec stojí na úpätí v stredoveku výrazne exploatovaného masívu Gola, ktorého názov súvisí so starogermánskym výrazom g o l - ložisko rudy alebo drahých kovov a zároveň, že sa baníčilo aj v niektorých častiach jej chotára – pripomeňme dodnes zachované názvy Steinkäule, pôvodne Steynkeile (Rudný porub), Nohgang (Slabá žila) či Hunnenhügel, pôvodne Hunzenhügel – Banský vŕšok. Nezabudnime však ani na nezvyčajné miestne patrocínium, veď sv. Vavrinec bol v stredoveku hojne uctievaný ako patrón hutníkov. Preto sa zdá vysoko pravdepodobné, že názov obce vznikol na základe starého nemeckého slovesa b u s s e n - páliť, spaľovať a súvisel s existenciou miestnej huty. Blízkosť rieky Poprad

vytvárala pre ňu zvlášť vhodné podmienky a jej existenciu dokazujú aj archeológmi objavené zvyšky taviacich pecí.

Toto zistenie však zásadne mení doteraz platný pohľad na názov lokality Stragar, ktorá podľa historikov údajne ležala na východ od Bušoviec

a mala v nej stáť osada uhorských pohraničných strážcov strážiacich tzv. Krajinskú bránu. Na pozadí rozboru vyššie uvedených názvov sa totiž zdá vysoko pravdepodobné, že v tomto prípade išlo o osadu baníkov a názov sa zachoval ako jeden z tých, ktorý sa v istom období používal popri názve Bussundorf, prípadne označoval k obci patriacu banícku lokalitu. Veď starogermánsky výraz s t r e i g označoval dlhú ryhu, teda povrchovú baňu a stredoveký nemecký výraz s t r a g e l zasa nástroj, ktorým sa niečo zoškrabuje - presne taký sa používal pri povrchovej ťažbe! Zabudnúť však nesmieme ani na stredovekú banícku osadu Stríž (pôvodne zrejme Strig) neďaleko mesta Poprad, ktorej názov mal nepochybne rovnaký základ! A príznačné je aj označenie t e r r a Stragar, ktoré by sa ako označenie strážnej stanice iste nepoužilo. Mimochodom, dnešné Dolné Strháre, obec v okrese Veľký Krtíš, označené roku 1260 takmer zhodným názvom Strogar, považujú historici zasa za obec dvorníkov, teda správcov feudálnych hospodárstiev...

Okrem toho: aký zmysel by malo udržiavať strážnu a kontrolnú službu v mieste, ktoré sa pri príchode od Podolínca dalo pohodlne obísť smerom na vtedy už jestvujúce Vojňany? Iným protiargumentom je význam názvu Maldur pre dnešné, východnejšie ležiace Podhorany. Tento totiž označoval osadu pri mlyne a stavať mlyn mimo hraníc krajiny, každý uzná, nie je veľmi prezieravé riešenie...

Toto zistenie, spolu s objasnením skutočného pôvodu starých názvov ďalších údajne tiež strážnych osád - Capost (Hrabušice), Mons speculationis (Kláštorisko), Ewer (predchodca Jarabiny), Eur (Strážky či Stráže pri Poprade), ale aj Chrásť či Dlhé Stráže (mimochodom, kto organizoval a hlavne financoval takú hustú sieť strážnych osád?) ostávajú faktami, ktoré nemožno nevziať do úvahy a na ich základe nehľadať úplne inú interpretáciu celej jednej kapitoly stredovekých dejín Spiša postavenej doteraz na údajnej existencii práve týchto osád.

Dnešný názov obce sa prvý raz uvádza v tvare Bussowce roku 1808, v podobe Bušovce ho úradne začali používať po roku 1920. Nemecké označenie Bauschendorf tiež naznačuje spomínanú minulosť obce, sloveso pauschen, bauschen sa v neskorších storočiach používalo vo význame odlievať a názov trejme vznikol vo vzťahu k tu činnej hute.

□

BYSTRANY 1268 Eulenbach

Počet obyvateľov: 3270 Rozloha chotára: 1782 ha

Nemecký názov: Wallbach 410 m n. m.

Najstarší zapísaný názov obce vytvára predstavu, že ten bol spätý s názvom potoka, ktorý z nevysvetliteľných príčin niesol pre stredovekých kolonistov úplne atypický názov Soví potok. Ako tento ale v skutočnosti vznikol?

Vysvetlením by mohla byť pisárova neznalosť miestneho dialektu a posunutie pôvodného názvu obce Wallenbach, Wellenbach do veľmi podobného tvaru Eulenbach. Vychádzajúc z oficiálnych dejín Spiša by sa dalo predpokladať, že jej zakladateľmi obce boli kolonisti valónskeho pôvodu - tvarom W a l l e n sa totiž v starej nemčine označovali Valóni, Či však títo naozaj kolonizovali v stredoveku Spiš, ostáva otvorenou otázkou, a preto sa pravdepodobnejším vysvetlením zdá verzia, že názov obce bol odvodený od názvu miestneho mocného, až divokého potoka, ktorého súčasťou bolo starogermánske prídavné meno b e l, resp. w e l. Toto sa totiž vyskytovalo aj v podobe e u l!

Po roku 1773 sa ako úradný názov obce používal spišskonemecký názov Wellbach, od ustanovenia Československej republiky platila jeho poslovenčená podoba Veľbachy.

Dnešný názov Bystrany akoby potvrdzoval, že starý názov obce predsa len súvisí s charakterom miestneho potoka, platí od roku 1948.

□

BRUTOVCE 1319 Brotonech

Rozloha chotára: 1404 ha

Nemecký názov: Stenzlau

Vraj boli miestni obyvatelia chýrnymi pekármi chleba, v nemčine označovanom slovom b r o t, hovorí povesť, a práve v tomto fakte treba hľadať pôvod názvu Brotonech, Brotenech Brutovce teda mali byť Dedina chleba...

V akademickej verzii o vzniku najstaršieho pomenovania sa zasa hovorí, že obec vznikla v rohu (e c k e), ktorý v Levočských vrchoch dodnes vytvárajú hranice spišskej a šarišskej župy. Pretože išlo o územie pomerne rozľahlé – široké, bolo v názve použité aj nemecké prídavné meno b r e i t e n, ktoré vraj vo vtedajšej spišskonemeckej výslovnosti malo podobu b r o t o n. Brotoneck, tak mal pôvodne znieť názov lokality, kde neskôr vznikla osada Brotenech.

Spišskonemecká banícka tradícia ale poznala sloveso b r a t a n, b r o t a n a používala ho vo význame pražiť, taviť rudu (dodnes používaný nárečový výraz brotvanka – plech na pečenie). Nesúvisel teda najstarší názov Brutoviec, ležiacich v údolí hornej Torysy, kedysi nazývanej Syben (od slovesa sieben, syben – ryžovať) skôr s existenciou huty? Pri hľadaní odpovede na túto otázku si treba zvlášť dobre všimnúť názov obce používaný spišskými Nemcami. Jeho pozadie tvorí sloveso s t a n z e n, s t e n z e n, ktoré malo v starej nemčine význam dobývať. A že sa tu ruda či drahé kovy v minulosti naozaj ťažili, dokazujú v chotári Brutoviec sa nachádzajúce názvy Strieborná hora či Orlovec, ktorý vznikol otrockým prekladom názvu Edel-, Adelberg – Rudná baňa. Nuž a kde pôsobili baníci, tam zákonite museli stáť huty a žiť hutníci! Ich prítomnosť v tejto lokalite, ostatne, dosvedčuje aj miestny po architektonickej stránke zvlášť hodnotný kostol opäť zasvätený sv. Vavrincovi, patrónovi hutníckeho remesla, čo je ďalší dôvod vnímať pôvodný názov Brutoviec vo význame Huta, Hutisko. A že obec zakladali nemeckí baníci, dosvedčuje miestne vari najrozšírenejšie priezvisko Hockicko. Vyvinuli sa totiž z označenia človeka, ktorý v hute (v starej nemčine h o t) vykonával činnosť označovanú slovesom k i k e n, k i c k e n - držať dozor. V ňom má korene aj iné v Brutovciach rozšírené priezvisko Kicko...

Dnešný názov obce, ktorého predchodcom bol maďarský tvar Bruttocz , prvý raz použili roku 1773 v tvare Brutowcze. Podoba Brutovce sa oficiálne používa od roku 1920.

□

ČIERNA HORA koniec 17. st. Čierna Hora

Rozloha chotára: 985 ha

Nemecký názov: Schwarzberg

Obec leží v takzvanom poľskom Spiši, teda území, ktoré po ustanovení Československa a Poľska roku 1918 pripadlo severnému susedovi Slovenska. Jej chotár, ktorý sa skladá z dvoch pôvodne nezávislých častí – Čiernej Hory a Za Horou, nebol dlho trvale osídlený, desaťročia predtým tu však existovali početné folvarky – navzájom izolované usadlosti sezónnych baníkov. Stálymi obyvateľmi týchto horských lúk a nesúvislých lesných porastov sa stali až pastieri, ktorých tu majitelia územia Horváthovci usadili v druhej polovici 17. storočia. Strediskom osídľovania sa vtedy stala osada Šoltýstvo, sídlo šoltýsa, teda človeka, ktorý osídľovanie riadil. Stála a dodnes stojí v najvyššie položenej lokalite územia, na ktorom obec vznikla. Podľa názvu pôvodne husto zalesneného vrchu, ktorý sa dvíha práve nad Šoltýstvom, mala vtedy časť inklinujúca k Jurgowu dostať názov Čierna Hora, pričom časť inklinujúcu k Tribšu zasa názov Za Horou. Do jednej politickej obce boli spojené až po druhej svetovej vojne, vtedy aj obec prijala názov Čierna Hora.

Ten viedol v posledných rokoch však aj k teórii, že korení v období, keď toto územie mali osídliť valasi až z balkánskej Čiernej Hory. Dokonca sa robil antropologický výskum, ktorý to mal dokázať! Táto verzia sa však zdá naozaj málo pravdepodobná, a to tým viac, že tradícia zachovala ako najstaršie rody s priezviskami Milon – Milan (pôvod zrejme v slove m i l l a – uhliarska míľa) či Miškovič (pravdepodobne od s m i s s a - kováčska dielňa) a podobnými, ktoré naznačujú, že ich nositelia boli baníci, ktorí už nepochybne používali výraz a l z. Aj preto stojí za úvahu iná verzia, ktorá tvrdí, že pomenovanie obce síce je odvodené od názvu spomínaného vrchu Čierna hora, ten však k dnešnej podobe dospel cez názov A l z e n b e r g - Schwarzenberg, veď nie náhodou sa dnes nazýva Olczanski wierch!

A nie náhodou sa v chotári obce niekoľkokrát stretneme aj s pomenovaním lokality v podobe Grapa súvisiacim so slovesom g r a b e n či názvom vŕšku v podobe Kozinec, ktorého základ tvorí sloveso k i r k e n, c h i r c h e n, t s c h i r g e n - dolovať. Názov Tschirgenberg sa tu totiž posunul do podoby Ziegenberg – Kozinec.

Inú, dosť podobnú verziu ponúka fakt, že už stredovekí baníci poznali rudy, ktoré označovali názvami „swarten eysensteyn“ (dnes mangánová ruda) či „swarters“ (dnes tetraedrit). Je celkom možné, že niektorú z nich ťažili práve v masíve spomínaného vrchu a táto skutočnosť sa potom odrazila aj v jeho pomenovaní. Nuž a z názvu, v ktorom nechýbalo prídavné meno s w a r t, s c h w a r z – čierny sa potom názov rozšíril aj na obec, čo pod ním od polovice 17. storočia z pôvodných baníckych osád pričinením takzvaného valaského obyvateľstva vznikla.

ČERVENÝ KLÁŠTOR 1873 Nižné Šváby

Rozloha chotára: 304 ha

Nemecký názov: Niedere Schwaben

Jadro obce vzniklo roku 1786. Vtedy sa, po prevzatí miestneho kláštorného majetku štátom, do majera nazývaného Sublechnicz (Nižná Lechnica) prisťahovali kolonisti zo Švábska (Schwaben) a založili tu osadu. Práve osídlenie lokality ľuďmi tohto pôvodu sa stalo základom názvu v jeho počiatočnej podobe a neskôr i názvu slovenského.

Dnešná obec Červený Kláštor vznikla roku 1948, keď boli k Nižným Švábom pričlenené územie, kde sa nachádza budova bývalého kláštora kartuziánov a kamaldulov, ľudovo nazývaného Červený kláštor i povyše neho stojaca kúpeľná osada Smerdžonka. Odvtedy sa používa aj jej dnešný úradný názov.

DANIŠOVCE 1317 villa Dionysi

Rozloha chotára: 430 ha

Nemecký názov: Dennsdorf .

Pôvod názvu obce siaha k jej zakladateľovi. Spomína ho zápis z roku 1287, kde sa Danišovce, pôvodne osada uhliarov, uvádza ako "villa Nicolai filii Dionysi", teda obec Mikulášovho syna Dionýza, šľachtica z rodu Szigrayovcov. Že názov obce naozaj korení v tomto mene, dosvedčuje aj pôvodné zasvätenie miestneho kostola sv. Dionýzovi. Tento šíriteľ kresťanstva na území dnešného Paríža, v tamojšom dialekte nazývaný Denis, však zrejme nebol novým, už prevažne slovanským obyvateľom obce zvlášť blízky, a tak ho v 18. storočí nahradila sv. Mária Magdaléna – kajúcnica.

Dnešný názov prvý raz publikovali roku 1773 v tvare Danissowcze. Jeho základom sa zrejme stal maďarský tvar Danusfalva, spomínaný už roku 1333, v ktorom bola použitá pomaďarčená podoba francúzskej verzie mena Dionýz - Denis. Úradný názov Danišovce sa používa od roku 1920.

DLHÉ STRÁŽE 1317 Landwart

Rozloha chotára: 337 ha

Nemecký názov: Lengwart

Najstarší názov tejto obce je odvodený od mena levočského mešťana Lenharta – Landwarta, teda Leonarda, ktorý v tejto lokalite vybudoval majer, hovorí verzia považovaná za najvieryhodnejšiu. Vzhľadom na blízkosť výnosnej baníckej lokality Bicere by však bolo vhodné doplniť toto tvrdenie informáciou, že spomínaný Leonard, ak by jestvoval, by sa zrejme skôr ako na založenie majera zameral na vybudovanie huty, ktorá by spracovávala v tejto lokalite vyťaženú rudu. Názov neďalekej lokality Bicere totiž súvisí s už spomenutým slovesom b i t e n oddeľovať, ryť, dobývať, ktoré sa v názve spojilo s výrazom e r s - ruda a označilo banskú lokalitu. Nasvedčuje tomu aj na začiatku 15. storočia spomínaný názov lokality v podobe Pecher, súvisiaci so starým nemeckým slovesom p o c h e n, p o e c h e n – kopať.

Z tohto hľadiska sa existencia spomínaného Leonarda javí ako nereálna a preto si treba viac všímať skutočnosť, že stará nemčina poznala výrazy, z ktorých sa dá vyskladať názov zapísaný roku 1407 aq identifikovať jeho reálny význam. Prvý výraz l e n g, l a n g bol používaný vo význame odľahlý, druhý, v a r t vo význame prejazd, prechod. Názov Lengvarth, ale aj ten, ktorý iste nie náhodou donedávna používali spišskí Nemci, teda označoval pôvodne na samom okraji levočského feudálneho panstva ležiaci prechod na druhú stranu pohoria Scemene, dnešných Levočských

vrchov? Naznačuje to aj názov z roku 1317 označujúci prejazd z jedného kraja (land) do druhého.

DOĽANY 1319 Clara vallis

Rozloha chotára: 367 ha

Nemecký názov: Lichtau

Obec vznikla na území pôvodne patriacom obci Klčov, keď tu roku 1297 hrhovský ťažiar Ladan usadil prvých osadníkov. Jej najstarší názov sa dá preložiť dvojako: ako Jasná dolina, ale aj ako Dolina, nad ktorou sa vznáša žiara. Zdá sa, že situáciu spred stáročí lepšie vystihuje druhá podoba: v údolí totiž vtedy s veľkou pravdepodobnosťou stáli huty, z ktorých k oblohe stúpal odraz plápolajúceho ohňa, teda žiara. Naznačuje to aj skutočnosť, že okrem starých nemeckých slov c l a r - jasný a v a l - údolie sa na označenie obce začal používať aj spišskonemecký názov, v ktorom sa už vyskytovalo sloveso l e u c h t e n – žiariť. Práve od neho je odvodený názov, ktorý potom v mierne upravenej podobe používali spišskí Nemci.

A akú rudu huty v Clara vallis spracovávali? Najmä tú miestnu. Okrem nej však aj tú vyťaženú v okolitých baniach a potom rozdrvenú v banskom mlyne, čo stál v nižšie položenom Klčove, kde miestny potok mal predsa len silnejší prúd. Veď napríklad v najstaršom názve Dolian z roku 1355 D o l y n sa dá vystopovať staré nemecké slovo d o l, ktoré označovalo „stabeisen“, čiže odliate kusy železa požívané na výrobu podkov či reťazí. Takýto pôvod potvrdzuje aj názov v tvare D o l a n z roku 1773 - je totiž s veľkou pravdepodobnosťou len zlým zápisom tvaru Dolau.

Iným dôkazom, že sa v tejto lokalite ťažila ruda je dodnes zachovaný názov neďalekého kopca Jazerec. Ten sa totiž zdá byť odvodený od tvaru J a s e r n e c k, teda Rudný kút (j o s, j a s – nárečové stredoveké výrazy na pomenovanie rudy pochádzajúce ešte zo starogermánskeho a i o s - železo.) Zabudnúť však netreba ani na miestny názov Peklisko, pôvodne h ö l e - diera, čiže štôlňa.

V dnešnej podobe sa názov „údolia, nad ktorým sa vznáša žiara“ prvý raz uvádza roku 1808 a to v tvare Dolany. Tvar Doľany sa úradne používa od roku 1920.

DOMAŇOVCE 1258 Daman

Rozloha chotára 1283 ha

Nemecký názov: Domansdorf

Archeologické nálezy vraj dokazujú osídlenie slovanským obyvateľstvom už od 9. storočia. V jeho slovnej zásobe však nenachádzame slovo, ktoré by prijateľným spôsobom vysvetľovalo najstarší názov. Preto je možné predpokladať, že v osídlení lokality prevažovalo nemecké obyvateľstvo a základom názvu sa stal starý nemecký výraz d a m – vyvýšenina, ktorý zrejme pomenúval pôvodnu polohu osady. Zároveň však treba vzhľadom na polohu obce pri vodnom toku vziať do úvahy, že názov môže byť ešte staršieho pôvodu a jeho základ tvorí starými Germánmi používaný výraz d a m o označujúci mokrinu.

Názov v podobe Domanowcze sa prvý raz uvádza roku 1773, dnešný tvar platí od roku 1920.

DRAVCE 1263 Drauch

Rozloha chotára:1296 ha

Nemecký názov: Dreuz, Autz

Táto obec je historikmi považovaná za jednu zo služobníckych obcí Spišského hradu. Vraj jej obyvatelia chovali pre Spišský hrad poľovné vtáky, teda dravce. Preto jej dnešný názov. Reálne fakty však naznačujú, že zaradenie tejto obce do spomínanej kategórie predstavuje len rozvíjanie ďalšej málo pravdepodobnej verzie o usporiadaní ranostredovekého Spiša....

Jedným nich je ten, že obec od svojho vzniku viac ako ku hradu inklinovala k Spišskému Štvrtku a Spišskému kláštoru pri Štiavniku. Iným, že zemepisné názvy v jej okolí, ako Heuberg, Haneberg či Bicere (názov vysvetlený v súvislosti s obcou Dlhé Stráže) naznačujú, že miestne obyvateľstvo sa v stredoveku venovalo skôr baníctvu ako činnosti, ktorá mohla uživiť dve, snáď tri rodiny. Koniec - koncov, aj mnísi, ktorí sem boli podľa tradície Görgeyovcami presídlení z Údolia sv. Antona pri Dunajci, asi neprišli do tejto lokality, aby pomohli s chovom dravých vtákov. Ich úplne samozrejmou úlohou bolo popri starostlivosti o pocestných uplatniť aj skúsenosti z baníckej činnosti, ktorú ich bývalý kláštor - depozitúra cistercitského kláštora v Scyrzyci - vykonával do svojho zániku. A to už len preto, aby získali prostriedky na svoju existenciu

Okrem toho, latinčina slovo so základom d r a u vôbec nepozná, vo význame dravec používa výraz bestia. Označenie „draucari“ z listu panovníka, na ktoré sa historici odvolávajú a vysvetľujú ako dravčiari – chovatelia dravcov, treba preto chápať ako latinizovaný tvar pôvodného označenia obyvateľov obce, ktoré súviselo buď s ešte starogermánskymi slovesami d r a - oddeľovať, resp. d h r e u - lámať alebo starým nemeckým výrazom d r a c h - výnosný. Teda s výrazmi opäť naznačujúcimi súvis s banskou činnosťou veď v nich má korene napríklad aj názov Dračej dolinky v Tatrách, kde je stredoveké baníctvo jednoznačne dokázané. A rovnako je to s latinským prepisom jej názvu v podobe „villa Draucariorum“...

Ako ďalší argument musíme vziať do úvahy tiež skutočnosť, že okrem Draviec spišských existujú napríklad aj Dravce Šarišské a tie sa tiež vyskytujú v regióne, kde sa kedysi dolovala ruda. Ich najstarší názov má takmer zhodnú podobu D o r a u c h, pričom centrálny hrad tohto kúta Šariša zasa nazývali v tom období T h o r k u, čo je tvar s koreňmi v starom nemeckom výraze t h ü r k – baníčiť. Najstarší názov ďalšej obce s názvom Dravce, a to v okrese Lučenec, má takmer podobnú podobu - Doroch. A že aj tento súvisí s baníctvom, potvrdzuje ich poloha v tesnej blízkosti známeho baníckeho mestečka Ožďany. Navyše, neďaleko leží dedinka s komickým názvom Panické Dravce, pôvodne ale Pani Dorocz, čo je názov, v ktorom prvá časť opäť naznačuje dávnu ťažbu drahých kovov ryžovaním, keďže slovo p a n v starej nemčine označovalo ryžovaciu panvicu...

Aký je teda na pozadí týchto zistení skutočný význam najstaršieho tvaru Drauch, ktorým bola označená obec Dravce v polovici 13. storočia? Rovnaký, aký skrývajú názvy Dorach, Dorocz či Doroch - pomenúval obec, v okolí ktorej a najmä v už spomínanej lokalite Bicere sa tiež vykonávala banícka činnosť? A úplne nakoniec: v zákonoch kráľa Ladislava z polovice 12. storočia nájdeme okrem iných aj takéto ustanovenie: „ Koniarnici, psiari a sokolníci nech neobývajú osady servientov.“ Ustanovenie, z ktorého je zrejmé, že aj pri profesii „dravčiara“ sa jednalo o vyslovene individuálnu činnosť, neviazanú na celú obecnú komunitu, čo vylučuje pomenovanie obce podľa nej.

Názov Drawcze sa prvý raz uvádza roku 1773. Jeho dnešná podoba platí od roku 1920.

DÚBRAVA 1293 Dobra, Dubra

Rozloha chotára: 960 ha

Nemecký názov: Dubravetz

Tvary najstaršieho názvu obce ponúkajú niekoľko verzií o jeho vzniku. Najmenej pravdepodobná je tá, že vznikol ako odraz dávnej skutočnosti, keď v okolí rástli duby. Toto konštatovanie vychádza z odborného fytocenologického výskumu pracovníkov Vysokej školy lesníckej vo Zvolene, podľa ktorého v 13. storočí sa listnaté lesy v tatranskom podhorí v podstate nevyskytovali.

Ako iný, no tiež málo pravdepodobný, sa ponúka predpoklad, že názov mal pôvodne základ v starom nemeckom výraze d u w a – prázdny, jalový, v tomto prípade vo vzťahu k výskytu rudy, a práve tento bol roku 1293 zapísaný v podobe Dubra, resp. Dobra, pretože v ňom prebehlo spodobovanie W do podoby B. Druhú časť tvorí tvar r a známy z pomenovaní typu Tatra, či Matra označujúci masív.

Väčšiu pozornosť si zaslúži skutočnosť, že úplne zhodný názov z roku 1363 v tvare Dobra pomenúval obec Dobrá nad Ondavou, v okolí ktorej sa, rovnako ako v okolí Dúbravy, tiež vyskytujú názvy typu Jasenov odvodené od slova j a s – ruda. V okrese Trebišov, kde zrejme nie náhodou od 13. storočia dominovali v baníctve zbehlí premonštráti usídlení v Leleši, dokonca nájdeme obec, ktorá si svoj názov Dobra z roku 1323 zachovala dodnes, pričom v jej okolí leží niekoľko obcí s názvami odvíjajúcimi sa od baníckej minulosti. A podobne je to aj v prípade nemeckými kolonistami osídlenej Dobrej Nivy na strednom

Slovensku, roku 1254 spomínanej pod názvom Dobruna, ktorej panovník o šestnásť rokov neskoršie udelil právo „zbierať kamene“, čo je nepochybne povolenie ťažiť rudu! Pri obci dnes nazývanej Dobročná, ležiacej v blízkosti baníckeho Nitrianskeho Pravna, zasa dokázateľne existovala baňa na zlato...

Tieto skutočnosti naznačujú, že aj najstaršie pomenovanie Dúbravy treba vnímať najmä v súvislosti s polohou obce pod masívom Branisko, kedysi preukázateľne bohatom na rudu. a zvážiť, či základ tvarov Dubra, Dobra netreba hľadať v slovese d o b a n, ktoré v starej nemčine malo význam dobývať, ťažiť, prípadne v ešte starogermánskej podobe tohto slovesa d h a u b (existoval však aj výraz d h u b – hlbina, jama, teda povrchová baňa).

A kde sa táto baňa mohla nachádzať? To nám zasa naznačuje názov vrchu nachádzajúceho sa priamo v chotári, ktorý znie Rajtopíky. Ten sa totiž vyvinul zo starogermánskeho slovesa r i k - ryť, ktoré sa neskôr transformovalo až do podoby r e i c h (rovnako sa vyvíjal aj názov Slovenského raja) a výrazu t o p - výbežok, vrchol.

V spišskonemeckom názve si treba všimnúť koncovku -etz, s veľkou pravdepodobnodťou pôvodne e r s - ruda

Dnešný názov Dubrawa sa prvá raz uvádza roku 1773, úradný tvar Dúbrava zaviedli po roku 1920.

DURŠTÍN 1463 Dursteyn

Rozloha chotára: 409 ha

Nemecký názov: Duyrenstein .

Ako najpravdepodobnejšie vysvetlenie názvu sa javí skutočnosť, že označoval existenciu osady pod obtiažnym prechodom cez skaly do susedného chotára. Prvá časť názvu je totiž zhodná so starým tvarom nemeckej predložky d u r ch - cez, teda d u r.

Vzhľadom na pôvod názvov okolitých obcí (Krempachy, Falštín, Nedeca - všetky spojené s baníckou činnosťou) treba však zvážiť aj možnosť, či pôvodný názov nemal podobu Duyrnsteyn. Spojenie prídavného mena d u y r - vzácny a podstatného mena s t e y n totiž

v minulosti mohlo označovať označovať hodnotnejšiu rudu a názov pôvodne baníckej osady mohol vyplynúť z jej polohy pri miestnom nálezisku.

FALŠTÍN 16. storočie Falksteyn

Rozloha chotára: 530 ha

Nemecký názov: Falkenstein

Ak názov neďalekého vrchu znie Hombark – Hauwerk, teda Vrch, kde sa kope a v chotári obce nájdeme aj názov Zlatné, nemôžeme prehliadnuť, že stará nemčina poznala aj sloveso v a l e n, f a l e n - rúbať resp. dobývať rudu a od toho odvodené podstatné meno f a l, f e l ba niekedy aj f o l - baňa. Slovo, ktoré, ako to dokazuje starý názov osady Biele Vody v podobe Felkwasser či obce Felka - Veľka, sa niekedy prechyľovalo aj do podoby f e l k , f o l k (Folkmar - Folkmár) či f a l k. A práve tá posledná mohla v spojení so slovom s t e y n (v miestnych pomeroch zrejme zvlášť používaným na označenie rudy, viď názov Durštýn!), vytvoriť názov lokality v podobe Falensteyn – Falkensteyn, a to vo význame Rudný porub – Poruba. Názov, ktorý noví osídlenci slovanského pôvodu neskôr upravili do zjednodušenej podoby Falštín.

Nepochybne treba však vziať do úvahy aj slovo f a l k e – sokol a pripustiť, že obec vznikla pod skalami, ktoré pri love pomocou sokola využívali vtedajší falkneri – sokoliari. Jednou z nich mohla byť dnešná Dluga skala...

FRIDMAN 1320 Fredmangasa

Veľkosť chotára: 731 ha

Nemecký názov: Fridman

Názov centrálnej obce poľského Spiša je odvodený od mena jej zakladateľa Fridricha z rodu Berzeviczy, ktorý toto územie začiatkom 14. storočia kolonizoval. Jeho názov Fredman - Fridovo, čiže Fridrichovo územie sa stal základom pre názov centrálnej obce, ktorý však uhorský pisár upravil do podoby Fredmangasa. Tak znie jedna verzia o pôvode názvu.

Úplne inú ale otvára fakt, že stará nemčina poznala podstatné meno f r e d u m – ochrana, ktoré stará nemčina bežne používala pri vytváraní práve zemepisných názvov. Rovnaká genéza sa dá vystopovať v prípade moravskosliezskeho mesta Frýdek či mesta Frýdlant v severných Čechách. Preto treba považovať za dosť pravdepodobné, že názov Fredman vznikol ako výraz označujúci „obec, ktorá poskytuje ochranu“, teda bezpečné miesto pre putujúcich kupcov a iných cestujúcich. Práve táto skutočnosť zrejme spôsobila, že sa postupne vyvinula na obchodné centrum kraja. Túto funkciu mohol Fridman plniť aj vzhľadom na skutočnosť, že táto obec, ktorej centrum svojim usporiadaním pripomína mestečko, je zrejme vôbec najstaršou v oblasti - schématizmus Spišskej diécezy uvádza, že fara tu existovala už roku 1072.

FORBASY 1311 Fyrbaz

Počet obyvateľov: 394 Rozloha chotára: 450 ha

Nemecký názov: Fernbach 534 m n. m.

Prvá verzia o vzniku názvu hovorí, že jeho najstaršia podoba sa skladá z dvoch slov a to f y r, ktoré je nárečovou podobou slova f u r t h – brod a b a z, čo je zasa tvar nárečového výrazu b a s a - w a s s e r, teda voda. Názov obce v podobe Osada pri vodnom brode mal označovať polohu pri mieste, na ktorom obyvatelia Hniezdneho prechádzali na druhú stranu rieky Poprad, kde ležali Bargen, teda Banské vŕšky. Aj skutočnosť, že v pôvodnej osade už od 13. storočia stála kaplnka sv. Doroty, patrónky baníkov, potvrdzuje, že v tomto období nejaké bane na Bargoch v prevádzke naozaj boli, veď dodnes sa tam zachovali názvy ako Stefansgrube a Schreibersgrube, pričom výraz g r u b e v stredoveku označoval hlbšiu povrchovú baňu.

Iné verzie zasa tvrdia, že najstarší názov obce mohol vzniknúť zo spojenia f u r i b a s a, f y r i b a s a - fyrbaz označuje lokalitu ležiacu pred vodou, prípadne že vznikol zo slovného spojenia F o r s c h w a s s e r, Mocná voda, ktoré sa neskôr transformovalo do podoby Forschbas a potom Forbas, resp. Fyrbaz. Takýto názov mal označovať miesto, kde stálo v histórii kraja často spomínané prístavisko, z ktorého vzhľadom na dostatok vody už bolo možné transportovať tovar po rieke Poprad do Poľska.

Popri týchto verziách sa ale najpravdepodobnejším základom názvu z roku 1311 predsa len zdá výraz, ktorý mal v starogermánskom jazyku podobu f u r d u, neskôr f u r d u z či f u r d a z a označoval brod.

Názov obce v podobe Forbasy bol prvý raz v dokumentoch použitý roku 1808 a odvtedy sa ako úradný nepretržite používa až dodnes.

GÁNOVCE 1317 villa Gaan

Rozloha chotára: 784 ha

Nemecký názov: Gansdorf, Gehansdorf

Najstarší názov obce je údajne odvodený od nepresne zaznačeného krstného mena Jean, ktoré v tvare Gean nájdeme v zozname príslušníkov šľachtickej rodiny vlastniacej obec. Je to však názov, v ktorom chýba pre Spiš typický výraz označujúci dedinu, teda a u prípadne d o r f či f a l v a, čo možnosť identifikovať ho v podobe „Gaanovi patriaca dedina“ značne oslabuje...

. A pretože, na rozdiel od inej, dnes už zaniknutej osady ležiacej len pár kilometrov od Gánoviec a v tom období jasne pomenovanej Geanfalva, bol v tomto prípade použitý tvar g a a n, natíska sa otázka, či základom najstaršieho zaznamenaného názvu Gánoviec sa nestal starý banícky výraz g a n s - rudná žila, ktorý mal v starogermánskom jazyku podobu g e n . Takáto úvaha sa zdá byť prijateľná jednak vzhľadom na polohu obce v starom rudnom revíre, jednak vzhľadom na spišskými Nemcami používané názov Gansdorf.

Omnoho pravdepodobnejší sa však, s ohľadom na existenciu všeobecne známeho vápencového krátera, ako základ názvu javí staré germánske slovo g a n – rúra. Práve

takýmto v podstate prvoplánovým názvom mohol byť tento prírodný útvar označený už počas prítomnosti starých germánskych kmeňov a od neho mohla svoj názov odvodiť iste už mnoho storočí pred narodením onoho Jeana založená osada.

Názov obce v podobe Gánovce sa prvý raz zjavil roku 1808 a odvtedy sa ako úradný používal prakticky bez prerušenia.

GELNICA 1239 Gylnitz

Rozloha chotára: 5766 ha

Nemecký názov: Göllnitz

Podľa viac-menej oficiálnej verzie vznikol názov mesta v procese ponemčenia pôvodného slovanského názvu miestnej rieky, ktorý mal podobu Gnilec. Ten vraj označoval pomalú, lenivú, „hnilo“ sa vlečúcu rieku, čo sa poniže Gelnice vlieva do Hornádu. Názov to však musel byť svojim spôsobom dosť bizarný, najmä ak si uvedomíme, že tok rieky od prameňa po ústie prekonáva približne päťstometrové prevýšenie a na väčšine toku pripomína ešte aj dnes Hnilec skôr bystrinu...

Existujú však aj iné názory: Napríklad ten, že názov súvisí so starým názvom masívu, pod ktorým rieka pramení, teda Kráľovou hoľou, ktorú v metácii Spišského opátstva z roku 1260 pomenúvajú Golicha. Ten má korene v starom germánskom výraze g o l - ložisko rudy resp. drahých kovov. Práve od neho bol vraj odvodený názov rieky v podobe G o l n i t z , ktorý pôsobením nárečia nadobudol podobu Gylnitz a prešiel aj na jediné mesto ležiace pri rieke. Mali ho tu ustáliť už prví západoeurópski kolonisti najneskôr v polovici 12. Storočia. Veď miestni osadníci v tom období vzťahovali názov Golicha aj na hory klesajúce z Kráľovej hole popri rieke až k ich mestu...

Za rovnako pravdepodobné základy starého názvu Gelnice treba však považovať starogermánske sloveso g h e l - ťažiť, dolovať, podstatné meno g h e l e d - meď či staré nemecké prídavné meno g u y l s významom výnosný, ktoré spojili s výrazom n i t z označujúcim už kultivované územie. A toto bolo v ranom stredoveku aj výnosné, aj sa tu ťažila meď...

Názov v tvare Gelnicza poznáme od roku 1773, (tvar Gelnic sa síce uvádza už roku 1276, považuje sa však len za modifikovaný zápis tvaro Gollnitz), dnešný tvar sa začal ako úradný používať po roku 1920.

GERLACHOV 1326 Gerlahfalva

Rozloha chotára: 527 ha

Nemecký názov: Gerlsdorf

Názov dediny je podľa historikov odvodený od mena jej zakladateľa Gerlacha zo Spišskej Soboty. Mal ju založiť spolu so svojimi piatimi synmi a túto skutočnosť údajne potvrdzuje tak názov zapísaný roku 1326 ako i názov z roku 1344, tiež zapísaný v podobe Gerlahfalva.

Tradícia však zachovala spomienku, že už predtým, okolo roku 1200, tu existovala osada baníkov, ktorú noví obyvatelia na popud Máriássyovcov ako napoly vyľudnenú len doosídlili a nanovo tu zorganizovali ťažbu drahých. Ako dôkaz sa spomína výrazne románsko-gotická architektúra miestneho kostola, dnes už v ruinách, a tiež tradíciou zachovávané povedomie, že názov tejto osady bol odvodený od slova g e r o e l – g e r l, označujúceho dnes štrk, no kedysi používaného aj na označenie naplavenej rudy.

Okrem tejto treba však pripomenúť aj možnosť, že názov vznikol zo slovesa, ktorého základ tvoril ešte starogermánsky tvar g e r – kopať v spojení s výrazom l a c h - diel zeme.

Dvom posledným verziám dáva za pravdu jednak podoba názvu, ktorý donedávna používali spišskí Nemci a v ktorej meno Gerlach vôbec nespomínali, jednak najstaršie názvy obcí ako sú Giraltovce alebo Hrčeľ pri Trebišove (Geralt, resp. Gertschol, pričom susedné obce sa nie náhodou nazývajú Železník či Kysta, čo je názov súvisiaci s výrazom kýz). Pripomenúť však treba aj názvy Gersheim, Gerolstein a podobné vyskytujúce sa na území za riekou Rýn, odkiaľ pod Tatry predovšetkým zavítali kolonisti – baníci...

Názov Gerlachov sa použil v oficiálnych dokumentoch prvý raz roku 1773, za úradný názov bol však ustanovený až po vzniku Československej republiky.

GRANČ – PETROVCE 1294 Petrouchsegra, 1344 Granch

Rozloha chotára:317 ha

Nemecký názov: Grentsch – Petersdorf

Prvá časť najstaršieho názvu obce Petrovce sa údajne odvíja od krstného mena prvého majiteľa územia, druhú tvorí slovo, ktorého pôvod sme podrobnejšie rozobrali v kapitolke o susedných Beharovciach. Najstarší názov Petroviec by sme teda mohli preložiť ako „Petrovi patriaca časť územia Sygra - Segra“, pričom Peter mal byť podľa ničím nepodloženej verzie veliteľ maďarskej strážnej jednotky, ktorá sa tu usadila v období formovania uhorského štátu. Nuž, možno že taký existoval, patrí sa však pripomenúť, že v starom germánskom jazyku výraz p e t e r označoval otca, a teda sa nedá vylúčiť že názov Petrouchsegra označoval územie vyčlenené delením rodinného majetku.

Pokiaľ ide o názov druhej časti obce, ktorý bol prvý raz spomenutý roku 1344 ako najpravdepodobnejší základ sa javí staré nemecké sloveso g r a n s c h e n - hľadať, čo je názov súvisiaci s baníckou činnosťou vyvíjanou v pôvodnej osade a potvrdzujúci pomenovanie územia už vysvetleným názvom Superiori Sygura,. Tvar segra z prvého názvu je, samozrejme, jeho modifikáciou.

Názov Granč – Petrovce platí od roku 1920.

HALIGOVCE 1323 Scenpetur, 1334 Heluigvagassa

Počet obyvateľov: 669 Rozloha chotára: 1135 ha

Nemecký názov: Helbingau 531 m n. m.

V druhej polovici 13. storočia stála v chotári dnešných Haligoviec neveľká banícka osada, ktorej názov Scenpetur sa prekladá ako Svätý Peter, no mohli ju tiež tvoriť staré germánske slová p e t - divoký a u r - voda (prvú časť názvu tvorí staré nemecké prídavné meno s významom zväčšujúci sa, mohutnejúci), zvlášť ak sa jednalo o osadu ležiacu pri

potoku dnes nazývanom Lipník. Toto vysvetlenie podporuje skutočnosť, že názov Heluig Heluigvagasa, môže mať základ v starom nemeckom prídavnom mene h a l - hlučný.

Blízko k realite môže byť však aj názor, ktorý za jeho základ považuje starý nemecký výraz h e l v e c h - verejná cesta a tvrdí, že zápis Heluig treba čítať helvig, helvich - helvech a tvrdí, že nový názov už za určujúcu považoval polohu osady nie pri potoku, ale pri čoraz dôležitejšej obchodnej ceste. Za rovnako podnetný však treba považovať aj názor, čo upozorňuje na starý nemecký výraz h a l l i k - priehlbina a názov vysvetľuje polohou pôvodnej osady v údolí klesajúcom k Červenému kláštoru. Obidva tieto výrazy sa totiž za istých okolností mohli transformovať do neskôr používanej podoby Helbing. Ten sa, mimochodom

Vagassa je maďarský výraz označujúci čistinu, ktorý nahradil v pôvodnom názve nemecký výraz a u - osada.

HARAKOVCE 1272 Rudna, 1284 Sygra que Rudna appelatur

Rozloha chotára: 528

Nemecký názov: Harachsdorf

Najstarší názov obce charakterizuje lokalitu ako cíp do červena sfarbenej zeme (taký bol význam starého nemeckého výrazu r u d a, ktorý mal základ v starogermánskom tvare r u d h i o) , resp. ako oblasť, kde prebieha ťažba drahých kovov ryžovaním (r u d e n - čistiť, zbavovať nánosu). Aj v tomto prípade, podobne ako pri Behárovciach, v ktorých názve sa tiež

spomína označenie Sygra, ide totiž o časť územia ležiaceho na úpätí pôvodne banského masívu Branisko, ktorú panovník už pred rokom 1270 vyčlenil pre rytiera Jána, zakladateľa šľachtického rodu Sigray.

Prvá podoba dnešného názvu obce Herkowich z roku 1321 môže byť skomolenou podobou názvu Herichau, ktorej základ tvorilo staré nemecké prídavné meno h e r i c h - ovládaný pánom, panský. Mohla vyplynúť z vlastníckeho vzťahu miestnych zemepánov k tejto obci. Ale čo ak sa aj v tomto názve zachovala ešte stále vykonávaná jednoduchá

povrchová ťažba rudy, označovaná v starej nemčine aj výrazom h a r k e n, h e r k e n - hrabať, prehrabávať? Nie ďaleko od obce sa totiž nachádza lokalita Rajtopíky a základ tohto názvu tvorí staré germánske sloveso r i k naznačujúce práve túto jednoduchú ťažbu...

Dnešný názov bol v úradných listinách prvý raz uvedený roku 1773 v tvare Harakowcze, teraz platný tvar sa používa od roku 1920.

HARICHOVCE 1268 Baldmar

Rozloha chotára: 1080 ha

Nemecký názov: Palmsdorf

Waldemar je meno pruskonemeckého až litovského pôvodu, to však nebráni tomu, aby v miestnych pomeroch bol za zakladateľa Harichoviec, pretože tieto sa kedysi nazývali Baldmar, považovaný muž s takýmto menom. Odkiaľ a kvôli čomu mal na Spiš privandrovať, to už v obci dodnes živá tradícia neuvádza, stačí jej, podobne ako aj v niektorých iných prípadoch, že toto meno sa najviac podobá na najstarší zaznačený názov.

Prijateľnejším sa zdá vysvetlenie, že názov mohol vzniknúť v línii na začiatku ktorej stojí staré nemecké podstatné meno b a l d - vládca, pán a na konci vyššie spomenuté sloveso h e r i c h – panský. Práve takýto právny vzťah totiž odrážal aj nový názov obce z roku 1553 v tvare Harykocz, čo by mohlo predstavovať mierne skomolený zápis tvaru Herichau – pánovi patriaci, pánom ovládaný. Ibaže...

Ibaže táto stará obec v období, z ktorého pochádza názov Baldmar patrila do provincie dvadsiatich štyroch najvyspelejších spišských obcí a jej obyvatelia už niekoľko desaťročí

užívali práva slobodných občanov - saxonov, medzi ktoré patrilo aj právo hľadať drahé kovy! Preto sa dosť pravdepodobným vysvetlením javí aj možnosť, že v najstaršom názve tvorí prvú časť skrátený tvar starého nemeckého slovesa v a l t e n, b a l t e n - ťažiť, ba možno ešte strogermánsky tvar slovesa b h a l d a druhú výraz m a r - územie. V súvislosti s banskou ťažbou sa zrejme vyvinul aj názov na hranici chotára ležiaceho vrchu: dnešný Blaumont sa totiž pôvodne nazýval Bleimont – Baňa na olovo.

Takéto korene názvu potvrdzujú aj názvy z nasledujúcich storočí v podobe Palmary, Palmesdorf a villa Palmarum. P a l m predstavoval totiž v starej nemčine výraz označujúci dĺžkovú mieru. Od neho odvodené názvy teda označovali obec ako takú, ktorá mala od začiatku presne vytýčené hranice A to bol jav typický pre územia, na ktorých sa otvárala banská ťažba.

Názov Harichovce sa začal používať až od roku 1927. Pochádza z tvaru Harykowcze, ktorý sa prvý raz zjavil roku 1628. Ten má zrejme základ v slove h a u e r - baník a predstavuje ďalší dôkaz v naznačenej línii vývoja názvu.

HAVKA 1337 Haffka, 1344 Wyugas

Rozloha chotára:601 ha

Nemecký názov: Haffke

Stará nemčina používala na zaznačenie dnešného výrazu der Hof tvar hav, resp. haf a zdá sa vysoko pravdepodobné, že toto bolo použité aj v najstaršom zaznačenom názve, aby označilo majer – hospodársky dvor miestneho kartuziánskeho kláštora.

Vzhľadom na existenciu jeho predchodcu, kláštora sv. Antona, ktorý v údolí vyvíjal aj banskú činnosť, nie je však možné vylúčiť, že základom sa stal stredoveký nemecký výraz h a u f f e - uhliar, aby označil osadu ľudí, čo pripravovali drevené uhlie pre miestne huty. Veď banskú činnosť v dávnych storočiach tu naznačuje označenie miestneho vrchu názvom Rígeľ (základ rigelan – ryť).

Názov Havka sa oficiálne používa od roku 1920.

HELCMANOVCE 1326 Kunchfalva 1374 villa Henchmani

Rozloha chotára: 1258 ha

Nemecký názov: Hansdorf

Obec založili v pôvodnom rozľahlom chotári mesta Gelnica. Jej najstarší názov je vraj odvodený od mena šoltýsa, ktorý priviedol prvých osadníkov. Niektoré pramene udávajú jeho meno v podobe Kunch – Kunz, iné v podobe Hench. Tu sa patrí poznamenať, že uvedené výrazy nie sú vlastnými menami v pravom zmysle slova, ale označovali človeka, ktorý mal blízko k baníckej či hutníckej profesii, pričom v stredoveku tieto viac – menej splývali. Výraz k u n z v terminológii stredovekých baníkov označoval takého, ktorý sa zaoberal ťažbou a spracovaním suroviny nazývanej k ü n i, k ü n i r o d, resp. k ü n i s t e y n, teda rudy, výrazom h u n z, h e n z či h i n z bol zasa označovaný človek využívajúci h u n t, čiže vytýčené banské pole. A že sa obidve činnosti v týchto miestach naozaj rozvinuli, dokazuje niekoľko dodnes zachovaných názvov v chotári obce (Banský vrch, Hutný potok) či dodnes zachované bane pod Hutným vrchom. Rozvinula sa tu však, ako sa dá zistiť z písomných správ o obci, aj s hutníctvom súvisiaca výroba dreveného uhlia.

Koncom 15. storočia, po tom, čo kvôli klesajúcej prosperite i politickému rozvratu v krajine mnohí baníci obec opustili, bola obec doosídlená Rusínmi. Vtedy sa názov posunul do podoby Helcman. Môže ísť o skomoleninu časti Hench-, môže ísť však aj o názov, do ktorého pribudol nemecký výraz h e l t - clapík, jednoduchý robotník. Práve takto totiž mohli nemeckí baníci nazývať jednoduchých rusínskych robotníkov, čo prišli pracovať do baní. Napovedá tomu aj iný používaný názov Hansdorf. H a n s, h a n z o totiž v minulosti nevýchádzali z krstného mena Hans, ale boli žargónovým označenie baníka. Známa pesnička

Vstávaj Hanzo hore nevyzýva nejakého Jana, ale baníka vo všeovecnosti a rovnaký význam majú priezviská Hanzel, Handzo či Hanes.

V oficiálnom zápise sa dnešný názov prvý raz použil roku 1773 (Helczmanowcze), úradný názov v dnešnom tvare ustanovili v roku 1920.

Spišskými Nemcami používaný názov vychádza z pôvodného mena zakladateľa obce.

HINCOVCE 1320 Hench - duo Nadosth

Rozloha chotára: 648 ha

Nemecký názov: Hinsdorf, Hangendorf

Pôvodná osada bola založená na území nazývanom duo Nadosth. Tento názov sa dáva do súvisu s výrazom n á d a s s, čo po maďarsky znamená trstina, preto sa jedna časť dnešnej obce nazýva Trsťany. Dávne osudy tejto lokality však nasvedčujú, že názov je zrejme oveľa staršieho pôvodu, vznikol ešte počas starogermánskeho osídlenia kraja, a to spojením starogermánskeho slovesa n a d, n e d (neskôr neidan, sneidan) – oddeľovať, ťažiť a výrazu o s t h - vetva (v tomto prípade banská žila). Označoval teda na zrejme výnosnom ložisku otvorenú baňu.

Dnešný názov obce súvisí s označením druhej časti lokality tvarom Hench. Na jeho vysvetlenie sa spomína brat jedného z vtedajších spišských prepoštov Hench, podľa mena človek podnikajúci v baníctve, ktorý mal toto územie odkúpiť od istého Arnolda. Ťažbu tu dokazujú zachované správy, že práve v okolí Hencoviec sa ťažila jedna z najkvalitnejších medených rúd na celom Spiši, pripomína ju aj pôvodný názov miestneho potoka v podobe Jezuinec so základom v stredovekom výraze j a s, resp. starogermánskm a i o s - e i s označujúcom železnú rudu. Rovnaké pozadie má však aj dnešný jeho názov Peklisko, ktorý mal v minulosti zrejme podobu Holen-, Hölenbach (hol, höl – stredoveký nemecký tvar označujúci dieru, resp. jednoduchú baňu) a naznačoval, že preteká územím, kde sú otvorené práve tie bane.

Dnešný názov obce mal najprv podobu Henczfalva či Hentzowtze. Roku 1786 dochádza však k posunu do podoby Hincovcze.

Tvar Hincovce bol ustanovený po roku 1920.

HNIEZDNE 1286 Gnezna, Knysen

Rozloha chotára: 1798 ha

Nemecký názov: Knyssen

Korene najstarších zaznamenaných názvov obce oscilujú medzi starogermánskym slovesom g h n e d - zoškrabovať a jeho starou nemeckou podobou k n e i d a n , neskôr k n i e s s e n – dobývať, ťažiť. Prvé naznačuje povrchovú ťažbu rudy, druhé jej získavanie v jednoduchých baniach, a to už v súvislosti s neďalekou obcou Forbasy spomínaných „bargoch“, ale pravdepodobne aj v iných častiach chotára, ktoré hraničili s pôvodne baníckou osadou Lapidis (dnes Kamienka). Ba ktovie, či územie tejto osady pôvodne celé nepatrilo Hniezdnemu. Dnešné Hniezdne teda pôvodne nebolo „obcou hniezd“, ako bez zjavného dôvodu tvrdí najrozšírenejšia verzia, ale obcou baníkov.

Dnešný úradný názov obce v podobe Hniezdne bol ustanovený roku 1948.

HNILČÍK 1290 silva parva Guylnitz

Rozloha chotára: 2223 ha

Nemecký názov: Kleine Göllnitz, Eisenbach

Obec s názvom Hnilčík vznikla vlastne až roku1960 spojením dvoch dovtedy navzájom nezávislých častí. V tej dolnej sa nachádzali osady Jerohuta, Domky a Bindt, ktoré stáročia patrili Máriássyovcom, hornú tvorilo niekoľko ďalších osád patriacich však v tom istom období Spišskej Novej Vsi. Názov novovzniknutej obce bol odvodený od zle preloženého pomenovania, ktorým bolo roku 1315 označené územie na hornom toku miestneho potoka, a to p a r v a G u y l n i t z . Ako už totiž vieme, tvar Guylnitz nepredstavuje ponemčený názov Hnilá, ale Výnosná rieka.

Že miestna riečka naozaj pretekala výnosným a veľmi dávno exploatovaným územím, dokazuje skutočnosť, že v 13. storočí bol miestny banský diel označený „locus, qui Kryg vocatur“, teda lokalita (oddávna) nazývaná Baňa, ale aj samotný názov údolia Eisenbach, kde druhá časť názvu s veľkou pravdepodobnosťou pôvodne neoznačovala potok, ale ju tvoril

starý nemecký výraz b a k – baňa a názov, zahŕňajúci všetky miestne ložiská, vznikol vo význame Baňa na železnú rudu. Takýto predpoklad podporuje aj fakt, že už na začiatku 15. storočia sa považovali za veľmi staré a v podstate nezrozumiteľné miestne názvy Altenberg (pôvodne zrejme Olzen-, Alzenwerk – Rudná baňa), Rostoka (Rostchenau – Osada pri taviacich peciach), Stangenberg (pôvodný základ tvorilo starogermánske sloveso s t e n g – ryť) či Kaltengrund (pôvodne zrejme Kolengrund - Diel, kde sa kope). A až do starogermánskych čias zrejme siaha aj názov Jerohuta so základom v slovese u e r - čistiť pomocou ohňa...

Tvar Hnilczek bol v úradnej listine prvý raz spomenutý roku 1828, no označoval ešte len hornú časť obce patriacu Spišskej Novej Vsi. V podobe Hnilčík sa prvý raz uvádza roku 1920.

HNILEC 1315 Guylnicz

Rozloha chotára: 2708 ha

Nemecký názov: Gylnitz

Najstarší názov starej baníckej obce je odvodený od starého názvu rieky Hnilec v podobe Gylnitz – Guylnitz. Na jej brehoch stála však donedávna jednak časť obce patriaca do

chotára Spišskej Novej Vsi, jednak časť, ktorá patrila Andrássyovcom z Krásnej Hôrky, pričom ani u jednej sa tento názov počas storočí vôbec nemenil. V oficiálnych záznamoch sa pre obidve používala podoba Gylnitz. Slovenské obyvateľstvo používalo odvodené názvy. Pozoruhodným z tohto hľadiska ostáva fakt, že ešte po roku 1920 sa v slovenských textoch miestna rieka, teda Hnilec, označuje ako Gelnica! Neskôr však, vďaka jazykovedcom, ktorí rieku s prevýšením päťsto metrov, rieku, čo poháňala desiatky hámrov, označili za „hnilú, lenivo sa valiacu“, dospel názov rieky i obce k úradnému tvaru Hnilec.

Oveľa pravdepodobnejší pôvod názvu súvisiaci s výskytom drahých kovov sme vysvetlili v kapitolke o Gelnici.

Tvar Hnilec sa ako názov novovytvorenej obce začal úradne používať roku 1926, keď boli osady na obidvoch stranách rieky zjednotené do jednej politickej obce.

Tak trochu tajomným i fascinujúcim ostáva názov administratívne dnes už k Hnilcu (predtým k Hnilčíku, ale i Nálepkovu) patriacej osady Delava – u mnohých totiž vyvoláva asociácie na názov jedného zo štátov tvoriacich USA, teda Delaware. V skutočnosti má ale toto pomenovanie pôvod v starom nemeckom slovese d e l v e n - deliť, rozdeľovať na časti (diely). Pôvodný názov mal zrejme podobu Delvenau (možno len Delau) a označoval osadu pri banských dieloch, ktoré boli kedysi vytýčené poniže spišskej časti obce Hnilec.

HOLUMNICA 1293 nova Lompnicha

Rozloha chotára: 895 ha

Nemecký názov: Holumnitz

Potok, podľa ktorého táto obec dostala svoje najstaršie pomenovanie, vyteká z mierneho lúčnatého masívu, ktorý v stredoveku pre bohaté zdroje rudy a drahých nazývali Gola - ložisko. Jeho konfigurácia tak vylučuje všeobecne prijímaný názor, že slovanské slovo lomnica pomenúva strmý tok, ktorý si musel svoje koryto vymlieť „lámaním“ skalného podložia, naopak, miesto, kde pramení tento i podoba mnohých iných s takýmto názvom

nútia uvažovať, či názov (a od neho odvodený starý názov obce) nie je spojený s dávnou činnosťou práve v údolí spomínaného potoka.

Veď obec založili priekopníci baníctva na Spiši Görgöyovci a niektoré názvy z miestneho chotára (Hlinné, Kamenný vrch, potok Kamenec) predstavujú len preklady názvov súvisiacich s výrazmi l e h m, resp. s t e y n používanými kedysi v baníckej nemčine na označenie rudy rôznej kvality. Aj preto treba brať vážne názor, že základom najstaršieho názvu potoka, a teda i obce, môže byť výraz l a m - l o m, ktorý tzv. Hochdeutsch používala práve na označenie bane.

Banícku minulosť obce totiž dosvedčujú aj názvy obce zo 17. storočia v podobe Holalomnicza - Holemnitz, resp. Polylomnicza - Polomnintz. Ich prvú časť totiž tvoria staré nemecké banícke výrazy h o e l e, resp. p o l – obidva označujúce baňu, veď nie náhodou sa v miestach, kde miestny potok pramení, stretneme so starým názvom P o l y m b a r k – Banský vrch. Predpona Ho- sa však začala všeobecne považovať za skomoleninu maďarského prídavného mena ó - starý, čím sa vraj obec chcela odlíšiť od neďalekej, vraj Novej Lomnice - Lomničky...

Od roku 1808 sa používal názov Holomnica, dnešný sa ustálil po založení Československej republiky.

HOZELEC 1320 Mediocris Scek

Rozloha chotára: 400 ha

Nemecký názov: Hohe Zeek, Hoseltz

Historici predpokladajú, že základom najstaršieho a vlastne i dnešného názvu obce je maďarské slovo szék označujúce mokrinu. Nuž, je naozaj pravdou, že staršie mapy zaznamenávajú v okolí obce pomerne hustú sieť močiarov, maďarčina ale pozná len slovo s e k, a to vo význame plytčina. Preto treba v prípade starého názvu Hozelca predpokladať, že tvar s c e k je výsledkom vývoja, v ktorom sa starogermánske sloveso s e k posúvalo do podoby z e k a neskôr z e c h e n, z a c h e n, pričom označoval miesto, kde prebiehala ťažba. Veď ťažba tej mangánovej v chotári Hozelca bola definitívne ukončená len pred necelým storočím!

Tú tu ostatne dokazuje aj názov obce z roku 1295 v tvare Sulza a neskôr Sulta. Ten totiž súvisí so stredovekým nemeckým výrazom s u y l t e, ktorý neoznačuje len močiar, ale aj bahno! Bahno, vytvárajúce vhodné podmienky na to, aby sa v bahennej vode miestnych močiarov počas stárročí pôsobením kyslíka vylučoval hydroxid železitý alebo uhličnan železnatý a tieto potom stvrdli na súvislých plochách. Nuž a práve tieto sa počas stredoveku stali miestom spomínanej ťažby. Mimochodom, jedným z bahennej rudy najčastejšie získaných kovov je práve mangán!

Všimnúť si však treba aj prídavné meno m e d i o c r i s zo slovnej zásoby latinského jazyka. V ňom má význam zastrčený, nevýznamný, ale tiež bokom ležiaci. Takto ho neskôr, roku 1375, vnímali aj uhorskí pisári, keď pri preklade názvu obce použili maďarské slovo hegy – špica (Hegyzeek), v tomto prípade ale vo význame kút kraja, veď obec patriaca do spolku spišských kopijníkov (v podstate spolok banských osád!) naozaj ležala v najkrajnejšom výbežku jeho územia. Naznačuje to aj zdanlivo nekompatibilný neskorší

názov obce v tvare Hozelecz (1504), ktorý bol vytvorený na základe starého nemeckého prídavného mena h o (neskôr hoch) a označoval „vysoko položenú“, teda v odľahlom kúte kopijníckeho územia položenú osadu (starý nemecký výraz s a l, s e l - usadlosť).

Obec sa prvý raz uvádza pod názvom Hozelec uvádza roku 1808, po roku 1920 sa isté obdobie používali aj tvary Ózelecz, resp. Hozolec. Dnešný úradný názov je v platnosti od roku 1927.

HÔRKA 1348 Bozsafalua

Rozloha chotára:1131 ha

Nemecký názov: Horka

Názov dnes pomenúva obec zloženú z niekoľkých pôvodne nezávislých kopijníckych, teda v podstate baníckych osád a bol odvodený od názvu jednej z nich. Jej najstarší názov dávajú historici do súvislosti so šľachticom Bozsom. Takéto meno však nenájdeme v žiadnej listine

z tohto obdobia. Do úvahy prichádza teda možnosť, že názov súvisí s minerálnym prameňom nachádzajúcim sa v chotári obce: slovo w a s s e r sa tu totiž podľa pravidiel spišskonemeckej výslovnosti mohlo posunúť do podoby b a s a, ktorá bola potom maďarským pisárom zapísaná v uvedenom tvare bosza. Falua je zasa mierne skomolený maďarský výraz označujúci dedinu.

Neskorší vývoj osady i skutočnosť, že bola zo všetkých strán obklopená baníckymi lokalitami, vedú však skôr k záveru, že tvar B o z s a môže byť zlý zápis už pri Batizovciach spomenutého nemeckého tvaru Botsau - Banská osada. V nasledujúcich desaťročiach sa tento názov zrejme posunul do podoby Hauerau - Baníkovo, z ktorého sa postupne vytvorilo dnešné pomenovanie Hôrka, pôvodne Horka. O baníckej tradícii v tejto lokalite totiž svedčí aj starý názov susednej osady Sv. Ondrej Zekysentandras, v ktorého súčasť tvorí tvar s e k, z e k - rudné ložisko, ale i názov susednej osady Kamar ľahkomyseľne prekladaný ako Komárovce a považovaný za slovanský. V skutočnosti má totiž základ v starom nemeckom výraze označujúcom nejakú k bani patriacu stavbu, najskôr vari tú, vktorej si baníci odkladali nástroje.. Nuž, a banícky pôvod má aj názov miestnej osady Primovce, o ktorom, rovnako ako o názve osady Kišovce, hovoríme v samostatných kapitolkách.

Názov osady Hôrka sa pre oveľa väčšiu samosprávnu obec vytvorenú spolu so spomenutými osadami začal používať po roku 1920.

PRIMOVCE - osada patriaca pod obec Hôrka 1312 villa Primi

Nemecký názov: Primdorf

V polovici 13. storočia sa v spišských historických listinách spomína istý Pyrin, titulovaný „hostes nostres de scepus“, teda „náš spišský host“. Práve jemu panovník za zásluhy daroval „terra in Gulz sita“, doslova preložené „zem ležiacu hrdle“, úmysel bol ale označiť územie ležiace v údolí) , na základe čoho sa všeobecne usudzuje, že od Pyrinovho mena bol odvodený aj názov obce, ktorá tu neskôr vznikla. Nuž, zmeniť meno Pyrin do tvaru Primi by znamenalo od pisára dosť odvážny krok, pretože slovo p r i m v starej nemčine označovalo... šidlo! Pripusťme na chvíľu, že spomínaný Pyrin bol ten typ človeka, ktorého zvykneme metaforicky označovať práve týmto výrazom a názov obce mal všetkým naokolo pripomínať,

s kým majú tú česť... Ale čo potom s faktom, že nevysoký masív nad touto osadou, nazývaný dnes Primovské skaly, má na starých mapách názov P r i m a s rovnakým názvom, prípadne tvarom Preimberg, sa stretneme pri pomenovaní vrchu v dávnom baníckom masíve Gala nad Kežmarkom? Tie už vari len s pracovným nástrojom obuvníkov nesúviseli! Naopak, ak pri analýze spomínaného názvu vezmeme do úvahy, že pri jeho vzniku mohlo dôjsť k vtedy celkom bežnému spodobeniu B na P, môžeme oprávnene predpokladať, že základ názvu tvorilo staré nemecké sloveso b r e y n s významom blyšťať sa či ligotať a tiež, že starý názov obidvoch spomínaných vrchov označoval, aký druh rudy sa v nich nachádza! Na Spiši sa za takúto ligotavú rudu zvykol označovať limonit.

Z tohto veľmi pravdepodobného predpokladu a skutočnosti, že vrch v masíve Gola bol neskôr označovaný Blitzberg vedie potom už len krôčik poznaniu, že najstarší názov obce Primovce zrejme označoval jej prináležitosť k vrchu nazývanému Preym či Prim – výnosnému rudnému ložisku. Veď baňa s názvom Prim sa nachádza aj v spišskonovoveskom chotári! A neďaleko Primoviec existovala v minulosti osada zaznačená ako Breumfelde, teda banské pole, kde sa tiež ťažil „prim“ či „prym“, v tomto prípade zapísaný v podobe breum (spomínané spodobovanie P a B)! Historici síce túto lokalitu z neznámych dôvodov nazývajú Brunovce, ale, a v tom spočíva čaro nechceného, aj prídavné meno b r u n malo

v starej nemčine význam ligotavý! Primovce teda tiež kedysi tvorili jednu z banských osád zlúčených neskôr do politickej obce Horka, resp. Hôrka.

Ešte roku 1773 sa obec spomína ako Primfalu, dnešný názov sa úradne používa od roku 1920.

KIŠOVCE - osada patriaca pod obec Hôrka 1324 Hisfalva

Nemecký názov: Kischensdorf

Najstarší názov tejto osady je ďalším dôkazom, že to bolo naozaj baníctvo, prvoradá profesia mužov vo všetkých spišských kopijníckych obciach, ktoré v prvej polovici stredoveku formovalo podobu jednotlivých lokalít obce Hôrka. Nepredstavuje totiž nič iné, ako neúplný záznam názvu, ktorého základom sa stalo buď staré nemecké podstatné meno

h i s s e, neskôr h i t z e, teda žiara (Dedina pri hute) alebo názov so základom h i s s e r - i s e r n (Dedina železa). S názvom prvého významu sa, mimochodom, približne v tom istom období stretávame aj v prípade Iliašovec.

O tom, že lokalita, kde sa osada vyvinula, mala banícko – hutnícky charakter, svedčí však aj názov miestneho potoka, ktorý sa roku 1317 uvádza pod názvom Rednuk. Jeho prvú časť totiž tvorí tvar súvisiaci so slovesom r e d a n – ryžovať, druhú zasa mierne upravený výraz n u c h označujúci v starej nemčine bystrinu. Iným dôkazom sú stopy po dávno zaniknutých baniach, ktoré môžeme nájsť dokonca ešte aj dnes v záhradách miestnych domov či zachovaný názov miestnej časti v podobe Huncloch (loch – starý nemecký výraz označujúci baňu, hunz - baník). A o tom, že ako banícka osada boli Kišovce adekvátne k tomu vyspelé, svedčí aj veľmi pravdepodobný fakt, že práve tu postavili jeden z najstarších spišských kostolov vôbec – kostol sv. Márie Magdalény, pochádzajúci ešte z 12. storočia.

HRADISKO 1264 Vizoka

Rozloha chotára: 336 ha

Nemecký názov: Konscheiben

Názov Vizoka môže pochádzať z obdobia, keď lokalita patrila spišskému prepoštovi. Vzhľadom na skutočnosť, že názvy všetkých okolitých obcí sa v tom období objavujú len v starom nemeckom jazyku, sa však nedá predpokladať, že má slovanský pôvod a označoval polohu osadyvysoko v horách - skôr mohol byť odvodený od starého nemeckého slova w i z e – poplatok. Jeho prvá, ešte nezachytená podoba bola možno Wizeach a používala sa na označenie skutočnosti, že časť z výnosov miestneho hospodárstva bola odvádzaná prepoštovi.

Vzhľadom na to, že počas stredoveku neďaleko prameniaci Ruskinovský potok nazývali tiež Visoka, sa však ešte pravdepodobnejším základom názvu javí starogermánské slovo u e i s - rieka, kde druhú časť tvorí iný starogermánsky tvar a k, o k - výbežok. Spojenie týchto dvoch slov s klasickým výrazom a u - osada vytvorilo pomenovanie označujúce jej polohu vo výbežku, kde rieka pramení , čo aj zodpovedá skutočnosti.

V prvých rokoch 14. storočia si lokalitu prenajal levočský mešťan Fridrich (vtedy sa osada nazývala „villa Frederici“ resp. „Fridrichsdorf“) známy ako podnikavý ťažiar. Činnosť, ktorá

tu bola vykonávaná, pripomína však aj názov osady zapísaný roku 1667 v skomolenej podobe Kundschepchen, ktorý bol zrejme predchodcom spišskými Nemcami až donedávna používaného názvu. Ten sa skladal z tvarov k u n z a s c h e i b c h e n a môžeme ho preložiť ako Banské dieliky

Dnešný názov Hradisko sa prvý raz zjavuje v roku 1773. Či je slovanského pôvodu alebo názvom, ktorého základom sa stal výraz b e r g, v stredoveku často nadobúdajúci podobu b u r g, je dnes už ťažko určiť. Nepochybne si však treba všimnúť, že v blízkom okolí sa niekoľko ráz vyskytujú názvy Hrad či Hrádok označujúce vyvýšeniny, kde mohli byť v dávnej minulosti tiež otvorené bane.

HRABUŠICE 1264 Capost, Harabisa

Rozloha chotára:4088 ha

Nemecký názov: Kapsdorf

Ako základ názvu tejto obce sa zvyknú spomínať české slovo hrabě, ale i slovenské podstatné mená hraboš a záhrab. Okrem nich však ešte aj sloveso hrabať či údajný slovanský výraz hrabišče, čo mal byť „rozrytý a nepriechodný terén vytvárajúci hranicu pri mýtnej stanici“....

Analyzovaný bol však aj najstarší zapísaný názov Capost, ktorý latinčinou ovplyvnení uhorskí pisári v niekoľkých prípadoch upravili do podoby villa Composita. Ten niektorí historici vzali doslovne a vysvetľujú ho ako názov zachytávajúci fakt, že obec sa skladala (latinské c o m p o s i t o – skladať, spájať) z niekoľkých osád. Iní zas tvrdia, že názov podoba Capost má korene v maďarskom slove k a p u a označoval tzv. krajinskú bránu, pri ktorej sa vyberalo mýto! Dokonca pri tom, už tradične, mali asistovať strážcovia hraníc, tentoraz z neďalekej „osady strelcov“ Balstarii – Sagitarii so svojimi kameňometmi. Táto osada však, ako ukáže rozbor jej názvu, bola v skutočnosti osadou baníckou a jej obyvatelia naozaj nemali čas brániť hranicu, čo v skutočnosti ani neexistovala.

Navyše, všetky tieto verzie popri svojej vysokej nepravdepodobnosti akosi zabúdajú na staré nemecké slovo k a p označujúce výbežok územia, v ktorom majú pôvod aj názvy typu Kapské Mesto či Kopenhaven – Kodaň či dokonca Kapušany. Skutočnosť, že aj najstarší názov Hrabušíc s veľmi veľkou pravdepodobnosťou má korene práve v ňom, potvrdzuje tvar Kapsdorf, používaný na pomenovanie Hrabušíc spišskými Nemcami úplne prirodzene až donedávna - tí by maďarské slovo do názvu určite nezaradili! A o aký výbežok mohlo ísť ? Očividne o ten siahajúci v rámci hrabušického chotára do výnosných hôr dnešného Slovenského raja, ktorého názov mal základ v starogermánskom slovese r i k - ryť, dobývať a len neskôr sa posunul do podoby r e i c h, čo je už podstatné meno, ktoré je možné preložiť ako nebeská ríša, a teda aj raj. Banícku činnosť dávnych obyvateľov Hrabušíc v tomto výbežku dodnes pripomínajú názvy roklín akou je napríklad Sokol (staré germánske sloveso s o k - hľadať, neskôr suchen), názov vrchu Krivian (základ v ešte starogermánskom slovese k r e u, ktoré tiež označovalo banícku činnosť) či názov Bľajzloch (b l e i – olovo, l o c h - baňa).

Paralelne uvádzaný názov Hrabušíc v podobe Harabisa akoby tiež vychádzal z jej baníckej minulosti a predstavoval spojenie starých nemeckých výrazov h o r, h a r a w i s, ktoré vytvorilo názov Osada na rudnej lúka (opäť pre spišskú nemčinu typický posun W do podoby B). Prvá časť názvu však mohla vzniknúť aj z výrazu h a u e r - baník.

Banícku a hutnícku minulosť obce potvrdzuje tiež patrocínium miestneho kostola, ktorý je zasvätený sv.Vavrincovi. Ten bol podľa legendy upálený na rošte, preto je patrónom remeselníkov používajúcich pri svojej práci oheň. Dá sa teda predpokladať, že na území obce boli okrem ťažby rudy rozvinuté aj také remeslá ako hámorník, hutník či uhliar, veď nie náhodou počas dlhých stáročí patrila do obce aj uhliarska a hutnícka osada, ktorá dnes tvorí súčasť Stratenej, no kedysi ležala na samej hranici rozľahlého hrabušického chotára. Jej nemecký názov znel Verloffseifen. Ten zrejme vzbudzoval v minulom storočí zdanie, že bol odvodený od slovesa v e r l i e r e n – stratiť. V takom prípade by ale starý názov musel mať podobu Verlorenseifen, a aj vtedy by preklad Stratená nebol celkom výstižný, pretože presný význam spomínaného slovesa je „strácať sa – miznúť“, zatiaľ čo názov Stratená evokuje význam „Obec stratená medzi horami“.

Názov Verloffseifen však očividne od tohto slovesa odvodený nie je! A nie je ani skutočným názvom pôvodnej osady, len skomoleným tvarom takého, ktorý vystihoval už dávno zabudnutú situáciu. Akú? Zrejme tú, ktorú pomenúvalo staré nemecké sloveso v e r l o f e n! A to sa používalo vo význame dovoliť, potvrdiť či dohodnúť. Z toho sa dá

usudzovať, že názov, vzťahujúci sa pôvodne na celé údolie, zachytával nejaký v minulosti uskutočnený právny úkon. Vzápätí sa však vynárajú otázky: Prečo sa ale v názve vynára tvar s e i f e n - potoky, keď jediným tokom v údolí je rieka Hnilec? Nemal názov pôvodne tvar V o r l o f s c h e i d e n – Potvrdené, teda Vytýčené (banské) diely? Veď o tom, že tu naozaj mohol vzniknúť názov tohto typu, svedčí aj iný dávny názov tohto územia v podobe Forlofseg (druhú časť zvorí zlý zápis slovesa s e k - rúbať, ťažiť) či tvar Spittal (dnes Špitál!) pomenúvajúci územie na opačnej strane Hnilca. Jeho prvá časť totiž nesúvisí, ako sa často uvádza, s existenciou baníckej nemocnice, ale so starým nemeckým slovesom s p i t t e n - hĺbiť. Druhú tvorí už značne spodobený výraz d e l, t e l, t e i l - diel.

Pripomenúť však treba aj nález takmer tridsiatky železných sekier v inej časti hrabušického chotára, a to pod Želenou horou.

Po ustanovení Československej republiky sa obec Hrabušice ešte uvádzala pod názvom Hrabošice, dnešný je v platnosti od roku 1927. Obidva názvy majú korene v pôvodnom Harabisa.

□

HRANOVNICA 1294 Granitz

Rozloha chotára: 754 ha

Nemecký názov: Grenz, Grenitz

Spišskými Nemcami používaný názov a zdanlivo slovanská podoba najstaršieho názvu navodzujú presvedčenie, že najstarší názov označoval na hranici ležiacu obec. Nie je to presvedčenie celkom nepodložené – slovo hranica malo v stredovekej nemčine podoby g r e n s e - g r e n i t z, ktoré sa zdajú byť najstaršiemu názvu naozaj blízke, spochybňuje ho však fakt, že chotár tejto obce nijakú hranicu netvoril. (Vernár, napríklad, bol založený Spišiakmi a známe sú aj aktivity Spišského kláštora vysokom a ďaleko nad Hranovnicou.) A to je dôvod, pre ktorý vzniklo niekoľko iných verzii o jeho pôvode...

Základom prvej je fakt, že obec bola po staročia sídlom tzv. Kupferhausu, teda skladu, v ktorom sa sústreďovala na okolí vyťažená meď. Mnísi štiavnického kláštora nazývali ten objekt po latinsky g a n g r i u m a vraj práve od neho mal vzniknúť prvý názov obce. Zdá sa však, že by musel prebehnúť priveľmi zložitý jazykový proces, ktorý by z tohto slova

vyprodukoval názov v podobe Granitz. Navyše, podľa starých máp ležal tento objekt hodný kus nad obcou.

Najstarší tvar názvu ale zvádza aj k úvahe, či nevznikol spojením slov g r a u a n i t z s významom Šedý potok, veď múľom z vápencových skál zmútený miestny potok mohol veru často mať práve takú farbu.

Okrem týchto mohol však, a vzhľadom na všeobecne známu miestnu banícku tradíciu aj so značnou pravdepodobnosťou, vytvoril základ názvu obce starý nemecký výraz g r a n t, g r a n s označujúci zvláštnu, hrubozrnnú rudu či zrnká drahých kovov ryžovaných v miestnom potoku. Okrem neho ale aj už spomenuté staré nemecké sloveso g r a n s c h e n - vyhľadávať., prípadne g r a n – výbežok. Od nich odvodený názov mohol vzniknúť ešte pred založením obce vo význame Územie, kde sa ťaží, prípadne Výbežok z územia Spiša...

Pokiaľ ide o slovenské názvy obce, roku 1773 sa uvádza tvar Hranowcze, približne o desaťročie neskôr Hranownicza.

Dnešný tvar názvu platí od roku 1920.

□

HRANIČNÉ 1342 Granasztó

Rozloha chotára: 754 ha

Nemecký názov: Grenzau

Ako základ najstaršieho názvu prichádzajú do úvahy najmä dve staré nemecké slová g r a n - výbežok. Ten, vytvorený z prvého, mohol jestvovať v tvare Gransau alebo Granau a pomenúvať polohu osady v najsevernejšom výbežku Spiša..

Vylúčiť sa však nedá ani možnosť, že názov poukazuje na ťažbu zrnitej rudy, v starej baníckej nemčine označovanej už uvedeným výrazom g r a n t, g r a n s. Ten ešte aj dnes baníci vysvetľujú ako označujúci „páskovanú železnú rudu so slušným obsahom železa, čo sa pravidelne strieda s vrstvou kremeňa“. Ak bol názov odvodený od tohto výrazu, treba prijať predpoklad, že súčasťou najstaršieho názvu obce bol aj výraz a s t – výbežok a najstarší názov mohol označovať osadu pri rudnom ložisku. Veď banícky charakter lokality naznačuje aj názov miestneho potoka pôvodne nesúceho názov Obrochina, čo je, ako aj

v kapitolke o Abrahámovciach uvádzame, názov súvisiaci so starým nemeckým tvarom b b r a u m - lom.

Dnešný názov bol ale vytvorený zo spišskonemeckej podoby názvu Grenzau – Pohraničná osada. Za úradný bol ustanovený roku 1948. Dovtedy úrady aj miestne obyvateľstvo používalo tvar Granastov.

□

HRIŠOVCE 1311 villa Ludovic

Rozloha chotára: 796 ha

Nemecký názov: Henisdorf

Najstarší zaznamenaný názov súvisí zrejme s menom banského ťažiara, ktorý v lokalite podnikal. Iný zaznamenaný názov územia, v blízkosti ktorého obec vznikla, mal roku 1311 podobu „terra janchonis“, kde nachádzame ako základ stredoveký nemecký výraz j a n (pôvod v starogermánskom i a m – hĺbiť, kopať). R i s s e bol zasa výraz v starej nemčine označujúci povrchovú baňu - a práve toto slovo sa stálo v pozadí názvu obce Rysowecz

známeho z roku 1460. Z neho vychádzajúc názov Hrischovce sa prvý raz použil roku 1773. Poznamenávame však, že vyraz h r i s bol v starej nemčine používaný vo význame vetva a názov mohol vzniknúť so zámerom označiť výbežok rudného ložiska.

Banskú minulosť obce dokazuje aj názov miestneho potoka Slatvinka, spomínaný prvý raz v podobe Uhris (pôvodne Uerris, kde prvú časť tvorilo starogermánske sloveso u e r - ryť), neskôr ako Zeekpatak (takmer synonymické sloveso s e k) a nakoniec Slatvin (sloveso s l o t t e n - hĺbiť). Pretože všetky tieto slovesá boli používané na označenie tej istej činnosti, môžeme názvy potoka jednotne preložiť ako Banský potok.

Dnešná transkripcia názvu platí od roku 1920.

□

HUNCOVCE 1257 Supch

Počet obyvateľov: 2646 Rozloha chotára: 1326 ha

Nemecký názov: Hunsdorf 639 m n. m.

Na Spiši, pravdaže s výnimkou Kežmarku, azda niet obce, o názve ktorej by existovalo viac verzií ako ich vzniklo o Huncovciach. Spomínajú sa v nich Huni, psy, Župkovce, slovo Huhn – sliepka, čo mala byť prezývka Hermanna Berzeviczyho, ale spomína sa aj iná jeho údajná prezývka – Polan, ktorú mal dostať za to, že priviedol na svoje panstvo veľa Poľanov - Poliakov. Iný historik zasa oceňuje jeho zásluhy pri vzniku horských lúk – poľán, spomenie sa aj lokátor s menom Hunt či dávne označenie Slovanov slovom Un, ale aj svätá Žofia, ako patrónka prvého kostola, a to v prípade jedného zo starých názvov v podobe Supch.. Nuž a, ako býva v spišskej histórii zvykom, nezabudne sa ani na možnú existenciu strážnej osady. V skutočnosti sa však názov obce zrejme vyvíjal po líniách, ktoré žiadna z verzií ani len nenaznačuje...

Veď prvé názvy obce, teda z roku 1257 zachovaný tvar Supch (osada pri dnešnej kaplnke sv. Jána Nepomuckého) a z roku 1268 pochádzajúci latinský zápis villa Poloni môžu byť, a zrejme aj sú!, záznamom pre vtedajšiu osadu vari najpodstatnejšieho faktu – že vznikla na močaristej pôde, prípadne že sa v blízkosti takej, vďaka do šírky sa rozlievajúcej rieke

Poprad, nachádzala a využívala ju. Konkrétne: tvar S u p c h sa zdá byť odvodený od starého nemeckého slovesa s u p f e n - nasávať vlhkosť a tvar P o l o n i zasa od iného stredovekého nemecké slova p o l, p o y l - močaristá zem. A ako skomoleninu so základom v spomínanom slovese je možné prijať aj názov obce zapísaný roku 1298 v podobe Zopcfalva.

Kľúčovým pre zásadný obrat vo význame názvu (ale i pre všetky zmätočné teórie) sa stal zápis z roku 1308, keď neznámy pisár, chcejúc zrejme zachytiť skutočnosť, že obec je obkolesená pre močaristú pôdu typickou trstinou, označil ju názvom v i l l a C a n i s. V názve, ktorý mal pôvodne obsahovať slovo c a n n a - trstina, vynechal jedno písmeno a obci, ktorú by sme dnes nazývali možno Trsťany, prischol názov odvodený od latinského slova c a n i s - pes. A roku 1336 sa s ním už stretávame v podobe Hundsdorf!

Existoval však aj výraz h u n v starej nemčine označujúci nízko položené miesto! Čo ak iný pisár skomolil pôvodný výstižný názov Hunsdorf do podoby Hundsdorf!

Nedá sa však vylúčiť ani možnosť, že názov Hunsdorf i jeho latinská verizia sa už vzťahovali na novozaloženú obec pri dnešnom farskom kostole sv. Kríža, no nesúviseli ani s trstinou, ani nízko položeným miestom, ale so starým nemeckým výrazom h u n t označujúcim vytýčený diel zeme, či diel banský, v tomto prípade siahajúci cez územie dnešných Tatranských Matliar až k hlavnému hrebeňu Vysokých Tatier. Nasvedčujú tomu neskoršie názvy obce Chepanfalva (1346) i Stepkfalva (1471), so základom v starom nemeckom slovese s t e p k a n - ťažiť!

Ale vráťme sa ešte k najstaršiemu názvu Supch, ktorý označoval osadu ležiacu tesne za dnešným mostom. Ten totiž môže mať korene aj v starogermánskom slovese s u p i, ktoré bolo počas stredoveku používané v tvare s y b e n a označovalo činnosť, pri ktorej sa preosievaním získavali drahé kovy. Nevykonávali obyvatelia pôvodnej osady takúto činnosť na rieke Poprad či v potokoch pretekajúcich chotárom? Pripomeňme bezprostrednú blízkosť obce Žakovce, ktorej pôvodný názov súvisí so železnou rudou. Patrí sa tiež poznamenať, že názov v tvare Supch nebol v 13. či 14. storočí v baníckych oblastiach ojedinelý, niesla ho napríklad aj jedna zo zaniknutých osád pri obci Geča v Above. Príznačný v tomto smere ostáva fakt, že neskôr sa názov posunul do podoby Apathy, kde je zrejmý starogermánsky koreň a b a - voda...

Tvar Hunczowcze bol prvý raz zaznamenaný roku 1773, dnešný sa používa od roku 1920.

□

CHMEĽNICA 1315 Hopfengart, Hophgart

Rozloha chotára: 1255 ha

Nemecký názov: Hopfengarten

Podľa všeobecne rozšírenej verzie mal starý názov obce vzniknúť na základe faktu, že obec bola založená v záhradách, kde sa pôvodne pestoval chmeľ. Berúc však do úvahy miestne klimatické podmienky lokality, ktoré pestovaniu tejto suroviny na výrobu piva veľmi naklonené neboli, zdá sa táto možnosť len málo pravdepodobná a nepodporuje ju ani fakt, že v starých účtovných záznamoch z hradu sa zachovali zmienky o výrobe piva z jačmeňa či skutočnosť, že obec leží pôvodne existovala na druhej stane rieky Poprad. Nuž a zabúdať by sa nemalo ani na to, že ju zakladal šoltýs Mikuláš z baníckej osady villa Petri (predchodkyňa dnešnej Kamienky), ktorý asi veľký vzťah k pestovaniu chmeľu nemal a v darovacej listine

sa vyslovene spomína právo klčovať les a právo dolovať kovy. Okrem toho, nepresvedčivo pôsobí aj predpoklad, že by páni hradu Ľubovňa súhlasili so založením osady vo svojej chmeľnici... .

Ako to teda s nezvyklým názvom Chmeľnica teda je?

Označenie záhrady, v ktorej sa pestuje chmeľ, poznal starý nemecký jazyk v tvare h o p p e n g a r d e. Názvy zachytené okolo roku 1315 však akoby naznačovali, že ich úlohou bolo zachytiť v prvej časti tvar h o f ! A do neho, resp. do tvarov h o f e n či h o f f en bolo často zapisované aj slovo o f f e n označujúce taviacu pec, hutu! Poloha pri rieke, ktorá mohla poháňať jej dúchadlá i pôvod zakladateľa obce naznačujú, že lokalita v čase založenia obce disponovala podmienkami pre stavbu takého zariadenia. Navyše, existujú aj dôkazy o ťažbe rudy v tejto lokalite – vrch nad ňou sa dodnes nazýva Bakuľa, čo je s veľkou pravdepodobnosťou názov vychádzajúci zo starého nemeckého výrazu b a k a - baňa a potok, pri ktorom pôvodná obec ležala, sa na nazýva Jasienok, čo môže byť názov so základom v slove j a s - ruda. A druhá časť starého názvu obce, slovíčko g a r t? To v starej nemčine často označovalo k založeniu obce vytýčené územie. (Mimochodom, veľmi podobný názov Hoppgarten označoval naj lokalitu v chotári baníckej Dobšinej, a v miestnych drsných podmienkach pestovanie hrozna naozaj nie je možné očakávať!)

Rovnako pravdepodobný sa však zdá aj predpoklad, že prvá časť názvu sa sformovala zo starého nemeckého výrazu h o p, h o p e, h o p p e, ktorý označoval stádo dobytka a ten, možno ešte pred založením obce a označoval miesto, kde sa v ohradách (g a r t) zdržiaval dobytok patriaci hradu, teda hradný majer.

Nuž a poslednú, menej pravdepodobnú možnosť pred nami otvára existencia starého nemeckého výrazu h o f g a r d e - hradná záhrada. Čo ak bola pôvodná osada založená v tesnej blízkosti takejto záhrady patriacej k hradu Ľubovňa a práve preto začala byť označovaná týmto názvom? Tu si tzreba opäť pripomenúť, že pôvodná osada bola založená na druhom brehu rieky Poprad, do dnešnej polohy bola prenesená až o nejaké to storočie neskôr...

Súčasný úradný názov Chmeľnica bol ustanovený až roku 1948, dovtedy sa aj v úradnom styku používal tvar Hopgart.

□

CHRASŤ 1280 Horost, 1344 Harast

Rozloha chotára: 939 ha

Nemecký názov: Hrosst

Medzi historikmi panuje zhoda, že najstaršie podoby názvu obce predstavujú pomaďarčenú podobu slovenského slova chrasť, ktoré označovalo pichľavé krovie. To malo tvoriť ochrannú hradbu miestnej strážnej stanice, kde v období budovania uhorského štátu (11. – 12. storočie) sídlili staromaďarskí strážcovia jeho severnej hranice. O ich existencii na Spiši sme si už dovolili vysloviť vážne pochybnosti v súvislosti s niektorými podobne analyzovanými názvami, a ešte väčšie vzbudzuje existencia „pevnosti“ vybudovanej takýmto primitívnym spôsobom. Veď tá hradba z chrastia sa dala zlikvidovať obyčajným dobre organizovaným požiarom, pričom pre údajných strážcov by z nej nebolo úniku...

Okrem tejto skutočnosti si však pri hľadaní pôvodu najstarších názvov obce Chrasť nemožno nevšimnúť fakt, že v 13. storočí tvorilo jej územie súčasť majetku Miloj, ktorého majiteľ bol príslušník komunity nemeckých kolonistov s príznačným menom Kunc a že toto

bolo banícky intenzívne využívané. Dodnes to pripomína aj názov miestneho, z druhej strany Hornádu pritekajúceho potoka Zlatník. Preto nemožno vylúčiť predpoklad, že názvy z roku 1280 a 1314 môžu byť odvodené od starých nemeckých výrazov h o r, h o r a – hlina (v stredoveku používaných na označenie menej kvalitnej rudy) a o s t - výbežok, vetva, resp. rudná žila.

Verziu o možnej existencii rudných ložísk potvrdzuje aj názov patriaci lokalite ležiacej v blízkosti chrastianskeho chotára, konkrétne medzi Odorínom a Matejovcami nad Hornádom, ktorý mal podobu Stroahorka. Aj tá je síce považovaná za sídlo pohraničných strážcov, oveľa pravdepodobnejším základom názvu sa však javí spomenuté staré nemecké sloveso s t r e k, s t r e k j a n, s t r a g a n, pričom pôvodná podoba Stragahor pomenúvala miesto, kde sa opäť dolovala spomínaná menej kvalitná ruda. Verziu, že názov Stroahorka bol začlenený do nepresných súvislostí však potvrdzujú aj iné zle preložené a obraz o podobe chrastianskeho chotára deformujúce skutočné významy názvov.

Neďaleká podzemná diera nazývaná D u p e, napríklad, neoznačovala dúpä a nie je ani slovanského pôvodu - jej názov v skutočnosti postihoval fakt, že ide o hlbokú dieru, zrejme baňu. V stredoveku používaný názov má totiž korene v starom nemeckom slove d e u p a - hlboký. Iný názov vyskytujúci sa v minulosti v okolí Chrastia v podobe K o s t r o s y n (dnes Zlatý potok) zasa pomenúval ťažbu vzácnych kovov ryžovaním. Staré nemecké slovo k o s t r o n d totiž označovalo „Versuchera“, teda človeka, čo hľadá, pátra po drahých kovoch, pričom zemepisný názov zrejme vznikol spojením tohto výrazu s iným starým nemeckým slovom s e u p - potok a neskorším miernym skomolením.

Naozaj široký výklad významu starých nemeckých výrazov však núti uvažovať aj o tom, či názvov v podobe Horost nevytvorili výraz h o r - špinavý, v daných súvislostiach zrejme šedý či farebne bezvýrazný kameň a výraz a s t - výbežok. Mohol totiž súvisieť so skalným výbežkom, ktorý priam uprostred obce vybieha nad rieku Hornád (Farská skala) a na ktorom stojí kostol doteraz nie celkom vysvetleného pôvodu.Čo ak najstarší názov vznikol, aby označil nie príliš vábny vzhľad tohto pieskovcovo – zlepencového útvaru, nad ktorým ležala pôvodná osada?

Roku 1773 sa názov obce objavuje v podobe Hrost (skrátená podoba tvaru Horost) , roku 1786 bol zapísaný ako Hrasce. A práve tento tvar sa stal základom tvaru Chrasť...

Úradný názov Chrasť nad Hornádom platí od roku 1928.

□

IHĽANY 1322 Hundurtmark, 1293 Guznuth

Rozloha chotára: 959 ha

Nemecký názov: Hundertmoergen, Maierhoffen, Hodermark

Obec vznikla roku 1960 spojením dvoch pôvodne nezávislých osád nazývaných vtedy Stotince a Majerka. Jej názov bol odvodený od polohy pod masívom dnes nazývaným I h l a, dominantným vrcholom Levočských vrchov, v minulosti spišskými Nemcami nazývanom Nadel, ktorý sa všeobecne stotožňuje so súčasným nemeckým výrazom označujúcim ihličie. Patrí sa však poznamenať, že v starej nemčine sa používalo aj slovo e d e l s t e y n , a to vo význame ruda. Ostáv otázkou, či pôvodný názov, vzhľadom na minulosť Levočských vrchov, nemal podobu odvodenú od takéhoto ákladu a či až výrazným skomolením sa neposunul do podoby Nagel – Ihla, ktorý nemá nijaké logické opodstatnenie.

Aký je však pôvod najstaršieho názvu Stotiniec zapísaný v podobe Hundurtmark? Prvým z možných vysvetlení je, že išlo o zle zapísané slovné spojenie H o d e r m a r k, ktoré možno označovalo pasienky. Dnešné podstatné meno der Hirt malo totiž v starej nemčine, okrem iných, aj podobu hoder. Tvar Hodermark mohol však vzniknúť aj miernym posunom pôvodného Hotermark – Hutisko (starý nemecký výraz h o t - huta). Ba vzhľadom na nasledujúce riadky sa zdá táto možnosť pravdepodobnejšia... Všimnúť si totiž nepochybne treba aj tvar Hundertmoergen, skladajúci sa v druhej časti so slova v starej nemčine používaného na označenie vyklčovaného územia resp. vytýčeného banského dielu. Veď o prítomnosti baníkov počas stredoveku tu svedčia v chotári dodnes zachované názvy Barich ((jeden z mnohých tvarov nemeckého výraz b e r g označujúceho v stredovekom baníckom nárečí aj baňu), Štoparg (pôvodne Steupberg – tiež Baňa), Polimbark súvisiaci so s výrazom p o l - baňa, ale aj názov Brezovec, ktorý treba vnímať v súvislosti zo starým nemeckým slovom b e r s – ruda (pôvodne Bersau – rudná lokalita) či Hansberg - Banský vrch (výraz hans, hanzo, handzo označoval v stredoveku jednoduchého baníka). Okrem toho netreba

zabúdať, že na okraji chotára sa dvíhal vrch kedysi nazývaný Eisehuybel, a že v jej blízkosti existovala osada Tyrgach (pôvodne iste Turgart) – Banský diel...

Napriek tomu sa pri poslovenčovaní starých spišskonemeckých názvov za základ zobrala najstaršia zapísaná podoba názvu a vychádzajúc z jej prvej časti bol vytvorený tvar Stotince (hundurt, hundert - sto).

Aj starý názov Majerky v tvare Guznuth súvisí so stredovekým baníctvom, a to napriek tomu, že bol uhorským pisárom opäť trochu skomolený, čo historikov zmiatlo natoľko, že názov považujú za označenie miestneho kyslého prameňa. Vychádzajú pri tom zo slova g u z l u, ktoré malo mať vtedy v maďarčine význam kyslý. Dôkazom má byť aj iný v tom období zaznačený názov Boorkuht, ktorý sa vraj vtedy tiež používal na označenie takýchto prameňov. Pravdepodobnejším sa však zdá vysvetlenie, že pôvodne mal názov z roku 1293 podobu g u z h u t, a to je slovo v starej nemčine označujúce zlievareň, vo vtedajších pomeroch zrejme jednoduchú hutu. Dokazuje to aj neskorší názov Meierhofen, ktorý opäť naznačuje, že v lokalite stáli taviace pece (výraz o f f e n je tu mierne skomolený do vtedy

obvyklej podob h o f f e n, viď názov Chmeľnica!) patriace istému Meierovi, pravdepodobne hlavnému akcionárovi hutníckej spoločnosti, ktorej založenie sa spomína aj v histórii Ľubice. A to je zasa dôvod, aby sme za dôkaz považovali aj mierne skomolený považovali aj názov Boorkuht – s veľkou pravdepodobnosťou mal podobu Borkhut a označoval mestu (starý nemecký výraz b o r k) patriacu hutu (h u t).

Názov Ihľany sa používa od roku 1961, predtým sa krátko používal tvar Ihľanovce.

□

ILIAŠOVCE 1263 Villa Ursi, villa Sperarum

Rozloha chotára:1263

Nemecký názov: Sperndorf

Najstaršie názvy obce údajne naznačujú, že jej prví obyvatelia mali niečo spoločné s medveďmi. Vraj, tak aspoň tvrdia historici, ich povinnosťou bolo zúčastňovať sa na love medveďov, ktoré organizoval Spišský hrad, pretože Iliašovce boli služobníckou obcou poddanou centrálnemu Spišskému hradu. Vychádzajú pritom z ničím nedoloženého predpokladu, že jej názov je odvodený od slova ursa, čo v latinčine znamená medveď. A pomenovanie Sperarum malo byť podľa tejto verzie odvodené slovanským obyvateľstvom od starého nemeckého výrazu b e r e (dnes Bär) s rovnakým významom. Proces, v ktorom slovanské obyvateľstvo vytvorí z nemeckého tvaru názov svojou podobou vyslovene latinský, navyše s významom Dedina nádeje, sa však zdá, slušne povedané, málo reálny. A rovnako proces, na konci ktorého vznikol v podstate bezobsažný názov Dedina medveďa - tak totiž znie presný preklad spojenia Villa Ursi.

S ohľadom na fakt, že obec bola v uvedenom období osídlená najmä nemeckými obyvateľmi sa preto sa zdá vcelku pravdepodobné, že staré názvy obce majú základ v slovnej zásobe starogermánskeho a nemeckého jazyka, navyše v ich vývoji sa dá vypozorovať logická kontinuita: najstaršia podoba predstavuje názov, ktorého základom je starogermánske sloveso u e r - páliť, taviť, tvar villa Sperarum, resp. v roku 1320 zaznačený Sperndorf má základ v starom nemeckom slovese s p e r - oddeľovať (v danom prípade za pomoci ohňa oddeľovať z rudy železo či vzácny kov) a názov z roku 1354 v podobe Hysfalva má rovnaký význam ako starý názov Kišoviec, pretože aj tu tvorí jeho základ slovo h y s s e, v starej nemčine označujúce horúčavu. Všetky teda pomenúvajú staré Iliašovce ako obec

hutníkov. Veď o tom, že Iliašovciach žili ľudia, čo sa zaoberali ťažbou a spracovaním rudy, svedčí aj kúpa neďalekej banskej lokality Bicere miestnymi ťažiarmi či názov z roku 1282 zachytený v tvare Helyaszaza (práve z neho sa vyvinul dnešný názov). Hoci zvykne byť interpretovaný ako zachytávajúci meno šoltýsa Eliáša, ktorý mal polovici 13. storočia priviesť nemeckých kolonistov, faktom ostáva, že prídavné meno h e l bolo v starej nemčine používané vo význame jasný, žiarivý či žiariaci. Druhú časť názvu tvorí staré nemecké slovo z a z a označujúce usadlosť či obec a celý názov Helyzaza označoval obec ako takú, pre ktorú je príznačná z miestnych taviacich pecí stúpajúca žiara – teda opäť obec hutníkov. (Rovnako je to s osadami Ilija pri Banskej Štiavnici či Iliaš pri Banskej Bystrici.)

Pre úplnosť treba ale dodať, že starý germánsky jazyk poznal aj výraz o r s o s. Bola to jedna podôb výrazu e r s označujúceho rudu ďalší možný základ starého názvu Iliašoviec.

Dnešný názov sa prvý raz použil roku 1773, keď bol zapísaný v tvare Ilassowcze. Tvar Iliašovce sa ako úradný názov obce uvádza od roku 1927.

□

JABLONOV	1249 terra Almas
Počet obyvateľov: 969	Rozloha chotára: 2053 ha
Nemecký názov: Apfelsdorf	481 m n. m.

Naozaj sa dá len ťažko prijať tvrdenie, že za názvom tejto obce stáli prekvitajúce jabloňové sady. Neobstojí ani argument , že názvy odvodené od slova jabloň sú typické pre pohraničné lokality. Veď Jablonov na nijakej hranici nevznikol. Vhodnejšie je vari spomenúť staré nemecké výrazy g a b a l a, resp. g a b e l, ktoré za základ svojich názvov považujú napríklad mestá Jablunkov a Jablonec v Českej republike. Prvý výraz označuje vidly, metaforicky však aj cestnú rázsochu, teda miesto, kde sa cesta rozdvojuje dvomi smermi. V prípade Jablonova mohlo ísť o polohu na rázsoche, ktorú tvorila spišská via magna a odbočka vedúca k baniam v Levočských vrchoch, a to cez Lúčku do oblasti dnešných

Pavlian, a potom na druhú stranu Levočských vrchov. Výraz gabel mal zasa v starej nemčine význam daň, odvod, poplatok. Nedá sa vylúčiť, že to bol pôvodný názov Gabelach – osada, pri ktorej sa vyberá mýto či desiatok, čo sa posunul do podoby Jabulanc. Tá mohla uhorskému pisárovi slovanského pôvodu asociovať súvislosť s jablkom a vznikol zápis Almás. Toto slovo totiž označuje v maďarčine práve toto ovocie ...

Dnešný názov sa v podobe Jablonow prvý raz uvádza roku 1773, tvar Jablonov sa začal používať po roku 1920.

□

JAKLOVCE 1249 Jekelfalva

Rozloha chotára: 1725 ha

Nemecký názov: Jekelsdorf .

Obec vznikla na území pôvodne patriacom do chotára Gelnice. Jej zakladateľom a prvým ťažiarom v miestnych baniach bol gelnický mešťan Hekul, ktorému majetok vyčlenil sám kráľ Ladislav IV. Od mena zakladateľa (pôvod v zrejme v stredovekom výraze h e c k a e r e - kopáč), ktoré sa neskôr posunulo do podoby Jekul, Jekel bol odvodený tak názov obce, ako aj meno šľachtickej rodiny Jekelfalussyovcov, ktorej obec v nasledujúcich stáročiach patrila.

Na akom území vznikla? Historické pramene naznačujú, že už predtým sa v tejto lokalite zdržiavali muži označovaní výrazom heremites, teda pustovnícki mnísi. Pravdepodobnejšou sa však zdá verzia, že to boli osamelo podnikajúci baníci označovaní vtom období rovnakým výrazom. Podrobnejšie sa ním budeme zaoberať v kapitolke o obciach nazývaných Mníšek. Ich prítomnosť potvrdzuje aj fakt, že v období, keď obec patrila potomkom zakladateľa, ale i neskôr, sa v jej chotári ťažila železná ruda. A boli to opäť zrejme oni, zásluhou ktorých sa stredoveká ťažba rozšírila aj do vyššie položených častí údolia, kde vznikli obce Veľký Folkmár a Koyšov.

Roku 1773 bol prvý raz uvedený názov obce v tvare Jaklowcze (predtým Jeklsdorf), dnešný tvar sa používa od roku 1920.

□

JAKUBANY 1408 Alsoiakabuagasa

Rozloha chotára: 6571 ha

Nemecký názov: Jakabsau

Na samom začiatku dejín tejto obce ležala v údolí nad Novou Ľubovňou banícka osada nazývaná Stepanicou. Mal ju založiť lokátor Štefan z pôvodne baníckej obce Lomnička. O jeho existencii však nejestvujú žiadne dôkazy, a tak sa pravdepodobnejšou zdá možnosť, že v pozadí názvu stálo staré sloveso s koreňmi v starogermánskom s t e u p – lámať, dolovať a že už v dávnom stredoveku išlo o banícky exploatované územie. Dokazuje to aj dodnes zachovaný názov v chotári obce sa dvíhajúceho vrchu Banisko či názov miestneho potoka Toráč, v pozadí ktorého stoja staré nemecké výrazy t o r a b a c h, označujúce baňu a potok.

Názov dnešnej obce má zasa súvisieť s menom spišského prepošta Jakuba. Ten územie, na ktorom obec vznikla, dostal ako odmenu za to, že výrazne prispel k porážke povstania spišskej odbojnej šľachty proti panovníkovi v druhej polovici 13. storočia. Odvtedy vraj toto územie nazývali „terra I a c a b u a “. Analogicky k tomu bola potom obec založená na tomto území nazvaná I a k a b u a g a s a - Osada na zemi Jakubovej. Iná verzia zas tvrdí, že názov má korene v situácii, keď po lokátorovi Štefanovi prevzal šoltýstvo jeho syn Jakub.

Názov v tvare Jakubiany sa prvý raz spomína v listine z roku 1497, ktorou sa kolonistom rusínskeho pôvodu povoľuje osídliť „destructionem villae“, teda obec, ktorú po vyťažení rudy dávni spišskí baníci, rovnako ako v mnoho iných, opustili. Dnešný tvar sa začal používať po roku 1948.

□

JAMNÍK 1277 Yempnik

Rozloha chotára: 814 ha

Nemecký názov: Jemnig .

Na prvý pohľad názov jednoznačného významu - Jamník, dedinka v jame či údolí. Podľa spišských historikov však ďalšia služobnícka obec, ktorej obyvatelia vraj na pokyn spišského župana kopali jamy, do ktorých potom poľujúci šľachtici a ich honci naháňali zver... Ale taká obec by sa asi nezmohla už v 14. storočí na vlastný kostol porovnateľný s kostolmi vyspelých baníckych obcí v okolí! Navyše, rozbory názvov Beharovce, Dravce, Huncovce, Iliašovce, ale i ďalších dokazujú, že nijaké služobnícke osady na Spiši nejestvovali!

Jestvovalo však, a to už v starom germánskom jazyku, sloveso i a m, i e m - kopať, hĺbiť. Ak má názov korene v ňom, označoval konkrétne územie v okolí obce, na ktorom sa vykonávala spomínaná činnosť dávno predtým, ako začali páni Spišského hradu organizovať rozpustilé poľovačky – jej účelom bolo v povrchových baniach získať rudu. Veď chotár obce hraničí s chotárom Hincoviec v stredoveku preslávených zvlášť kvalitnou rudou. A baníckym bolo aj ďalšie susedné územie nazývané Miloj. Že nešlo o obec kopáčov jám dokazuje však aj na prvý pohľad slovensky vyzerajúca koncovka – nik. Tvorilo ju totiž slovo, ktoré v dávnych dobách nieslo význam získané, rúbaním a klčovaním vyčistené územie. Stretneme sa s ním napríklad aj v tirolských zemepisných názvoch typu Scharnik či Polinik, teda Územie banských dielov, resp. Územie baní...

Do dnešnej podoby bol názov obce prvý raz ustanovený zápisom roku 1776 v tvare Jamnik. Maďarskí pisári ho začali písať v podobe Jamník, a tento názov bol ustanovený za oficiálny aj po vzniku Československej republiky.

□

JÁNOVCE 1312 villa Johannis, 1317 villa Bulmani

Počet obyvateľov:1537 Rozloha chotára: 967 ha

Nemecký názov: Johannsdorf 591 m n. m.

Najstarší názov obce je zrejme výtvorom miestne pomery nepoznajúceho pisára, ktorý starý germánsky názov tiež obsahujúci sloveso i a m - dolovať (presnú podobu názvu nepoznáme) stotožnil s krstným menom Ján a v tomto význame potom aj pretlmočil názov obce. Vzhľadom na charakter spišských kopijníckych obcí a v nich platiacich zákonov sa totiž nedá predpokladať, že by túto obec vlastnil nejaký Ján.

S tým korešponduje aj názor skupiny historikov, ktorí za smerodatný názov obce považujú až tvar z roku 1317. Ten je treba ale chápať ako názov, čo vznikol podstatne skôr ako na začiatku 14. Storočia a tiež zrejme vznikol z ešte starogermánskej slovnej zásoby, konkrétne zo slov b u l – kopec a m a n - územie, pričom v jeho pozadí treba vidieť miestne zemepisné pomery: dodnes pozornosť vzbudzujúci homoľovitý kopec nad dedinou (kóta 683 m, niekedy nazývaná Hradisko), o ktorom sa zvykne hovoriť, že kedysi na ňom stála pevnosť a územie pod ním, kde zrejme stála prvá osada baníkov. Môže však za ním stáť aj poloha pôvodnej osady pod vyvýšeninou nazývanou Myšia hôrka so zvyškami pevnosti z osídlenia pred naším letopočtom. Najvýnosnejšie ložiská sa nachádzali severne od dnešnej dediny, v lokalite nazývanej „terra Pokoy“ (od starého nemeckého slovesa p o k a n, p o c h e n – ryť, teda ťažiť) a v kopci dnes nazývanom Kamenec, čo predstavuje názov odvodený od slova s t e y n, v stredoveku používaného aj na označenie rudy.

O baníckej minulosti územia, kde sa postupne sformovala obec Jánovce, svedčí aj fakt, že v jej erbe sa dodnes zachovalo koleso, ktoré síce predstavuje atribút sv. Kataríny, patrónky baníkov, ale v stredoveku často slúžilo aj ako atribút banských spolkov.

Dnešný názov obce Jánovce sa prvý raz uvádza roku 1773 v podobe Janowcze, no už roku 1786 je obec uvedená pod názvom Janowík, čo nasvedčuje, že ani tradícia nezachovala skutočný pôvod názvu. Úradný názov v tvare Jánovce sa používa od roku 1920.

Iným dôkazom baníckej minulosti chotára obce je dávny názov osady Čenčice administratívne patriacej do Jánoviec a oddávna k nej inklinujúcej. Tá sa roku 1274 spomína pod názvom Chunta, čo je zápis toho istého druhu ako starý názov Hornádu v podobe Chunrad. Aj tu totiž predstavuje tvar c h u n skrátený tvar starého nemeckého slova k ü n i r o d e, k ü n i s t e y n – hodnotný kameň, ruda.

Nuž a posledným názvom, ktorý treba v súvislosti s Jánovcami spomenúť je názov kedysi samostatnej osady Machalovce, ktorá dnes ale tvorí súčasť Jánoviec. Ako už vieme, išlo o osadu patriacu, podobne ako dve už spomenuté, do spoločenstva spišských kopijníkov, čo bol vo svojej podstate banícky spolok. Pokiaľ ide o ich najstarší názov, ten zrejme označoval sídlo spolkového súdu, jeho existencia v tejto osade je možná aj vzhľadom na predpokladané sídlo politickej moci v tesnom susedstve osady. Okrem významu súd bolo slovo m a h a l v stredovekej nemčine používané aj vo význame zhromaždenie, resp. reč pred zhromaždením, čo opäť potvrdzuje, že táto obec mala medzi kopijníckymi svojim spôsobom výnimočné postavenie. Zároveň však aj fakt, že jej názov naozaj nebol odvodený od vlastného mena majiteľa, ktorým mal byť podľa historikov akýsi Machal – Michal.

□

JARABINA 1329 Gyrimp, uvádza sa však aj tvar Ewer

Rozloha chotára: 2290 ha

Nemecký názov: Girn .

Na základe názvu v podobe E w e r považujú niektorí historici za zakladateľov obce strážcov novoutvorených hraníc uhorského štátu, prípadne strážcov, ktorí mali dohliadať na neďalekú dôležitú obchodnú cestu. Tvar Ewer má byť totiž slovo odvodené od maďarského slova ö r - strážca. Použitie slova s maďarským základom v danom kontexte sa však nezdá príliš pravdepodobné, zvlášť, keď v iných prípadoch sa na označenie strážcu bežne používal latinský výraz s p e c t a c u l i s. Pravdepodobné sa však nezdá ani situovanie posádky len pár kilometrov od Ľubovnianskeho hradu, ktorý bol vybudovaný práve na plnenie strážnych funkcií.

Ako teda tomuto názvu, ktorý väčšina prameňov ani neuvádza, rozumieť? Ako označeniu osady, v ktorej žili občania, pravdepodobne baníci, s istými povinnosťami i privilégiami vyplývajúcimi z jej polohy pri dôležitej obchodnej ceste. (Podrobnejšie o etymológii výrazu e w e r v kapitolke Strážky.) Potvrdzuje to aj tvar Gyrimp, ktorý sa zdá byť skomolenou podobou názvu so základom v starogermánskom slovese g e r - kopať, ku ktorému sa pripojil výraz r i n (povrchová baňa) či názov Sombach, ktorý sa síce objavuje až roku 1360, no vznikol zrejme v podstatne skoršom období. Jeho prvú časť totiž zrejme tvorí starogermánske sloveso s o m, v podstate synonymum slovesa l e i p, ktoré sa zachovalo zasa v názve miestneho potoka Malý Lipník. Obidve slovesa boli používané vo význame

„spracovávať za pomoci ohňa“. Iným dokladom takejto minulosti sú názov miestnej lokality Stráška, ktorého základ vytvorilo starogermánske sloveso s t r e i g - ťažiť v povrchovej bani či názov vrchu Čierťaže súvisiaci so starým nemeckým slovesom k i r k e n, k e r k e n, c h e r c h e n - kopať.

Roku 1342 sa prvý raz zjavuje predchodca dnešného názvu, tvar Yerubina, ktorý zrejme vznikol, keď označenie Ewer, v miestnej výslovnosti Eber, bolo stotožnené s výrazom Eberesche označujúcom strom jarabina. Tvar Jarabina bol prvý raz uvedený v úradných zápisoch roku 1808. Od roku1869 sa však používal názov zodpovedajúci jazyku neskorších rusínskych obyvateľov obce – Orjabina. Tí vystriedali miestnych nemeckých baníkov po vyťažení ložísk pomerne skoro, už v priebehu 14. Storočia .

Dnešný tvar začal platiť po roku 1948.

JEZERSKO 1596 Jezier

Rozloha chotára: 778 ha

Nemecký názov: Nedscheere

Aj v tomto prípade je pôvod názvu obce väčšine verejnosti i miestnym historikom úplne jasný - vznikol ako odraz existencie jazera v lesoch nad Jezerským. Ale na to, aby pôvodní obyvatelia spájali obec so vzdialeným a len málo známym jazerom neexistoval nijaký logický dôvod... Čo ak sa teda aj tento názov, podobne ako väčšina ostatných na Spiši, vyvíjal trochu zložitejšie, ako to predpokladá tento prvoplánový náhľad?

Roku 1590 sa v súpise majetku Nedeckého, rep. Dunajeckého panstva spomína mnoho „pod hrebeňom Spišskej Magury sa nachádzajúcich possesií, teda folvarkov“, čo je výraz, ktorý vznikol spojením starého nemeckého výrazu f a l , resp. f o l – baňa s výrazom w e r k, w a r k - dielo, podnik, aby pomenoval odľahlú lokalitu, kde heremites – osamelí baníci ťažili ruda. Jeden, ba možno i viac takých folvarkov sa iste nachádzal aj v údolí dnešného Jezerského potoka, čo podnikateľ menom Christofer zo Spišských Hanušoviec považoval za dostatočný dôvod na to, aby roku 1611 požiadal o právo toto údolie doosídliť a banský využiť. Už predtým tam ale boli iste vytýčené aj ťažobné diely, na označenie ktorých existoval v starej nemčine výraz s k a r - s c h a a r, čo je tvar odvodený od

slovesa s k a r e n – deliť. Ten však, ako dokazuje aj vývin názvu obce Jazernica v Turci, nadobúdal v tom období často podobu z a r. Neskôr, aby sa upresnilo, aké banské diely to v jednom z údolí Spišskej Magury vznikli, pribudlo v súlade s miestnym kontextom k slovu z a r slovo j a s e, nárečová podoba starého nemeckého výrazu e i s e n (korene v starogermánskom a i o s), ktorý označoval železnú rudu. Tým vznikol názov Jasenzar, resp. Jazar označujúci lokalitu charakteristickú vytýčenými banskými dielmi. Ten sa však po niekoľkých desaťročiach, možno vplyvom nárečia, možno len v zápise pisára, posunul do podoby Jezier. A práve z takého či veľmi podobného tvaru mohol postupne vzniknúť názov Jazerské, ktorý sa ako vôbec prvý písomný záznam názvu obce uvádza roku 1773 a ktorý sa neskôr pretransformoval do dnešnej podoby.

Túto minulosť lokality zachytil aj názov používaný spišskými Nemcami. Aj v ňom sa zachoval výraz skar – schare, pričom prvú časť názvu tvorí starogermánske sloveso n e d - ťažiť. Okrem toho tú minulosť zachytáva aj v obci rozšírené meno Kiska, pôvodne k i s k e r - hľadač (kis predstavuje tvar slovesa kesen –vyhľadávať).

Dnešný názov obce v podobe Jezersko sa začal používať po roku 1920.

JURSKÉ 1294 Sanctus Georgius

Rozloha chotára: 382 ha

Nemecký názov: Sankt Girgen

Názov pôvodne baníckej osady bol odvodený od patrocínia miestneho kostola zasväteného sv. Jurajovi. V 14. až 16. storočí sa názov uvádzal v podobe Sentgurg, názov v tvare Jurské sa prvý raz zjavuje roku 1808.

JURGOV 1560 Gywrko

Rozloha chotára: 908 ha

Nemecký názov: Jurkau

Aj tento názov má byť odvodený od mena Jurko – v tomto prípade ním vraj nazývali šoltýsa, čo tu roku 1546 priviedol prvých valaských kolonistov. Nijaký záznam o takomto

čine či o konkrétnom šoltýsovi Jurkovi, ktorý uvedený akt vykonal, však nejestvuje. Pri vzniku tejto verzie sa akurát vychádzalo z faktu, že približne desať rokov predtým sa v dohode medzi Spišskou Belou a Veľkou Frankovou takéto meno spomína a tiež z predpokladu, že prví takzvaní valaskí osadníci prišli do Jurgova práve z tejto dediny – veď ak sa vybrali údolím, kde sa vtedy postupne formovala Osturňa, mali to už len cez kopec. Ergo, musel ich doviesť tento muž s menom niekedy uvádzaným aj v podobe Jurgo, od ktorej bol potom odvodený názov obce. Ibaže...

Ibaže podľa ešte starších záznamov súvisiacich s nedeckým panstvom, mala byť táto lokalita osídlená prinajmenšom od roku1314! Kým? Zrejme baníkmi, ktorých tu, podobne ako napríklad v Kamienke, usídlil vtedajší spišský župan a správca spomínaného panstva Viliam Drugeth. A že tu k takémuto osídleniu naozaj mohlo dôjsť, naznačujú názvy v miestnom chotári: Neďaleko miestnej osady Brehy (Bergen, Bargen – Bane) nájdeme lokalitu s názvom Rynias, čo je názov odvodený od starého nemeckého výrazu r i n – povrchová baňa, nad dedinou sa dvíha Smiešny vrch, ktorého názov nedáva nijaký zmysel, preto sa zdá veľmi pravdepodobným pôvodný názov Lochenberg –Banská hora, na hranici s chotárom Osturne sa zasa dvíha Krížový vrch, ktorého názov skôr ako od kríža je odvodený od slova k r i g, teda opäť baňa, tak ako je názov Gurkov vrch spojený s výrazom g w e r k a pod ním ležiace Okulné so slovným spojením k ä u l w i n c k e l - uhlisko. Nuž a ako v každej poriadnej baníckej lokalite, aj tu nájdeme Suchý vrch, pôvodne D ü r e n b e r g, kde sa doloval d ü r e n s t e y n, teda ruda a pod ním lokalitu s príznačným názvom Jasieniak, ktorého základ s veľkou pravdepodobnosťou tvorí starý nemecký výraz j a s označujúci rudu, pretože výrazné rozšírenie jaseňa sa v tak vysoko položenej lokalite nedá predpokladať.

Okrem toho, obec s baníckou minulosťou ležiaca na rozhraní Spiša a Šariša, dnes nazývaná Ďurkov, sa roku 1427 uvádza pod veľmi podobne zapísaným názvom Gewrkuagasa a dokázateľne ju nezakladal Jurko ani Ďurko, ale človek s príznačným menom Hilcman – Hincman, ktoré naznačuje, že nepochybne mal niečo do činenia s banským podnikaním

(hunz, henz, hinz – stredoveký výraz označujúci baníka)! A v baníckej Dobšinej sa v približne tom istom období zasa môžeme stretnúť s prímením Gywrgsteller, v ktorom sa prvá časť takmer stopercentne zhoduje s najstarším označením Jurgowa, pričom tu o nejakom Jurkovi nemôže byť vzhľadom na miestne jazykové prostredie ani reči! Naopak, ako nevyhnutné sa javí vysvetliť, že slovo g w e r k – g e w r k - g y w r k, ktoré stojí v pozadí uvedených slovných spojení, označovalo kedysi banského robotníka. Jedna verzia ho odvodzuje od

starogermánskeho výrazu g w e r u, ktorý označoval špicom zakončenú štangľu používanú v stredovekej bani na lámanie horniny, iná tvrdí, že vzniklo skrátením pôvodného spojenia bergwerker (slovo berg, berk, bark sa totiž v stredoveku používalo aj vo význame baňa).

Neniesla teda aj osada pod Havranom (pôvodne Grabenberg –Banský vrch, názov, ktorý sa neskôr posunul do podoby Rabenberg - Havraní vrch), ktorá mala existovať už na začiatku 14. storočia, názov práve s takýmto koreňom gwerk, až ju, po vyťažení zdrojov, baníkmi opustenú, v polovici 16. storočia osídlili majiteľom Dunajeckého panstva pozvaní pastieri a názov prispôsobili svojmu nárečiu?

Názov v podobe Gywrkau, Gwerkau – Obec baníkov, resp. Baníkovo ale vysvetľuje aj vznik pôvodného názvu obce Tatranská Javorina, resp. Javorina, ktorá kedysi patrila práve k Jurgovu. Najstarší zaznamenaný názov lokality, kde vznikla, mal podobu U r g a r t - U r n g a r t e n a ako veľmi pravdepodobný základ sa javí starogermánske sloveso u e r, ktoré označovalo banícku činnosť (gart - vytýčené územie).

KACVÍN 1320 Kachuynkul

Rozloha chotára: 798 ha

Nemecký názov: Katzwinkel

Výrazom „katzwinkel“ boli kedysi v mestách označované štvrte zvyčajne najchudobnejšie mestské štvrte, odkiaľ sa pre nedodržiavanie základnej hygieny šíril zápach. Stredoveké pomery na severnom Spiši takýto názov v podstate vylučujú - podoba názvu z roku 1320 však navodzuje otázku, či jeho prvú časť netvorilo slovo k o c h. To v starej nemčine označovalo komín, zároveň sa však používalo aj na označenie uhliarskych milierov, pretože tieto počas

procesu, v ktorom v nich vznikalo drevené uhlie pre taviace pece, vytrvalo dymili. Nebola teda obec pôvodne kútom (winckel), kde sídlili uhliari nevyhnutní pre oblasť, čo v minulosti, ako to ukazuje rozbor ďalších miestnych názvov (Haviarske, Kuncberg, Krížne), bola osídlená aj baníkmi? A nenazývali ju vtedy K o c h w i n k e l, teda Uhliarsky kút? Na takúto

možnosť poukazuje aj dodnes zachovaný miestny názov Wenterlait, v ktorom sa zachovalo staré nemecké sloveso l e u t a n - čistiť pomocou ohňa, čiže taviť.

Takéto vysvetlenie podporuje aj fakt, že v starej nemčine sa používalo nielen podstatné meno k o c h, ale aj sloveso k o k e n, a malo niekoľko významov – okrem iného aj pražiť, teda pomocou ohňa spracovávať rudu. Aj na jeho základe mohol pre lokalitu, kde stáli jednoduché taviace pece, vzniknúť názov K o k w i n k e l, ktorý ale v transkripcii uhorského pisára nadobudol podobu K a c h u y n k u l.

Existuje, pravdaže, aj druhá verzia o pôvodnom názve Kacvína: Slovo k o c h totiž v starej nemčine označovalo aj obrobené, skultivované územie, čo otvára priestor pre úvahu, či názov nepomenúval čerstvo vyklčovanú a osídlenú lokalitu.

Nuž, ktovie ako vlastne názov Kachuynkl vznikol, uvedené vysvetlenia sa však zdajú prijateľné už aj preto, že výraz k a c h - k a k v starej nemčine označoval pranier –stĺp hanby a ten, každý uzná, v tejto pustatine celkom iste nestál.

□

KAĽAVA 1300 Kaloua

Rozloha chotára: 445 ha

Nemecký názov: Kalau

Na prvý pohľad sa zdá, že základom názvu tejto obce mohlo byť nemecké podstatné meno k ä u l , označujúce uhlie, v tomto prípade uhlie drevené, veď obec leží uprostred oblasti, kde počas stredoveku, v masíve dnes nazývanom Branisko, prebiehala banská, a teda aj hutnícka činnosť.

V týchto súvislostiach ale nie je možné nevšimnúť si aj názov potoka tečúceho medzi Kaľavou a Richnavou, ktorého názov znie Jasenovec. Jeho názov totiž nesúvisí s výskytom

jaseňov, ale je odvodený od spišskonemeckého výrazu na označenie rudy – j a s. Jeho pôvodný tvar bol zrejme Jasenitz a ten otvára otázku, či na začiatku histórie obce nestála ťažba rudy. Veď stará nemčina poznala aj sloveso k o i l a n, k e i l e n – štiepať, rúbať, ktoré sa slovenčine zachovalo v podobe kálať! Je teda celkom možné, že najstarší názov obce

Kaľava má korene práve v tomto slovese a vznikol ako odraz práve tejto v minulosti vykonávanej činnosti.

Rovnaká dávka pozornosti by sa mala venovať starému nemeckému výrazu k a l a w a - holina, teda nezalesnená časť územia.

Dnešný názov v podobe Kalava sa prvý raz uvádza roku 1808, tvar Kaľava platí od roku 1920.

□

KAMIENKA 1342 Lapidis, 1344 Kyni seu Steyn

Rozloha chotára: 2916 ha

Nemecký názov: Stein

V obidvoch najstarších názvoch obce dominuje slovo ruda. Z latinčiny vychádzajúci tvar l a p i d i s má totiž základ v latinskom slove l a p i s – kameň. To bolo použité ako ekvivalent slova s t e y n, ktoré však v starej baníckej nemčine bolo používané aj na označenie rudy. Výraz ruda zrejme tvoril aj základ názvu osady existujúcej v chotári dnešnej obce Kamienka už roku 1315 pod názvom Petri villa. Ten totiž s veľkou pravdepodobnosťou predstavuje názov odvodený opäť od latinského slova p e t r a - skala. Historici však dávajú prednosť názvu Petrova Ves. A to napriek slovu k ü n i (künirod, künisteyn – vzácny kameň) tiež uvádzanému ako názov obce (Kyni) a jasne poukazujúcemu na minulosť lokality. Práve ono je totiž v etymologických slovníkoch označované za najstarší výraz pre rudu, ktorý neskôr nahradili slová e d e l s t e i n a ďalšie, v ktorých potom prvú časť tvorili slová a d e l a a d e r...

Obyvateľstvo najprv poľského a potom rusínskeho pôvodu bolo neďaleko baníkmi opustenej obce usadené miestnym zemepánom na prelome 15. storočia. Vtedy, roku 1402, sa aj prvý raz uvádza podoba dnešného názvu obce v podobe Kamenyk, čo ale predstavuje naozaj len prvoplánový preklad starého názvu, vykonaný zrejme pisárom, čo nepoznal historické súvislosti vzniku najstarších názvov tejto lokality.

Názov Kamionka, koreniaci v jazyku miestneho rusínskeho obyvateľstva, pochádza z roku 1786. Dnešný úradný názov obce sa používa od roku 1948.

KEŽMAROK 1269 Kasmark

Rozloha chotára: 2483 ha

Nemecký názov: Kesmark

Začiatkom 13. storočia existovalo na území dnešného Kežmarku a v jeho okolí niekoľko osád, ktorých vznik je spojený najmä s ťažbou výnosnej rudy. Získavala sa v blízkom masíve Gola, čo je tvar odvodený od výrazu g o l - rudné ložisko. Vo východnej časti chotára sa napríklad dodnes zachoval názov Kamenná baňa - S t e y n g r u b e, ktorý však z označoval baňu rudnú, na druhej strane spomínaného masívu stála zasa osada K e u d, ktorej názov súvisel so starogermánskym slovesom k e u d - žiariť a označoval osadu hutníkov a dávne banícke aktivity tu pripomína aj názov Jeruzalemberg, s veľkou pravdepodobnosťou súvisiaci s tiež ešte starogermánskymi výrazmi u e r i - hľadať, resp. u e r o - výnosný. Mimochodom, archeologický výskum tu objavil hutnícku trosku...

Okrem týchto sa z dávnej minulosti vynárajú najmä dve ďalšie osady:

Prvá stála na vyvýšenine nad riekou Poprad pri dnes už neexistujúcom kostole sv. Michala (nad železničnou stanicou), ktorej obyvatelia tu vraj boli usadení panovníkom, aby plnili povinnosti vzťahujúce sa na ochranu hraníc a cesty nazývanej via magna – hlavná cesta.. Túto možnosť však nemožno považovať za pravdepodobnú už len preto, že kupecké karavány, či prípadná nepriateľská výprava, by o existencii tejto osady možno ani netušili – k prechodu cez rieku Poprad sa totiž používal most stojaci približne kilometer poniže osady, cez ktorý cestujúci prichádzajúci od Poľska dosiahli prvé bezpečné miesto na uhorskom území, a to pevnosť, na základoch ktorej neskôr vznikol hrad.

Druhou zo spomínaných osád, zaznačená ako „villa saxonum apud ecclesia S. Elisabeth“, bola osada saxonov – vojakov miestnej posádky, ktorá stála v blízkosti pôvodne benediktínskeho a neskôr premonštrátskeho kláštora, stojaceho na úpätí vrchu Jeruzalemberg. Polohu kláštora a osady presnejšie identifikujú zvyšky múrov objavené pri archeologickom

výskume roku 1974. Dôkazom, že takáto pevnosť saxonov tu naozaj mohla stáť, je aj doteraz nevysvetlená rýchlosť, s akou dokázali práve na tomto mieste o dve a pol storočia neskoršie bratia Zápoľskí na príkaz panovníka vybudovať hrad. Nepochybne by neboli takí úspešní, ak by pri tom nevyužili stavby a múry už predtým existujúceho...

Pokiaľ ide o v názve spomínaný kostol, išlo o kaplnku, v ktorej sa udržiavala úcta k sestre Alžbete zo Schoenau – benediktínke. Tá bola zvlášť rozvinutá úcta práve vbaníckom Porýní, odkiaľ na územie Spiša už v dávnom stredoveku kontinuálne prichádzali kolonisti a usadili sa aj pri pevnosti saxonov. Toto patrocínium je ďalším dôkazom starobylosti osídlenia tejto lokality. A že v nej stála osada založená dávno pred rokom 1241, naznačuje aj skutočnosť, že panovník ju už o desať rokov venoval turčianskym premonštrátom, aby títo „získali prostriedky na obnovu svojho zničeného kláštora“! Muselo ísť teda o obec už rozvinutú, s pravidelným a vysokým príjmom a takou mohla byť len tá, ktorú už niekoľko desaťročí predtým založili a k prosperite viedli benediktíni a ich pokračovatelia premonštráti! Aj skutočnosť, že bola sídlom „saxonov“, teda špeciálnymi mečmi ozbrojených vojakov, čo boli na území Spiša usadení v prvých desaťročiach po jeho pripojení k Uhorsku, naznačuje, že išlo o osadu, čo už prekonala charakter čerstvo zorganizovaného osídlenia. Vyspelosť však potvrdzujú aj slová zo spomínanej listiny, kde panovník okrem iného osade udeľuje „právo konať trh slobodný a **obvyklý**“, pričom potvrdzuje práva „aké mali občania **doteraz**“. Použil totiž formulácie dosť podobné tým, ktoré o dva roky neskoršie použil aj v súvislosti s matkou spišských miest Gelnicou, kde označil jej obyvateľov už slovom cives (občania) a nie hospites (hostia, prišelci), čo sa všeobecne považuje za dôkaz jej starobylosti.

A práve s konaním spomínaného trhu je spojená najčastejšie (existuje však aj mnoho iných, ešte menej pravdepodobných) uvádzaná verzia o názve v podobe Kesmark. Podľa nej stojí za ním pravidelne konaný trh na dnešnej ulici Starý trh, kde sa, okrem artiklov potrebných pre každodenný život, malo obchodovať najmä so ... syrom! Najstarší zapísaný názov mesta Kasmark však túto verziu nepotvrdzuje - syr totiž v starej nemčine označovalo slovo k a e s i. Ešte závažnejším faktom, ktorý si je nevyhnutné uvedomiť je ten, že panovník by iste neudelil privilégia mestu, v ktorom nad všetkým dominuje predaj jedného z mnohých

a málo významných potravinových artiklov. Privilégiá sa v tom období získavali zásadnejšími prejavmi prítomnosti v kraji či náklonnosti k panovníkovi, než akým bolo spracovanie mlieka! Najčastejšie za vojenskú pomoc či politicko - ekonomickú podporu, ktorú zo spišských miest dokázali poskytnúť najmä bohaté banícke mestá Gelnica a Spišské Vlachy!

Uvedená verzia a všetky ostatné spojené s údajným konaním trhu však neobstoja ani pri rozbore druhej časti názvu – slovo m a r k totiž v období, keď bolo prvý raz použité v spojení Kesmark, neoznačovalo trh! Ten stará nemčina označovala slovom m a r k e t ! A čo označovalo slovo m a r k? Presne vytýčené územie!

Presvedčivejšiu vytvára predpoklad, že názov ako taký vznikol dávno predtým ako označenie rozľahlého územia, na ktorom sa dolovala a spracúvala ruda, a to spojením starogermánskeho slovesa k e s, k a s – hrabať, zoškrabovať, teda ťažiť v povrchovej bani (tvar k e s e n nadobudol neskôr aj význam vyhľadávať) a výrazu m a r k - územie. ktorým Bol ním označený celý chotár mesta siahajúci od banského masívu Gola popri Bielej vode Kežmarskej až na hlavný hrebeň Tatier, kde v mestu patriacej doline nájdeme množstvo názvov pripomínajúcich práve dávne baníctvo.

Uvedený význam názvu Kežmarok zároveň poskytuje možnosť vyjadriť sa k názoru, že spomínaná osada sv. Michala bola osadou strážcov uhorských hraníc i k existencií takýchto osád na Spiši vo všeobecnosti aj z hľadiska ďalších skutočností, ktoré neboli uvedené v kapitolke o Bušovciach.

Prvá: Prípadná osada sv. Michala mala zo strategického hľadiska absolútne nevyhovujúcu pozíciu. V nej sídliaci strážcovia nemali výhľad do okolia (saxoni mohli využívať výhľad, ktorý im poskytoval vrch Jeruzalemberg), nevideli prichádzajúceho nepriateľa, nemohli sa teda na neho pripraviť ani vyslať varovný signál smerom do vnútrozemia. Druhá: Strážcovia by sídlili prakticky na dohľad od inej osady strážcov, údajne umiestnenej v Strážkach, čo predstavuje ďalšie zo strategického hľadiska neprezieravé riešenie. Problematické je však aj zdôvodňovanie prítomnosti strážcov patrocíniom kostola zasväteného sv. Michalovi archanjelovi. Je známe, že toto sa na Spiši rozšírilo najmä preto, že sv. Michal bol erbovným patrónom Nemeckej ríše, odkiaľ počas stáročí prichádzala na Spiš podstatná časť kolonistov. V povedomí bojovníkov kabarského či podobného pôvodu, ktorí sú ako „maďarskí strážcovia“ spomínaní najčastejšie, však tento svätec jednoducho neexistoval! Okrem toho,

v miestnych súvislostiach bol sv. Michal archanjel, na základe zázraku v Kolosách, chápaný aj ako ochranca pred temnými silami podzemia, teda patrón baníkov a tiež strážca ohňa, teda patrón s ním spojených remesiel, najmä hutníkov...

Veľký problém však v sebe skrýva aj tvrdenie, že práve strážna posádka bola schopná vybudovať kostol takých rozmerov, na aké poukazujú objavené základy, pretože na to jednoducho nemala prostriedky, a, ako poznáme vojakov, iste ani vôľu a odhodlanie! Okrem toho, jej príslušníci by sa iste obmieňali v istých intervaloch, počas ktorých by nemohli nadobudnúť taký vzťah k danej lokalite, aby v nej stavali kostol. Ďalším faktom, ktorý naznačuje, že spomínaná osada bola skôr osadou hutníkov a baníkov, je zmienka o zbúraní kostola. V stredoveku bolo nepredstaviteľné, aby sa zbúral kostol v nejakej živej, fungujúcej obci. Ak sa to v prípade tejto uskutočnilo (dôvodom bola údajne skutočnosť, že husitské vojská ju pri útoku na mesto používali ako základňu, z ktorej ostreľovali hradby mesta), osada sa zrejme pre malú rentabilitu hút už predtým vyprázdnila! Miestne patrocínium však bolo obnovené v susednom Malom Slavkove, kde, pretože tam huty zostali ešte stále v prevádzke, postupne odišli obyvatelia už zanikajúcej hutníckej osady.

Predovšetkým však treba ako dôkaz spomenúť list kanonika Spišskej kapituly z polovice 14. storočia, ktorý je považovaný za hlavný argument v prospech prítomnosti strážcov. Pisateľ sa v ňom domáha desiatkov, ktoré mu boli predtým odvádzané za užívanie určitého dielu pôdy v tejto osade. Diel mal svojho času vzniknúť tak, že nejaký Mikuláš daroval kežmarskému kostolu sv. Alžbety dve jutrá zeme „prope villam S. Michaellis“, teda v **blízkosti** dediny sv. Michala. A tú kanonik charakterizuje ako „villam quondam speculatorum et piscatorum“, čo sa pri nerozlíšení slov „spectator“ a „speculator“ (podrobnejšie ich analyzujeme v kapitolke o Letanovciach) prekladá ako „ dávna osada s t r á ž c o v a rybárov“. Slovo „speculator“ ale v spišských pomeroch označovalo ľudí h ľ a d a j ú c i c h rudu, ktorí, pri vtedy bežnom spracúvaní rudy na mieste, kde sa vyťažila, veľakrát museli zastať aj profesiu hutníkov, nuž a prilepšovali si aj chytaním rýb v neďalekej rieke. Naozaj sa totiž nedá predpokladať, že by v stredoveku jestvovala profesia rybára ako taká, sama osebe...

Iná možnosť, akou mohlo dôjsť k posunu predstavuje mimovoľná zámena výrazov hutt a hut. Prvý označoval hutu, druhý strážcu. Nedá sa vylúčiť, že názov Huttau – Osada pri hute ostal v povedomí nasledujúcich generácií, ktoré si už nemohli pamätať súvislosti, zapísaný ako Strážna osada Patrí sa ešte poznamenať, že miestna tradícia spája tento vrch s existenciou kláštora. Čo ak na vrchu sv. Michala svojho naozaj stál kláštor mníchov – alchymistov – stredovekých chemikov, ktorí vykonávali neoceniteľné služby pre baníkov zo širokého okolia a práve k nemu patril spomínaný kostol sv. Michala? O histórii tohto miesta vieme toho ale žalostne málo....

Prvá podoba dnešného názvu – Kežmarek - pochádza z roku 1808, oficiálny tvar Kežmarok bol ustanovený roku1920.

□

KLČOV 1258 Kulchvan, Colchwan

Počet obyvateľov: 585 Rozloha chotára: 735 ha

Nemecký názov: Koltsch 493 m n. m.

Všeobecne rozšírený názor predpokladá, že názov dediny súvisí so slovesom klčovať. Ale, úprimne povedané, ťažko si predstaviť situáciu, že by sa klčovaním lesa zmorení Slovania jedného dňa zadívali na kúsok ťažko vydobytej spišskej zeme a rozhodli sa, že svoju osadu budú nazývať podľa práve ukončenej driny. Zvlášť, ak je dosť pravdepodobné, že vtedajší ich jazyk dával prednosť slovesu čerchliť. Dávne podoby miestnych názvov skôr naznačujú, že to bolo skôr nemeckým a nie slovanským jazykom hovoriace obyvateľstvo, čo vytvorilo prvý známy názov Klčova.

Pri hľadaní jeho pôvodu treba napríklad nepochybne vziať do úvahy fakt, že v chotári tejto obce počas stredoveku vznikli dve banícke či hutnícke osady Roškovce i Doľany a ich dávne názvy tiež nemajú slovanský základ, že potok pretekajúci dedinou pramení v chotári tiež kedysi baníckej Ulože a potok na západ od obce sa kedysi nazýval Obroznuk, kde opäť nachádzame ako základ slova výraz a b r a u m – otvorené ložisko rudy. A čo je ešte dôležitejšie, v tesnej blízkosti stredovekého Klčova existovala osada nazývaná Kontsch resp. Kontschau, ktorej názov mal zrejme korene v slove k u n z – hutník! Okrem toho nie je možné zabudnúť ani na dodnes zachovaný názov miestneho potoka Hovadlenec, ktorého základom iste nie je vulgárna nadávka usilovných slovanských "klčovateľov", ale skôr staré nemecké prídavne meno h o v e d - hlavný (pôvodný názov mal zrejme podobu Hovednitz).

Ak teda názvy v okolí Klčova na úsvite jeho stredovekých dejín mali pôvod v starej nemčine a súviseli najmä s ťažbou a spracovaním rudy a ak sa touto činnosťou zaoberali aj prví majitelia obce, je namieste otázka, či nie je s touto činnosťou spojený aj názov obce.

Či najstaršie zapísané názvy Kulchvan, resp. Colchvan nepredstavujú nárečové tvary súvisiace s činnosťami pomenúvané starým nemeckým slovesom k e i l e n - k o i l e n, ktorého význam naznačuje aj skutočnosť, že z neho bolo odvodené aj podstatné meno k e l e - lopata. A je to otázka tým naliehavejšia, že v baníckej nemčine sa kedysi používal na označenie malej bane výraz k o l k. Nuž a ak sa k nemu pridala skomolená či nárečová podoba nemeckého výrazu a u - osada ...

Dnešný názov obce v podobe Kolczov pochádza z roku 1773, tvar Kolčov sa prvý raz uvádza roku 1927.

□

KLUKNAVA 1304 Plichnow

Rozloha chotára: 3395 ha

Nemecký názov: Kluckenau

Aj v súvislosti so vznikom tohto názvu obce sa spomína klčovanie lesa. A tiež kľukatý tok rieky Hornád v týchto miestach, ktorý, údajne, mohol pri výbere názvu tiež inšpirovať. Ale spomína sa aj slovo k l u k, čo bol spišskonemecký nárečový výraz označujúci podiel z vyťaženej rudy. Poukazovanie na takéto korene je však len ďalším prejavom romantického prístupu pri hľadaní pôvodu názvov jednotlivých spišských obcí, ich pôvod totiž treba hľadať nie v dnes používaných, ale v tvaroch o pár storočí starších, v tomto prípade Plichnow, Fluchnow, resp. Kliknow ...

Aký význam má ich prvá časť, keďže druhá, tvar o w je výrazom označujúcim osadu? Stará nemčina poznala slovo p l i c h t vo význame poplatok a p f l i c h t vo význame služba. Vznikol najstarší zapísaný názov Kluknavy s významom Osada služobníkov, teda osada zaviazaná nejakou povinnosťou k susednému richnavskému hradu alebo vznikol

vzhľadom na existenciu mýtnej stanice pri tamojšom moste cez Hornád? Názov však môže mať oveľa starší pôvod. V starogermánskom jazyku totiž existoval výraz p l i s - hrad. Čo ak tvar Plichnow vznikol vo význame K hradu patriaca osada? Existovalo aj sloveso p l e i k,

ktoré neskôr nadobudlo podobu f l i k o a znamenalo čistiť. Nevznikla stará Kluknava na „fľaku“, teda čistine a nebol jej názov odvodený práve od tejto skutočnosti?

K tvaru Fluch má zasa zo slov používaných v stredovekej nemčine pomerne blízko aj sloveso f l u t h, ktoré dnes poznáme v podobe fluchten a jeho význam je zmiznúť, stratiť sa, prípadne uchýliť sa niekde bokom . Mohlo sa toto stať súčasťou názvu pôvodnej osady? Ak nazrieme lepšie do histórie Kluknavy, nemôžeme vylúčiť ani túto možnosť. Veď obec vznikla ako osada Starej Richnavy a jej prvé domy boli vraj situované vysoko v údolí potoka, ktorý sa dnes nazýva Dolinský. Stáli teda úplne z dohľadu obyvateľov domovskej obce Richnava, akoby stratené, zmiznuté. Možno práve to bol dôvod pre názov, ktorý by sme dnes preložili Stratená. Úplne zhodné s prvou časťou starého názvu je však iné staré nemecké sloveso f l u c h, ktoré bolo používané vo význame zničiť, ale aj vyhnať či zavrhnúť. Ak bol názov Fluchnow v uvedenom roku odvodený od neho, mohol vyjadrovať v podstate rovnakú situáciu, ako názov predchádzajúci, teda odľahlosť osady...

Možností je, ako vidieť, veľa, najpravdepodobnejšia, najmä na vzhľadom na existenciu dávnej pevnosti pri moste sa javí spojitosť názvu s výberom mýta.

Súčasná podoba názvu bola prvý raz v písomnostiach uvedená roku 1773, a to v podobe Kluknawa. Tvar Kluknava sa ako úradný názov obce používa od roku 1920.

Spišskonemecký názov v podstate iba kopíruje, ale dosť nešťastne, názov Kluknava. Ak by sme ho totiž preložili doslova, dospeli by sme k názvu Dedina, kde sa kotkodáka...

KOJŠOV 1368 Koys

Rozloha chotára: 3180 ha

Nemecký názov: Kochseifen

Názov lokality, spomenutý už pri určovaní chotára budúcich Jakloviec v tvare Cochenseifen, naznačuje, že najstaršie pomenovanie obce mohlo byť odvodené od slova k o c h. Toto sa v miestnom nárečí, ako už bolo spomenuté v súvislosti s obcou Kacvín, používalo jednak na označenie komína, jednak na označenie uhliarskych mílierov. Názov by sme teda mohli preložiť Uhlisko. (Existenciu uhliarskej osady, okrem správ o ťažbe železnej rudy, podporuje aj názov masívu, ktorý sa nachádza nad obcou – Silberspitze.) Neskôr ale, zrejme po tom, čo sa osada rozrástla, sa pôvodný tvar cez skrátenú podobu Koys a Koysau posunul do podoby Koyschov. Ten sa prvý raz uvádza roku 1565.

Tvar Kojšov sa úradne používa od roku 1927.

□

KOLAČKOV 1312 Calac

Rozloha chotára: 1742 ha

Nemecký názov: Klotsch, Klautsch

Aj pozadí názvu tejto obce môžu stáť uhliarske miliere, presnejšie ich produkt – drevené uhlie, v spišskonemeckom nárečí označované slovom k ä u l. Potrebovala ho najmä huta stojaca pri potoku vtedy nazývanom Lyblo – neskôr pri nej vyrástla obec Nová Ľubovňa. Käulach – tak mohol znieť prvý názov osady, ktorý stredoveký pisár zaznačil v latinizovanej podobe Calac. Roku 1361 však názov nadobudol podobu Kolach a o sedemdesiat rokov neskôr Kollacz, čo nabáda uvažovať, či v pozadí vzniku tohto názvu nestálo už viac raz spomínané sloveso k o i l e n, k e i l e n – kopať, dobývať. Mohol označovať osadu, ktorá sa vyvinula pri lokalite, kde baníci otvorili ťažbu rudy, konkrétne pod východnou časťou dnešných Levočských vrchov, vtedy nazývaných Thymnicz či Temnitz. Ide totiž o názov, ktorého základom bolo staré germánske sloveso t e m - sekať...

Názov osady mal vtedy zrejme podobu Kolach, Keilach, no postupne sa z neho vyvinuli spomínané tvary Kolach a Kollacz. Rovnaký základ má aj názov Koltal, v Tatrách označujúci dolinu, ktorú dnes nepresne nazývame Studená.

Aj túto dedinu po odchode ľudí spojených s hutníckym a banským podnikaním (zanechali tu názvy, ktoré dnes majú podobu Banisko, Sihla či Patria, ale tiež dodnes zachované miestne patrocínium sv. Michala archanjela) v polovici 15. storočia v podstate obnovili majiteľom pozvaní osadníci goralského pôvodu. Práve pod vplyvom ich nárečia vznikla dnešná podoba názvu obce, ktorá sa prvý raz spomína roku 1808. Ten sa po vzniku Československa určité obdobie uvádzal v podobe Kolačkovo, dnešný názov je v platnosti od roku 1928.

□

KOLINOVCE 1317 villa Colini

Rozloha chotára: 468 ha

Nemecký názov: Kohlsdorf

O vzniku tejto obce a pôvode jej názvu jestvuje vlastne len jedna verzia – že ju založil gelnický mestský pisár menom Collini, ktorý vzal do prenájmu výber mýta na miestmom moste cez Hornád. Nuž, je pravda, že uvedené meno sa v histórii Gelnice vyskytuje, či však tento mešťan zakladal Kolinovce, nie je spoľahlivo potvrdené a analýza názvu naznačuje, že v skutočnosti tento pán nemusel o zakladaní obce ani tušiť a latinský zápis názvu súvisí s výrazom, ktorý mal v starej nemčine k ö l a e r e a označoval uhliara. Alebo súvisí s vyššie spomenutým slovesom k o l e n - pripravovať drevené uhlie? Okrem toho treba mať na zreteli, že stará banícka nemčina poznala aj výraz c o l i a že ním označovala viazanicu dreva! Villa Colini mohla byť teda osadou ľudí, ktorí pripravovali drevo pre uhliarov. Vzhľadom na vtedajšiu prosperitu neďalekých Krompách nemusela byť nevýnosnou ani jedna z uvedených činností...

Spišskonemecká podoba názvu, tak ako je zapísaná, poukazuje ale na pestovanie kapusty (der Kohl – kapusta)! A možno sa nemýli... V starej nemčine totiž slovíčko k o l naozaj označovalo kapustu, a tvar Colini môže predstavovať aj latinizovanú podobu názvu, čo pôvodne vznikol vo význame Kapustovce!

Roku 1773 sa prvý raz uvádza názov Kolynowcze, súčasný názov sa úradne používa od roku 1946.

KRAVANY 1317 villa Michaelis

Rozloha chotára: 2433 ha

Nemecký názov: Kuhschwans .

Prvý názov obce vraj súvisí s menom jej zakladateľa, prípadne nájomcu – vznikla totiž na území patriacom Spišskému kláštoru. Faktrom však ostáva, že o tomto Michalovi sa nezachovali nijaké správy. Spoľahlivo však vieme, že v dávnej minulosti obce zohrala významnú úlohu prítomnosť rudy v miestnom chotári. Potvrdzuje ju názov miestneho potoka v tvare Červenec, ale aj dnešný názov Kozie chrbty pre neďaleký horský masív, spojený so starým nemeckým slovesom k i r k e n, t s c h i r g e n - ťažiť, ktoré sa neskôr stalo základom názvu Ziegenrücken a potom bolo doslovne preložené. Zabudnúť tiež netreba, že pred niekoľkými desqaťročiami boli v chotári obce objavené uránové žily čo vydáva ďalšie svedectvo o prítomnosti rúd. Zásadným dôkazom je však neskorší názov obce v podobe Cravan (1398) – jeho pôvod totiž treba hľadať v starom nemeckom slovese k r a w e n – ryť, rýpať, teda aj dobývať rudu (základ v strogermánskom k r e u). Aj preto v súvislosti s najstarším názvom obce vyvstáva otázka, či nesúvisí so starým nemeckým slovom s m i s s a – jednoduchý hámor. S názvami typu Micha - Michaelis sa totiž stretneme aj v histórii Smižian či Stráží pri Poprade a ťažko predpokladať, že by vo všetkých prípadoch stál v pozadí názvu fundátor menom Michal...

Roku 1436 sa názov posunul do podoby Krawen a roku 1808 Krawjany. Názov navodzujúci dojem, že v obci dominuje chov kráv, bol ustanovený až roku 1948.

Vyššie spomenutý pohľad na vznik názvu podporuje aj názov používaná spišskými Nemcami. Aj keď sa prvoplánovo dá preložiť ako Obec kravského chvosta, v skutočnosti sa skladá z úplne iných slov: Tým druhým v uvedenom slovnom spojení , slovom s w a n s, s w a n i s sa v starej nemeckej baníckej terminológii označovala nepravidelná rudná žila,

zatiaľčo prvá časť predstavuje skomolenú podobu slova k u n i, k ü n i - vzácny, ušľachtilý, ktoré v spojeniach k ü n i r o d či k ü n i s t e y n a podobných označovalo

rudu. Názov zachovaný v podobe Kuhschwans mal teda predtým pravdepodobne podobu Küniswans a označoval osadu pri rudnej žile.

□

KREMPACHY 1397 Krompah

Rozloha chotára: 607 ha

Nemecký názov: Krempach

Názov bol odvodený od polohy obce pri výraznom ohybe potoka, ktorý v starej nemčine označovalo slovo k r u m, v nárečí k r o m. Krompah teda môžeme preložiť ako Osada pri ohybe potoka, resp. Krivá - tak znie oficiálny výklad názvu.

Ak bol však názov zapísaný v podobe Krempach, treba nepochybne vziať do úvahy, že stará nemčina poznala sloveso k r ö m e n – lámať, dobývať a tiež k r e m p e n - zoškrabovať, zhrabúvať. Názov obce teda mohol byť odvodený od pomenovania miestneho potoka (posun bach – pach), v ktorého nánosoch sa získavali zrnká drahých kovov, ale mohli ho vytvoriť aj baníci, ktorí ťažili v povrchových baniach na jeho brehu.

Skutočnosť, že Krempachy mohli byť v minulosti baníckou obcou naznačuje aj miestny kostol sv. Martina, jeden z najkrajších v takzvanom poľskom Spiši, kostol, aký mohol vyrásť len v naozaj prosperujúcej obci. Nuž, a prosperitu v stredoveku na Spiši skôr ako poľné hospodárenie či chov dobytka pri krivom potoku zaručovalo práve baníctvo. Navyše, ide o kostol až dojemne podobný mnohým iným, ktoré na Spiši vyrástli práve v baníckych obciach.

□

KREMNÁ 1773 Krempach

Rozloha chotára:415 ha

Nemecký názov: Krumpach

Pôvodne vraj stál v týchto miestach len hostinec pre pocestných. V polovici 16. storočia sa tu začalo vyberať pohraničné mýto, neskôr bola lokalita osídlená valašským obyvateľstvom. Obec v pravom zmysle slova sa prvý raz spomína až roku 1773, hovorí jej stručná história. Názov v podobe Krempach sa potom v nasledujúcich rokoch zjavuje, s jednou výnimkou, vlastne vo všetkých zápisoch.

Aj preto treba prijať za pravdepodobnú verziu, že ten ani v tomto prípade nemusí byť odvodený od prídavného mena k r u m, ale od spomnutého slovesa k r e m p e n –zhrabúvať, zoškrabovať a mohol súvisieť s povrchovou ťažbou rudy či drahých kovov. Zvlášť, ak obidve ramená miestneho potoka pritekajú z miest, kde sa ložiská rudy v minulosti vyskytovali s veľkou pravdepodobnosťou: lokalita Korčené je totiž názov pravdepodobne súvisiaci so slovesom k r a t z e n (starogermánsky tvar k o r t), čo je vlastne synonymum slovesa krempen a miestny potok sa v minulosti nazýval Obrochina, čo je názov pravdepodobne súvisiaci so starým nemeckým tvarom a b r a u m - lom.

V starej nemčine však existovalo aj prídavné meno, ktoré, ak bolo v názve použité, (zachovala ho spišskonemecká podoba) pomenovávalo úplne inú realitu. K r u m p je totiž výraz s významom biedny, chudobný a jeho použitie v spišskonemeckom názve by vysvetľovalo, prečo nebola lokalita dlho osídlená.

Dnešný úradný názov bol ustanovený roku 1948, dovtedy sa používal tvar z roku 1773.

□

KRÍŽOVÁ VES 1294 Krystur

Rozloha chotára: 1193 ha

Nemecký názov: Kreuz

Názov obce sa dáva do súvislosti raz s pôvodným patrocíniom miestneho kostola, ktorý mal byť zasvätený sv. Krížu, inokedy so skutočnosťou, že obec patrila rádu križovníkov z neďalekého kláštora v Lendaku.

Pokiaľ ide o zasvätenie, dôkazom o ňom je vlastne len názov obce - miestny kostol má už po staročia patrocínium Narodenia Pána, pričom o jeho zasvätení sv. Krížu sa nezachovali nijaké správy. Situácia, že by zaniklo patrocínium, zatiaľ čo názov obce, priamo na neho naviazaný, ostal uchovaný, sa javí ako veľmi nepravdepodobná. Súvislosť s ním však vylučuje aj fakt, že súčasť názvu tvorí výraz t u r - baňa, ktorý by názve spomínaného významu pôsobil úplne neorganicky. A pokiaľ ide o križovníkov, tí sa v Lendaku usadili dávno po tom, čo bol názov Krystur zaznamenaný!

Skúsme sa teda pozrieť pôvod názvu z hľadiska iných možných koreňov - tých, ktoré naznačujú v miestnom chotári zachované názvy. Ak názov horského masívu, na úpätí ktorého obec vznikla, má tvar Gala - Gola a súvisí so starogermánskym výrazom g o l, g a l – rudné ložisko, neprekvapuje, že sa tu stretávame s názvami Riszseif – Banský potok, Scheuberg, Schurfberg – Vrch, kde sa kope, Kohlung – Uhlisko, Gruyberchen – Baničky či Blitzberg – vrch, kde sa ťažil zvlášť ligotavý kov. Tieto skutočnosti potom vedú k predpokladu, že názov obce môže mať rovnaký pôvod ako názov z chotára baníckej Dobšinej, kde tvar Krysgruben označoval baňu na medenú rudu. Stará banícka nemčina poznala ale aj výraz Quergang - krížna rudná žila, v ktorom starí baníci prvú časť niekedy nahrádzali slovom k r ü z e (dnes Kreuze). Čo ak pôvodný názov vznikol vzhľadom na polohu prvej osady pri takejto žile, pričom druhú časť vytvoril tvar odvodený od slovesa t h u r k - dobývať?

Do úvahy však treba vziať aj skutočnosť, že pôvodná cesta spájajúca Kežmarok s Podolíncom viedla iným smerom, ako tá dnešná. Zo Strážok pokračovala priamo popri rieke Poprad, pričom práve v tesnej blízkosti Krížovej Vsi z nej cez Spišskú Belú odbočovala cesta na sever – do Lendaku a potom na druhú stranu Spišskej Magury. To predstavuje dôvod, pre

ktorý nemôžeme v blízkosti dávnej Krížovej Vsi vylúčiť existenciu dôležitej križovatky, zvlášť ak stará nemčina poznala sloveso k r ü z i g e n – križovať sa i spomínané podstatné

meno k r ü z e – križovatka, v nárečí zrejme k r y s. Názov však môže byť ešte staršieho pôvodu – starý germánsky jazyk poznal aj sloveso s k r e i s - zatáčať... Nebola kedysi lokalita, kde vznikla prvá osada, pôvodne nazývaná Križovatka či Odbočka? Túto možnosť nevylučuje ani názov z roku 1498 v podobe Kreuzdorf , ani starogermánsky význam slovesa t u r - stáčať sa do strany, odbočovať...

A ešte je potrebné podrobnejšie sa vyjadriť k názoru, že pomenovanie obce sa odvíja od stavu v 14. – 16. storočí, keď obec spravovali k r i ž o v n í c i, teda príslušníci rádu Strážcov Božieho hrobu Jeruzalemského – rádu presláveného svojim bielym habitom, kde dominoval výrazný červený kríž. Nie je možné sa s ním stotožniť z prostého dôvodu: Týchto mníchov Berzeviczyovci, majitelia Krížovej Vsi, usadili v Lendaku až roku 1313. Teda dvadsať rokov po tom, čo bol názov obce zaznačený v podobe Krystur, a až v nasledujúcich rokoch túto obec zverili do ich správy. Ak sa aj obec roku 1326 začala nazývať villa Sancte Crucis, tento názov netreba chápať vo význame „dedina Svätého Kríža“, ale ako „dedina p a t r i a c a r á d u sv. Kríža“, kde zrejme vypadlo slovo o r d o – rád, keď názov mal v skutočnosti podobu „villa ordo Sancte Crucis“.

Názov Krížová Ves platí od roku 1920.

□

KROMPACHY 1246 Krumpach

Rozloha chotára: 2290

Nemecký názov: Krompach

Najstaršia podoba názvu poukazuje na jeho nemecký pôvod, pretože sa skladá zo starých nemeckých slov k r o m, k r u m – krivý a tvaru p a c h, čo je nárečová podoba slova b a c h – potok. Názov vznikol vzhľadom polohu obce pri ohybe miestneho potoka, ktorý sa v súčasnosti nazýva Slovinský. Tak znie najznámejšia verzia o pôvode názvu tohto mesta. Verzia zhodná s niekoľkými vyššie spomenutými...

Nuž a pretože je tých obcí ležiacich pri krivých potokoch už priveľa a krivý je na Spiši prakticky každý potok, iste si treba všimnúť aj možnosť, ktorú otvára názov zapísaný už roku

1273 v podobe Krompach, neskôr aj Chrompach zrejme nie náhodou používaný spišskými Nemcami počas celých stáročí.. Stará nemčina totiž, ako už bolo spomenuté, poznala aj sloveso k r a m p o, k r a m p e n, k r o m p e n, ktorým sa označovala činnosť vykonávaná pri povrchovej ťažbe rudy. Na jeho základe mohol, zvlášť ak je všeobecne známe, že Krompachy sa v tom období preslávili ťažbou zvlášť kvalitnej medi, vzniknúť najprv názov potoka, a to vo význame Banský potok, ktorý sa neskôr presunul aj na obec. Túto verziu potvrdzuje aj skutočnosť, že začiatkom 14. storočia sa v niekoľkých iných spišských lokalitách zjavujú názvy typu Krompzeyfen, či veľmi podobné. Nedá sa však vylúčiť ani možnosť, že do tvaru bach sa v názve posunul pôvodný výraz b a k - baňa a názov pôvodne označoval osadu pri povrchovej bani a až neskôr sa začal používať aj na označenie potoka. a to vo význame Krompašský potok

Rovnako však treba pripomenúť už spomenuté staré nemecké prídavné meno k r u m p - chudobný, a teda aj zaostalý. Aj ono sa, vzhľadom na odľahlosť lokality od Richnavského hradu, do panstva ktorého patrila i úroveň života v nej, mohla stať základom najstaršieho názvu.

Úradný názov v tvare Krompachy bol ustanovený po vzniku Československej republiky roku 1920.

□

KURIMANY 1258 Sanctus Quirinus

Rozloha chotára 258 ha

Nemecký názov: Kirn

Najstarší názov obce a náväzne na to aj dnešný sa vraj odvíja od nezvyčajného patrocínia miestneho kostola (sv. Quirinus), ktoré mali so sebou priniesť zakladatelia obce pochádzajúci spoza Rýna, kde bola úcta k tomuto svätcovi zvlášť rozšírená. Roku 1458 sa ale stretávame s názvom Sentkoryn, roku 1639 má podobu Kuryman alias Sanctus Qurinus. Predstavujú však názvy Sentkoryn a Kuryman naozaj modifikácie mena Quirin, ako to tvrdia historici? Veď ak by meno Quirinius bolo obsiahnuté v tvare k u r y, nespomínal by sa názov uvádzaný slovkom alias! Okrem toho - v starej nemčine existoval výraz s e n t k o r n

a označoval... desiatok z úrody obilia – doslova obilie pre duchovnú osobu! A ten bol v starom germánskom jazyku označovaný výrazmi k u r n a, resp. k u r n a m, od ktorých je k dnešnému názvu iba krôčik! Okrem toho treba dodať, že iné staré nemecké slovo q u e r n označovalo mlyn. Z neho vytvorený názov sa očividne najviac približuje spišskými Nemcami používanému Kirn. A ktovie, či jeho nepochopením nevznikol aj názov z roku 1258, veď pri kanonickej vizitácii udávali miestni občania ako patróna kostola sv. Martina...

Súvisí teda dnešný názov Kurimany s obilím, ktoré sa tu po zomletí v miestnom mlyne odovzdávalo ako desiatok a uskladňovalo v nejakej centrálnej obilnici, alebo sa tu kupovalo a predávalo (výraz s e n t označoval odpustový jarmok) ? Ktohovie...

LACKOVÁ 1408 Latzenhau

Rozloha chotára: 621 ha

Nemecký názov: Latzendorf

Tradovaná verzia o vzniku názvu obce hovorí, že ju založil šoltýs menom Lacko. O osobe s takýmto menom, ktorá by mala nejaký vzťah k obci, sa však nezachovali nijaká zmienka, na druhej strane, napríklad v histórii Spišskej Novej Vsi sa muž menom Lacko v stredoveku vyslovene spomína a jeho meno je aj v tejto podobe zapísané! Dalo by sa teda očakávať, že takýto tvar, ak by zakladateľ naozaj nosil také meno, by bol zachytený aj v pôvodnom názve obce. Pretože sa tak nestalo, je namieste otázka, či názov obce nebol odvodený od nemeckého prídavného mena g l a t z – holý, pustý, nezarastený, veď názvy typu Glac, Glace a podobné nájdeme na Spiši dodnes. Glatzenhau, názov ktorý neskôr nadobudol podobu Latzenhau, by potom bol názov označujúci Obec založenú v nezalesnenej, prípadne rúbaním vyčistenej lokalite.

Vzhľadom na skutočnosť, že obec bola pôvodne poddanskou obcou Podolínca sa však ako pravdepodobnejší javí základ v starom nemeckom výraze l a t - poddaný, pričom tvar latzen je zrejme miestnou podobou tohto prídavného mena a tvar hau zasa podobou výrazu a u - osada.

Dnešný názov sa v podobe Lackowa prvý raz uvádza roku 1808, do dnešného tvaru bol upravený roku 1920.

□

LECHNICA 1319 Lechnitz

Rozloha chotára:1240 ha

Nemecký názov: Lechnitz

Obec založili Berzeviczyovci, priekopníci baníctva na Spiši, pochádzajúci z Tirolska a odtiaľ aj priviedli do svojich osád prvých baníkov. A práve v Tirolsku sa môžeme často stretnúť s názvami lokalít v podobe Lech – jedna sa dokonca stala významným lyžiarskym strediskom. Čo slovo l e c h v starej nemčine vlastne označovalo?

Nuž, jeho významové rozpätie siahalo od slov bezvýznamný, nízkopoložený, klamlivý či hnilý až po slovo ložisko. V prípade zamagurskej Lechnice sa jeden význam mohol použiť v názve vzhľadom na skutočnosť, že miestny potok tvorí len bočný prítok Dunajca a aj pôvodná obec ležala výrazne bokom hlavnej cesty, iný vzhľadom na silu jeho prúdu, ďalšie preto, že z hľadiska ryžovania drahých kovov neprinášal potok nijaký zisk. Rovnako však mohlo označovať polohu pôvodnej osady, čo sa nachádzala približne kilometer nad dnešnou dedinou, pri miestnom rudnom ložisku .

Okrem slova lech poznala však stará nemčina aj prídavné meno l e c h e n – strácať sa, miznúť. To mohlo byť v názve v minulosti tiež použité, pretože miestny potok mal charakter občas sa strácajúceho toku. Táto verzia sa zdá o to pravdepodobnejšia, že zaniknutá osada povyše obce Toporec tiež niesla pomenovanie Lechnitz - Lechnica, pričom miestny potok je v niektorých starých písomných prameňoch označovaný názvom Verlorenseif, teda Stratený či Strácajúci sa potok.

Roku 1419 sa však už Lechnica uvádza pod názvom Nova villa Lechnitz, čo je názov zachytávajúci presun osady do nižšej časti údolia po tom, čo boli vydolované ložiska rudy pod vrchom nazývaným dnes Rígeľ (základ v starom nemeckom slovese r i g e l a n - rozrývať, ryť, teda dolovať). Táto udalosť zároveň naznačuje, že názov obce pôvodne s veľkou pravdepodobnosťou súvisel s baníctvom. Vtedy, na začiatku 15. toročia, zrejme tiež došlo k výmene obyvateľstva. Odídených baníkov nahradili noví, ponajviac z blízkeho poľského pohraničia pochádzajúci osadníci. Tí potom, primerane svojmu nárečiu, upravili aj názov obce.

Názov v tvare Lechnicza sa prvý raz uvádza roku 1808, dnešný úradný názov sa používa od roku 1920.

□

LENDAK 1288 Landok, 1313 Landek

Rozloha chotára: 1966 ha

Nemecký názov: Landeck

Pôvodný názov, skladajúci sa údajne z nemeckých slov l a n d a e c k, vraj pomenúval polohu obce v kúte neosídleného územia Ruda. Ten zas vyplynul z výskytu rudy (r u d a - nespracovaná hornina, základ v starogermánskom r u d h i o) na území, kde na popud majiteľov územia Berzeviczyovcov založil Teodorik z Mlynice osadu. Uvedený tvar však môže predstavovať aj názov so základom v starom nemeckom slovese r u d e n - čistiť. Možno bol jeho pôvodný tvar Rudau a označoval lokalitu, kde už vtedy stála huta, zariadenie č i s t i a c e rudu od zbytočných prísad (Birbrun – Výborná?). Po tom, čo sa tu roku 1313 usadili križovníci, čiže rád Strážcov Božieho hrobu, ktorého domovský kláštor stál v malopoľskom Miechowe, bolo pôvodné nemecké obyvateľstvo doplnené osídlencami poľského pôvodu. Pod vplyvom ich nárečia sa názov obce Landok cez tvary Landeck - Landek prešmyčkou upravil do dnešného tvaru.

Takú podobu môže mať prvá verzia o vzniku názvu tejto obce.

Pravdepodobnejšou sa však javí tá, čo, najmä vzhľadom na úlohu, ktorú obec zohrala v rámci panstva Berzeviczyovcov, názvy Landok a Landek považuje za odvodené od starého nemeckého slova l a n d e k e. To označovalo neveľký samosprávny celok či malé panstvo. Strediskom práve takého útvaru sa totiž obec z vôle uvedených majiteľov stala, pričom sa toto panstvo skladalo tak z územia na južnej, ako aj na severnej strane Magury, kde dokonca na popud kláštora vzniklo niekoľko nových obcí. Okrem politickej správy územia začal však Lendak čoskoro predstavovať aj centrum miestnej cirkevnej správy, vzdelanosti, no najmä centrum hospodárske, čo ešte posilnilo homogénnosť spomenutého územného celku.

Dnešný názov sa v úradných listinách prvý raz zjavuje v podobe Lendák až roku 1808, tvar Lendak oficiálne platí od roku 1920.

□

LESNICA 1297 Leznice,1518 Nagylesnica

Rozloha chotára: 1460 ha

Nemecký názov: Leschnitz

Pôvod názvu sa zdá úplne jednoznačný, veď dedinu učupenú medzi horami, teda lesmi, vari ináč nazvať ani nemohli. Otázkou však ostáva, či jazyk na Spiši žijúcich Slovanov poznal v 13. storočí výraz les, a či, ak tí ľudia v danom období v tejto lokalite vôbec žili, toto slovo používali, a ak áno, či by by názov nemal obsahovať v tomto regióne dodnes používaný nárečový tvar „ľas“. A tiež, či by v takomto jazykovo čistom prostredí vznikol a udržal sa napríklad názov Rabštýn (pôvodne iste Grabenstein – baňa) i niektoré iné na pohraničnom hrebeni, čo sa vypína nad dedinou, očividne majúce iný ako slovanský resp. slovenský základ...

Ak teda pátrame po koreňoch názvu obce, treba predovšetkým vziať do úvahy fakt, že vznik obce iniciovali majitelia územia Görgeyovci, významný spišský rod, ktorý posúval hranice využitia spišského územia najmä za pomoci baníkov západoeurópskeho pôvodu. V istom období zrejme dosiahol tento proces aj územie, kde vznikla osada Leznice - dokazuje to aj podoba názvu Šlachtovský vrch, neďaleko ktorého zasa nájdeme vyvýšeninu hrebeňa s názvom Šlachtovky, ktorý je s veľkou pravdepodobnosťou odvodené od starého nemeckého slovesa s l a k e n, s c h l a g e n – rúbať, dobývať. A podobne je to s názvami lokalít na severnej strane hrebeňa, ako sú Banisko, Zabanské či Limbark, kde druhú časť názvu tvorí slovo w e r k, v baníckom nárečí transformované do podoby b a r k a označujúce baňu. Iným dôkazom baníckej minulosti tohto údolia sú názvy ako Šafranovka, ktorý má iste základ v slovese s c h u r f e n – vykopávať, vyhrabávať (samozrejme rudu!) či názov Durbach, Turbach – Banský potok.

Nie náhodou tu však nájdeme v dolinke vybiehajúcej pod severné svahy Haligovských skál aj lokalitu, čo si dodnes zachovala názov Huty, a rovnako nie náhodou bol prvý kostol, ktorý v údolí stál, ešte drevený, zasvätený svätej Dorote! Táto svätica bola totiž tiež považovaná za patrónku baníkov – stala sa ňou v súvislosti so zázrakom vykonaným s jej prúteným košom. Podobný, no podstatne väčší, používali totiž stredovekí baníci na transport hlušiny i rudy.

O baníčení pri rieke Dunajec zasa svedčia iné, dodnes zachované názvy lokalít Huta, Loch, Baňa, či Kače, ktorého základ tvorí staré nemecké sloveso k a t z e n s takmer rovnakým významom aký má sloveso schlagen ...

S prihliadnutím na tieto názvy sa teda nedá vylúčiť, že názov obce môže mať základ v ešte starogermánskom slovese l e s - zbierať, zvlášť ak vezmeme do úvahy, že ešte v stredovekých privilégiach sa používal slovné spojenie „zbierať kamene“ vo význame ťažiť rudu. Iný starogermánsky výraz, ktorý môže stáť v pozadí názvu, mal podobu l e i s a označoval údolie, teda presne tú podobu lokality pod Šlachtovským vrchom, kde vznikla tzv. Stará Lesnica.

Ak však vezmeme do úvahy, že táto ležala na samom okraji územia, ktoré v tejto časti Spiša vlastnili Gôrgôyovci, zdá sa pravdepodobnou aj možnosť, že základom názvu pôvodnej osady sa stal starý nemecký výraz l e s e, l e z - ostatný, umiestnený na okraji. Ten sa neskôr preniesol aj na novú obec založenú bližšie pri Dunajci i tamojšej obchodnej ceste. Pretože táto už bola osídlená najmä obyvateľstvom, čo prišlo z poľskej strany hranice, názov sa posunul do podoby roku 1441 zapísanej ako Lesnitza a neskôr Nagylesnica.

Dnešný úradný názov obce v podobe Lesnica bol ustanovený roku 1920.

□

LETANOVCE 1269 Lethon

Rozloha chotára: 2138

Nemecký názov: Lettensdorf

Väčšina tvarov názvu, pod ktorým sa obec v 13. a 14. storočí spomína – Lethon, Letun (1280), Letong (1307) či Letenkew (1319) naznačuje, že existencia pôvodnej osady i jej názov mohli súvisieť s činnosťou označovanou nemeckým slovesom l e u t a n - očistiť od prísad za pomoci ohňa, teda taviť. Slovesom, ktoré sa do novšej podoby vyvinulo z tvaru l i u h t a n a od ktorého k tvaru zapísanému v roku 1269 bol naozaj len krok. Iným

základom sa mohol stať ešte starogermánsky výraz l e t o - horúčava, ktorý však tiež naznačuje existenciu taviacich pecí.

Obidva názvy mohli vyplynúť zo skutočnosti, že pôvodná osada očividne tvorila zázemie pre neďaleké hory, v ktorých bolo oddávna vykonávané baníctvo a ich ústredná lokalita v stredoveku nazývaná Mons speculationis – Hora, kde sa hľadá (ruda) je dodnes z obce prístupná vďaka v stredoveku vybudovanej ceste i mostu. Tu treba pripomenúť, že tento názov podľa všeobecne rozšírenej mienky vraj pomenúval vrch, na ktorom bola umiestnená posádka strážcov – pozorovateľov. Ale ak sa na takúto identifikáciu prizrieme z iného hľadiska, z akého sa na ňu stereotypne nazerá doteraz, nenachádzame napríklad uspokojivú odpoveď na otázku, aký zmysel vôbec mala takáto lokalizácia strážnej stanice, keďže jediná „hranica“, ktorú mohla ako-tak kontrolovať, bola terénna hrana pri Hozelci, pričom bolo pre strážcov prakticky nemožné identifikovať, kto sa to na stredný Spiš blíži, čím sa vlastne strácal zmysel ich služby.

Ešte podstatnejším pri hľadaní významu je však fakt, že pozorovateľ je v latinčine označovaný slovom s p e c t a t o r, čiže názov lokality v uvedenom význame by mal mať podobu Mons spectatoris, resp. Mons spectaculis (názvom S p e c t a c u l i bola roku 1113 mníchmi zo Zobora označená aj obec Stráže pri Krakovanoch). Nuž a zabudnúť nemožno ani na to, že latinčina pozná tri slová, ktoré mohli s názvom Mons speculationes nejako súvisieť, no majú iný význam. Sú to: s p e c u l a t o r, s p e c u l a a s p e c u l a t i o.

Slovo speculator, ak sa použije vo vojenskej terminológii, má význam vyzvedač, ak vo vedeckej - bádateľ, ak vo všeobecnej - hľadač. Neoznačuje teda niekoho, kto trpezlivo stráži, ale skôr človeka, čo pátra, veď nie náhodou sa na označenie hľadača drahých kovov dodnes používa označenie prospektor! Slovo speculator teda vo význame strážca použité byť nemohlo, a to už aj preto, že názov vrchu by musel mať tvar Mons speculatoris. Slovo specula zasa označuje hliadku, stráž či strážnicu. Ak by uvedená vyvýšenina naozaj bola sídlom nejakej strážnej hliadky, musela by sa nazývať Mons speculi. Keďže ale vo všetkých prameňoch nachádzame spomenutý tvar Mons speculationis, treba vychádzať z predpokladu, že jeho základom je slovo speculatio. To má v latinčine niekoľko významov – hľadanie, výskum, vyhľadávanie či hľadanie najlepšieho riešenia s minimálnymi nákladmi. A tvar s p e c u l a t i o n i s je v každom latinskom slovníku jasne vyznačený ako druhý pád práve tohto slova! Mons speculationis bol teda jednoznačne vrch - horský masív, kde sa niečo hľadalo, prípadne skúmalo či vykonával rozbor a výber - najskôr vari išlo o rudu či drahé

kovy. Nie je zrejme náhoda, že ako synonymum výrazu speculatores sa v dobových textoch občas použil aj výraz exploratores, ktorý význam hľadač asociuje ešte výraznejšie.

Popri tejto je tu však ešte iná veľmi pravdepodobná možnosť - že názov Mons speculationis bol len prekladom názvu, ktorý mal korene v ešte starogermánskom slovese s p e k - pátrať, skúmať, overovať skúšaním či presne určiť kvalitu v okolí nájdenej rudy prostredníctvom stredovekej chémie – alchýmie. Veď čo ak sa práve v lokalite, ktorú dnes nazývame Kláštorisko, naozaj sústreďovali v okolitých dolinách vyťažené a jednoduchým tavením upravené rudy, aby sa tu dôkladne vyhodnotili a potom boli odoslané do veľkej huty pri Hornáde, ležiacej práve v chotári Letanoviec? Ruda z okolitých lokalít, kde zrejme nie náhodou dominujú názvy s koreňmi v starých nemecké výrazoch ako sú tur (dnes Turník), kiesel, kis (Kyseľ), deupa (Čertová hlava), tschirgen (Čirga) či söken - hľadať (Sokol), teda také, čo v skutočnosti označovali baňu, rudu, štôlňu alebo dolovanie rudy! Výrazy, ktoré tiež naznačujú, kto sa to na vrchu Mons speculationis v dávnom stredoveku v skutočnosti zdržiaval...

O tom, že sa v lokalite vykonávali činnosti odvodené od podstatného mena s p e c u l a t i o – rozbor rudy i počas nasledujúcich desaťročí, svedčia aj udalosti z obdobia po založení kláštora kartuziánov. Tí totiž podľa dostupných informácií príliš pustovnícky život neviedli, ba zdá sa, že sa tu usadili z celkom iných dôvodov, ako bolo asketické zachovávanie rehole a uchovávanie spomienky na záchranu Spišiakov pred Tatármi. Veď sa podieľali na založení kláštora v Štôle, ktorý vznikol predovšetkým za účelom baníckej ťažby v Tatrách, ba dokonca, už dobré storočie predtým, pomáhali obnoviť zaniknutý kláštor pri Dunajci, dnešný Červený kláštor a to očividne s úmyslom pokračovať v jeho okolí v banských aktivitách, s ktorými tu začal už jeho predchodca kláštor sv. Antona! Okrem toho sa, verní názvu lokality, intenzívne venovali alchýmii. Dokonca tak intenzívne, až v istom období hrozilo, že kláštor skončí na mizine. Pritom stredovekú alchýmiu nemôžeme považovať len za čiernu mágiu, ale tiež za prvé pokusy bádať vyťažené kovy z hľadiska ich chemického zloženia. Nuž, a k tomu, aby mohli byť po analýze spracované, boli potrebné nielen laboratória, ale aj huty. Tie stáli práve v tesnej blízkosti Letanoviec, pri potoku nazývanom vtedy nie náhodou Letonpataka (dnes Brusník) a práve v ich existencii má korene najstarší názov obce.

K nedôvere k prekladu označenia Mons speculationis však nabáda aj rozpaky vyvolávajúci preklad iného v súvislosti so strážcami používaného latinského výrazu indagines. Ten mal

podľa historikov označovať hraničné záseky, teda do horských priesmykov, resp. terénnych zúženín zoťaté kmene stromov. Latinčina však zásek označovala výrazom arbores (doslova stromy) a výraz indagatio, od ktorého bol odvodený výraz indagines používala vo význame pozorovanie, skúmanie, hľadanie. Toľko spomínané pohraničné strážne osady – sídla hliadok, stáli teda tam, kde dokázateľne sídlili „indagines“ a nie obyvatelia označovaný výrazmi e w r či s p e c t a t o r a podobne! Hlbšia analýza všask robí problematickým aj historikmi popisovaná podoba zásekov. Iste, do úžiny postínané stromy mohli na čas zastaviť presun nepriateľského vojska, čo sa však so stromami dialo, keď úžiou potrebovali prjsť napríklad kupecké vozy To ich strážcovia krvopotne odstránili a po prechode karavány rovnako namáhavo umiestnili naspäť?

Tvar Letanowcze pochádza z roku 1773, dnešný tvar Letanovce sa používa od roku 1920.

□

LEVOČA 1249 Leucha, neskôr Leutschau

Rozloha chotára: 11 477 ha

Nemecký názov: Leutschau

Levoča existovala počas stáročí ako najbohatšie a najdôležitejšie mesto Spiša a adekvátne k tomu existuje množstvo teórií o pôvode jej názvu. Najznámejšia berie za základ polohu starej i novej Levoče pri potoku údajne nazývanom slovanským tvarom Levoč. Takýto názov mu mali dať „starí Slováci“ postupujúci na Spiš hore tokom Hornádu, pretože potok tvorí ľavý prítok tejto rieky. Problematickým detailom tejto verzie je, že zakladatelia sa pri svojom postupe museli zvrtnúť vpravo, čo ich, samozrejme, nemohlo inšpirovať k tomu, aby potok nazvali názvom odvodeným od prídavného mena „levý“. Mimochodom, táto teória vznikla zrejme ešte v stredovekom nemeckom jazykovom prostredí a to stotožnením navzájom takmer zhodných starých výrazov lüchter – ľavý a lüchte – žiara, nie náhodou sa v 13. storočí názov zjavuje aj v podobe Lyucha - Lücha.

Ďalšia verzia odvodzuje názov Levoče od osoby bližšie neidentifikovného Leustacha, vraj zakladateľa mesta, iná spomína ako základ názvu údajne keltské slovo l u t a c h – potok. Existuje ale tiež teória, že aj toto mesto malo kedysi patriť medzi takzvané služobnícke obce

Spišského hradu, ktorej obyvatelia mali povinnosť chovať preň l o v e c k é psy – odtiaľ vraj názov, ktorého paralelou má byť názov obce Lovča na strednom Slovensku. Najstarší názov Lovče sa ale uvádza v podobe L o u c h a a ostáva otázkou, či je naozaj odvodený od slova lov ...

Vzhľadom na malú dôveryhodnosť týchto verzií sa zdá, že zásadnú informáciu o pôvode názvu zachoval autor Spišskosobotskej kroniky, keď zapísal, že n o v á Levoča „bola darovaná spišským saxonom z obce villa s. Ladislai (Spišského Štvrtka) ako odmena za zorganizovanie bezpečného miesta počas tatárskeho vpádu do Horného Uhorska“. Tým potvrdil, že novozaložené mesto prevzalo svoj názov od takzvanej starej Levoče. Tá ležala asi tri kilometre juhovýchodne od terajšej, v lokalite, ktorej názov sa zo stredoveku zachoval v podobe Burgberg. Odkryté základy jej kostola naznačujú, že išlo o relatívne vyspelú obec, v okolí ktorej sa našlo značné množstvo hutníckej trosky, čo dovoľuje predpokladať, že názov lokality mal pôvodne podobu Uergberg – Werkberg (neskôr Bergberg a Burgberg), čiže Banský vrch. Základ tohto názvu tvorilo staré germánske sloveso u e r g - kopať a v blízkosti stáli taviace pece. Tie, samozrejme, vysielali do okolia žiaru, ktorú starí Germáni označovali výrazom l e u k, preto sa ich osada nazývala Leukau. Tento názov sa v mierne pozmenenej podobe Leucha preniesol aj na neďaleko vybudované nové a vyspelé stredisko spracovania miestnej rudy a obchodu s ňou, ktoré vtedajší panovník označil ako civitas nostri capitalis, teda pre nás zvlášť významné mesto. A stredoveká Levoča jeho očakávanie napĺňala - najmä vďaka intenzívnej exploatácii pohoria na starých mapách nazývané Scemene (Sceekman) - Územie, kde sa ťaží ruda (dnes Levočské vrchy) , ktorého ložiská baníci z okolia starej Levoče, nepoznajúci novšie technológie ťažby, nedokázali vyčerpávajúco využiť. Že názvy typu Leucha na Spiši existovali a označovali sídla baníkov a hutníkov, dokazuje aj starý názov Levkoviec v podobe Leuk, názov Dolian v podobe Lichtau, názov lokality, kde neskôr vznikla Novoveská Huta v podobe Leuthaus, či starý názov pod baníckymi Krušnými horami (Ersgebirge) ležiaceho Litvínova v podobe Leutensdorf – ten dokazuje aj pôvod starého názvu Letanoviec..

Pôvodný hutnícky charakter tohto mesta potvrdzuje ale aj jeho názov z konca 15. storočia v podobe Leutschau súvisiaci so starým nemeckým slovesom l e u t a n - čistiť pomocou ohňa, teda taviť, prípadne kaliť, čo znamená vyrábať zvlášť kvalitnú oceľ a potvrdzujú ho ostatne aj historici, keď poukazujú na intenzívnu železiarske, hutnícke, kováčske, ba dokonca zvonolejárske aktivity v meste počas celého 14. storočia i niekoľko desaťročí neskôr. Práve

ony, pretože ich výsledkom bola výroba zvlášť žiadaných zbraní z kvalitnej ocele, predovšetkým zabezpečili nebývalý rozvoj novozaloženého mesta. Lebo aj Levoča, tak ako ostatné vtedy významné spišské mestá (Gelnica, Spišské Vlachy, Kežmarok či Spišská Nová Ves), vďačí za svoj rozvoj najmä spracovaniu rúd a obchodu s touto surovinou, pri ktorých využívala niekoľko zvlášť dôležitých privilégií. Jej poloha, podobne ako poloha spomínaných miest na údajnej križovatke obchodných miest, na ktorú sa zvykne poukazovať v historických štúdiach ako na hlavnú príčinu rozvoja a prosperity, zohrávala podstatne menšiu úlohu. Dôkazom toho je aj osud Spišského Štvrtka, ktorý ležal na križovatke priam ideálnej, no nikdy sa na mesto nevyvinul, pretože bane v jeho okolí neboli natoľko výnosné, aby vytvorili dostatočnú surovinovú základňu.

A nakoniec: Iste nie náhodou v meste, a to práve v tej časti, kde sa predpokladá prevádzka hút a hámrov, stál kostol sv. Vavrinca, patróna hutníkov! A iste nie náhodou sa práve v tomto meste ako obchodník s rudou a vzácnymi kovmi vzmohol Ján Thurzo II., najschopnejší podnikateľ, aký kedy vzišiel zo Spiša...

Náznak dnešného názvu, tvar Lewucža, bol prvý raz zaznamený roku1773. O trinásť rokov neskôr sa zjavuje tvar Levoča. Dnešný názov sa začal používať po roku 1921.

LIESKOVANY 1277 Lescoch

Rozloha chotára: 176 ha

Nemecký názov: Haseldorf

Naozaj sa nedá predpokladať, že by základom najstaršieho názvu obce bolo slovo lieska. Veď aj domorodci ju vždy nazývali Leskovjany a nie Lieskovany. Ako teda tento názov vznikol?

Existuje verzia, ktorá tvrdí, že jeho základom môže byť sloveso, ktoré stará nemčina poznala v podobe l ö s c h e n čistiť, zbaviť nánosu a názov obce bol od neho odvodený vzhľadom na existenciu miestnej huty, v ktorej bola ruda tavením očisťovaná od zbytočných prímesí. A tiež, že druhú časť názvu mohol tvoriť tvar c o c h označujúci hutu. Okrem tohto sloveas existovalo v starej nemčine podstatné meno l e s c h e – mokrina, močiar. Tento

výraz sa v starej nemčine niekedy objavoval aj v tvare l i s k a, nuž a názov obce uvádzaný roku 1328 v tvare Liskuan naozaj môže mať práve takýto základ...

Pripomenúť si však treba aj už spomenuté prídavné meno l e s e - bokom ležiaci i výraz k o c h a možnosť, že názov označoval bokom (vzhľadom na Iglov – Spišskú Novú Ves) ležiacu osadu uhliarov

Ako to však bolo s názvom v skutočnosti, na to neskôr používané názvy ani názov používaný spišskými Nemcami nedávajú spoľahlivú odpoveď. Z podoby Haseldorf je dokonca zrejmé, že skutočný pôvod názvu sa v kontinuite stáročí z pamätí spišských Nemcov úplne vytratil a obec označovali názvom, ktorý, prispôsobením pôvodného názvu vytvorili vlastne slovanskí osadníci (die Hasel - lieska).

Prvá podoba dnešného názvu Leskovian sa zjavuje už roku 1435 a má tvar Lezkowan. Neskôr sa používal tvar Leskovjany.

Úradný tvar Lieskovany bol ustanovený rozhodnutím orgánov štátnej správy roku 1946.

LITMANOVÁ 1412 Litmanova

Rozloha chotára:1752 ha

Nemecký názov: Littman, Littmansau

Dnešná obec vznikla po roku 1570, kedy sa malo „v opustenej zemi nazývanej Libman“ usadiť deväť osadníkov rusínskeho pôvodu. Dávno predtým však v hornej časti údolia existovala osada, ktorej názov tradícia zachovala v podobe Jaworka. Ide zrejme o novými osadníkmi upravený tvar Hauerau či Gewerkau, teda Osada baníkov. Aj tento fakt naznačuje, že názov názov Libman má pravdepodobne korene v starogermánskom l e u p, l e i p - spracovávať pomocou ohňa, pričom tvar m a n predstavuje už niekoľkokrát spomenutý výraz používaný vo význame územie. (V slovese l e u p, l e i p má základ aj názov miestneho potoka Lipník.) A bol to zrejme práve názov Libman, mierne modifikovaný do podôb Litman a Litmansau , čo vytvorili základ názvu z roku 1412.

Patrí sa však pripomenúť, že v stredovekej nemčine existoval aj výraz l i t. Označoval haldu. Z neho vytvorený názov by však opäť naznačoval, že v lokalite prebiehala banská

a hutnícka činnosť. Tú ale pripomína aj dodnes zachovaný miestny názov Uhliská. No nemalo by zabudnúť ani na fakt, že hneď za hranicou obecného chotára, na území poľskej obce Sczawnica sa vyskytujú názvy Zabaniscze či opäť Jaworka ...

A že názvy v tomto kúte Spiša majú naozaj korene v starej nemčine dokazuje aj slovenskou slovnou zásobou nevysvetliteľný názov známej pútnickej hory Zvir. Veľmi podobný výraz z w i r predstavoval totiž v tomto jazyku prídavné meno s významom dvojitý. Či názov vznikol vo vzťahu k podobe hory alebo k skutočnosti, že sa pod ním vďaka prítoku „zdvojuje“ potok Lipník, to sa už dnes nedá spoľahlivo určiť.

Názov Litmanowa bol prvý raz uvedený roku 1808, dnešný sa úradne používa od roku 1920.

□

LOMNIČKA 1293 nova villa Lompnycha, 1294 parva Lompnycha

Rozloha chotára: 3085 ha

Nemecký názov: Kleine Lomnitz

Etymologické slovníky starej nemčiny prvú časť názvu, výraz l o m p, upresňujú ako „jama naplnená vodou“. Preto treba prijať ako veľmi pravdepodobné konštatovanie spisovateľky Terézie Vansovej, ktorá v obci prežila niekoľko rokov, že miestni spišskí Nemci svoju obec nazývali L u m t z, no pôvodne sa nazývala L u m c h e n. Išlo o názov súvisiaci s mokrinami, ktoré vytváral miestny potok a kde gazdinky zvykli močiť ľan. Je teda možné predpokladať, že najstarší zaznačený názov naozaj súvisel s výrazom lomp, ktorý vznikol z ešte starogermánskeho základu l o i m o - mokrina.

Pokiaľ ide o v roku 1511 zapísaný názov v podobe M i s k a l o m n i c z, ten treba zrejme chápať ako nepresne zapísaný názov Mickelomnitz, ktorým sa pisár pokúsil zachytiť Lomnicu ako obec známu pestovaním ľan, ktorý stredoveká nemčina označovala výrazom m i c k e. Považovať obec za takú, čo bola známa svojim poľným hospodárstvom sa predsa len zdá byť pravdepodobnejšie, ako ju, ležiacu pri obyčajnom potoku, označovať za rybársku

(názory historikov, že prvú časť názvu vytvorilo slovo der Fisch posunuté do podoby fiska - miska). Inou možnosťou je predpoklad, že názov iným spôsobom reflektoval skutočnosť, že potok sa často rozlieva do šírky a jeho prvú časť tvorí staré nemecké prídavné meno m i s s e l i k - nestály.

Dnešný názov sa v tvare Lomnicska zjavil prvý raz roku 1808, slovenská transkripcia sa začala používať po roku 1920.

□

ĽUBICA 1251 Lubycha

Rozloha chotára:7653

Nemecký názov: Leibitz

Názov tohto mestečka zvyknú historici uvádzať ako dôkaz slovanského osídlenia tejto časti Spiša. Kde má podľa nich pôvod? Nuž v nevyčerpateľnom sklone Slovanov dávať miestam svojho pobytu pomenovania typu epiteton ornans. V tomto prípade malo byť jeho základom na Spiši zvlášť frekventované prídavné meno ľúby, teda okumilý...

Iste, netreba pochybovať, že už vtedy žili ľudia, čo sa na svet pozerali očami básnikov, napriek tomu sa však len ťažko dá predpokladať, že by názvy tohto typu našli pochopenie u racionálne založených západoeurópskych kolonistov, ktorí v polovici stredoveku Ľubicu v priebehu niekoľkých desaťročí posunuli medzi najvyspelejšie spišské mestá. Aj preto musíme ako seriózny prijať predpoklad, že názov môže byť výsledkom jazykového procesu v podstate zhodného s tým, ktorý prebehol v prípade spomínanej obce Litmanová či procesu, o ktorom budeme podrobnejšie hovoriť v kapitolke o Novej Ľubovni – teda že v pozadí názvu môže stáť dávna banícka minulosť Ľubice. Veď jej rozsiahly chotár siahal až do už spomínaného masívu Gola a môžeme v ňom nájsť názvy, ktoré banícku činnosť pripomínajú dodnes, napríklad Krížový vrch, čo je názov odvodený od slovesa k r i c k e n, k r y g en – dobývať, ťažiť. Pritom netreba zabúdať na to, že potok Ľubica pramení pod vrchom kedysi nazývaným Kieshuybel, čiže Rudný kopec.

Pravdepodobnejším vysvetlením pôvodu názvu sa preto zdá predpoklad, že sa v ňom použilo iné slovo používané vtedy na označenie rudy, a to slovo l u p a, ktoré má základ v starogermánskom slovese l e u p - vylamovať, dolovať (veď ruda predstavovala vlastne vydolovaný kus zeminy), prípadne, že pôvod názvu siaha až k tomuto slovesu. Hneď vedľa spomínaných sa totiž vypína vrch s názvom Rusniačik, očividne odvodený od spišskonemeckého slova r o z z e n - ryť a v súvislosti s baníctvom iste vznikol aj názov Durre Berg – skôr ako o Suchý išlo zrejme o vrch kde sa vyskytovala ruda, v starej nemčine j často pomenúvaná výrazom d u y r s t e y n - hodnotný kameň. Vrchy sa predsa nerozdeľovali na suché a mokré! Najlepším dôkazom výskytu rúd v podzemí chotára sú však výdatné pramene sírnatej vody, pri ktorých v 19. storočí dokonca vznikli známe Ľubické kúpele a kde oprávnene treba predpokladať dávnu ťažbu bahenných rúd.

O tom, že v pozadí najstaršieho názvu Ľubice naozaj môžu stáť spomenuté dva staré výrazy svedčí aj porovnanie jej názvu s názvami z iných pôvodne baníckych a hutníckych obcí: Začiatkom 14. storočia sa napríklad Nemecká, dnes Partizánska Ľupča, stredisko baníctva na Dolnom Liptove, uvádza pod názvami Lupche - Lypche a v starej baníckej časti Horehronia ležiaca osada, dnešný Lopej, zasa pod názvom Lupea, čo sú názvy porovnateľné s tvarom Lubycha z roku 1251 i tvarom Lybicha z roku 1294. Navyše treba pripomenúť, že roku 1310 sa v baníckych oblastiach Spiša stretávame aj s názvami typu Lypzeifen - Lupzaifen, ktoré svojou skladbou i významom tiež nemajú k tvaru Lubycha ďaleko.

A že v chotári najstaršej Ľubice mohla byť ťažba rudy naozaj rozšírená, naznačuje aj predpokladaná krátka existencia miestneho kláštora cistercitov počas 12. či 13. storočia. Táto rehoľa bola totiž v baníctve zvlášť zbehlá a jej príslušníci s obľubou zakladali kláštory práve v banských lokalitách. Mimoriadne zdatní boli však aj v spracovaní rudy, existencia banských mlynov a taviacich pecí využívajúcich prúd Ľubického potoka je teda v miestach, kde vznikla prvá osada, veľmi pravdepodobná. Naopak, rýchly zánik kláštora, o ktorom sa okrem legendy nezachovali prakticky žiadne záznamy, svedčí o procese typickom pre podobné spišské lokality: Akonáhle prestalo byť dobývanie rudy rentabilné, takmer všetci na podnikaní zúčastnení ju opúšťali. Zo spomenutých dôvodov mohol byť teda pôvodný názov obce odvodený aj od existencie miestnych hút, pri čom sa jeho základom mohlo stať starogermánske sloveso l a i p, l e i p, l e i b - spracúvať pomocou ohňa. Verziu, že bohatstvu Ľubice položilo základy prosperujúce baníctvo a spracovanie rudy podporuje aj fakt, že najväčší dvojloďový spišský kostol mohol naozaj vyrásť len v obci schopnej

vyprodukovať adekvátne bohatstvo, ktorého výrazom sa v stredoveku vždy stávala práve táto centrálna budova. Nuž a najbohatšie mestá boli práve tie banícke...

Napriek všetkým uvedeným faktom treba však seriózne počítať aj s možnosťou, že základom najstaršieho názvu sa stalo starogermánske prídavné meno l e i b h o - slabý. Od neho mohol byť odvodený názov potoka odlišujúci ho od hlavného toku kraja, rieky Poprad, resp. aby bol jasne vymedzujúc jeho prítok. Rovnako pravdepodobný sa ale zdá aj základ v starom nemeckom slovese l ü b b e n - vydeliť. Lubycha - panovníkom vydelené územie, to naozaj neznie nereálne...

Názov sa v podobe Lubica prvý raz zjavil roku 1808, dnešný bol zavedený roku 1920.

□

LUČIVNÁ 1299 Lutscha

Rozloha chotára: 1877 ha

Nemecký názov: Lautschburg

Sloveso l u t sa v starogernánskom jazyku, zhodne so slovesom l e u e používalo vo význame ťažiť. V starej nemčine však vo význame špinavý - taký názov mohol vzniknúť najskôr ako odraz existencie huty – poukazovala by na to druhá časť spišskonemeckého názvu, ktorá je zrejme nie celkom presným záznamom tvaru b e r g - b u rc označujúceho baňu. A že ťažba v okolí dávnej Lučivnej mohla naozaj existovať, naznačujú jednak skutočnosť, že bola obklopená baníckymi obcami Štrba, Hincava či Štokava, ale i názvy lokalít ležiacich v lučivnianskom chotári – všimnime si napríklad názov masívu Sviniarka. Ten, pravdaže, nepoukazuje na častý výskyt bravov v tejto lokalite, ale vznikol po línii Scyna – Zynna –Zwinna, ktorú môžeme sledovať pri názvoch niekoľkých iných obcí na Slovensku (Lietavská Svinná), ale aj horských masívov (Svinica), pričom jeho základom je slovo označujúce buď cínovú rudu, alebo výraz s w a n i s – nepravidelná rudná žila.

Preto netreba vylúčiť ani možnosť, že názov má základ v už v súvislosti s hutníckymi osadami spomínaným starým nemeckým slovesom l e u t a n.

Táto verzia predstavuje jeden z predpokladaných základov názvu Lučivná.

Ďalší ponúka staré nemecké sloveso l u t e n - ležať bokom. Tento názov mohol vzniknúť ako odraz skutočnosti, že obec pôvodne ležala bokom od pôvodného smeru via magna, čiže Hlavnej cesty, ktorá z Hýb smerovala do Batizoviec potom cez Veľkú do Spišskej Soboty. Hradská cesta vedúca cez Lučivnú bola postavená až v druhej polovici 14. storočia.

Názov podobný dnešnému – Lucsivna – bol prvý raz v dokumentoch uvedený roku 1417. Vytvoril sa zrejme už pod vplyvom jej nových valaských obyvateľov, ktorí do nej prišli po tom, čo ju ľudia spomínaného baníckeho remesla pravdepodobne opustili. Táto podoba sa potom používala až do vzniku Československej republiky.

Dnešný úradný názov bol ustanovený roku 1920.

□

LÚČKA 1273 Luchka, Lucska

Rozloha chotára: 393 ha

Nemecký názov: Wieschen

Druhý z najstarších zápisov názvu má tvar používaný v slovenčine na označenie malej lúky. Žeby sa ale medzi názvami okolitých obcí, ktoré majú očividne inojazyčný základ, zrazu, a to už v 13. storočí, zjavil jeden so základom slovenským? Nedá sa to vylúčiť, ale skutočnosť, že sa obec nachádza v regióne, kde v stredoveku prebiehala banícka činnosť organizovaná výlučne západoeurópskymi kolonistami, zvádza k úvahe, či najstarší názov obce nemá pôvod v ich slovnej zásobe. Zvlášť, ak sa vezme do úvahy, že podobnosť tohto názvu s inými najstaršími názvami osád, čo vznikli v lokalitách bohatých na rudu a mali základ v starej nemčine. Svojho času sa totiž názvom Luchka nazývala napríklad aj Lietavská Lúčka, založená na území pôvodne označovanom starým nemeckým výrazom lith – diel, a to diel zrejme banský, a rovnaký názov niesla aj obec pri baníckej Prievidzi, neskôr nazývaná Cígeľ (základ v starom nemeckom slovese kirken, chirchen, tzirgen – kopať, dolovať). Nuž a zabudnúť nemôžeme ani na fakt, že obec na začiatku svojej existencie bola jednou z osád Jablonova, ktorý na začiatku svojej existenci tiež mal banícky charakter. Okrem toho, nad Lúčkou sa dvíha nazývaný Nemecká hora a vznikla na území v minulosti nazývanom Seek, teda území, kde sa ťažilala ruda (starogermánske sloveso s e k - dobývať)...

Nevyvinul sa teda najstarší zaznamenaný názov lokality zo slova zo starého nemeckého výrazu l o c h - baňa, ktorý často nadobúdal v nárečí podobu l u c h ? Iným možným základom spätým s baníckou minulosťou tohto územia je starogermánsky výraz l o u k o, l u k o, ktorý neskôr nadobudol podobu l u y c h t e a označoval svetlo, žiaru. Veď čo ak v osade stála huta? Pomerne častý výskyt mena Hutyra (pôvodne Huytter - hutník) v Lúčke túto verziu podporuje ...

Stará nemčina však poznala aj tvar l u y c k e, ktorý označoval k niečomu patriaci diel zeme. Išlo teda o názov vyjadrujúci príslušnosť osady k domovskej obci Jablonov?)!

Tvar Lucska sa používal prakticky až do roku 1918, nová transkripcia bola zavedená roku 1920.

□

MARGECANY 1368 villa sanctae Margarethae,

ale vraj už 1235 Sentmargit

Rozloha chotára: 1793 ha

Nemecký názov: Margareten

Obec vznikla na území patriacom pánom z Jakloviec a pôvodne stála pri sútoku Hnilca a Hornádu. Toto územie však bolo v šesťdesiatych rokoch minulého storočia zaliate vodou Ružínskej priehrady, a tak dnešné Margecany stoja v úplne inej lokalite. Ich názov je spätý s patrocíniom miestneho kostola zasväteného svätej Margaréte. Margecany totiž vznikli ako obec baníkov a táto svätica bola v minulosti tiež jednou z ich patróniek – podľa odkazu, ktorý zanechala, vraj dokáže ochrániť pred samotným diablom, nuž a podľa stredovekých mýtov vraj práve ten, ako vládca podzemia, strážil bohatstvo, ktoré sa oni usilovali vyťažiť. V podzemí margecianskeho chotára sa skrývalo najmä striebro, neskôr sa začala ťažiť železná ruda.

Názov v podobe Margeczany bol prvý raz v dokumentoch použitý roku 1613, názov v dnešnej podobe platí od roku 1920.

□

MAJERE 1568 Zthary Mayor

Rozloha chotára: 133 ha

Nemecký názov: Alte Meierei, Obere Schwaben

Najstarší zaznamenaný názov obce pochádza z obdobia, keď osada plnila funkciu majera, teda hospodárskeho dvora pre miestny kláštor kartuziánov, nazývaný dnes Červený.

V druhej polovici 18. storočia však mnísi kláštor v rámci jozefínskych reforiem opustili a všetok jeho majetok pripadol štátu. Vtedy panovník pozval na pustnúce kláštorné územie kolonistov z južnej časti Nemecka. Išlo prevažne o Švábov. Tí sa usadili aj na území osady Zthary Mayor a premenili ju na neveľkú poľnohospodársku obec. Takmer dve storočia sa potom obec nazývala Vyšné Šváby – aby sa odlíšila od obce ležiacej poniže, teda Nižných Švábov, ktoré dnes tvoria najväčšiu časť novovytvorenej obce Červený Kláštor.

Terajší názov obce sa používa od roku 1948.

□

MALÁ FRANKOVÁ 1611 Frankovka

Rozloha chotára: 1080 ha

Nemecký názov: Kleine Frankau

Roku 1611 získal Lukáš Malec právo založiť novú osadu pri opustenom folvarku ležiacom na hornom toku riečky, ktorá sa podľa už vtedy existujúcej „villa magistri Frank“, dnes Veľkej Frankovej, nazývala Frankovský potok. Sezónnu ťažbu rudy dávnymi obyvateľmi osady dokazuje aj názov vrchu nad osadou, ktorý dnes síce nesie názov Solisko, no korení v starom nemeckom slovese s l i t a n , s a l e t a n - dobývať, ťažiť. S baníckou a hutníckou činnosťou však iste súvisí aj názov neďalekej Polonice – Pálenice (p o l – baňa), či vrchu dnes nepochopiteľne nazývaného – Priehrštie. Ide totiž očividne o posun spojenia Hangfol

(h a n g – svah, f o l – baňa) do podoby Handvoll a potom doslovný preklad tohto výrazu do slovenčiny.

Nová osada sa, pretože nikdy nedosiahla veľkosť poniže ležiacej obce, dlho nazývala názvom uvedeným už roku 1611. Prívlastok Malá začal byť používaný až roku 1920 a vtedy sa ustálil aj dnešný úradný názov obce.

□

MALÝ SLAVKOV 1251 Zolok

Rozloha chotára: 499 ha

Nemecký názov: Kleine Schlagendorf

Tejto obci sa veľmi často pripisujú dva atribúty: jednak je považovaná za pohraničnú strážnu obec staromaďarských strážcov, a jednak, v úplnom rozpore s týmto tvrdením, má byť jej názov dôkazom slovanského osídlenia lokality. Aj v tomto prípade sa však, a práve starý názov je toho dôkazom, dejiny obce vyvíjali úplne iným smerom: Strážnou obcou totiž nemohla byť z jednoduchého dôvodu – v danom smere nemal kto hranicu ohroziť, naopak, strážna osada by sama bola ohrozená svojou polohou na rovine a v pustatine za riekou. A pokiaľ ide o jej staré názvy, teda ten z roku 1251, ale aj z roku 1347, keď bol zapísaný ako Zlauckfalva, tie súvisia s výskytom hutníckej trosky či odpadu z tavenia. Tvar z o l o k predstavuje zlý zápis maďarského výrazu s a l a k, ktorý v maďarčine trosku označuje dodnes a rovnaký význam mal starý nemecký tvar s l a c k e, zapísaný v podobe z l a u c k. Hľadať v názve Slavkov koreň odvodený od slova „sclavus“, ktorým bolo v stredoveku označované slovanské obyvateľstvo, predstavuje vysoko neproduktívne počínanie a treba ho chápať ako daň obdobiu, v ktorom bolo základnou úlohou miestnej histórie priniesť čo najviac dôkazov o slovanskom osídlení včasnostredovekého Spiša.

Tvrdenie opierajúce sa o názov obce z roku 1361 v tvare villa sancti Michaellis, že išlo o patrocínium typické pre strážne obce, tiež neobstojí, a to z niekoľkých dôvodov: Prvým je ten, že staromaďarským strážcom – pohanom jednoducho nebol tento svätec známy, nemohli si ho teda vyvoliť za svojho patróna. Okrem toho, Svätý Michal archanjel nie je patrónom strážcov, ale rytierov! Zázrak vykonaný v Kolosách, kde „otvoril horu“, ho však posunul aj za patróna baníkov, ba na základe slovnej hračky s jeho titulom Erzangel – archanjel, sa stal aj

patrónom hutníkov, spracovateľov rudy (v starej nemčine e r s, e r z)! V danom prípade išlo teda o patrocínium korešpondujúce s pôvodným charakterom obce. Ak, pravdaže, nejde o patrocínium vzniknuté ex post - názov, v ktorého základ tvoril tvar m i c h a e l i s mohol totiž vzniknúť aj skomolením slova s m i s s a – kováčska dielňa a to mohlo byť v názve obce použité vzhľadom na existenciu hút tie . Okrem toho, svätý Michal bol po stáročia „erbovým“ patrónom Nemeckej ríše a jeho patrocínium je zásadným dôkazom, že obec nezakladali ľudia maďarského pôvodu.

Počas prvej polovice 15. storočia bola pustnúca obec (huty stratili zdroje rudy) doosídlená slovanským obyvateľstvom z Malopoľska a vtedy aj, konkrétne roku 1449, bol pôvodný názov Zlauckdorf upravený do zdanlivo slovanský živel pomenúvajúcej podoby Slawkndorf. Ten potom roku 1808 zapísali v podobe Slawkow, ak keď písmeno wq bolo v názve pôvodne použité ako náhrada za písmeno u.

Názov Malý Slavkov, ktorý odlišuje obec od Veľkého Slavkova, sa začal používať až roku 1920.

□

MARKUŠOVCE 1280 villa Marci

Rozloha chotára: 1851 ha

Nemecký názov: Marksdorf

Názov obce je vraj odvodený od mena Marcus, ktorého nositeľom bol obnoviteľ pôvodnej Osady sv. Michala z rodu Máriássy. Tú jeho predkovia založili ešte na konci 12. storočia . Villa Marci má byť teda názov, ktorý pomenúval Marcusovu obec. Roku 1378 sa táto uvádza pod názvom Markusfalva, roku 1505 sa prvý raz spomína pod názvom pripomínajúcim dnešný – Markussovcze.

Takýto pôvod názvu sa však dá prijať len s veľkými výhradami, pretože nie je isté či Tatári vôbec Spiš prepadli a neexistuje nijaký dôkaz, že osada sv. Michala bola v tom období zničená a či ju naozaj Marcus musel obnoviť. Pravdepodobnejšou sa preto zdá situácia, že v

najstaršom názve osady bolo vzhľadom na jej polohu a prítomnosť posádky pohraničných strážcov použité staré nemecké slovo m a r k – hranica (starogermánska podoba m e r e g, vyskytovalo sa ale aj v tvare m a r c !). Z nej potom bola na základe latinskej gramatiky vytvorená podoba Marci spájaná so spomínaným Marcusom, v skutočnosti však nesúca význam Hraničná dedina. Naznačuje to aj podoba prímenia Máriássy, ktorá sa veľkou pravdepodobnosťou vznikla z uvedeného názvu vo význame „pochádzajúci z pohraničnej osady“.

Takýto pohľad naznačuje aj spišskými Nemcami používaný názov – tvar Marks treba chápať vo význame Hraničné.

Dnešný názov sa ako oficiálny používa od roku 1920.

□

MATEJOVCE NAD HORNÁDOM 1320 villa Mathey

Počet obyvateľov: 522 Rozloha chotára: 362 ha

Nemecký názov: Mattdorf 425 m n. m

Názov obce mal byť odvodený od mena prvého vlastníka územia, šľachtica v službách Batiza Mariássyho, ktorý vraj niesol meno Matheus. Donácia prebehla roku 1277 a veľkorysý Ladislav IV. daroval vtedy spolu s „terra Mathey“ aj lokalitu nazývanú Bela, zrejme banícku osadu. Jej na Spiši sa často vyskytujúci názov sa totiž zdá byť odvodený od starého nemeckého slovesa b e l a n – kopať, ba možno od starogermánskeho b h e l d, b e l. Že v tomto prípade išlo naozaj o baníkmi využívané územie, dokazuje aj iný s chotárom Matejoviec súvisiaci názov. Ten sa v starých listinách zjavuje v podobe „sessio Walatk heremite“, čo historici označili za pomenovanie „pustovne akéhosi Walatka“. V skutočnosti však išlo o usadlosť osamelo podnikajúceho baníka , ktorý zrejme nebol nemeckého pôvodu. Slovo w a l a s c, v ktorom nepochybne má korene označenie Walatk, totiž v starej nemčine označovalo usadlíka s románskym pôvodom. Popri tom navyše netreba zabúdať, že v starej nemčine jestvoval výraz m a t e – diel a že Matheus predstavuje v našom ponímaní meno Matúš, zatiaľčo Matej bol v starých textoch označovaný vždy ako Mathias. Ak sa ale názov vyvinul do podoby Matejovce, nevzniklo označenie villa Mathey v skutočnosti vo význame Dedina na (pri) dieli?

Dnešný názov sa v tvare Maczejovcze prvý raz uvádza roku 1773, do dnešnej podoby ho upravili roku 1920.

□

MATEJOVCE PRI POPRADE 1251 villa Mats

Rozloha chotára: 6305 ha

Nemecký názov: Matzdorf

Legenda, aj všeobecne prijímané vysvetlenie spájajú pôvod názvu s menom zakladateľa Mateja. Pravdepodobnejší základom názvu, aj vzhľadom na podobu matejovského chotára, sa však zdá staré nemecké podstatné meno m a t - lúka. V starej nemčine sa totiž uvedené krstné meno dôsledne zapisovalo v podobe Mat, resp. Matz. Navyše, Matejom založená obec by v 14. storočí nepochybne bola označená názvom, v ktorom by nechýbalo slovo a u, h a w e či t o r p. Tvar mats však nabáda skôr vnímať ho vo význame Lúky resp. Osada uprostred lúk a považovať ho za taký, čo vznikol v meste Spišská Sobota na označenie odľahlej osady. Nasvedčuje tomu aj skutočnosť, že v Matejovciach dlho stála len kaplnka a tá patrila práve pod správu sobotskej fary či označovanie jej obyvateľov za dedinčanov, čo ich výrazne odlišovalo od sobotských mešťanov...

Slovo m a t však v ešte starogermánskom jazyku pomenúvalo aj nástroj, ktorý dokázal „die masse zerdruycken oder zermalmen“ teda motyku, ba i banské kladivo a existovalo v ňom i sloveso m a i t - kopať...

□

MATIAŠOVCE 1326 Matyaswagasa

Rozloha chotára: 1750 ha

Nemecký názov: Matzau, Matzdorf

Názov obce súvisí s osobným menom Matej. To v najstaršom zápise pisár zachytil v maďarskej podobe Matyas, v spišskonemeckej zasa presne tak, ako bolo pre tento dialekt typické – Matz. Podľa všeobecne rozšírenej verzie mal byť Matej človek, ktorý k tomuto aktu dostal zo strany majiteľov územia, konkrétne od Fridricha Berzeviczyho, poverenie. Či bol Matyas - Matz príslušníkom tohto rodu, šoltýs alebo osoba v nejakom inom postavení, o tom sa nezachovali nijaké záznamy. Faktom však ostáva, že založil obec, kde vyrástol najkrajší a vari aj najstarší kostol v údolí...

Ozaj, prečo práve tu? A z akých prostriedkov bol vybudovaný? A prečo by obyčajná, údajne ničím nevýznamná obec, takýto kostol budovala? A potom ešte aj renesančnú zvonicu, na akú si netrúfla ani údajne rozvinutejšia Spišská Stará Ves? Odpoveď na tieto otázky treba zrejme hľadať v názvoch, čo sa dodnes zachovali v miestnom chotári: Grapy (g r a b e n – bane), Kolconov potok (od k e i l e n – rúbať, dobývať) či Hardin – vrch, ktorého názov bol pravdepodobne odvodený od starého nemeckého slova h a r a označoval miesto, kde sa ťažila ruda. A náhodná iste nie je ani skutočnosť, že sa dodnes v obci zachovala kaplnka sv. Michala archanjela, patróna baníkov a hutníkov. Ba možno mu bol kedysi zasvätený aj kostol – patrocínium sa mohlo zmeniť počas výmeny obyvateľstva v obci. Tá sa totiž počas 16. storočia takmer úplne vyprázdnila, čo je tiež jav typický pre pôvodne banské obce. Súpis z roku 1604 zaznamenal len štyri obývané domy a až pár desaťročí po tomto letopočte obec doosídlili noví obyvatelia utekajúci z poľských prihraničných panstiev.

O výnimočnom postavení vtedajších Matiašoviec svedčí aj fakt, že práve táto obec, Fridman a Nedeca boli uvedené v listine z roku 1329 pri opise práve sa formujúceho Dunajeckého panstva ako tie, čo ho charakterizujú - boli teda považované za najvyspelejšie. A tieto isté obce, zrejme i najvýnosnejšie a najbohatšie, boli neskôr použité ako náhrada za spreneveru Kakaša Berzeviczyho v smolníckej mincovni!

Meno zakladateľa sa zachovalo prakticky vo všetkých názvoch obce zapísaných počas stredoveku. Názov v podobe Mattiassowcze sa prvý raz spomína roku 1786, do dnešnej transkripcie bol upravený roku 1920.

□

MENGUSOVCE 1398 Mengus

Rozloha chotára: 893 ha

Nemecký názov: Mengsdorf

Historické pramene, ktoré by jednoznačne určovali pôvod názvu obce Mengusovce, neexistujú. Hovorí sa, že ten môže nejako súvisieť s názvom colnej stanice (maďarské slovo m e g y e znamená hranica), čo tu kedysi stála pri hlavnej ceste (via magna) vedúcej z Liptova na Spiš. Iný názor tvrdí, že v ňom môže byť zakódovaný dávny vlastnícky vzťah či meno šoltýsa, čo ju zakladal. A ďalší, že súvisí so starým nemeckým slovom m e n g e – množstvo, pretože v obci sa vraj pravidelne konal trh s rudou, kde sa ruda vážila, teda sa určovalo jej množstvo.

Existuje však aj názor, že názov súvisí s činnosťou vykonávanou pri tavení rudy práve v miestnych peciach – miešaním, ktoré sa tu vykonávalo nejakým špecifickým spôsobom: Veď, akú podobu má v nemčine sloveso označujúce túto činnosť? M e n g e n. A akú podobu má najstarší zaznamenaný názov obce? Mengus, a to môže byť maďarskou transkripciou zachytený tvar Mengau, teda pomenovanie osady, kde sa zvláštnou technológiou spracúvala ruda vyťažená v tatranskom podhorí.

O tom, že v okolí obce naozaj prebiehali čulé banícke a hutnícke aktivity svedčia názvy miestnych lokalít Uhliská (Kohlung), Kopanice (Gruben) či Baňa (Kyrg), ale aj názov potoka Kyznica, pôvodne Kiesnitz – Rudný potok. Práve pri jeho sútoku s riečkou Poprad, pritekajúcou z Tatier, mohla byť v prevádzke huta, ktorá na pohon dúchadiel využívala v týchto miestach už relatívne silný vodný tok. Existenciu nepriamo potvrdzuje aj názov Kolimberg (Käulerberg) pre neďaleký, voľakedy iste husto zalesnený vrch, kde zrejme stáli zariadenia uhliarov (käuler – uhliar) pripravujúcich pre hutu drevené uhlie.

Spomenuté tvrdenie podporuje aj fakt, že na starých mapách nájdeme názov obce zapísaný aj v podobe Mingendorf. Tvar m i n g e n totiž s veľkou pravdepodobnosťou predstavuje spišskonemeckú podobu slovesa „mengen“. Ešte jednoznačnejšie toto tvrdenie vyznie, ak pripomenieme, že Mengusovce pôvodne ležali na území, ktoré patrilo Spišskému kláštoru cistercitov, mníchov v ťažbe drahých kovov a ich spracovaní mimoriadne zdatných. Tí skutočne mohli takúto špeciálnu hutu v priestore dnešných Mengusoviec prevádzkovať, zvlášť s ohľadom na ich vzťahy s kláštorom v Štôle. Neskorší majitelia obce, Máriássyovci, nadobudli totiž Mengusovce až roku 1589.

Zabúdať však netreba ani na skutočnosť, že sloveso mengen malo kedysi aj vcýznam premiestniť. Nevznikol názov obce vzhľadom na skutočnosť, že práve do nej, ako mdo novozaloženej osady, sa presťahovali obyvatelia prirodzene zaniknotej osady Hincava? A tiež na starogermánske prídavné mená m e n g, resp. m e n e g - bohatý a m e n k - malý. Prvý sa mohol stať základom názvu vzhľadom na to, že sa v pôvodnej osade sústreďovali výnosy z ťažby v Tatrách, druhý, naopak, vzhľadom na jej bezvýznamnosť, malosť.

Dnešná podoba názvu bola prvý raz v dokumentoch uvedená roku 1808 a jej tvar – Mengussovce – zodpovedal vtedajšiemu pravopisu. Názov v dnešnej transkripcii sa používa od roku 1920.

□

MLYNČEKY 19. storočie Muyhlerchen

Rozloha chotára: 755 ha

Nemecký názov: Muyhlerchen

Pôvodne zrejme stáli v tejto lokalite banské mlyny, neskôr obilný mlyn patriaci mestu Kežmarok. Od tejto situácie bol odvodený najprv názov lokality, neskôr aj názov osady, čo tu vznikla. Potom pribudol výletný hostinec, okolo ktorého v druhej polovici 19. storočia vyrástla kúpeľná osada označovaná Muyhlerchen. Neďaleko nej ale postupne vyrástla aj

osada osídlená prisťahovalcami z goralskej časti Spiša. Tá sa isté obdobie síce nazývala Tatranské Mlynčeky, no stále tvorila súčasť mesta Kežmarok. Samostatnou obcou sa Mlynčeky stali až roku 1956 a vtedy vstúpil do platnosti aj ich dnešný názov.

□

MLYNICA 1268 Milymbach

Rozloha chotára: 700 ha

Nemecký názov: Milbach

Názov obce je vraj odvodený od miestneho potoka nazývaného v minulosti M ü h l b a c h resp. M i l b a c h, ktorý poháňal miestne mlyny. Na ich označenie sa však v stredovekej nemčine používal tvar m o l n e...

Stará banícka nemčina však poznala aj slovo m ü l e, m u l a to označovalo niekedy len štrk, niekedy aj štrk obsahujúci rudu a niekedy práve tým rudným štrkom zahustenú vodu, takzvaný múľ a práve toto slovo mohlo v miestnom nárečí spomínanú podobu milym nadobudnúť podstatne skôr. Nepomenúval teda najstarší názov Mlynice osadu, čo vznikla pri potoku, kde sa kedysi ryžovala výnosná ruda, potoku, čo bol v jeho hornej časti, v chotári Novej Lesnej, nazývaný Jascun, teda Rudný? Názov z roku 1289 zapísaný v podobe Muhlbach tomu nasvedčuje.

Veď minulosť obce spojenú s baníctvom pripomína (okrem práv, ktoré ju stavali do pozície v podstate slobodného mestečka) aj pôvodné patrocínium miestneho kostola, ktorý mal byť vo svojej románsko-gotickej podobe zasvätený sv. Margaréte, víťazke nad drakom, teda strážcom podzemia skrývajúceho výnosné rudy. Dnešné zasvätenie kostola sv. Margite sa totiž v niekoľkých prameňoch označuje ako nie pôvodné, keďže táto osoba v časoch výstavby kostola ešte nebola vyhlásená za svätú. K jeho zmene malo dôjsť po zániku baníckej tradície v obci, pri prestavbe kostola do gotickej podoby, ktorá prebehla v porovnaní s prestavbami iných spišských kostolov veľmi neskoro, až na samom konci 15. storočia.

Vtedy zrejme došlo aj k zmene podoby i posunu významu názvu obce z podoby Milymbach do podoby Mülbach, neskôr Milbach.

Tento spišskonemecký názov sa úradne používal až do roku 1948, dnešnú podobu nadobudol po osídlení úplne opustenej dediny novým obyvateľstvom pochádzajúcim takmer výlučne z Vikartoviec.

□

MLYNKY 15. storočie Muyhlen

Rozloha chotára:2505 ha

Nemecký názov: Molnen

Obec bola ustanovená roku 1960 z bývalých uhliarskych, baníckych a hámorníckych osád ležiacich na ľavom brehu Hnilca a pôvodne patriacich do chotára mesta Spišská Nová Ves. Dnes ju tvoria Palcmanská Maša, Biele Vody, Dolné Hámre, Horné Hámre, Havrania Dolina, Sykavka, Rakovec a centrálna osada Mlynky – všetko názvy pripomínajúce dávnu minulosť údolia.

Palcmanskú mašu, teda hutu, vybudoval novoveský banský podnikateľ Paltzman, pri nej vzniknutá osada by sa teda mala nazývať Paltzmanova Maša. Osadu Biele Vody kedysi nazývali F a l k w a s s e r, neskôr F e l wa s s e r – Banský Potok. Tvar F e l ale postupne nadobudol podobu b e l, ktorá u neskorších osadníkov navodzovala zdanie, že názov súvisí so slovom biely, k tomu sa pridal nie celkom presný preklad slova wasser a výsledkom bol tvar Biele Vody. V podobnom procese vznikol v Tatrách názov Biela voda Kežmarská...

Hámre je zasa z nemeckého jazyka vychádzajúci názov osady odvodený od označenia miestnej dielne, v ktorej bolo roztavené železo formované mohutným mechanickým kladivom, dnes nazývaný Eisernhammer, v starej nemčine však jednoducho h a m e r. Od tohto slova bolo neskôr odvodené slovenské pomenovanie takejto prevádzky v podobe hámor. Iná osada, Havrania Dolina, nevďačí za svoj názov enormnému výskytu havranov, ten vznikol skomolením pôvodného označenia údolia slovným spojením Grabseifen – Potoky, pri ktorých sa doluje (nemecké sloveso g r a b e n). Neskôr však z tohto názvu vypadlo prvé písmeno, a pretože slovo der R a b e označuje v nemčine havrana, bol názov osady spojený s vtákom havranom, ktorý sa tu vyskytuje v rovnakom množstve, ako na hociktorom inom mieste

Slovenského raja. Názov osady Sikavka mohol zasa vzniknúť buď ako označujúci močaristé miesto – práve takýto význam totiž malo staré nemecké podstatné meno s i k alebo ako názov, ktorého základ tvoril v stredoveku používané sloveso s e i k e n - odlievať, ktorý by naznačoval existenciu huty.

Dnešný názov obce v podobe Mlynky je odvodený od názvu centrálnej osady. Tá ho nadobudla vďaka stupom – banským mlynom, ktoré tu v minulosti spracovávali vyťaženú rudu. Starý nemecký výraz označujúci toto zariadenie znel v tomto období p o c h m o l n e, samotnú osadu pomenúval skrátený spišskonemecký názov M o l n e n, neskôr Muyhlen.

□

MNÍŠEK NAD HNILCOM 1255 Heremitory, 1338 Remethe,

tiež domus Heremitae

Rozloha chotára: 3944 ha

Nemecký názov: Einsiedler an den Goellnitz

Obec vznikla na území patriacom pôvodne Gelnici, ťažiari z ktorej tu otvorili bane na zlato. Prvá verzia o pôvode jej názvu hovorí, že odľahlá lokalita tvorila pomyselnú geografickú bránu, v tomto prípade bránu do kraja baníkov, a pri takých sa vraj zvykli budovať hospice – zariadenia poskytujúce útulok pocestným. Tie veľmi často obhospodarovali pustovnícki mnísi. Zariadenie tohto druhu malo stáť aj v katastri terajšej obce a práve od latinského výrazu h e r e m i t a – mních, pustovník bol potom odvodený prvý názov lokality. Ten sa vraj v priebehu nasledujúcich rokov zmenil do podoby Heremitae, ktorý sa o päťdesiat rokov neskôr sa zjavuje v tvare Remethe.

S ďalším názvom obce sa však potom stretávame až roku 1773, ale už v tvare Meissek, ktorý na predchádzajúci význam názvu nijako nenaväzuje! M e i s s e l n je totiž sloveso označujúce činnosť, pri ktorej sa pomocou kovového nástroja („majzľa“) láme, resp. drví skala! Práve s ním súvisí napríklad výraz m e i s s e l b r u c h - lom! A v Porýni, odkiaľ prišla na Spiš väčšina banských kolonistov, nájdeme lokalitu M e i s e n t h a l, pričom v nej boli počas minulosti otvorené kameňolomy! Lokalita s rovnakým názvom sa nachádza pri

Vyšehradnom, bývalej osade baníckeho Nitrianskeho Pravna. Netreba teda názov Meissek chápať ako označenie kúta – lokality, kde sa tiež niečo dolovalo, miesta, kde existovala fungujúca baňa?

A nesúvisí s touto činnosťou aj vôbec najstarší názov Mníška nad Hnilcom ?

„… silvam nostram desertam et habitoribus destitutam in qua quodam heremite morabantur“, znie charakteristika lokality v listine, ktorou tam panovník roku 1284 dovolil Hekulovi z Gelnice založiť prvú osadu, listina, kde sa slovo h e r e m i t a, od ktorého mal byť odvodený tvar „heremitory“, vôbec prvý raz spomína. Všeobecne sa prekladá ako text o opustenom lese, zbavenom obyvateľov, v ktorom sa kedysi zdržiavali nejakí pustovníci, pričom sa a priori predpokladá, že to boli pustovnícki mnísi hospica, o ktorom sa ale nezachovali nijaké správy.

Prvou nepresnosťou tejto interpretácie je zámena slov quondam a quodam. Quondam naozaj v latinčine znamená kedysi, v texte použité slovo quodam však znamená akýsi či neznámy. Nie celkom presne pokiaľ ide o všetky odtiene jeho významu je preložené aj sloveso moror, základ tvaru morabantur. Áno, jedným z jeho významov je „zdržiavať sa na nejakom mieste“, no rovnako označuje situáciu, ktorú vystihuje sloveso „pozdržať sa niekde“, „pozabudnúť sa tam“ či „zmeškať vďaka vlastnému otáľaniu“. Okrem toho, slovo „eremita“ resp. „heremita“ – a to je pre danú tému tá najpodstatnejšie skutočnosť – v tom období nepomenúvalo len človeka, ktorý sa na základe hlboko prežívanej kresťanskej viery rozhodol žiť pustovníckym životom, ale aj človeka žijúceho v neosídlenom kraji ! A poznala ho aj stará nemčina, ktorá ho používala aj vo význame kopaničiar, lazník, teda mimo obce, osamote žijúci a hospodáriaci človek! A práve toto bolo, ako nasvedčuje ďalší vývoj názvu, použité na označenie niekoľkých baníkov, čo sa nezľakli samoty a v spomenutom lese ťažili na neprístupnom a pre ostatných neznámom folvarku - bani! Práve ony boli tými banskými dielami objavenými pri vytyčovaní banských území na Spiši, dielami, o existencii ktorých nikto ani len netušil! Ba v roku vydania spomínanej listiny mohli v „silvam nostram“ žiť už baníci - potomkovia z kolonizačnej vlny, ktorá prišla do údolia vraj ešte za Štefana I. a práve oni mohli byť tými, ktorých listina označuje slovom heremite, od ktorého vzniklo pomenovanie Heremitory – veď si len spomeňme na skutočný význam spojenia „sessio Walatk heremitae“ v chotári Matejoviec nad Hornádom!

A slovo domus, ktoré sa v jednom z najstarších názvov lokality („domus heremitae“) vyskytuje tiež? To nepomenúva v latinčine len dom či budovu, používa sa aj vo význame „domovské územie“ a práve ono naznačuje, že nijaký hospic v onej „bráne do kraja“ nestál, pretože výraz domus sa na označenie takýchto zariadení jednoducho nie je vhodný, a preto sa ani nikdy nepoužíval. Naopak, uvedené slovné spojenie „domus heremitae“ označuje „domovské územie roztratene žijúcich baníkov“, územie podobné tým, ktoré v niekoľkých iných častiach Slovenska postupne nadobudli názov Remety. Za všetky uveďme názov osady Remata, ktorá sa iste nie náhodou nachádza v tesnej blízkosti obcí v 14. storočí nazývaných Krikershau (Osada, kde sa kope, dnešná Handlová) či Vyšné Remety a Remetské Hámre. Kde sa ťažilo ešte v 19. storočí...

Čo z uvedených faktov vyplýva? Nič viac a nič menej ako to, že medzi starými spišskými Nemcami tradovaná povesť o založení prvej osady, podľa ktorej kolonisti na vytýčenom území našli už dávno usídlených „Einsiedlerov“, teda osamelých osadníkov, zachytila podstatu dávnej reality, z ktorej vyplynul aj najstarší názov lokality. A tiež z nich vyplýva vysvetlenie, prečo títo ľudia počas stáročí používali na označenie svojej obce výraz Einsedel and den Goellnitz a nikdy nie názov, v ktorom by figurovalo slovo moenik mnív, či neskôr der Monch ! Ale vyplýva z nich aj zistenie, že názov obce Mníšek nad Hornádom vznikol obyčajným poslovenčením názvu Meissek. Názvu používaného počas minulých storočí v súlade s dominantným zamestnaním miestnych obyvateľov, teda lámaním horniny za účelom získania rudy, a nie s cieľom označiť prítomnosť nejakých mníchov v lokalite.

Mimochodom, stará nemčina poznala aj výrazy m e i s e k - väčší banský porub, ktorý by potvrdzoval vyššie spomenutú činnosť a tiež sloveso m e i s - ligotať sa (Meisek – Kút ligotavej rudy?)...

Názov podobný dnešnému sa prvý raz zjavuje roku 1808 (!) a má podobu Mníssek. Dnešný názov obce sa prvý raz uvádza až roku 1927.

□

MNÍŠEK NAD POPRADOM 1323 Locus Heremitoris

Rozloha chotára: 1779 ha

Nemecký názov: Rems

Aj v tejto, z geografického hľadiska veľmi podobnej lokalite (poloha na hranici kraja), sa vraj najprv usadili pustovnícki mnísi – benediktíni a aj v tomto prípade práve tento fakt vraj má na svedomí podobu najstaršieho názvu lokality. A práve preto si vraj roku 1426 vtedajší starosta spišských zálohovaných miest Zawisz Czarny obstaral povolenie založiť tu, „...in silvam dicte Krempach prope fluvium Poprad...“, teda „v lese nazývanom Krempach, v blízkosti rieky Poprad“, kláštor. Zámer však nikdy neuskutočnil - prvotným dôvodom na jeho založenie bola však celkom iste predovšetkým snaha dostať do tejto lokality bohatej na rudné ložiská ľudí zbehlých v organizácii ťažby a spracovania rudy.

Že to so stredovekým osídlením lokality i jej názvom bolo inak, ako tvrdí oficiálna verzia, dokazuje aj fakt, že uvedený citát viac – menej naznačuje, že sa „v lese“ tiež zdržiavali individuálne ťažiaci baníci, veď názov Krempach (Kremná) súvisí so starým nemeckým slovesom k r e m p e n – povrchovou ťažbou získavať rudu a drahé kovy. Osadníci z poľskej strany, ktorí sem prišli v 16. storočí teda nenašli človekom nedotknutý kraj, ale sa začali usadzovať na opustených folvarkoch, baniach otvorených spomínanými „heremitormi“ a roztrúsených po okolitých vrchoch i pri rieke Poprad. Preto sa obec Mníšek nad Popradom dodnes skladá z obydlí samostatne stojacich v údolí i nad ním, ktoré sú združené do piatich osád. Sú to Kače, Medzibrod, Pilhov, Pilhovčík a centrálna osada Mníšek, pričom napríklad názov prvej osady má zrejme korene v slove k a t e – jednoduchý banícky domček a korene názvu Piľhov siahajú k slovesu b e l – b e i l e n, ktoré v starej baníckej nemčine znamenalo dolovať. Jeho druhú časť zrejme vytvoril tvar h a u w e - dom, samota.

O tom, že sa najstarší názov odvíjal od dávnej prítomnosti baníkov – heremitorov svedčia však aj názvy vrchov a lokalít v okolí: Hneď na druhej strane rieky nájdeme osadu Czercz, ktorej názov sa odvíja od slovesa c h i r c h e n, c h e r c h e n – kopať a tiež osadu Lomnica či osadu Leskova, ktorých názvy majú korene v tých istých starých nemeckých slovách ako názvy Lomnica či Lesnica na slovenskej strane hraníc. Nájdeme tu však aj názvy ako Pálenica, pripomínajúci možno výrobu dreveného uhlia, ale možno názov, ktorého základ tvoril starý nemecký výrsz p o l - baňa (miestni obyvatelia dodnes

používajú tvar Polenica), nuž a zabudnúť nesmieme ani na poľské legendy, ktoré hovoria o „ dawnym primytywnym kopalnictwie“ na území blízkej Piwnicznej.

Banícku minulosť a pôvod názvov v starej nemčine dokazujú však aj názvy ďalších miestnych folvarkov - osád. Krendželovka je s veľkou pravdepodobnosťou názov odvodený od pôvodného názvu K r e n g e a u - Osada nad ohybom rieky a názov Kalembovka zasa od slova k a l e m - skala, niekedy aj ruda. Opomenúť však nemôžeme ani blízkosť susednej obce Hraničné, ktorej názov tiež dokazuje banícku minulosť tohto cípu Spiša, v ktorom rieka Poprad opúšťa jeho územie.

Nuž, a náhodný iste nebude ani fakt, že dnešný názov sa v podobe Mnissek prvý raz uvádza až roku 1786 – vznikol zrejme opäť prvoplánovým prekladom názvu z roku 1322 v podobe „Locus Heremitoris“.

Spišskonemecký názov predstavuje nárečový tvar typu Remete, ktorý, ako sme vyššie vysvetlili, je typický práve pre banské oblasti.

Dnešný názov Mníšek nad Popradom je v platnosti od roku 1920.

NÁLEPKOVO 1358 Wagendruyzel

Rozloha chotára: 5565 ha

Nemecky názov: Wagendruyssel

Nálepkovo je bývalá banícka obec, ktorá vznikla po roku 1290 na území patriacom Máriássyovcom. Jeho chotáru dominuje masív nazývaný dnes Goldener Tisch (v minulosti zrejme Goldener Chirch – Zlatá Baňa) , v histórii obce sa spomína aj významná strieborná baňa v lokalite Huytterstein. Pôvodný názov obce (v spišskom nárečí Vondrišeľ) sa dáva najčastejšie do súvislosti s baníckymi vozíkmi - tie však boli označované iným slovom ako je tvar w a g e n. Niekedy sa uvažuje o slovese w a g e n - vážiť, ktoré sa malo spojiť so slovom d r i s s i g s t e l - tridsiatok, inokedy sa zasa názov dáva do súvislosti so

slovom označujúcim furmanský voz. Vraj názov označoval miesto, kde sa otáčali vozy, čo odvážali v miestnych baniach vyťaženú rudu do pecí...

Ale čo, ak druhá časť starého názvu súvisí so starým nemeckým slovom d r u y s s e l – hrdlo, zúženina a názov pôvodne označoval úzke, pre furmanské kone kritické miesto pri rieke, teda vode? Starý germánsky výraz, čo ju označuje, má predsa podobu w a g resp. w a g a! hovoria iné verzie a prekladajú názov ako Obec pri riečnej úžine, ktorá medzi osadami Delava a Hámre reálne existuje. Okrem toho sa ako možný základ názvu spomína wanga – mot. Spomína sa aj výraz d r i s s i g s t e l - tridsiatok...

Takáto kombinácia starých nemeckých slov vytvára naozaj pozoruhodný diapazón možných názvov, neberie však do úvahy fakt, že tvar Wagendruyzel, napriek oficiálnej verzii, nie je jedinou podobou názvu obce. Že v opise hraníc územia, na ktorom neskôr vznikla obec Hnilčík, je tento názov zaznamenaný v podobe V a g e n d r u s z, ktorá núti hľadať jeho pôvod v najstaršej vrstve spišskonemeckej baníckej terminológie, a zobrať pri tom do úvahy, že v inej z prvých listín súvisiacich s obcou sa lokalita, kde táto vznikla, nazýva C l a r a l u x – Jasná žiara, čo naznačuje, že tam stáli huty spracúvajúce rudu. A že táto sa tu naozaj získavala, potvrdzuje práve názov Vagendrusz, ktorý s najväčšou pravdepodobnosťou vznikol ako spojenie starého nemeckého výrazu v a g e n, označujúci výsledok toho, čo prináša ťažba, výnos (základ zrejme v ešte starogermánskom tvare u a g) a slovesa d r u s s a n – kopať (základ v starogermánskom d h r e u, d r u – lámať, ťažiť, ktoré tvorí aj základ obce Dravce). Najstarší názov Nálepkova teda vznikol vo význame s Ťažiarstvo. Mimochodom, prvá zmienka o miestnych stupoch, hutách a hámroch pochádza už z roku 1352.

Hlbší ponor do slovnej zásoby starogermánskeho a starého nemeckého názvu otvára však aj možnosť, že názov vznikol zo podstatného mena w a g - voda a d r u s i n o n - klesať a označoval brod cez rieku Hnilec na ceste, ktorá spájala dve časti máriássyovskeho majetku – gemerskú a spišskú..

A dnešný oficiálny názov obce? Bol úradne zavedený po roku 1948 a nahradil „neesteticky“ znejúci názov Vondrišeľ (v spišskej nemčine Bógndrýzel), používaný ešte aj počas prvej Československej republiky a Slovenského štátu. Pripomína hrdinu druhej svetovej vojny kapitána Jána Nálepku zo Smižian.

NEMEŠANY 1570 Nemessan, roku 1294 sa však v jej chotári spomína osada Salusan

Rozloha chotára: 401 ha

Nemecký názov: Nemeschau

Za slovenský ekvivalent názvu z roku 1294 považujú historici slovanský tvar Zalužany, ktorý mal označovať „lužnú zem“, teda mokrinu. Z etymologického hľadiska (ale aj z hľadiska ďalšieho vývoja názvu a histórie) sa však pravdepodobnejšou zdá verzia, že koreňom tohto názvu je staré germánske sloveso s k l e i, ktoré neskôr nadobúdalo aj podobu s a l i t j a n oddeľovať, povrchovo ťažiť. Túto činnosť naznačuje aj názov osady z roku 1283 v podobe Chakan, kde tvorí základ v podstate synonymické sloveso z a k a n, z a c h e n, ale i v neďaleká Jasová hora, pôvodne Jasou – Rudné) či často spomínané vlastné meno majiteľa Dedača – to má totiž základ v starom nemeckom prídavnom mene d ü d e s c - nemecký. Ťažbu však naznačuje aj ďalší názov osady Rethi (základ v starom nemeckom slovese redan, radan označujúcom povrchovú ťažbu) či skutočnosť, že v polovici 16. storočia, zrejme po vyčerpaní miestnych ložísk, sa táto spomína ako už zaniknutá, čo bol koniec typický pre väčšinu pôvodne baníckych osád.

Názov novšej, južne založenej obce, ktorá dnes existuje ako Nemešany, môže mať základ v maďarskom slove n é m e t h - Nemec a súvisieť s pôvodom jej vtedajšieho majiteľa, ale rovnako mohol pri jeho zrode stáť starý nemecký výraz n e m e s - šľachtic.

Roku 1639 sa názov objavuje v podobe Nemessany, dnešná transkripcia platí od roku 1920.

NEDECA 1330 Nyzytz

Počet obyvateľov:1683 Rozloha chotára: 207 ha

Nemecký názov: Nies 509 m n. m.

Najstarší zapísaný názov, ak je slovanského pôvodu, mohol mať korene v prídavnom mene Nižný a pôvodne označovať osadu stojacu v najnižšej časti pomerne výdatného potoka pretekajúceho údolím. Nasvedčoval by tomu aj tvar Nyznecz, ktorý sa zjavuje o niekoľko desaťročí neskôr a tiež význam starého nemeckého výrazu n e d e n, zhodný so slovenským prídavným menom nižný, čo je v podstate tvar, aký neskôr tvoril prvú časť názvu obce.

Do inej polohy posúva ale vznik názvu zistenie, že na Liptove koncom stredoveku existovala obec s veľmi podobným názvom Nyzicz (1436), ktorá sa však predtým, v druhej polovici 13. storočia, uvádza pod názvom Honghfelde, teda pravdepodobne Honcfelde, čo môžeme preložiť ako Banícke Pole. To totiž vedie k úvahe, či aj tvar zapísaný ako Nyzytz nejako nesúvisí s ťažbou rudy. Vzhľadom na oblasť, kde sa Nedeca nachádza i miesto, kde pramení miestna riečka (vrch Skalka, kedysi nazývaný aj Osthorn či Lapis, teda Steyn – Rudný vrch), by potvrdenie tohto predpokladu nebolo prekvapením. Zvlášť ak starý nemecký jazyk poznal sloveso n e i d a n, s n e i d a n - oddeľovať, teda ťažiť, čo je tvar, z ktorého sa názov Nedeca mohol vyvinúť rovnako, ako zo spomínanej príslovky neden.

Úplne iný smer však dáva hľadaniu pôvodu názvu zistenie, že stará nemčina poznala aj presne také prídavné meno, akým obec nazývali spišskí Nemci. Tvar n i e s bol v nej používaný vo význame nový. Toto prídavné meno v spojení s výrazom s i t mohlo vytvoriť celkom reálny názov Nové sídlo pre hrad, ktorý nahradil pôvodnú drevenú pevnosť.

NIŽNÉ LAPŠE 1274 Laps

Počet obyvateľov:1405 Rozloha chotára: 987 ha

Nemecký názov: Untere Lapsch 589 m n. m.

Už vieme, že slovo s t e y n predstavovalo v stredoveku ekvivalent slova e r s – ruda. Na Spiši sa v starých názvoch obcí vyskytuje pomerne často, spomeňme názvy typu Durštín či Falštín, ale objavíme ho aj v starom názve obce Kamienka. To núti k úvahe, či týmto výrazom nebola označená aj ďalšia pôvodne banícka obec ležiaca na úpätí kedysi dosť intenzívne exploatovanej Spišskej Magury.

Ak vezmeme do úvahy, že v okolí Lápš nachádzame zemepisné názvy typu Kopylec – Koppereck – Medené, Hombark – Hauberg – Kopanica, Zlotné – Zlatník a miestny potok pramení pod vrchom nazývaným kedysi Osthorn – Lapis - Skalka, treba pri uvažovaní o názve obce rátať ako s reálnou možnosťou, že základom názvu sa mohol stať ešte starogermánsky výraz l e p – skala. Od neho je k tvaru Lapše naozaj už len krôčik! Zvlášť, ak vezmeme do úvahy vplyv miestneho goralského dialektu.

Túto verziu podporuje zistenie, že potok s rovnakým názvom Laps nájdeme aj v dávnej baníckej oblasti v okolí mesta Tornaľa (Tor, Tur – baňa), že napríklad obec Ploské v okrese Košice bola roku 1352 zapísaná ako Lapispataka a obec Kráľovce v tom istom okrese ako Kyslapuspataka. Výskyt slova lep či latinskej podoby lapis v miestnych názvoch baníckeho charakteru bol teda počas stredoveku očividne rozšíreným javom...

Variantom takéhoto uvažobania je možnosť, že pomenovanie Steyn – Lapis nadobudol vzhľadom na polohu svojho prameňa nejprv potok a až od neho bol potom odvodený aj názov pre pri ňom ležiace obce Lapšanka, Vyšné a Nižné Lapše.

Iný pohľad na názov vrhá fakt, že v starogermánskom jazyku bolo používané aj sloveso l a p, a to vo význame žiariť. Nedá sa teda vylúčiť, že tvar Laps predstavoval ďalší z tých, ktoré označovali miesto, nad ktorým sa vznášala žiara, čo naznačuje existenciu jednoduchých taviacich pecí.

V podobe Nizne Lapse sa dnešný názov prvý raz spomína v roku 1773.

NIŽNÉ REPAŠE 1298 Repasch

Počet obyvateľov: 181 Rozloha chotára: 1033 ha

Nemecký názov: Unterripsch 747 m n. m.

Najstarší názov môže svojimi koreňmi siahať až k starogermánskemu slovesu r e p - pokojne plynúť a byť odvodený od v týchto miestach ešte pokojného toku rieky Torysa, ktorý ešte aj dnes nesie názov Rovinný potok. Rovnako však mohol mať korene aj v stredovekom nemeckom výraze r e p, ktorý etymologický slovník definuje ako „Landstuyck von bestimmte Grosse“, zjednodušene preložené diel zeme. Tvar r e p s c h, r e p a s c h mohol predstavovať zdrobnelinou slova a označovať malé banské diely či na poľné hospodárenie vytýčené lány. Rovnako možným základom názvu sa však javí aj staré nemecké slovo r e p a. To označovalo veľmi jednoduchý útulok pred nepohodou – zrejme práve také si tu stavali prví miestni baníci, pričom aj v tomto prípade tvar r e p a s c h mohlo predstavovať zdrobnelinu.

Banícku minulosť Nižných Repáš totiž okrem chotárneho názvu Peciská, potvrdzuje aj patrocínium miestneho gotického kostola zasväteného sv. Anne, jednej z ochrankýň pod zemou pracujúcich mužov. Jeho architektúra je dôkazom, že obec musela byť v čase jeho vzniku bohatou a prosperujúcou, teda najskôr baníckou obcou. Tá sa však po vyťažení miestnych zdrojov, odchode pôvodného obyvateľstva a doosídlení rusínskymi kolonistami zmenila na obec pastierov a horských poľnohospodárov. Pod vplyvom ich jazyka sa, samozrejme, zmenila aj podoba názvu obce. A tak názov, ktorý mal roku 1342 podobu Nag Repach, čiže Veľký Repach a roku 1399 Repach Inferior – Nižný Repach, sa roku 1773 už zjavuje v podobe Repasse, resp. Nizne Repasse.

Dnešná podoba názvu Nižné Repaše sa prvý raz uvádza roku 1920.

NIŽNÉ RUŽBACHY 1286 Rusenbach

Počet obyvateľov: 647 Rozloha chotára: 979 ha

Nemecký názov: Unter Rauschenbach 555 m n. m.

Najstarší názov obce je v prvej časti odvodený od pôvodného názvu miestneho potoka pritekajúceho spod hrebeňa Spišskej Magury, ktorý sa tu vlieva do rieky Poprad. Tvar r u s e n v ňom predstavuje miestnu podobu prídavného mena, ktoré má v nemčine význam červenkastý (r o s e n). To môžeme na Spiši niekoľkokrát nájsť pri označení lokalít či tokov, v ktorých sa vyskytovala medená či železná ruda – napríklad v starom pomenovaní podtatranských potokov, potoka pretekajúceho popri pri Arnutovciach alebo v starom názve Mengusoviec Rosenau. (Existoval však aj odborný výraz r o s e n k o p p e r označujúci meď uvedeného zafarbenia.) Druhú časť názvu tvorí slovo b a c h – potok.

Iný základ názvu, no vlastne s tým istým významom, mohlo dať názvu podstatné meno r u s e – hruda. Ten by bol navyše svedectvom, akým spôsobom sa táto ruda získavala – ryžovaním. Rusenbach mohol byť potok rudných hrudiek, čo ostávali na ryžovacích panviciach prvých exploatátorov údolia.

O tom, že Nižné Ružbachy boli pôvodne baníckou obcou svedčí miestny kostol sv. Kataríny – patrónky baníkov, pretože pri výkone svojej profesie používajú koleso, jej atribút, ale napríklad aj existencia lokality patriacej do jej chotára s názvom Ružbašská M í ľ a v a, ktorý súvisí so starým nemeckým výrazom m i l a e r e - milier. Ten značoval špeciálnym spôsobom pripravenú hranicu dreva, v ktorej pomalým tlením vznikalo drevené uhlie používané vo vtedajších hutníckych peciach. Pripomeňme ale aj zaniknutú banícku osadu Kromlov, ktorá v stredoveku existovala oproti Nižným Ružbachom na druhej strane rieky Poprad (základ názvu v slovese k r o m p e n – kopať, dolovať) či názvy okolitých vrchov: S e n o v s k é, čo je tvar, ktorý môže súvisieť so spišskonemeckým prídavným menom j o s e n – rudný či názov blízkeho masívu v podobe V r c h sv. A n n y, v pozadí ktorého nepochybne stojí iná dávna patrónka baníkov. O tom, že v prípade Nižných Ružbách naozaj mohlo ísť o obec, ktorej obyvatelia sa tu usadili najmä kvôli výnosnosti lokality, svedčí aj skutočnosť, že zhruba storočie po svojom založení sa obec prakticky vyprázdnila – už tu nebolo čo ťažiť. Krátko nato bola však obec doosídlená obyvateľstvom z Poľska a pod

vplyvom ich nárečia sa názov obce postupne menil do podoby, ktorú roku 1786 zapísali v tvare Ruszbach.

Verzia, presadzovaná najmä historikmi a vychádzajúca z doslovného prekladu spišskonemeckého názvu zase tvrdí, že prvú časť názvu Ružbachy tvorí nemecké prídavné meno r a u s c h e n – šumivý. Žeby za týmto názvom naozaj stála skutočnosť, že miestny potok sa jedným svojim ramenom začína v mieste, kde kedysi vychádzali na povrch, teda šumeli, pramene miestnej minerálnej vody? Od reality dosť odtrhnutý predpoklad. Skôr vari treba uvažovať o možnosti, že jeho prvú časť mohlo tvoriť staré nemecké sloveso r u s e n a názov vznikol vo význame Divoký Hučiaci potok - Hučava.

Dnešný oficiálny názov sa používa od roku 1927, prídavné meno Nižné sa v ňom začalo používať na odlíšenie od Ružbachov Vyšných.

NOVÁ LESNÁ 1315 silvestris villa Menhardi,1318 Menhardwaltorph

Počet obyvateľov:1564 Rozloha chotára: 416 ha

Nemecký názov: Neuwaldorf 749 m n. m.

Všeobecne rozšírený názor považuje názov obce odvodený od jej polohy v lese. Nedá sa vyvrátiť, ale vzhľadom na to, že kľúčové slová v názvoch, ktorými bola obec počas storočí nazývaná, môžu byť v istých súvislostiach interpretované aj odlišným spôsobom, ako boli doteraz, nezaškodí vari načrtnúť inú možnú líniu vývoja názvu.

Prvý záznam o existencii obce pochádza z roku 1315, ale podobne, ako v prípade Batizoviec či Gerlachova aj v tomto je veľmi pravdepodobné, že obec existovala možno už storočie predtým. Hovorí o tom miestnymi spišskými Nemcami uchovávaná tradícia, naznačuje to aj jeden z najjednoduchších spišských kostolov s pôvodným patrocíniom sv. Bartolomeja. A ako sa pravdepodobne obec nazývala vtedy? Niet o tom dôkazov, ale je možné predpokladať, že zhodne s podobou roku 1209 zaznamenaného názvu miestneho potoka v podobe Iascunov, veď koncovka -ov je zrejme nepresným záznamom nemeckého výrazu a u - osada. A aké slovo tvorí základ názvu? Nuž, niekoľkokrát spomenuté j o s,

j a s (základ v starogermánskom a i o s) – ruda, pričom tvar Iascun predstavuje zlý zápis tvaru Jasen). Veď to boli nepochybne pôvodní obyvatelia tejto dediny, čo otvorili banskú ťažbu v Studenej doline (pôvodne Koiltal - Dolina, kde sa dobýva ruda), ale napríklad aj v ložisku dodnes nazývanom Pieskova baňa, kde vzhľadom na podložie zrejme použili technológiu známu aj v baniach Nitrianskeho Pravna, či v lokalite Poš, ktorej názov súvisí so starým nemeckým slovesom p o k a n, p o c h a n - dobývať (starogermánsky základ p e k). Na pozadí tohto faktu sa potom zdá veľmi pravdepodobné, že najstaršie zachované záznamy o obci nepredstavujú jej názov, ktorý mal súvisieť s jej polohu v lese, ale sú takpovediac odborne – právnymi výrazmi, ktoré boli použité, aby informovali o vtedajších majetkovoprávnych vzťahoch Menhardta k obci. Konkrétne: Latinský výraz „silvestris villa Menhardi“ nemusia predstavovať preklad tvaru, kde sa spomína les, ale nepresný (!) preklad spojenia skladajúceho sa z mena M e n h a r d, slovesa w a l d e n - spravovať, riadiť a výrazu označujúcom dedinu - t h o r p. Vzhľadom na sloveso mohlo teda ísť o banskú dedinu prenajatú a riadenú istým Menhardtom, pravdepodobne tým, ktorý sa spomína aj pri osídľovaní Batizoviec. (Často používaný výraz waldbürger – ťažiar (doslova: ten, kto ručí za správu) sa obsahoval práve toto sloveso.

Že názov naozaj nemusel označovať Lesnú dedinu, diktuje aj elemetárna logika: osadu založenú v „silva nigra scepusiensis“, teda v čiernom spišskom lese, by predsa nikto súdny nenazval Lesná dedina! Veď v tom lese boli založené prakticky všetky ostatné. Dokazuje to však aj skutočnosť, že dedina sa, ako všetky banícke, v priebehu 15. Storočia, teda po vyčerpaní rudných ložísk, najmä tých tatranských, postupne vyprázdnila.

Noví nemeckí osadníci, poväčšine už roľníci, obec doosídlili až v polovici 16. storočia. To však už dávno zanikla historická kontinuita vysvetľujúca skutočný význam v starom názve použitých slov a označenie (nie názov!) dediny e r d ö t e t d o r f - zničená dedina , bol uhorskými úradníkmi roku 1405 zapísaný podobe Erdufalva, čo začalo byť vnímané ako Lesná dedinu. O približne polstoročie neskôr iný pisár zapísal jej názov v podobe Felsewerdefalva, čím ju chcel odlíšiť od Starej Lesnej, v súvislosti s ktorou sa začal používať prívlastok Alsó – Nižná. A práve táto situácia, keď z výpovedného hľadiska zásadné prídavné mená boli použité v podstate náhodne, dosvedčuje, že aj základ názvu treba vnímať ako tiež nie dokázateľne pôvodný a názov Novej Lesnej naozaj musel kedysi vyjadrovať niečo viac, ako len prvoplánové označenie polohy obce v lese.

Dnešný názov bol v písomnostiach prvý raz uvedený roku 1808 v tvare Nowa Lesna, úradná podoba Nová Lesná sa začala používať po vzniku Československej republiky.

NOVÁ ĽUBOVŇA

1290Lyblow

Rozloha chotára: 1448 ha

Nemecký názov: Neulublau

Pri názve tejto obce si musíme obnoviť už v súvislosti s Ľubicou spomenuté súvislostí a tiež znova si všimnúť neobyčajne veľký výskyt názvov s koreňom lyp-, lup-, lib- či lip- v regióne, kde sa Nová Ľubovňa nachádza. Dôvodom asi nebude hojný výskyt líp, ľubovníka či záľuba prvých miestnych osadníkov v slove ľúby, ako sa nazdávajú aj v tomto prípade jazykovedci, ale skôr skutočnosť, že názvy s týmto koreňom sa takmer vždy viažu na lokality v minulosti spojené s baníckou činnosťou. Preto sa zdá prijateľnejšie predpokladať, že ich základom sú staré germánske slovesá l e u p - vylamovať, dolovať, ťažiť, prípadne l a i b, l e i p - spracúvať pomocou ohňa, čiže taviť. Tak tomu bolo v prípade starých názvov obcí Ľubica či Litmanová, no je možné spomenúť aj staré názvy iných: banícka Ľubietová sa kedysi označovala tvarom Lubetha, Lubeník tvarom Lubnitz a neďaleko Novej Ľubovne ležiaci Ľubotín zasa názvom Lybethin.

V prípade Novej Ľubovne, obce, ktorú založil lokátor Helbrand zo Spišskej Soboty, stojí za jej názvom fakt, že osada (a u) patrila pod miestny hrad nazývaný vtedy Lublo resp. Lyblo, v ktorom prvá časť zachytávala práve spomínané spracovanie rudy a druhá označovala kus lesa. Hrad Lyblo, dnes chybne označovaný ako Ľubovniansky, bol teda ústredným hradom územia, uprostred ktorého prebiehala banícka a hutnícka činnosť, súčasťou ktorého bola aj osada Lyblow.

Veľkú pravdepodobnosť takéhoto pôvodu názvu dokazuje aj situácia v okolí čekého Rychnova nad Kněžnou, kedysi vzhľadom na miestne bane nazývaného Rikberg (základ v starogermánskom slovese r i k - ryť). Zrejme nie náhodou sa v jeho okolí počas raného stredoveku vyvinuli obce s podobnými, dnes už, pravdaže, nepoužívanými starými názvami Liberk, Libetz, Lupenitz či Leipe. V okolí Novej Ľubovne je zasa dokázaná dávna existencia vysokých pecí.

Prvá podoba dnešného názvu obce Nowá Lubowná pochádza z roku 1808, úradný názov Nová Ľubovňa sa používa od roku 1920. Prídavné meno Nova sa v jej názve prvý raz zjavilo roku 1322, zrejme aby sa odlíšila od skôr založenej Starej Ľubovne, ktorej názov v tom období začali tiež zapisovať v podobe Lyblow (pôvodne Libenow).

ODORÍN 1263 Odorin

Rozloha chotára: 914 ha

Nemecký názov: Dirn

Obec leží v blízkosti kedysi samostatnej osady Čepanovce, dnes tvoriacej súčasť Markušoviec. Nedajme sa zmiasť tvrdením historikov, že dávny názov Čepanoviec – Isaacdorf – je odvodený od „nezvyčajného patróna sv. Izáka“ a považujme ho za súvisiaci so starou nárečovou podobou prídavného mena e i s e n - železná ruda. Ten totiž dokazuje, že v tejto lokalite sa v minulosti ťažila ruda, a preto je oprávnené sa domnievať, že názov Čepanovce súvisí so starým nemeckým slovesom s t e p k a n - kopať a s baníckymi aktivitami súvisí aj názov susedného Odorína. Veď tomu nasvedčuje aj druhá časť jeho názvu s veľkou pravdepodobnosťou odvodená od slova r i n, ktoré v dávnej baníckej terminológii označovalo tzv. pingové, teda neveľké povrchové rudné bane v tvare žľabu.

Otázkou ostáva prvá časť názvu Odorín. Je odvodená od starého nemeckého prídavného mena o b e r – horný, pričom názov mal význam Horná baňa a pomenúval jej polohu na kopci dnes nazývanom Odorica, pôvodne možno Oberrik ? Tejto možnosti nasvedčuje názov obce uvedený na konci 13. storočia v tvare Oderin, ktorý sa zdá byť zlým záznamom názvu Oberrin - Horná povrchová baňa. Iným pravdepodobným vysvetlením sa zdá súvislosť so starým nemeckým prídavným menom o d a g – bohatý, výnosný (tvar Odagrin transformovaný v miestnom nárečí do podoby Odorin – Výnosná baňa) či, naopak, prídavným menom o d o r – opustený. Na jeho základe zasa mohol vzniknúť názov Opustená baňa. Názvy tohto typu na Spiši nie sú ojedinelé, roku 1336 sa napríklad spomína osada Oduorhel ležiaca neďaleko Krompách...

Podobné svetlo vrhá na pôvod názvu v 13. storočí sa tiež vyskytujúci názov Edelin, ktorý akoby naznačuje existenciu výskat e d e l s t e n u, teda vzácne kovy obsahujúcej rudy.

Tvar Odorin sa prvý raz uvádza v uvedenom roku 1263, Odorín sa prvý raz zjavuje vlastne ako maďarská verzia názvu po roku 1773. Úradný slovenský názov platí od roku 1920.

OLCNAVA 1317 Alczwno

Rozloha chotára: 1521 ha

Nemecký názov: Alzenau

Základ najstaršieho názvu obce tvorí slovo a l z – o l z, nárečová podoba starého nemeckého výrazu e r s – železná ruda. (Etymologický slovník zachytáva tvar stojaci na pokraji týchto dvoch tvarov v podobe o r s o s). Toto sa v minulosti používalo v rôznych tvaroch. Staré názvy baníckeho mestečka Jelšava, v ktorých tiež tvorilo základ, sa napríklad vyvíjali takto: roku 1271 tvar Elswa, 1584 Olch, ale roku 1598 už Josuach, kde výraz nahradila nárečová podoba starogermánskeho výrazu a i o s, teda j o s. Tvar o l z nájdeme aj v názve kedysi tiež baníckeho Štítnika, ktorý sa v istom období písal Olcytnuk, ba tvoril a dodnes tvorí základ zemepisných názvov v Sedmohradsku osídlenom západoeurópskymi kolonistami rovnakého pôvodu, ako prišli na Spiš...

Názov Olcnava je teda zrejme tiež odvodený od skutočnosti, že osada začiatku svojej existencie, t. j. najneskôr koncom 12. storočia, bola osadou baníkov, ktorí v okolitých štôlňach dolovali rudu. Veď leží na samom úpätí masívu Galmus, ktorého názov má základ v starogermánskom g o l, g a l - ložisko, okrem toho leží v susedstve významného stredovekého banského strediska Spišské Vlachy Je dokonca možné predpoldať, že pôvodne patrila do jej chotára. Z tohto hľadiska je príznačný aj názov vrchu patriaceho do miestneho chotára – znie Raj. Takýto názov (nemecká podoba R e i c h) je typický práve pre výnosné banské lokality, pripomeňme názvy Reichberg – Liberec, Richwald - Veľká Lesná či

Reichgebirge – dnešný Slovenský raj. Všetky majú základ v starogermánskom slovese r i k - ryť, povrchovo ťažiť.

S poslovenčeným názvom obce v podobe Olcznawa sa môžeme prvý raz stretnúť v evidencii spišských obcí z roku 1773, do jeho dnešnej úradnej podoby bol ustanovený po roku 1920.

OLŠAVICA 1307 Elsawycha

Rozloha chotára: 1761 ha

Nemecký názov: Olschawitz

Aj názov tejto obce nesie v sebe už v súvislosti Olcnavou spomenutý koreň a l z – o l z, ktorý sa podobne, ako v prípade spomenutej Jelšavy, v najstaršej podobe transformoval do podoby e l s. Druhú časť názvu zrejme tvorí tvar súvisiaci so starým nemeckým slovesom w ü c h e n a bol použitý vo význame bystrina. Aj Olšavica totiž leží v kedysi intenzívne využívanom banskom území – pripomeňme dávny názov Levočských vrchov v podobe Scemene – Územie rudných ložísk. Pritom ide o obec, ktorá s veľkou pravdepodobnosťou existovala dávno pred prvou zachovanou zmienkou o nej, naznačujú to aj najstaršie časti miestneho kostola.

V 15. a 16. storočí, po vyčerpaní ložísk, sa obec takmer vyľudnila. Doosídlilo ju obyvateľstvo rusínskeho pôvodu, ktoré názov postupne upravilo do podoby vyvolávajúcej dojem, že je odvodený od stromu nazývaného „jelša“, v nárečovej podobe „oľša“. Názov Olszawicza, v ktorom sa už dá vystopovať dnešná podoba názvu, pochádza z roku 1773.Tvar Oľšavica sa však ako úradný názov obce používa až od roku 1927.

OĽŠAVKA 1308 Olsoua

Rozloha chotára: 300ha

Nemecký názov: Olschawka

Názov vytvorený v tom istom procese, aký sformoval názvy dvoch predchádzajúcich obcí, názov so základom v slove a l z - o l z, ktorý môžeme preložiť ako Rudno alebo Osada, pri ktorej sa ťaží ruda. Aj v prípade tejto obce je možné predpokladať, že prvú osadu tu založili ťažiari zo Spišských Vlách.

Olssawka, tak vyzeral prvý zápis názvu po tom, čo značne vyprázdnenú obec doosídlilo slovanské obyvateľstvo. Pochádza z roku 1773. Podoba Oľšavka, ako úradný názov, vstúpila do platnosti po roku 1920.

ORDZOVANY 1260 Redyolcz

Rozloha chotára: 1208 ha

Nemecký názov: Redyolcz

Roku 1260 daroval panovník miestnu osadu bratovi spišského prepošta Antaleusovi. Zrejme pri tomto majetkovom prevode bolo prvý raz použité slovné spojenie, ktoré sa vyvinulo na najstarší názov obce. Skladalo sa z dvoch slov: r e d y c h, čo v starej nemčine znamenalo nadobudnutý a o l c z, čo je tvar v podstate zhodný s už niekoľkokrát spomenutým výrazom o l z . Názov Redyolcz treba chápať vo význame Nadobudnuté ložisko rudy. Ak však má prvá časť pôvod vo výraze r e d e, význam sa posúva k významu Rokovaním (darovaním) nadobudnuté ložisko. Základom prvej časti však môže byť aj starogermánske sloveso r a d, r e d. Potom treba pripustiť, že názov poukazoval na povrchovú ťažbu rudy v okolí vtedajšej obce.

Neskoršie názvy Rugolch a podobné najskôr vari súviseli s nemeckým prídavným menom r u g - zadný. Zrejme naznačovali polohu obce vo vzťahu ku Spišskej kapitule.

Výskyt rudy v chotári obce naznačuje aj veľmi pravdepodobný základ dnešného názvu, ktorým sa zrejme stal vyššie spomenutý starý nemecký výraz o r s o s - ruda. Akú podobu mal prvý z neho vytvorený názov, nevieme, poznáme len tvar Ordzovjany, v úradných listinách prvý raz spomenutý roku 1773, ktorý sa dodnes sa používa ako nárečový názov obce.

Úradný tvar Odzovany sa začal používať po roku 1920.

OSTURŇA 1593 Oszturnya

Rozloha chotára: 4128 ha

Nemecký názov: Osthorn

Jeden z vrcholov hrebeňa Spišskej Magury, ktorý sa tiahne nad záverom obce, bol v stredoveku označovaný názvami Asthorn, Hasthorn či Osthorn. V odborných publikáciach je síce tento názov, a to napriek tomu, že stredoveká nemčina označovala tento strom slovom Ahorn, vnímaný vo význame Javor, resp. Javorový vrch. V skutočnosti však skrýva staré nemecké slová o s t – vetva, ale aj rudná žila (pôvodne starogermánske o z d o s), do strany vybiehajúci výbežok a h o r n - horský vrchol či horský chrbát. V tomto prípade, pretože na upresnenie je k označeniu Osthorn uvedený dodatok l a p i s, išlo výbežok rudný. Názvy Asthorn, Hasthorn, Osthorn by sa teda mali prekladať ako Vrchol rudného hrebeňa.

A práve v údolí pod ním roku 1314 Kakaš Berzeviczy, priekopník stredovekého spišského baníctva, údajne rozdelil medzi osadníkov sto dielov (Schaare) zeme. Neboli to ale v skutočnosti diely vytýčené k banskému podnikaniu aké svojho času vytýčili aj na území dnešných Ihlian, teda h u n z e n s c h a a r e n? Sto dielov zeme totiž predstavuje sto osadníkov s ich rodinami, čo je počet na vtedajšiu spišskú dedinu nepredstaviteľný. Nuž, ktovie, ale celkom iste by nemala ostať zabudnutá skutočnosť, že v súpise Dunajeckého panstva z druhej polovice 16. storočia sa údolie, kde Osturňa vznikla, uvádza už ako „terra praedii“, teda lokalita toho istého typu, ako neďaleké Jezerské či Malá Franková, lokalita

sezónne využívaná baníkmi! Veď zrejme nie náhodou sa v chotári dodnes zachovali názvy Piargy (p i a r g - nárečím skomolený výraz b e r g označujúci baňu) či Pekelný vrch, kedysi Hoelenberg, názov s koreňmi v starom nemeckom slovese h o e l e n - vŕtať, hĺbiť...

Všetky tieto fakty dávajú oprávnenie predpokladať, že rusínske obyvateľstvo, väčšinou ľudia, ktorí sa z doteraz nevysvetlených príčin v polovici 16. storočia presťahovali z Vyšných Lápš, sa tu mohli stretnúť s nemeckým názvom pôvodnej osady O s t h o r n a u – Osada pod Osthornom. A tiež, že to boli zrejme práve títo ľudia, čo názov postupne v rámci svojho dialektu upravili do podoby blízkej dnešnému.

V písanej podobe Oszturnya sa prvý raz objavuje roku 1593. Tá sa potom ako úradný názov používala až do roku 1918, dnešný tvar sa začal používať po roku 1920.

PAVĽANY 1242 Polan, Palan

1339 Sentpal

Rozloha chotára: 770 ha

Nemecký názov: Sankt Paul

Najstarší zaznamenaný názov je možné interpretovať ako Banská osada (starý nemecký výraz p o l - baňa v spojení s výrazom a u - osada), na čo poukazuje aj na skutočnosť, že v chotári Pavlian sa našli stopy zaniknutej lokality s názvami Kryk, Krigov (k r i g – výraz s rovnakým významom baňa).

V starej nemčine však jestvovalo aj slovo p a l používané na označenie ohraničeného pozemku, hospodárstva či panstva. Ak však vezmeme do úvahy, že osada bola založená ako majer , nedá sa vylúčiť ani možnosť, že názov má korene práve v tomto fakte a neskôr spomínaný názov Sentpal vznikol po tom, čo sa osada stala majetkom Spišskej kapituly.

Nemecký názov Sankt Paul predstavuje len zle interpretovanú podobu označenia obce Sentpal, ktorá navodzuje zdanie, že názov súvisí s patrocíniom miestneho kostola.

Dnešný názov spišskej obce sa prvý raz spomína roku 1773 v tvare Pawlany. V tom dnešnom sa začal však používať až po roku 1920.

PODHORANY 1297 Meldur, resp. Maldur

Rozloha chotára: 1102

Nemecký názov: Maltern .

Starý názov obce v podobe Meldur je historikmi vysvetľovaný ako slovo keltského pôvodu – malo označovať sídlo vládcu, teda zrejme nejakú pevnosť stojacu na blízkej, strategicky významnej vyvýšenine dnes nazývanej Vojnianska hora. Existuje však aj verzia, ktorá ho spája so staronemeckým slovom m e l t – múka, pričom druhú časť názvu, slovo d u r považuje za nárečovú podobu slova d o r f. Vraj označoval obec (pôvodne Meltdur), kde mleli alebo skladovali obilniny. Takýto výklad názvu podporuje tvar Melthewer uvádzaný ako názov obce roku 1411, v ktorom druhá časť môže byť totožná spišskonemeckým výrazom h e w e r – dom.

Oveľa podstatnejšou sa ale zdá skutočnosť, že v starej nemčine jestvovalo sloveso m e l d - mlieť. To, posunuté do nárečovej podoby mald a v spojení so starým nemeckým výrazom u r - voda mohlo vytvoriť najprv názov potoka, pri ktorom stál mlyn, z ktorého sa názov postupne preniesol aj na blízku osadu.

Úradný názov obce Podhorany sa začal používať po roku 1948 a bol tak trochu prvoplánovo odvodený od polohy obce pod spomínanou Vojnianskou horou.

PODOLÍNEC 1244 Podolyn

Rozloha chotára: 3 318 ha

Nemecký názov: Pudlein

Názov mesta je, vychádzajúc z oficiálnej verzie, slovanského pôvodu - Podolínec predstavoval najstaršiu obec kolonistov z Malopoľska, ktorí prenikli hore údolím rieky Poprad k tzv. Krajinskej bráne, a to už v 12. storočí. Skrýva vraj význam Mesto v údolí, resp. Údol. Nuž, toto vysvetlenie ako-tak obstojí v prípade polohy dnešného mesta, ak však vezmeme do úvahy fakt, kde ležal Podolínec starý, musíme sa na záležitosť pozrieť z iného uhla, a to už len preto, že kolonisti, čo zakladali mesto v dnešnej podobe, boli sliezskeho pôvodu a iste by neprijali nezrozumiteľný názov.

Aj preto treba zvážiť možnosť, že podoba názvu z roku 1244 len poslovančenou podobou spišskonemeckého názvu v tvare Pudlein so základom v slove b a u, b a u d e - baňa, ktoré sa spodobovaním typickým pre spišskú nemčinu posunulo do podobvy p u d? Dávna obec, predchodkyňa dnešného Podolínca, sa totiž nachádzala poniže obce dnešnej, v priestore medzi riekou Poprad a vrchom svätej Anny. Jeho centrálnou budovou bol jeden z najstarších kostolíkov na Spiši, ktorého časť tvorí dnes presbytérium cintorínskej kaplnky. Neďaleko vtekal do spomínanej rieky potok dnes nazývaný Krížny, ktorého názov sa iste vyvíjal po pre Spiš obvyklej línii Kresbak, Krisenbach, Krížny a naznačoval ťažbu rudy (sloveso kressen, krissen), okrem toho pramení v oblasti, kde sa dvíha vrch dnes nazývaný Križava, pôvodne zrejme Krigau... A čo nezvyčajný názov lokality v podobe Kamenný dielik – nie je prvoplánovým prekladom toho, ktorý pôvodne znel K ü n i r o de, S t e y n r o d e, pričom jeho prvá časť označovala rudu a tvar r o d e „landstuyck“, teda diel zeme? Náhodným iste nie je ani názov spomínaného vrchu, pod ktorým osada vznikla - svätá Anna je predsa jedna z patróniek baníkov či skutočnosť, že chotár Podolínca bol kolonizovaný ľuďmi, ktorí boli najmä baníkmi! Nuž a zabudnúť nemožno ani na najstarší názov v podolínskom chotári založených Ružbách jasne poukazujúci, za akým účelom boli založené...

Takýto náhľad na vznik názvu podporuje aj roku 1520 zapísaný názov Buldino, ktorý zrejme súvisí so starým nemeckým slovesom bulderen – lomoziť, lámať, dobývať.

Ešte skôr sa však základom názvu sa mohli stať staré nemecké výrazy b u y t e – b u d e a l e i n e. Prvý označoval predel, druhé nížinu, lepšie povedané nízko položené územie. Práve z nich mohol vzniknúť názov, ktorý sa neskôr sa pre spišskú nemčinu úplne prirodzenou transformáciou postupne posunul do podoby Pudlein. A v akom význame vznikol? Okolitými horami zovretú rovina, cez ktorú prebiehala h r a n i č n á čiara.

Vzhľadom na dávnu históriu mesta a jeho polohu na uhorsko – poľskej hranici netreba však opomenúť možnosť, že základom názvu sa mohol stať mierne spodobený starý nemecký výraz b u d d e - b ö d e - b o d e, ktorý s vyššie spomenutým výrazom leine mohol vytvoriť názov „Hranica, po ktorú siaha moc kráľovského miestodržiteľa“. Podobný základ mal pravdepodobne aj starý názov hradu Budatín, ktorý kedysi tiež stál v uhorsko – poľskom pohraničí.

Netreba však zabúdať, že názov môže súvisieť aj so starým nemeckým výrazom b n d n o - výbežok a možnosť, že názov vznikol na území poľského kráľovstva, z pohľadu ktorého

okolie Podolínca v období, keď patrilo Poľsku, naozaj tvorilo výbežok smerom do uhorského územia.

Terajší názov sa v podobe Podolinecz zjavuje v roku zálohovania mesta poľskému kráľovi, teda roku 1412 a vznikol už zrejme pod vplyvom poľského jazyka. Za úradný názov bol však tento tvar, pravdaže v trochu pozmenenom prepise, ustanovený až po vzniku Československej republiky. Dovtedy sa takmer výlučne používal nemecký tvar Pudlein.

POĽANOVCE 1270 Polank, neskôr Polyank

Rozloha chotára: 1661 ha

Nemecký názov: Polan

Na základe tvaru najstaršieho názvu Polank, ale najmä na základe existencie spisovného slova poľana a jeho významu v našom jazyku, sa všeobecne predpokladá, že názov bol odvodený od polohy pôvodnej obce na horskej lúke.

Mohla by to byť, aj keď s výhradami – obec nevznikla na typickej poľane, ale v údolí potoka) pravda, ale my vieme o existencii slova starého germánskeho výrazu p o l - p o l y spomenutého v súvislosti s obcami Huncovce, Kamienka či Poľanovce, ktoré v starej nemčine označovalo baňu (základ v starogermánskom slovese (b e l, v e l, v a l, f a l , f o l), a preto musíme skôr predpokladať, že v pozadí prvého zo zaznamenaných názvov obce Poľanovce mohol opäť stáť práve on. Naznačuje to zápis názvu z roku 1321 v podobe Polyank, naznačuje to však aj existencia blízkej baníckej osady Kyrik – Kyrg, teda Baňa. Okrem nej však iste existovali aj ďalšie, o ktorých sa nezachovala zmienka a tiež názov lokality z polovice 14. storočia Babarethe, kde sa v prvej časti zjavuje staré germánske sloveso b a b – tlieť upriamujúce pozornosť na existenciu jednoduchých taviacich pecí. A bolo to nepochybne skôr baníctvo, ako „poľné hospodárstvo na poľane“, ktoré dokázalo vyprodukovať prostriedky, čo už v 13. storočí umožnili vybudovať v obci kostol! Baníctvo tu môžeme predpokladať aj na základe názvu v blízkosti tečúceho potoka s názvom Svinka, ktorý je odvodený od už spomínaných baníckych výrazov z i n n e resp. s w a n i s. Predovšetkým ho však potvrdzuje poloha obce pod masívom, ktorého názov sa vyvinul do

podoby Bachureň. Ten totiž korení v starom nemeckom slovese podstatnom mene b a k a - baňa.

Vzhľadom na pôvod uvedených názvov, ktoré všetky majú základ v starej nemčine, je teda naozaj ťažké uveriť, že by názov práve ústrednej lokality mal základ slovanský. S veľkou pravdepodobnosťou ide o tvar, ktorý sa skladá zo starých nemeckých výrazov p o l – baňa a l a n k - úboč. Banské úbočie - v tomto alebo veľmi podobnom význame zrejme kedysi vznikli najstaršie názvy Poľanoviec.

Názov v tvare Polanowce, sa prvý raz uvádza roku 1808. Dnešná úradná podoba Poľanovce sa začala používať po roku 1920.

PONGRÁCOVCE 1297 Pangrach

Rozloha chotára: 300 ha

Nemecký názov: Pongratzau

Pôvodný názov obce údajne súvisí s menom jej zakladateľa Pongráca. Ten je v názve pripomenutý tvarom P a n g r. Druhú časť názvu tvorí vtedy používaný výraz a c h (niekedy aj o c h), ktorý označoval osadu. Pongrác bol syn Fióka, šľachtica z rodu, čo sa významne zaslúžil o výstavbu prvej hlavnej veže Spišského hradu. Odmenou boli územia v jeho okolí, v tomto prípade v susedných Poľanovciach.

Slovenská podoba názvu sa prvý raz uvádza roku 1773 tvarom Pongraczowcze. Dnešný úradný názov obce bol ustanovený roku 1920.

POPRAD 1256 Poprad

Rozloha chotára: 6290 ha

Nemecký názov: Poprad

O pôvode názvu Poprad existuje niekoľko verzií, napríklad aj taká, pre miestne pomery typická, že je odvodený od slova papraď. Všimnime si však radšej tie, čo vychádzajú z reality.

Jedna z nich odvodzuje tvar Poprad od staroslovanského slova p r o n d – prúd. Nuž, dá sa pripustiť, že názov pôvodne vznikol v Malopoľsku, kde rieka Poprad ústí do Dunajca a prostredníctvom popri nej putujúcich pútnikov a kupcov prenikol až k najvyššej časti jeho toku, kde si ho osvojila na jeho brehu vznikajúca obec. Pravdepodobnejšou sa však javí verzia poukazujúca na skutočnosť, že názov sa vyskytuje aj v podobe Popratt (1278)., v ktorom môže druhú časť tvoriť výraz r a t označujúci v starej nemčine útočište pre pocestných. Táto verzia je aktuálna aj vzhľadom na existenciu miestneho benediktínskeho kláštora v 13. Storočí, ktorý nepochybne takúto službu poskytoval, ale aj vzhľadom na to, že prvú časť názvu zasa mohla tvoriť nárečová podoba slova p a p e, v starej nemčine označujúce ľudí pôsobiacich v štruktúrach cirkvi. Takýto názov mohol vzniknúť vo význame Osada pri cirkvou spravovanom útulku.

Ďalšiu možnosť otvára verzia, že v lokalite existoval banský mlyn poháňaný vodou rieky. Podľa nej boli v názve použité dve vtedy v nemčine bežne používané slová: p o p p e l a n – dunieť, rachotiť a slovo r a t , v starej nemčine označujúce koleso. Poppelnrat, Poppenrat, Popratt a neskôr už Poprat, resp. Poprad – aj takéto tvary mohli lemovať cestu k názvu dnešného najväčšieho mesta na Spiši.

Ale čo ak prvú časť názvu tvorilo ešte starogermánske sloveso b a p, p a p - pribúdať a ten označoval rieku Poprad od jej sútoku pri dnešnom Svite, kde sa stávala už výrazne väčšou a osada existujúca dávno pred príchodom stredovekých kolonistov prevzala názov od neho?

Predposledná verzia si všíma skutočnosť, že názov rieky sa niekoľko ráz (a nejde len o maďarské zápisy) uvádza aj v podobe Paprad a tvrdí, že tento názov vznikol, keď sa slovo r a d (bystrina) spojilo so starým nemeckým výrazom p a p o, čo znamená mohutný.

V prenesenom význame vraj takýto názov mohol označovať hlavný vodný tok horného Spiša, čo zbiera všetky vedľajšie prítoky.

Výraz r a d však v starej nemčine označoval aj skupinu domov vytvárajúcich ulicu (neskôr bol používaný výraz z e i l e). Spojenie Poprad teda mohlo označovať prvú podobu mesta, ktorá sa zachovala prakticky až do polovice 19. storočia, pričom prvú časť mohol tvoriť už spomenutý výraz p a p použitý vo význame veľký, zväčšujúci sa. Táto verzia sa zdá zo všetkých spomenutých najpravdepodobnejšia.

Ako názov obce sa tvar Poprad prvý raz spomína roku 1256, o pol storočie neskôr sa názov uvádza v tvare Popprat, po čom sa tvar Poprad opäť zjavuje až roku 1786.

Zaujímavá verzia sa ale uvádza v súvislosti s názvom starého Popradu v podobe villa Teutonicalis, ktorý sa tiež zjavuje v polovici 13. storočia. Ten sa zvykne prekladať vo význame Nemecká obec s dodatkom, že týmto názvom sa západoeurópskymi kolonistami osídlená časť vymedzila voči slovenskej. O osídlení Slovákmi na začiatku stredoveku tu však niet dôkazov a slovenským či slovanským nie je ani tvar Poprad. Aj preto treba zvážiť, či v spomínanom latinizovanom názve neuchoval západoeurópskymi kolonistami ešte vždy používaný názov pochádzajúci z ešte starogermánskeho obdobia, názov so základom v slove t e u t o n o s - pán a či nebol dávny Poprad a neďaleké Zámčisko sídlom miestnych starogermánskych vladárov – správcov rozsiahleho banského územia siahajúceho až do Tatier a podobných vládcovi, ktorého honosný hrob bol pred desaťročím objavený pri Matejovciach. Existenciu takejto naznačuje aj jedna z možných interpretácií najstaršieho názvu Stráží pri Poprade (osada podriadených ľudí, zrejme služobníctva), prítomnosť saxonov, teda špeciálnymi mečmi ozbrojených bojovníkov (saxones de Poprad) ale i konanie pravidelných sobotňajších trhov na úpätí „gerenbergu“ – bezpečnej skrýše (staré nemecké prídavné meno g e r e n), pri ktorej sa neskôr vyvinula osada s mierne posunutým názvom Georgenberg.

PORÁČ 1374 Veresheng

Rozloha chotára: 1885 ha

Nemecký názov: Rothenberg

Prvý názov obce, ktorý sa zakrátko zjavil aj v nemeckej podobe Rottenberg – Červený vrch, naznačuje výskyt rudy červenej farby, teda najskôr vari medenej. O niekoľko desaťročí neskôr sa ale zjavuje názov Palocz, ktorý túto verziu nepodporuje, ale obracia pozornosť k dvom starým nemeckým výrazom v e r a h a n g, teda prechod a svah, resp. strmina. Ak totiž vieme, že bolo v stredoveku obdobie, keď sa práve cez územie dnešných Rudňan a potom cez Slovinky vozila ruda na spracovanie do Krompách či až do Gelnice, ba že to bola tak významná cesta, že sa na nej vyberalo aj mýto, môžeme predpokladať, že najstarší názov vznikol vo význame horské sedlo, prechod. Nuž a názov Palocz zasa vo význame Osada na hranici (p a l - hraničný stĺp, resp. hranica)...

Pre dnešnú podobu názvu obce je ale dôležitejší tvar uvádzaný roku 1474 v podobe Porach. Ide zrejme o mierne skomolený zápis už známeho tvaru Drauch - Dorach, resp. Torach (obec Dravce, resp. potok v chotári Jakubian) so základom v starogermánskom slovese d r a, teda zápis názvu, ktorý vznikol vo význame Banská osada, čo opäť zodpovedá skutočnosti, veď Poráč predstavoval počas celého stredoveku významnú banskú lokalitu. V niektorých slovníkoch starej nemčiny je však možné stretnúť sa aj s výrazom p o r a c h - hluk, lomoz, čo bol jav, ktorý prirodzene sprevádzal každú stredovekú ťažbu. Predpoklad, že názov obce bol odvodený od neho sa ale zdá málo pravdepodoný.

Roku 1773 bol už názov Porach zapísaný v tvare Poracz. Názov v dnešnej podobe sa zjavuje roku 1808, za úradný názov obce bol ustanovený po roku 1920.

PRAKOVCE 1368 villa Prakonis

Rozloha chotára: 3191 ha

Nemecký názov: Prakendorf, Praks

V súvislosti s pôvodom názvu obce sa niekedy spomína sv. Praxida, svätica z raného obdobia kresťanstva, predpokladať však, že by práve tá bola patrónkou obce pri jej vzniku, stojí mimo logickej úvahy. Okrem iného aj preto, že je patrónkou činností úplne vzdialených tomuto kútu Spiša.

V baníckych oblastiach Tirolska sa však dodnes vyskytujú obce s názvom Prags, nájdeme tam aj obec Praxmar. Okrem toho, na Spiši sa zasa dodnes vyskytuje priezvisko Prax! Nemá najstarší názov Prakoviec rovnaký základ? Ale v akom výraze sa skrývajú jeho korene? Absolútne spoľahlivú odpoveď nepoznáme.

Vieme však, že aj Prakovce boli pôvodne baníckou osadou. Staré bane sa nachádzali v dolinách dvíhajúcich sa od pravého brehu rieky Hnilec, ťažila sa v nich železná a medená ruda, jedna z nich dokonca niesla pomenovanie Praxedes, čiže Parkovská. A viem tiež, že stará nemčina poznala sloveso p r o e k e n - ryť, teda aj „prehľadávať zem za účelom získania rudy“. Od neho mohol názov obce v miestnych jazykových pomeroch vzniknúť úplne prirodzeným spôsobom. Pôvod názvu však môže siahať do ešte dávnejších storočí, do obdobia, v ktorom starí Germáni používali vo význame jama – baňa slovo p r k a, prípadne k slovesu p e r k - s tým istým významom.

Tvar Prakovce bol za úradný názov obce ustanovený roku 1920. Dovtedy sa v každodennom styku používali uvedené spišskonemecké názvy.

RAKÚSY 1288 Rokus

Rozloha chotára: 634 ha

Nemecký názov: Rox

Názov obce, pravdaže, nemá nič spoločné s Rakúskom. Pri pátraní po jeho pôvode však zistíme, že stará stredoveká nemčina poznala výraz r o k, ktorý neskôr získal podobu r a u c h a označoval dym. Niekedy sa používal aj ako slovo označujúce zápach. V prípade najstaršieho označenia Rakús sa zrejme vychádzalo z prvého významu slova – Rakúsy totiž nepochybne vznikli ako banícka, a teda aj hutnícka osada. O prítomnosti rudy v jej okololí svedčí aj názov potoka dnes nazývaného Čierna voda – jeho názov v minulosti totiž veľmi pravdepodobne znel A l z e n b a c h a podobne, ako v prípade názvu obce Čierna Hora, aj v tomto bol neskôr cez tvar S w a r t e n- a Schwarzenbach zmenený do dnešnej podoby. Hlavné aktivity miestnych baníkov sa však odohrávali v Tatrách, dokazujú to názvy niekoľkých tamojších lokalít, kde sa spomína názov obce, ale i fakt, že do chotára Rakús patrilo niekoľko rozľahlých banských lokalít, napríklad Veľká a Malá Svišťovka (pôvodne Kratzen – či Gratzenberg, teda Hora, na ktorej sa kope) .

Predpokladať, že v blízkosti osady existovala huta a práve od tohto faktu bol odvodený názov obce sa preto naozaj nezdá byť neprirodzené, ba nedá sa celkom odmietnuť ani predpoklad, že ten vznikol spojením spomenutého výraz r o k ku ktorému sa pridal starý nemecký výraz n h u s - dom. Nuž a ten „dom, z ktorého stúpa dym“, bola pravdepodobne stredoveká huta...

Iný pohľad na pôvod názvu vrhá historický fakt, že Rakúsy vznikli na území, ktoré v polovici 13. storočia kráľ daroval servientovi Leonardovi za jeho verné služby. Stará nemčina totiž okrem spomínaného slova r o k poznala aj dosť podobné slovo r a c h – odplata, ktoré v miestnom nárečí mohlo nadobudnúť podobu r o c h, ale aj r o k. Nedá sa vylúčiť, že názov Rokus vznikol práve z tohto slova, aby pomenoval územie, ktoré sa ako panovníkova odmena stalo majetkom Leonarda.

V povedomí spišských Nemcov bola ako názov obce cez celé stáročia zafixovaná skrátená podoba pôvodného názvu Roks, často zjednodušene zapisovaná v podobe Rox.Tá sa používala ešte aj niekoľko rokov po vzniku Československej republiky.

Názov v podobe Rakúsy (správne by však malo byť Rakusy, výraz „Rakúsy“ je predsa archaickým označením Rakúska!) bol ustanovený roku 1927.

REĽOV 1352 Rulnow

Rozloha chotára: 1498 ha

Nemecký názov: Rillen

Jedna verzia o vzniku názvu hovorí, že pochádza z latinského slova a u r e l i u m – zlato, ktoré sa tu malo ťažiť ryžovaním v miestnych potokoch už pri založení obce mníchmi lendackého kláštora. Tí ju tu iste nezakladali náhodou, pretože v súvislosti s nimi sa spomína aj miestna sklárska, zrejme však alchymistická dielňa spracúvajúca výnosy tohto ryžovania. Práve vtedy sa obec – pôvodne len malá osada ležiaca vyššie od dnešnej, až tesne pod hrebeňom Spišske j Magury – vraj spomínala pod názvami Aureliumau, skrátene Relnau a neskôr Rulnow. Drahé kovy sa však v chotári Reľova zrejme nielen ryžovali, ale aj dolovali - existenciu baní pripomína povesť, že niekedy v polovici 15. storočia sa celá obec prepadla (zrejme následkom zrútenia vybudovaných štôlní) a následne spustla. Na popud lendackého kláštora ju potom obnovili sedliaci utekajúci pred neznesiteľnými životnými podmienkami na poľskom Podhalí a práve ich nárečie zrejme prispelo k tomu, že sa názov Rulnow vyvinul do dnešnej podoby.

Iným, a možno aj reálnejším vysvetlením koreňa názvu sa zdá byť staré nemecké sloveso r i l l e n - urobiť vhodným na dopravu, sprístupniť. Ako vieme, pôvodná cesta od Belej cez Lendak na Zamagurie prichádzala na vyšný koniec vtedajšej osady. A pretože tá, vzhľadom na vtedajšie pomery na cestách zrejme predstavovala významnú lokalitu, cez ktorú sa stala prístupná severná strana, začala byť označovaná názvom, ktorý sa v zápise uhorského pisára z roku 1352 posunul do mierne pozmenenej podoby.

Dnešný názov sa prvý raz zjavil roku 1808 a mal tvar Relow. Oficiálny názov Reľov sa používa od roku 1920.

REPISKÁ 17. storočie Repisko

Rozloha chotára: 563 ha

Nemecký názov: Repsch

Obec vznikla v polovici 17.storočia, keď sa tu v baníkmi opustených lokalitách usídlili obyvatelia z okolitých dedín Lapše, Kacvín a Nedeca. Tak vznikli jej osady, ktoré dodnes nesú mená svojich zakladateľov.

Jedna verzia o pôvode názvu vzťahujúceho sa na pomerne rozľahlú lokalitu hovorí, že je odvodený od zvlášť veľkého počtu repných polí v tejto lokalite. Iná hovorí o repe, ako o miestnom výraze označujúcom zemiak. Tie sa tu vraj mali tiež pôvodne pestovať v značnom množstve a pravdou ostáva, že v okolí obce sa zemiaky dodnes označujú slovom repa. Existuje však aj viac - menej legenda, že prvými osadníkmi v tomto teritóriu boli Valasi čiernohorského pôvodu, v ktorých jazyku výraz repa znamená obec založenú na strmej lúke. Dokonca sa tu vraj v tomto smere vykonal genetický výskum...

To všetko sú však naozaj verzie na úrovni miestnych povestí.

Oveľa pravdepodobnejším sa zdá predpoklad, že názov vznikol v období, keď bola lokalita ešte osídlená baníkmi a bol odvodený od tých istých slov, ako názvy Vyšných i Nižných Repáš, teda od starého nemeckého výrazu r e p a - jednoduché prístrešie stredovekých sezónnych baníkov, resp. výrazu r e p, označujúceho vymeraný diel zeme. Zvlášť, ak zoberieme do úvahy dávnu banícku minulosť Jurgova a Čiernej Hory, ku ktorým táto z rozratených osád pozostávajúca dedina prirodzene inklinovala.

RICHNAVA 1303 Ryhno

Rozloha chotára: 697 ha

Nemecký názov: Richenau

História, poloha obce pri potokoch nazývaných kedysi Globocha a Jasnow (Zlatník a Rudník), dodnes zachované názvy v chotári typu Gawart, Grajtar či Podproč, ale i patrón miestneho kostola sv. Michal archanjel - to všetko naznačuje, že v prípade Richnavy sa jedná o pôvodne osadu starou nemčinou hovoriacich baníkov a jej dnešný názov môže súvisieť s prídavným menom r e i c h, r i c h – výnosný. V tejto súvislosti treba pripomenúť názvy typu Reichenberg, dnes Liberec, Reich – Rajec či pohorie, ležiace v severovýchodných Čechách - Rychlebské hory , ktoré v minulosti nazývali Reichensteyner Gebirge. V Čechách však nájdeme aj názov, čo s tvarom Richnava korešponduje asi najviac: Rychnov nad Kněžnou – Reichenau an der Knischna. Spišská Reichenau – Richenau - Richnava bola teda zrejme obec založená pri výnosnom ložisku rudy alebo nejakého drahého kovu. Preto tu zrejme aj vznikol spomínaný kláštor - mnísi patrili svojho času k najvzdelanejším ťažiarom a spracovateľom drahých kovov.

Zároveň však treba pripomenúť, že spomenuté názvy začínajúce sa prídavným menom reich môžu svojim pôvodom siahať až k strogermánskemu slovesu r i k – ryť, teda dobývať povrchovou ťažbou

Okrem tejto sa však nedá vylúčiť ani možnosť, že tvar Ryhno je len výsledkom nedôslednosti pisára a jeho základom sa stal starý nemecký výraz r i h h a n označujúci pozemkové panstvo. Práve posun názvu z tvaru Rihhanau do podoby Ryhno mohol predstavovať proces, v ktorom vznikol najstarší z názov obce so zámerom charakterizovať územie darované zakladateľovi miestneho šľachtického rodu Zsigray.

Dnešný názov Richnava sa ako úradný používa od roku 1948. Predtým mal podobu Rychnava, resp. Richnawa.

RUDŇANY 1360 Kuffurbach

Počet obyvateľov: 3908 Rozloha chotára: 1363 ha

Nemecký názov: Kotterbach 547 m n. m.

K u f f u r je jeden z mnohých tvarov nemeckého slova das Kupfer – meď, v baníckej doline nad Markušovcami nadobudlo toto slovo však tvar k o t t e r. Starý názov Rudnian mal teda význam Medený potok a vystihoval skutočnosť, že dominantným kovom, ktorý v jeho údolí počas stáročí dolovali, bola meď - približne v tomto zmysle je na Spiši vnímaný názov donedávna prosperujúcej obce Rudňany.

Prísna analýza starých názvov však poukazuje na pravdepodobne iný pôvod názvu. Tvar k u f f u r, ktorý tvorí prvú časť najstaršieho zaznamenaného názvu, sa totiž skôr ako od slova k o p e r zdá byť odvodený od slova k u f f e, ktoré v stredovekej nemčine označovalo skromný domček, pre ktorý má slovenčina výraz chyžka. Práve v takých zrejme kedysi nachádzali útulok baníci, žijúci tu celé desaťročia v navzájom odľahlých osadách, čo vznikli pri jednotlivých baniach. Až ich spojením vznikla obec a od tejto skutočnosti bol odvodený názov, ktorý mal pôvodne zrejme podobu Kufferach – Osada banských chyžiek. Naznačuje to aj fakt, že rovnaký význam chyžka malo vtedy v nemčine aj slovo k o t e r, ktoré sa v názve obce začína zjavovať koncom 19. storočia – pripomína nám ho, ostatne, v slovenčine dodnes používané slovo koterec.

Dnešný názov obce v podobe Rudňany sa začal používať po roku 1945, údajne na návrh miestneho farára, ktorý ho predniesol, keď vyšlo vládne nariadenie o odstránení „nemeckých“ názvov na Spiši.

SLATVINA 1311 Zeek

Rozloha chotára: 440 ha

Nemecký názov: Salzbrunn

V najstaršom označení obce sa, podobne ako v najstaršom názve Hozelca s mierne skomoleným zápisom starého germánskeho výrazu s e k - dobývať. Naznačuje to aj jeho tvar z roku 1336 Sceek a potom posun do podoby Zyk (1428) v procese, ktorý sme objasnili v súvislosti s názvom Sigra. Aj v miestnych močarinách sa totiž v 13. a 14. storočí ťažila bahenná ruda. Ich existenciu pripomína záznam z roku 1525, keď sa názov uvádza v tvare Zlathvina, v ktorom prvú časť tvorí nemecký výraz s l a t práve s takýmto významom. Druhú jeho časť tvorí starý nemecký výraz w i n, ktorý je v daných súvislostiach možné preložiť ako úzke údolie.

Názov používaný spišskými Nemcami neskôr, teda Salzbrunn – Slaný Prameň, je, opäť ako v prípade Hozelca, výsledkom miernej transformácie starého nemeckého výrazu s u l z a, s u l t a - bahno a je ďalším dôkazom, že kedysi aj v tejto lokalite prebiehala spomínaná ťažba. Veď ktorá, ak nie opäť dostatočne bohatá banícka obec by našla už v 13. Storočí prostriedky na stavbu takého kostola, aký sa dodnes zachoval v Slatvine a ktorý množstvom a kvalitou zachovaných fresiek nezaostáva za „panským“ kostolom v Žehre. .

Roku 1920 sa začal používať názov v tvare Slaťvina, ten dnešný platí od roku 1927.

Vzhľadom na pomerne častý výskyt názvov, ktoré sú podobné s najstarším názvom Slatviny sa vari patrí znova pripomenúť, že mokrinu v starej nemčine označovali tvary s e i k či s i k, že starý germánsky jazyk používal sloveso s e k - rúbať, dobývať a že v dobových zápisoch sa vyskytovali tvary s c e k či s c e e k svedčiace o prechode slovesa s e k - rúbať, dolovať do podoby z a c h e n, ktoré sa sa používali na označenie rudných ložísk. V danom prípade však treba vziať do úvahy aj skutočnosť, že ak sú všetky staré názvy okolitých obcí nemeckého pôvodu, je nereálne predpokladať, že by práve na označenie Slatviny bol pred sedemsto rokmi použitý maďarský výraz s e k - stolica, ktorý podľa historikov označoval sídlo správy akéhosi samosprávneho celku práve tu, v Slatvine.

SLOVENSKÁ VES 1311 villa Sclauonicalis

Rozloha chotára: 2244 ha

Nemecký názov: Windschendorf,

Winschendorf a tiež Winczendorf

Názov obce sa ešte aj dnes používa ako dôkaz slovenského osídlenia kraja pod Magurou. A to napriek tomu, že najstarší zapísaný názov, dôsledne preložený, hovorí o Dedine Slovanov - na označenie Slovákov má totiž latinčina výraz Slavus, prídavné meno má podobu slavicus ! Okrem toho, v 13. storočí ešte výraz na označenie príslušníka slovenského národa či národ ako taký v povedomí vtedajšej spoločnosti jednoducho nejestvovali. Už tieto fakty naznačujú, že pôvod názvu obce je zložitejší, ako sa zdá na prvý pohľad, koniec - koncov, rovnako zložité a málo presvedčivé je aj dokazovanie výraznej prítomnosti „slovenského“ obyvateľstva v tomto kraji na začiatku stredoveku.

Ako teda nepresný názov Slovenská Ves pravdepodobne vznikol?

Vysvetlenie ponúka skutočnosť, že spišskí Nemci obec vo svojom nárečí nazývali Windschendorf či podobne. O miestnych pomeroch neinformovaný uhorský pisár však tento tvar stotožnil s podobou Wendischdorf, v ktorej sa zrazu pred ním (zdanlivo!) vynoril výraz, akým v starej nemčine nazývali Slovanov, teda W e n e d i n e n (doslova „ľudia spoza okraja germánskej krajiny“), a preto dal názvu latinskú podobu Villa Sclauonicalis – Slovanská Ves. Podobu, ktorú potom iný pisár znova preložil do podoby Tothfalu. Toth, resp. tóth bol totiž výraz označujúci v Uhorsku vo všeobecnosti človeka nemaďarského alebo nenemeckého pôvodu, resp. takého, čo nehovoril jedným z týchto jazykov a nemal nijaké práva, a teda žil na okraji štátotvorného obyvateľstva (je omylom považovať tento výraz za výlučné označenie Slováka, označovali sa ním aj príslušníci iných málo významných národnostných menšín).. Dokazuje to aj udalosť z roku 1278, keď kráľ majiteľa Arnutoviec Arnolda vyňal spomedzi tých, čo užívali „libertate Sclavorum“, teda „slobodu mimo spoločenstva pravých Uhrov patriacich ľudí“ (germánske sloveso s k l e i - oddeľovať) a povýšil ho do šľachtického stavu, a tým medzi plnohodnotných občanov. A o Sclavoch (základ v germánskom slovese s k l e i, s l a i t j a n - oddeľovať) a Tóthoch, teda „ľuďoch

vyčlenených, do spoločenstva nepatriacich“ písal už v polovici 16. storočia uhorský historik Heltai...

A aký bol skutočný význam pôvodného názvu? Mal korene v starom nemeckom slovese w i n d e n – zatáčať, skrúcať sa a vychádzal z dávnej situácie, keď sa cesta za Maguru v obci zatáčala smerom na Lendak a potom pokračovala cez toto pohorie do Reľova.

Názov podobný dnešnému – Slowanská Wes (správny preklad názvu latinského!) sa prvý raz uvádza roku 1808. Dnešný názov sa začal používať až po roku 1920.

SLOVINKY 1368 Abacuk

Rozloha chotára: 4644 ha

Nemecký názov: Oberhofen, Unterhofen

Jadro obce vzniklo v chotári richnavského panstva, keď bola v lokalite Abucuk založená prvá banská osada. Existuje verzia, že jej názov súvisí s nemeckým spojením O b e r z u g, čo je možné preložiť ako Horná rudná žila, spomenúť však treba aj výraz a b u z u g, ktorý v banskej terminológii označoval buď vetrací otvor alebo ústupovú štôlňu. Čo ak pôvodná osada vznikla práve pri takejto a od nej si odvodila aj svoj názov?

Rovnako pravdepodobným slovom, z ktorého mohol názov vzniknúť sa zdá tvar a b u s pomenúvajúci v starej nemčine „miesto, ktoré si zasluhuje pozornosť“ - výskyt rudy bol pre takéto pomenovanie iste dobrým dôvodom. K tvaru sa zrejme pripojil výraz e c k – kút, mierne skomolený pisárom do podoby u k a označenie lokality, ktoré sa pre budúcnosť zachovalo v nárečovej podobe Abucuk bolo na svete.

Iný pohľad na pôvod názvu prináša tvar Abakuk, ktorý sa tiež uvádza ako pôvodný názov. Ak predpokladáme, že prvá časť je skomolením prídavného mena ober (významy slova aba nedávajú v miestnych pomeroch zmysel), vychádzajú nám ako pravdepodobné názvy s významom Horná hruda – ruda (starý nemecký výraz kok, kuk), prípadne Horné kuksy (kuck, kux – dohodnutý podiel z ťažby).

Roku 1405 sa objavuje správa o už početnejšom osídlení tejto lokality a jej názve S l o w y n k a, čo mohla byť nárečová podoba spojenia S l a g w i n k e l a u - Osada v kúte, kde sa rúbe, teda ťaží ruda. Sloveso schlagen – dobývať, raziť sa totiž v stredoveku používalo aj v podobe s l o c h. V tom období, ale i v neskorších storočiach, išlo najmä o ťažbu rudy medenej a striebra. Stará stredoveká nemčina však poznala aj výraz s l o t, ktorý v spojení so slovom w i n c k e l - kút mohol tiež stáť v pozadí starého názvu vznikajúcej obce, a to vo význame Kút pri mokrine, resp. potoku. Je totiž známe, že bahenné rudy, medzi ktoré patrí aj tá medená, zvykli byť ukryté vo vlhkom podloží. Pretože však výraz winckel, winkel označoval v starej nemčine aj úkryt, nemožno vylúčiť ani možnosť, že označenie sa vzťahovalo na už jestvujúcu osadu tvorenú jednoduchými prístreškami baníkov.

Postupne sa však otvárali nové bane aj v iných časti doliny. Obec, ktorá vznikla spojením tamojších osád zaznamenávajú dokumenty z roku 1460 už pod modifikovaným názvom Zlowynkau. Približne o storočie neskôr sa však v nej spomínajú časti O b e r h ö f e n a U n t e r h ö f e n. Toto pomenovanie už s veľkou pravdepodobnosťou vychádzalo z existencie novopostavených hutníckych pecí. Zámena nemeckých slov h o f a o f e n v tom období bývala totiž pomerne častým javom a Slovinky sa naozaj postupne stávali známe najmä svojimi hutami.

V druhej polovici 16. storočia dochádza k útlmu miestneho ťažiarstva a odchodu mnohých pôvodných obyvateľov baníckych osád. Richnavské panstvo, pod ktoré obec vtedy patrila, ich nahrádza obyvateľmi rusínskeho pôvodu. Tí v nárečí názov posunuli do podoby S l o v i n k a, neskôr S l o v i n k y.

Samosprávna obec Slovinky vznikla však až roku 1943 zlúčením Horných a Dolných Sloviniek. Odvtedy sa používa aj dnešný úradný názov.

□

SMIŽANY 1254 Sumug

Rozloha chotára: 4570 ha

Nemecký názov: Schmoegen

Aj Smižany boli obcou baníkov a hutníkov. Dokazuje to niekoľkokrát sa v chotári vyskytujúci názov Baniská, Maša či názov lokality v tvare Becheň (základ v starom nemeckom slovese b a k a n – rúbať, kopať). Okrem týchto treba však spomenúť aj miestne názvy Čerga a Čingov, obidva súvisiace so straým nemeckým slovesom k i r k e n, c h i r c h e n, c h e r c h e n – kopať), ale aj názvy Turník (t u r - baňa) či Edestornya, ktorý nemá nič spoločného s akýmsi šľachticom Sladkým, ako sa nazdáva klasik miestnej histórie farár Pajdušák, ale súvisí s pôvodným názvom Adel-, Ageltur - Baňa na vzácne kovy (základ vo výraze e d e l s t e y n, e d e l g e s t e y n) .

Okrem toho sa patrí pripomenúť fakt, že v niektorých historických prameňoch sa ako vôbec najstarší zaznamenaný názov obce uvádza tvar M i c h a, ktorý pravdepodobne súvisí so starým nemeckým slovom s m i s s e - kováčňa, hámor. Práve z neho vznikol roku 1570 uvádzaný názov Smyssan.

Iným dôležitým zamestnaním miestnych chlapov bolo povozníctvo – železo vytavené v okolitých hutách, prípadne z neho vyrobený tovar rozvážali vraj až do kupeckých miest v Poľsku, Sliezsku či Rusku a na spiatočnej ceste zasa dovážali najmä soľ z poľskej Wieliczky. Svedčí o tom aj v presnej podobe nezachovaný, paralelne k tvaru Sumug používaný názov uhorskými pisármi skomolený do podoby v i l l a c a n i f e r o r i a potom historikmi posunutý do súvislostí, podľa ktorých boli miestni obyvatelia chovateľmi poľovných psov a Smižany ďalšou služobnícku obec Spišského hradu... V skutočnosti však tento názov súvisel so spomínaným povozníctvom, v starej nemčine označovanom výrazom k a r e n v o r a e n (základ v slovese v o r a e n, neskôr f u h r e n). Toto sa totiž ako jedno z dominantných miestnych remesiel spomína ešte aj v období, keď si na názov, ktorý mohol mať podobu Karenvorerdorf, už nikto nepamätal. Mimochodom, práve vzhľadom na spomínaný import soli vznikol v Smižanoch soľný sklad! Takýto charakter obce dokazuje aj v kúpnopredajnej zmluve z roku 1254 zachovaný názov S u m u g. Ten totiž svojim pôvodom siaha k starému nemeckému výrazu s u i m o označujúcemu obrátku, miesto na obracanie sa furmanských vozov.

Roku 1570 zapísaný tvar v Smyssan sa o sto rokov neskôr posunul do slovanskej podoby Smizany.

Spišskými Nemcami používaný názov treba vnímať ako nárečové pomenovanie súvisiace so starým nemeckým slovom s c h m o k – dym, ktorý tiež poukazuje na miestne hutníctvo a spracovanie železa.

□

SMOLNÍK 1327 Semelnech

Rozloha chotára: 6896 ha

Nemecký názov: Schmölnitz

Už roku 1255, keď sa nanovo potvrdzovali hranice jasovského opátstva, boli do zápisu uvedené názvy dvoch vodných tokov dotýkajúcich sa jeho severnej hranice – Gylnich a Zumulnuk – s dodatkom, že sa pri nich spracováva ruda. Zápis z roku 1278 zasa uvádza pri druhom potoku ležiacu lokalitu a charakterizuje ju ako takú, kde „stoja stavby, v ktorých sa taví alebo čistí ruda“.

A práve tam roku 1327 z rozhodnutia kráľa Karola Róberta a vzhľadom na bohaté ložiská striebra vzniklo banské mesto, ktoré názov potoka ustanovilo aj za svoj názov. Tvar Zumulnuk bol však nahradený tvarom Semelnech. V jeho základe sa pripomenulo staré nemecké sloveso s e m e l e n, s m a l e n (niekedy aj s m e l z e n) – robiť tekutým, rozpúšťať, čiže taviť. Druhú časť názvu tvoril výraz, ktorý sa v rôznych obmenách používal na označenie bystriny. So smolou – živicou získavanou zo stromov miestnych lesov, ktorá sa pri vysvetľovaní pôvodu názvu obyčajne spomína, nemal a nemá dnešný názov Smolník teda nič spoločného. K podobe, ktorá také asociácie vyvoláva, dospel totiž postupnou transformáciou prvej časti názvu, a to cez tvary Schmel-, Smel-, Smul-, až nakoniec nadobudol čisto „slovanskú“ podobu.

Názov Smolnik sa prvý raz uvádza roku 1773, no už na prelome 14. storočia sa zjavuje podobne znejúci názov Smolnicza (osada pri potoku Smolnic – Schmelnitz) či Smolnyc.

Spišskonemecký názov obce je odvodený od starého nemeckého slova s c h m e l z e, ktoré v istých súvislostiach bolo používané vo význame huta.

Tvar Smolník bol však za úradný ustanovený až po roku 1920.

□

SPIŠSKÁ BELÁ 1256 Bela

Rozloha chotára: 3394 ha

Nemecky názov: Valtendorf, Bejla

V súvislosti s názvom tohto mesta sa všeobecne prijíma názor, že západoeurópski kolonisti, ktorí neskôr v meste počas stáročí výrazne dominovali, prebrali názov už existujúcej slovanskej osady, pri ktorej sa usadili počas stredoveku. Tá mala dostať meno podľa riečky Belá, čo pramení v „bielych“, teda vápencových horách najvýchodnejšej časti Tatier a ktorej voda bola vtedy vraj mierne mútnej, čiže bielej farby. Ibaže potom by niekde v starých dokumentoch musel pre nemeckú obec byť zaznamenaný názov analogický k podobným situáciam na Spiši, teda Nova Bela, názov, ktorý by rozlišoval dve osady s rozdielnym dátumom založenia. Nenájdeme ho. Nájdeme len zápis z roku1263, hovoriaci o „villanorum de Bela“, resp. „Teutones de Bela“ (dedinčanoch, resp. pánoch z Belej) a v donácii z roku 1279 zasa len zmienku o terra Bela, čiže o území Bela. A nenájdeme ani odpoveď na otázku, prečo by sa mal práve tu, v lokalite zo všetkých strán obkolesenej po nemecky pomenovanými lokalitami, zachovať a používať názov slovanský.

Zvlášť, ak mesto pri riečke Belá vôbec neleží a tá preteká od neho na kilometre vzdialená! Okrem toho, ak by nejaké slovanské obyvateľstvo pri príchode západoeurópskych kolonistov v týchto miestach žilo, tvorili by ho osadníci z malopoľského jazykového prostredia a tí by tu zanechali názov Biala. Ale ani to nie je celkom isté, pretože v období, keď mal názov

vzniknúť, sa toto pôvodom latinské slovo používalo najmä vo význame nádherný – práve za takú bola totiž biela farba vo všeobecnosti považovaná.

Pripomenúť však treba aj iné pozoruhodné fakty: Spišskonemeckí obyvatelia mesta i okolia ešte pred pár desaťročiami hovorili „Ich gehe i n die Bejl!“ (Idem na Bejl!), čo znamená, že nepoužívali pre pohyb smerom do mesta gramaticky správnu predložku „nach“. Používali starý názov rozľahlejšej lokality, ako bolo mesto! Je teda celkom možné, že ten, podobne ako v prípade Kežmarku, zahŕňal celý chotár obce, vrátane veľkej časti dnešných Belianskych Tatier!

Do úvahy však treba zobrať aj fakt, že rozbor spišských miestopisných názvov vytvára stále viac dôkazov, že pokiaľ ide o rozsiahlosť slovanského osídlenia Spiša i vplyv Slovanov usadených pod Tatrami na miestne názvy, bola ich úloha v nedávnej minulosti historikmi precenená a to je ďalší dôvod, pre ktorý tento názov nemusí mať pôvod, aký sa mu všeobecne pripisuje. Veď už len predstava, že kolonisti z úplne iného jazykového prostredia sa niekde usadili a vzápätí začali používať miestne názvy, ktorých významu nerozumeli, pôsobí nevieryhodne! Názvy by pre nich totiž nemali nijakú výpovednú hodnotu, nijako by kraj naokolo neidentifikovali a neuľahčovali orientáciu v ňom, navyše vôbec by nevystihovali javy, o ktoré sa noví osadníci pri spoznávaní okolia zaujímali predovšetkým a ktoré bolo nevyhnutné pomenovať názvami, ktorým rozumeli! Najlepším dôkazom toho je skutočnosť, že pre dominantný prírodný útvar, teda kráľom darovanú východnú časť Tatier, počas stáročí používali vlastný názov Kalkalpen – Vápencové lúčiny a pre riečku Belá Hegewasser - Krovím tečúci potok. V susednej Slovenskej Vsi ju zasa nazývali Wildbach – Divoký potok...

Preto sa zdá oveľa prirodzenejšie prijať názor, že názov Bejla, Bela odráža vývoj na území, ktorého názov bol odvodený od stredovekého nemeckého slovesa b e i l a n, ba možno ešte od starogermánskeho b e l – rúbať, dolovať. Popri tom si tiež treba všimnúť spomínanú predložku i n, ktorá sa aj v slovenčine používa v prípade, že lokalita sa vyznačuje svojou rozľahlosťou i odľahlosťou (idem **na** Štrbské Pleso, idem **na** Strednicu, **na** Poráč, **na** Šuňavu). Používaná v spojení „in die Bejla“ len potvrdzuje oprávnenosť označenia terra Bela - označovalo rozľahlé, kráľom darované územie siahajúce až do dnešných Belianskych Tatrách a názov mal vystihnúť buď jej skultivovanie, teda vyrúbanie lesa alebo, čo sa zdá pravdepodobnejšie, vykonávanie banskej ťažby tak na podhorí, ako aj v Belianskych Tatrách, kde ju potvrdzuje niekoľko dnes už nesprávne interpretovaných miestopisných názvov. Na

podhorí zasa niekoľko lokalít, kde bola objavená hutnícka troska zo stredovekých, ba možno ešte starších taviacich pecí. Až od názvu územia bol neskôr odvodený aj názov jeho ústrednej obce!

Takýto vývoj prekonalo aj označenie obce Belaveža v okrese Bardejov, roku 1355 uvádzané v tvare Belawesa, ktorý skôr ako bielu vežu označoval lúku, na ktorej sa ťaží (Beilenwese). Poukázať treba aj na skutočnosť, že nemecký názov Banskej Belej mal podobu Dilln, čo je tvar odvodený od starého nemeckého slovesa s rovnakým významom ako má sloveso beilan.

V uvedených súvislostiach je však tiež potrebné vziať do úvahy aj zriedkavejšie spomínaný starý názov Spišskej Belej – V a l t e n d o r f. Jeho pôvod sa vysvetľuje existenciou prastarej miestnej kaplnky údajne zasvätenej sv. Valentínovi, ktorá mala pomerne skoro zaniknúť. Takéto patrocínium je však otázne, kult sv. Valentína sa u nás totiž začal šíriť až v 15. storočí, teda dávno po vzniku onoho názvu. Otázku vyvoláva aj zmysel takéhoto patrocínia v šírej pustatine, keďže svätec je patrónom zaľúbených a mladomanželov. Oveľa pravdepodobnejším vysvetlením sa preto zdá, že prvú časť názvu tvorilo sloveso so základom v starogermánskom b h a l d, teda v a l t e n (nie náhodný názov vrchu Valtín nad neďalekým Lendakom), čo je vlastne modifikácia slovesa beilen - dobývať, ťažiť...

Názov Szepesbela - Spišská Belá, ktorý vznikol, aby mesto odlíšil od mnohých iných obcí rovnakého názvu, sa používa od polovice 19. storočia, resp. od roku 1920. Dovtedy sa celé stáročia používal tvar Bela.

□

SPIŠSKÉ BYSTRÉ 1294 Cubach

Rozloha chotára: 3783ha

Nemecký názov: Kuhbach

Najstarší, ale zvlášť spišskými Nemcami používaný názov tejto dediny, ktorý sa v miestnych pomeroch používa dodnes v tvare Kubachy, navodzuje zdanie, že jeho pozadie je veľmi ľahko rozpoznateľné a tvoria ho nemecké slová die Kuh - krava a der Bach – potok,

teda že názov obce treba chápať vo význame Kravský potok. Nápis na najstaršej zachovanej obecnej pečati však podáva názov v podobe Kuniges Bach. Spišský historik Vencko sa nazdával, že ho treba chápať v súvislosti s nemeckým prídavným menom kuyn – smelý, odvážny, a teda aj bystrý – práve od tohto výkladu je odvodený dnešný názov obce.

Ani v tomto prípade sa však nezdá pravdepodobné, že by stredovekí obyvatelia pri pomenúvaní lokality, ktorú osídlili, používali názvy až takého lyrického zafarbenia. Zvlášť, ak vieme, že v každodennej reči používali výraz k ü n i ako súčasť spojenia označujúceho rudu (künirode, künisteyn – ušľachtilý kameň). Ten mohol tvoriť nielen súčasť pôvodného názvu neďalekej Kráľovej hole v podobe Kuynihol, neskôr Koenighol (h o l - starý nemecký výraz označujúci štôlňu či jednoduchú baňu), ale aj súčasť starého názvu spomenutého potoka (v skutočnosti išlo o dnešný Hornád!), označovaného vtedy Chunrad. Zápis Kuyniges Bach, Kuyniges Rad, skrátene Kubach či Chunrad - Kunrad, teda označoval nie Bystrý potok, ale Rudnú rieku. Použitý ako názov obce, pri ktorom táto ležala, bol ale zapísaný v podobe Cubach!

Výnosná ruda bola vtedy do tohto „potoka“ splavovaná nielen z masívu Kráľovej hole, ale i z iných kútov miestneho chotára, kde tiež boli otvorené bane. Svedčia o tom názvy Bovald – Bauwald, čiže Banský les, Morenseif – Temný potok (temný kvôli výskytu rudy), Kolzaif – Uhliarsky potok či Hutiská. Banícku a hutnícku minulosť dosvedčuje však aj zachované patrocínium miestneho kostola zasväteného sv. Michalovi archanjelovi, patrónovi baníkov a hutníkov.

Starý názov Spišského Bystrého sa v transkripcii Kubach používal až do začiatku 20. storočia. Roku 1910 sa zjavuje podoba Hernádfalu, ktorá, možno nechtiac, potvrdila korene starého názvu. Po vzniku československého štátu sa opäť používal tvar Kubachy.

Dnes platný úradný názov bol zavedený roku 1948.

□

SPIŠSKÉ HANUŠOVCE 1319 Heymusau

Rozloha chotára: 1430 ha

Nemecký názov: Henschau

Oficiálna verzia odvodzuje názov obce od mena akéhosi Hanuša, pôvodne Hansa, vraj zakladateľa obce, zdá sa však, že ten sa vyvíjal po línii, ktorá s týmto faktom vôbec nesúvisí.

Pri pátraní po jeho pôvode nie je totiž možné okrem jeho najstaršej podoby nevziať do úvahy dávnu existenciu kaplnky sv. Barbory na rázcestí do Osturne a spišskonemecký názov Hanušoviec. Tie poukazujú na veľkú pravdepodobnosť, že túto obec obývali kedysi hencovia - huncovia, resp. už v súvislosti s Helcmanovcami spomínaní hansovia, teda na miestnych banských poliach pracujúci baníci, a to pravdepodobne už pred rokom 1234. Ak k tomu prirátame skutočnosť, že susednými pre Hanušovce boli banícke prédiá v Osturni či Jezerskom (práve z Hanušoviec pochádzal jeho zakladateľ!) a tiež vezmeme do úvahy dodnes zachované názvy v miestnom chotári ako sú Ráztočky (R o e s t c h e n – výraz označujúci hutnícke piecky), Keheľ (od k ä u l – uhlie) či Cigerník (od starého nemeckého slovesa k i r k e n, c h i r c h e n – kopať, ťažiť), nebude sa nám zdať iná, na prvý pohľad nepravdepodobná verzia až taká nereálna. Zvlášť, ak pripomenieme, že aj Hanušovce sa v istom období takmer úplne vyprázdnili (typický osud banských lokalít po tom, čo bane prestali byť výnosné) a že medzi novým obyvateľstvom poľského pôvodu banícka tradícia obce i množstvo iných miestnych názvov dosvedčujúcich banícku minulosť prirodzene zanikli, prípadne sa výrazne pretransformovali.

A tá iná verzia tvrdí, že pôvod najstaršieho názvu Spišských Hanušoviec treba hľadať v starom nemeckom slovese h e m e n, h e i m e n, v ktorom má základ aj prídavné meno h e m i s c h, h e i m u s c h! Slovese, ktoré sa používalo vo význame „ubytovať, poskytnúť prístrešie“ a od ktorého je odvodené aj prídavné meno vo význame „poskytujúci prístrešok“. Čo teda najstarší názov Hanušoviec na pozadí tohto zistenia označoval? Osadu, ktorá poskytovala útulok v pôvodne veľmi jednoduchých príbytkoch, aké si vtedy pri svojich baniach budovali baníci a ktoré boli v iných prípadoch na Spiši označené starými nemeckými výrazmi r e p a, resp. k u f f u r. Že názvy tohto typu naozaj jestvovali, dokazuje aj prvý zaznačený názov šarišskej obce Brezovička v podobe Haynburg (fonetický prepis názvu Heimburg), ktorá, ako naznačuje najstarší názov susednej Brezovice – Berzeuic (od b e r s e, b e r z e - ruda), nepochybne tiež ležala v baníckej oblasti.

Iná verzia zasa poukazuje na starý nemecký výraz h e y m a n - šafár a od neho odvodené prídavné meno h e y m i s c h. Ak bola osada pôvodne majetkom lendackého kláštora križovníkov, iste mala aj správcu, ktorý organizoval prácu na miestnom majeri. Čo ak bola osada spočiatku nazývaná práve podľa tejto skutočnosti?

Názov v podobe Hanussovce sa prvý raz uvádza roku 1808, tvar Spišské Hanušovce platí od roku 1927.

□

SPIŠSKÝ HRHOV 1258 Gurgew, Gyrgow

Rozloha chotára: 1 200 ha

Nemecký názov: Gurgau

Jedna verzia o vzniku názvu odvodzuje jeho pôvod od patrocínia už zaniknutého kostola, ktorý mal stáť v pôvodnom Hrhove (ležal pri starej Levočskej ceste) a mal byť zasvätený sv. Jurajovi - Georgovi. G e r g e a u, G u r g e a u, G u r g e w, takúto podobu mal vraj vtedy tento názov Dediny sv. Juraja. Iná verzia ale tvrdí, že názov je odvodený od stredovekého slova g a r g, ktoré označovalo človeka, čo pestoval ľan, spracovával ho a vyrábal z neho oblečenie aj iné výrobky. Gargovia údajne žili aj tu neďaleko Spišského hradu a podľa nich dedinu nazývali najprv Gargov, potom Harhov a nakoniec dnešným názvom.

Odmenil by však panovník roku 1260 svojich najvernejších šľachticov na Spiši, Görgeyovcov, dedinou, čo žila od jednej úrody k druhej? O tom sa dá a naozaj treba pochybovať. A pokiaľ ide o starý názov odvodený od uvedeného patrocínia, taký bol v prípade neďalekého Jurského dôsledne zapísaný v podobe Sanctus Georgien ! Nedá sa teda ani len predpokladať, že v prípade Spišského Hrhova by pisár vynechal tak dôležité prídavné meno.

Navyše obec s rovnakým názvom Hrhov existuje v Gemeri (roku 1263 uvedená ako Gurgew, Gyrgew) a vôbec nemá kostol zasvätený sv. Jurajovi! Nachádza sa však na okraji kedysi výnosného baníckej kraja – tak, ako sa starý Spišský Hrhov nachádzal v priestore medzi zaniknutou baníckou osadou Dursth (odvodené od výrazu d ü r r – na rudu výnosný) a vrchom dnes nazývaným Jazerec, čo je názov vytvorený zo starého nemeckého výrazu j a s – ruda. Ak k tomu pridáme pôvod názvov neďalekých Dolian či Rožkoviec a intenzitu, s akou sa tu Gergeyovci venovali otváraniu nových banských lokalít, musíme pripustiť, že základ názvu mohlo vytvoriť staré nemecké sloveso označujúce činnosť spojenú s dobývaním rudy k i r k e n - dobývať, ťažiť posunuté nárečím do podoby gyrgen, gurgen.

Vyvsetlenie však ponúkajú aj názory, že pomenovanie obce súvisí s rodom Gorgey, ktorý bol vlastníkom obce, ba možno ju zakladal či so starým nemeckým výrazom g w e r k, g y w r k - baník.

Dnešný názov obce sa používa len od roku 1948, dovtedy sa bežne používala nárečová podoba Harhov, prvý raz zaznamenaná roku 1773 v zaujímavom tvare Harkow. Ako vidieť, nechýbalo veľa (stačilo, aby Spišiaci začali konečne používať to nešťastné CH!), a mohli sme mať na Spiši Charkov!

□

SPIŠSKÝ HRUŠOV 1253 Kurtues

Rozloha chotára: 1307 ha

Nemecký názov: Grussau

Skutočnosť, že územie tejto obce pôvodne patrilo do panstva Miloj, ktorého nemecký tvar názvu Muyhlau predznamenáva dávnu prítomnosť rudného múľu (m ü l e, m ul) v miestnom potoku, signalizuje, že názov obce má v skutočnosti s hruškami spoločného asi toľko, ako názov Jablonova s jablkami. A skutočnosť, že obec pravdepodobne ležala v oblasti, kde sa v stredoveku intenzívne baníčilo, dosvedčuje aj história susedných Hincoviec a neobyčajne kvalitná meď z ich chotára. Nepovšimnuté nemôže však ostať ani dávne zasvätenie hrušovského kostola jednej z baníckych patróniek sv. Kataríne...

Okrem toho: v súvislosti s dávnym názvom obce v podobe Kurtues, ale najmä históriou jej vzniku, si iste nie je možné nevšimnúť staré nemecké slovo k u r t. Malo ten istý význam, ako neskôr používané prídavné meno k u r z – krátky. Okrem neho stará nemčina poznala aj slová e s - pozemok a v e s e - nič neznamenajúci kúsok, dielik. A ako vieme, hrušovské panstvo vzniklo tak, že kráľovná Alžbeta svojho času vyčlenila jednému zo svojich prívržencov neveľkú, teda „krátku“ časť zo spomínaného panstva Miloj...

Dielik, na ktorom zakrátko vznikla osada označená názvom zloženým zo spojenia práve vyššie spomenutých dvoch nemeckých slov, ktorý však neskôr zrejme vyvolal asociácie spojené so slovom k ö r t e, v maďarskom jazyku označujúcom hrušku! Asociácie zrejme tak silné, že už v polovici 14. storočia je názov obce uvádzaný v slovanskej podobe Hruskfalva a spišskými Nemcami používaný názov mierne modifikovaný do podoby Grussau...

Tvar podobný dnešnému názvu, a to Hrussov, sa prvý raz uvádza roku 1500, dnešný oficiálny názov obce v podobe Spišský Hrušov sa používa od roku 1927.

□

SPIŠSKÁ NOVÁ VES 1268 nova villa

Rozloha chotára: 6667 ha

Nemecký názov: Neudorf

Nova villa – nová dedina, resp. ves predstavuje slovné spojenie, o ktorom sa naozaj nedá spoľahlivo tvrdiť, že kedysi vznikol ako názov dnešného centra Spiša. Zachoval sa totiž vo vete, ktorej časť má podobu „n o v a v i l l a, que vulgo Iglosasa appelatur“ a kde sa len spomína nová dedina, ktorú zvyčajne nazývajú Iglosasa. Napriek tomu panuje presvedčenie, že toto spojenie predstavuje názov po tatárskom vpáde novovzniknutej obce skladajúcej sa z pôvodnej osady Iglov a osady novej , ktorú mali založiť noví, vraj saskí kolonisti. Prizrime sa ale tomuto názoru trochu pozornejšie...

Toto tvrdenie, že počas druhej vlny západoeurópskej kolonizácie Spiša, ktorá vyvrcholila po roku 1241, sa v neveľkej vzdialenosti od obce Iglov, približne v mieste, kde dnes stojí sídlisko Východ, usadili noví osadníci, si treba všimnúť zvlášť pozorne - niet totiž o tom nijakých spoľahlivých dokumentov. Opiera len o zápis z roku 1295, kde sa hovorí o právach „per universis civibus et hospitibus de Iglozaza“, na základe čoho sa usudzuje, že prostredníctvom „prevrstvenia pôvodných sídlisk obydliami nových osadníkov“, pojal bývalý Iglov do svojho pomenovania už aj novozaloženú obec Sasov (Iglau + Sasa) a takto vzniknutá obec sa vraj začala názývať Villa Nova!

Základným problémom tejto verzie je totiž fakt, že z neznámych dôvodov považuje tvar z a z a za ekvivalent výrazu Obec Sasov. Stará nemčina ale poznala výraz s a z, s a z e vo význame sídlo či usadlosť (vyvinulo sa z latinského výrazu s e s s i a) a práve tento bol zapísaný aj v tvare Iglozaza! Veď ak by sme pripustili, že slovo „zaza“ označuje Sasov, stratil by zmysel stredoveký názov Helyzaza pre Iliašovce! Uvedený význam tvarov z a z a, s a s a potvrdzuje aj staré nemecké prídavné meno s ä s s i g - usadlý...

Čo teda z uvedeného vyplýva? Nevyhnutnosť uznať, že slovo z a z a mohlo byť v spojení Iglozaza použité nanajvýš na zdôraznenie faktu, že v danej listine spomínaná záležitosť sa týka Iglova – Obce na výbežku, kde stoja huty (veď podobne bolo v spojení Popradzaza použité, aby odlíšilo obec od rieky!) a zároveň ho odmietnuť ako dôkaz vzniku natoľko dôležitej osady, že ten vyvolal potrebu použiť pre Iglov názov Nová Dedina, čo by bol sám o sebe v podstate nevysvetliteľný počin. Ako totiž vysvetliť dôvod, pre ktorý by mala pár rokov existujúca osada úplne vymazať povedomie o desaťročia fungujúcej obci, ak napríklad v spomenutých názvoch nova villa Toprich či nova villa Lompnycha, ale aj iných, sa starý názov obce vždy dôsledne zachoval? A čo dôvod a priebeh spojenia starého osídlenia s novým ? Skôr ako bezproblémové splynutie dvoch obcí by sa v prípade príchodu nových osadníkov, ktorých podľa všetkého nikto nepozval, dali očakávať spory o zabraté územie!

Navyše, po nemecky Iglau, po maďarsky Igló a po slovenský Iglov sa potom mesto úradne nazývalo prakticky až do roku 1920! A názov Nová Ves sa začal používať len preto, že tvar Iglov začal byť považovaný za nie dostatočne slovenský... Pritom ten dnešný nie je ničím iným, ako doslovným prekladom nemeckého prekladu slovného spojenia „nova villa “, ktorý nadobudo l podobu Newendorf či Neudorf!

A aký bol v skutočnosti jeho význam? Ponúkajú sa dve vysvetlenia. Prvé vychádza z prepokladu, že v tvare sa zacvhovalo ešte starogermánske sloveso n e u - pohybovať sa, premiestňovať a názvy Neudorf, Newendorf uchovali dodnes tradované premiestnenie pôvodnej osady ležiacej pri rieke bližšie ku križovatke ciest, kde potom vznikol aj dnešný farský kostol. Dôvodom premiestnenia mohli byť však aj záplavy, ktoré v 12. Storočí prinútili k presunu aj iné obce ležiace na brehu riek (Stará Ľubovňa). Druhé vysvetlenie pripomína staré nemecké prídavné meno n o u v e s t e - na samomo výbežku ležiaca, ktoré mohlo tiež stáť pri zrode názvu, pričom pôvodne bolo v podstate zhodné s názvom Iglo zloženom zo starogermánskych slov i k, i g - výbežok a l o - oheň, v tomto prípade označenie huty.

□

SPIŠSKÉ PODHRADIE 1249 villa saxonum sub castro, resp.Subcastrum

Rozloha chotára: 2494 ha

Nemecký názov: Kirchdorf

Najstarší názov mesta súvisí s dávnou polohou osady stredovekých saských kolonistov pod Spišským hradom, tvrdí oficiálna verzia o najstaršom názve, pričom poukazuje na fakt, že ten sa neskôr vyskytuje aj v podobe „villa saxonum de Suburbio“. Existuje však aj iná verzia a tá ho identifikuje ako taký, čo presne pomenúva, kto v osade pod hradom, teda území oddelenom potokom, dnes nazývaným Uhľový, tvoril dominantnú časť obyvateľstva – boli to saxoni, kvalitnými a na to obdobie výnimočne kvalitnými mečmi (v starej nemčine ich označoval výraz s a x) ozbrojení vojaci hradnej posádky.

Roku1321 sa ale v súvislosti s pomenovaním osídlenia situovaného pod Spišským hradom zjavuje aj názov Kirchdorf. Historici ho vysvetľujú ako iný názov tej istej osady, ktorý mohol vzniknúť z dvoch dôvodov. Prvým bola poloha – obec sa údajne nachádzala v tesnej blízkosti pôvodne románskeho kostola (dnešný farský kostol, spomínaný vtedy ako Fanum S. Mariae), dokonca vraj obohnaná ochranným múrom a tvorila tak Kostolnú dedinu pravom zmysle slova. Iným dôvodom takéhoto názvu vraj mohlo byť postavenie obce čoby prvého strediska cirkevnej správy na Spiši.

Takto interpretovaná podoba názvu však vyvoláva pochybnosti i otázky. Pochybnosti súvisiace s faktom, že na začiatku 14. storočia už ako stredisko cirkevnej správy dávno fungovala kapitula, a otázku napríklad takú, či by spomínaný Kirchdorf – od hradu pomerne vzdialenú osadu označovali ako podhradie. Okrem toho, stredoveká nemčina označovala kostol výrazmi k i r i h a, k i r k e, k e r k e, die Kirche je tvar modernej spisovnej nemčiny. Ako to teda s formovaním Spišského Podhradia bolo?

Prvý tvar v i l l a s a x o n um resp. S u b c a s t r u m označoval osadu naozaj ležiacu pod hradom, pre ktorý tvorila zázemie. Ležala v okolí dnešnej synagógy – ešte aj terajšie situovanie tamojších domov prezrádza neveľký centrálny priestor, okolo ktorého bola sústredená a bola to osada vojakov bezprostredne podriadených hradu, veď dodnes sa zachovalo jej cestné spojenie s ním.

Druhý názov ale zrejme označoval na hrade nezávislú osadu, v ktorej síce stál kostol Narodenia Panny Márie, jej názov však mal korene v ešte starogermánskom období a jeho základ tvorilo sloveso k i r k -lámať, ale aj lomiť sa, zatáčať, zahýnať, meniť smer. Pomenúval osadu stojacu v mieste, kde z cesty „via magna“ prichádzajúcej od Levoče odbočovala jednak obchodná cesta do Prešova či cez Bijacovce do Sabinova, jednak iná, ešte dôležitejšia cesta vedúca cez Spišské Vlachy do Gelnice a Košíc. Kirkdorf, neskôr nepresne zapísaná ako Kirchdorf bola teda Obec na krížovatke. O tom, že v tejto lokalite vznikali a dodnes sa zachovali názvy tak dávneho pôvodu svedčí aj pôvod miestnych názvov Pažica (starogermánske p a g - bezpečné, opevnené miesto) alebo Sivá Brada (starogermánske b r a d e m - výpar, zápach), pričom existenciu dávnej križovatky dosvedčuje ešte aj dnešná podoba námestia pri spomínanom kostole.

Spomínané dve osady sa do spoločného územnosprávneho útvaru zrejme spojili, až keď sa kupci a remeselníci z kolonizačnej vlny po roku 1241 usadili v dovtedy prázdnom priestore medzi jednotlivými osadami a spojili ich zástavbou, čo zakrátko vytvorila hlavnú os novovzniknutého mesta. Proces musel byť ukončený najneskôr roku 1305, keď sa osídlenie prvý raz kvalifikuje ako m e s t s k é, o čom svedčí názov v podobe S u b u r b i um. Ten však už neoznačoval obec ako podhradie, ale ako predmestie, lebo taký je skutočný výraz tohto latinského výrazu! Suburbium (názov zrejme, a celkom prirodzene, vznikol v Spišskej Kapitule) – predmestie z hľadiska štátnej správy oveľa dôležitejšieho cirkevného mesta, čo vzniklo na vrchu svätého Martina, teda Spišskej kapituly.. Za svoje podhradie považoval hrad osadu Hodkovce a primerane k tomu ju nazýval Subarcum. Názov vo význame „obec pod hradom“ sa prvý raz uvádza až roku 1408 v maďarskej podobe Waralja. Jeho slovenský ekvivalent Podhradze ale až roku 1786.

Úradný názov obce Spišské Podhradie platí od roku 1920.

□

SPIŠSKÁ SOBOTA 1256 Forum Sabathi

Dnes súčasť Popradu

Nemecký názov: Georgenberg 691 m n. m.

Podľa všeobecne rozšírenej verzie bol názov najrozvinutejšieho spomedzi piatich mestečiek, čo neskôr vytvorili súmestie Poprad, odvodený od názvu jeho predchodkyne - slovanskej osady ležiacej na križovatke dôležitých obchodných ciest, pri ktorej sa mal pravidelne každú sobotu konať trh. Lokalita, v ktorej táto osada ležala, nebola doteraz presne určená, vraj sa nachádzala niekde p o n i ž e dnešného historického centra. A predpoklad o existencii osady Forum Sabathi vychádza len zo zápisu o vytyčovaní miestnych hraníc z roku 1256, kde sa hovorí o lúke, čo sa tiahne sa smerom od F ó r a („a prato veniendo de Foro Sabathi“), smerom k „saxonom“ z Popradu („transit versus Saxones de Poprad“)...

Pri precíznejšej analýze uvedenej verzie sa ale nezdá celkom presným už konštatovanie, že osada ležala na „križovatke dôležitých obchodných ciest“. Takto sa jej poloha totiž možno javí vzhľadom na existujúcu cestnú sieť, a to najmä cestu spájajúcu dnes Liptov cez Poprad s križovatkou pri Spišskom Štvrtku. Tá však v minulosti viedla už v Spišskej Teplici cez Kvetnicu odbočovala do údolia Hornádu, kde stál z tohto hľadiska kľúčový Spišský kláštor a údolím rieky viedla aj dôležitá cesta vedúca zo severu smerom k hradu Muráň a potom do Budína či naopak. A najdôležitejšie severo – južné obchodné cesty Spiš obchádzali úplne. Ešte menej pravdepodobným sa javí sa javí zmienka o Slovanmi pravidelne konanom trhu. Spôsob života, akí títo ľudia viedli pred tisícročím, keď ešte neovládali ani len trojpoľné hospodárstvo, totiž veľké predpoklady na intenzívnu výmenu tovarov nevytváral...

Aký trh teda Forum Sabathi pravdepodobne pomenúval?

Vysvetlenie ponúka fakt, že práve sobota bola dňom, keď baníci dostávali svoju týždennú mzdu (niekedy aj v podobe vyťaženej rudy!) a majitelia baní – ťažiari, preberali výnosy. V ten deň sa zrejme všetci stretávali na trhu, aby výsledky svojej práce či podnikania

zobchodovali. Nuž a miesto ležiace oproti osade, ktorá sa vtedy zrejme nazývala S m i s s a - M i c h a, teda Huta (dnešné Stráže) a zároveň neďaleko mestečka kupcov pôvodne možno nazývaného G e r e n b e r g (staré nemecké geren - bezpečný, berg – skrýša), čo sa až neskôr posunul do podoby Georgenberg, bolo na takúto výmenu najvhodnejšie Išlo však s veľkou pravdepobnosťou naozaj len o „fórum“, teda „miesto konania nejakého podujatia“, a nie osadu! Veď aj dnešný názov Spišská Sobota (v maďarčine Szepesszombat) vznikol až v náväznosti na panovníkom riadne povolený sobotňajší trh, k čomu došlo v polovici 15. storočia, pričom Spišskí Nemci ale názov obsahujúci výraz sobota nikdy nepoužívali!

..

SPIŠSKÁ STARÁ VES 13. storočie Antiqua Villa, Owfalu

Rozloha chotára: 1753 ha

Nemecký názov: Altendorf .

Viacerí historici predpokladajú, že predchodkyňa tohto mestečka existovala najneskôr v polovici 13. storočia a táto obec bola vôbec prvou v údolí riečky Pribych. Niektorí, najmä poľskí, v minulosti dokonca tvrdili, že sa tu už začiatkom 12. storočia stretli uhorský a poľský kráľ, ich tvrdenie sa však opieralo iba o legendy, z ktorých sa dajú len ťažko dedukovať dôvody, pre ktoré osada v ústí riečky Pribych získala prívlastok Stará. Zvlášť ak existujú fakty, ktoré nasvedčujú, že nie len od starobylosti môže byť odvodené ono adjektívum v názve mesta.

Takým je aj skutočnosť, že maďarský tvar pre výraz starý je Ó, no v najstaršom zápise názvu mesta bol použitý tvar O w! Iste, dalo by sa to považovať za výsledok nepozornosti uhorského pisára, keby sa podobné slovo nevyskytovalo aj ako súčasť starého názvu Vyšného Slavkova, ktorý pri svojom založení bol nepochybne hutníckou osadou. A keby sa ešte roku 1539, a potom ešte aj roku 1635, nepísal názov Spišskej Starej Vsi v podobe Offalu! Tento fakt totiž naznačuje, že tvar O w f a l u môže byť výsledkom úsilia zachytiť vo

vtedy oficiálnom maďarskom názve pôvodný názov O v e n a u zložený zo stredovekých nemeckých slov o v e n (neskôr ofen) – hutnícka pec a a u – osada.

Že to znie až absurdne? Nuž ale spomeňme si, od akých činností sú odvodené názvy okolitých obcí Hanušovce, Lechnica či Osturňa a pripomeňme si aj, že v tesnej blízkosti Starej Vsi sa nachádzala lokalita Uhlisko! Okrem toho majme tiež na pamäti silu miestneho toku, v týchto miestach už dostatočne veľkú na to, aby dokázal poháňať dúchadlá vtedajších taviacich pecí. Obísť však nie je možné ani iné dodnes zachované názvy v miestnom chotári, ktoré tiež naznačujú, že obec mohla na začiatku svojej histórie naozaj byť osadou, v ktorej sa existencia taviacich pecí predstavovala celkom prirodzenú skutočnosť. Predovšetkým sú to názvy Hardin pre masív a spod neho vytekajúci Hardinský potok. Obidva súvisia s už niekoľkokrát spomenutým starým nemeckým slovom h o r, h a r – menej kvalitná ruda. K nim sa pridáva názov neďalekej lokality Žľaby, kedysi zrejme R i n , označujúci povrchové bane, či názov lokality Pekielko, ktorého pôvod treba hľadať v starom nemeckom výraze h ö l e - vyhĺbenina, teda baňa...

Rovnako však nesmieme zabudnúť na existenciu neďaleko stojaceho predchodcu dnešného Červeného kláštora, kláštor sv. Antona, ktorý v tejto oblasti organizoval prvé banské využitie údolia už v 12. storočí. Čo ak v okolí vyťaženú rudu okrem huty v Lipníku spracovávali aj v hute stojacej pri osade, ktorá bola vo vzťahu ku kláštoru v podriadenom postavení? Úzka spätosť obce s kláštorom aj počas nasledujúcich storočí nemusí byť len výsledkom rôznych majetkových presunov, naopak, môže sa odvíjať práve od faktu, že jej obyvatelia – hutníci boli odpradávna podriadení kláštoru! Kláštoru s alchymistickými dielňami, čiže stredovekými chemickými laboratóriami.

V polovici 13. storočia pôvodná hutnícka osada, zrejme v dôsledku zániku kláštora sv. Antona, spustla. Na jej mieste, prípadne v tesnom susedstve, vznikla z poverenia nových majiteľov územia Berzeviczyovcov obec s ambíciou nadviazať na existenciu predchádzajúcej. Tak vznikol názov Villa Antiqua, ktorého základom sa stal ďalší význam latinského prídavného mena a n t i q u s - uvedená do pôvodného stavu, teda obnovená do tej podoby, akú mala predchádzajúca!! Zrejme práve preto sa súbežne používal pôvodný názov Ofenau – Owfalu! Ten sa však vplyvom prvoplánového vnímania latinského názvu postupne začal považovať za identický s tvarom Ófalu, roku 1382 sa zjavil názov Aldendorf.

Prídavné meno antiquus má ale ešte jeden významový odtienok. Okrem významu starobylý a obnovený bolo používané aj vo význame dôležitý vzhľadom na minulosť, popredný. Je teda celkom možné, že názov Villa Antiqua vznikol, aby vyjadril výnimočné postavenie obce v regióne, ku ktorému ju predurčovalo po obnovení nadobudnuté právo organizovať týždenný trh a oslobodenie jej obyvateľov od mýta. Až následne sa tento posunul do postavenia, v ktorom začal vyjadrovať zdanlivú starobylosť obce. A to napriek tomu, že prídavné meno starý v názve vylučuje už elementárna logika: ak sa v spomínanom poverení výslovne píše o založení novej obce, nikto súdny ju predsa nemohol nazvať stará!

Prvá podoba dnešného názvu sa objavuje roku 1808 v tvare Stara Wes, dnešný názov sa začal ako úradný používať po vzniku československého štátu.

SPIŠSKÝ ŠTIAVNIK 1223 Schavnyk

Rozloha chotára: 1822 ha

Nemecký názov: Schebnick

Ktovie, ako je to s názvom tejto obce, ktorá pri potoku dnes nazývanom Štiavnik vlastne ani neleží a ktovie, či názov z roku 1223 vôbec označuje práve túto obec. Pochádza totiž z listiny, kde sa miestny novozaložený kláštor cistercitov spomína ako „abbatia S. Maria de Scepus et de Schavnyk“, teda Spišské a „štiavnické“ prepošstvo Panny Márie, pričom, vzhľadom na polohu kláštora, sa dá naozaj pochybovať, či je v danom spojení spomenutá obec.

Väčšina historikov však zápis interpretuje práve týmto spôsobom a v názve Schavnyk nachádzajú slovanský koreň š č a v-, základ slova š ť a v a – k y s l á v o d a, ktoré zasa má tvoriť pozadie najstaršieho názvu obce. Ten však bol roku 1246 zapísaný v tvare Scinik, neskôr sa uvádza tvar Savnik, okrem toho, ani pred osemsto rokmi, tak ako dnes, netiekla v spomínanom potoku kyslá voda. Približne sto rokov stará verzia historika Jána Vencku, zhodou okolností miestneho rodáka zasa tvrdí, že slová š t i a v n i c a – š t i a v n i k

pomenúvali miestne močariny vytvárané nezregulovaným Hornádom. Z nich sa potom názov preniesol na priľahlú lokalitu, kde vznikla obec s rovnakým názvom...

Existuje však aj úplne odchodná verzia, ktorá vôbec nepredpokladá, že by sa cisterciáni v danej lokalite na začiatku 13. storočia stretli so slovom „ščava“ či od tohto slova odvodeným názvom a pokladá tvar Schavnyk za v spišskej histórii sa veľakrát vyskytujúci nepresný zápis. Podľa nej mnísi potok, vzhľadom na to, že sa pri ňom pásli ovce, nazývali S c h a p n i t z - Ovčí potok (schap je stredoveká podoba výrazu das Schaf – ovca) a toto pomenovanie sa až s pribúdaním slovanského etnika, sformovalo do podoby Štiavnik.

Ale čo ak je pre pôvod názvu podstatné, že najstarší názov miestneho potoka mal podobu Seunek, (neskorší tvar Sceunik), kde prvú časť tvorilo starogermánsky výraz s e u, ktorý síce označovalo šťavu, zároveň bol však aj slovesom s významom taviť? Veď s prítomnosťou rudy iste súvisí aj staré označenie potoka Kvetnického, ktorý sa do Štiavnika vlieva, a to Melpatak - Potok, v ktorom sa často valí banský múľ! Múľ, vytváraný úlomkami, pomenovanými v Schewnyk schewe – úlomok). Predpoklad, že názov potoka mohol vzniknúť vo význame Hutnícky, resp. Potok, pri ktorom stoja huty spracúvajúce vyryžovanú rudu, potvrdzujú aj nedávno objavené staré bane v okolí hornej časti potoka, či dokázaná banícka minulosť lokality Kvetnica. Potvrdzuje ho ale aj fakt, že názov nad potokom sa dvíhajúceho masívu dnes nazývaného Dubiny má korene v starom nemeckom slovese d o b a n - dobýjať, ťažiť, resp. vo výraze d o b b e - jednoduchá baňa...

Takéto vysvetlenie podporuje aj fakt, že názov, na konci 13. storočia uvádzaný v podobe Schavnyk, súvisí so starým nemeckým slovesom s c h a v a n, ktorého význam je zhodný so slovenským čistiť, resp. odstraňovať nános či nechcenú prísadu, čo tiež poukazuje na možnosť, že názov potoka súvisel s existenciou hút.

Ako vidieť, jestvuje niekoľko verzií o pôvode názvu najstaršieho názvu obce, ktorý výraz ale stojí za dnešným pomenovaním obce v podobe Štiavnik, to sa s presnosťou určiť nedá. Verziu o pôvode v slove š č a v a je však v porovnaní s tými, čo poukazujú na dávne baníctvo a hutníctvo, možné prijať naozaj len s veľkými výhradami...

Dnešný oficiálny názov obce v tvare Spišský Štiavnik platí od roku 1948. Dovtedy sa používal názov Štiavnik.

SPIŠSKÉ TOMÁŠOVCE 1229 Thome

Rozloha chotára: 1362 ha

Nemecký názov: Thome, neskôr Thomsdorf

Oficiálna verzia o pôvode názvu, a to aj napriek faktu, že spišskí Nemci nazývali obec Thomsdorf a nie Thomasdorf, vidí pôvod názvu v osobnom mene Tomáš. Vraj ju niekedy na začiatku 13. storočia založil istý Tomáš, syn Bothu, na území, ktoré mu pridelil kráľ. Už zakrátko mu ju však odobral a nahradil pozemkami v inej časti Uhorska, a tak vzniká otázka či mohlo krátke vlastníctvo lokality iniciovať vznik názvu odvodeného od osobného mena, zvlášť, ak sa tento zjavuje až dvanásť rokov po odobratí. Pravdepodobnejším sa zdá práve opačný proces - meno Thoma, interpretované ako Tomáš sa, podobne ako v prípadoch spomenutých v kapitolke o Betlanovciach, vyvinulo ako výsledok skutočnosti, že osoba sa stala majiteľom zeme s uvedeným názvom. Mimochodom, ak otec majiteľa nosil meno Botha, ktoré silne pripomína tvar odvodený od slovesa b o e t e n, b e t e n – kopať, nemohol meno s baníckym pozadím nadobudnúť aj jeho syn? Vývoj názvu neďalekých Arnutoviec nám totiž naznačuje, že pozadí názvu zaznamenaného roku 1229 v tvare Thome tiež zrejme stál starý nemecký výraz t o m - diel zeme či ešte jeho starogermánsky predchodca tvar t o m o s! Diel, ako naznačujú názvy na ňom vzniknutých osád Ďurkovec (od slova gwerk) či Tyba (od deupa – jama, baňa), určený najmä na banské využitie! Veď ak by názov naozaj nejako súvisel s nositeľom mena Tomáš, najstarší názov by mal podobu terra, resp.villa Thomasi, podobne, ako napríklad v prípade názvu villa Henrici a Eckhardi (Baldovce). Koniec – koncov, aj názov odvodený od slova a r n (Arnutovce - Malé Tomášovce) výbežok pôsobí prirodzenejšie v súvislosti s výrazom diel, teda územie, ako s názvom Tomášova dedina!

Dnešný názov bol prvý raz uvedený roku 1773 v podobe Tomassowcze. Názov Spišské Tomášovce platí od roku 1927.

SPIŠSKÝ ŠTVRTOK 1263 Villa sancti Ladislai, neskôr Quintoforum

Rozloha chotára: 1424 ha

Nemecký názov: Donnermark

Prvá známa podoba názvu obce je odvodená od patrocínia miestneho kostola zasväteného sv. Ladislavovi. Je možné, že iniciátormi jeho výstavby boli Máriássyovci, prví kolonizátori tejto časti Spiša, ktorý bol za vlády Boleslava Chrabrého v prvej polovici 11. storočia na krátke obdobie pričlenené k poľskému štátu. Zasvätenie sv. Ladislavovi mohlo byť zo strany miestnych osadníkov, ktorí nadobudli status spišských kopijníkov, prejavom vďaky uhorskému panovníkovi tohto mena (krátko predtým bol blahorečený) za povolenie túto časť Spiša osídliť. Mimochodom, existuje legenda, že kostol v Spišskom Štvrtku je vôbec najstarším pod Tatrami. A existuje tiež výskumom doložený dôkaz, že pred dnešným kamenným stál na tomto mieste kostol drevený.

Počas nasledujúcich desaťročí sa potom, vzhľadom na to, že obec sa stala centrom Územia spišských kopijníkov, inštitucionálne posilnilo postavenie miestnej fary – bola podriadená priamo ostrihomskému arcibiskupovi. Zrejme práve preto sa Spišský Štvrtok stal aj miestom, kde už na samom začiatku 13. storočia bolo ustanovené samosprávne Spoločenstvo 24 spišských farárov, združenie tiež nezávislé voči spišskému prepoštovi, ba nakrátko sa stal aj sídlom Spišskej kráľovskej komory – úradu, ktorý dohliadal na odvod banskej urbury a obchod s rudou či drahými kovmi.

Všetky tieto fakty svedčia o tom, že obec založená pri kostole sv. Ladislava (v tom období jedinom pre všetky okolité kopijnícke osady) musela byť v danom období v porovnaní s okolitými podstatne viac rozvinutá a pre všetky predstavovala politické, cirkevné i hospodárske centrum. To bol aj, podľa oficiálnej verzie, dôvod, pre ktorý sa tu pravidelne vo štvrtok konal trh, na základe čoho mala byť obec označená najprv názvom Q u i n t o f o r u m a na začiatku 16. storočia potom Donners Marckt, z čoho bol neskôr odvodený spišský ekvivalent Štwartek. A ako si vysvetliť trochu zmätočne použitý latinský výraz q u i n t o, ktorý sám osebe nesie význam „po piaty raz“? Vraj predstavuje skrátený tvar v starej nemčine používaného výrazu quintodach – piaty deň. Podľa starého cirkevného kalendára sa totiž týždeň začínal nedeľou, čím sa dnešný štvrtok stával „po piaty raz sa opakujúcim všedným dňom týždňa“.

Vila Sancti Ladislai či Quintoforum však svoje postavenie porovnateľné s vtedajšou pozíciou Gelnice , Spišských Vlách a Kežmarku nedosiahli náhodou! V pozadí stála dnes už zabudnutá skutočnosť, že ich okolie tvorilo na rudu a drahé kovy bohaté územie so starými baníckymi tradíciami. Veď iste nie náhodou jeho obyvateľov dlho prezývali „peňežare“, čo bol ľudový výraz pre slovo „auridatores“. Ten označoval spišských kopijníkov oslobodených od ich povinností, pretože boli schopní platiť dane v zlate, za ktorú, pravdaže, nebol provlém postaviť požadovaný počet kopijí! A nie náhodou práve s baníctvom súvisia aj názvy zaniknutých okolitých osád, ktorých polohu dnes označujú kaplnky a kríže voľne stojace v chotári.

Takým je aj názov zachovaný v čiastočne polatinčenej podobe t e r r a B a l s t a r i i. Všeobecne rozšírená mienka síce predpokladá, že osadu obývali strelci z kuší - mierne odlišný výraz ballistarius totiž v latinčine označuje práve túto profesiu - ale už názov osady, ktorý sa zjavuje sa o štyri desaťročia neskoršie v tvare Z a c h m a r f a l v a upozorňuje, že tento názor treba korigovať. V uvedenom tvare totiž dominuje staré, v názvoch často používané nemecké sloveso z e c h o n, z a c h e n – rúbať, raziť, teda dolovať rudu, preto názov treba vnímať vo význame Obec na banskom území. Na tomto pozadí sa ale potom úplne ináč, ako je interpretovaný historikmi (obec strelcov z kameňometov), javí aj názov villa Balstarii. S veľkou pradepodobnosťou je totiž zložený zo slovesa b e i l e n - rúbať a slova i s e r, i s t e r - železná ruda, čo potvrdzuje aj iný názov tejto osady v podobe v i l l a S a g i t a r i i, kde základ vytvorilo sloveso ešte starogermánskeho pôvodu s a g - hľadať, vyhľadávať, v tomto prípade, samozrejme, rudu alebo drahé kovy. A pretože neskôr sa toto sloveso vyvinulo do podoby s u c h en, nie náhodou sa názov osady objavuje aj v podobách Such-, resp. Sychfalva...

Banícku minulosť potvrdzuje však aj názov inej zaniknutej osady inklinujúcej k villa Sancti Ladislai - S u y d e n f e l d. Ten totiž vznikol na základe skutočnosti, že pri osade boli v prevádzke s u d o f e n - taviace pece (s u y d e n je staré nemecké sloveso s významom čistiť pomocou ohňa, jeho starogermánsky predchodca mal podobu s u e i d). A rovnako je to s osadou uvádzanou pod názvom G e l e n d e r, existujúcou kedysi pri ceste do Draviec: základ jej názvu treba hľadať v ešte starogermánskom výraze g h e l e a označujúci meď alebo v starom nemeckom výraze g e l e n d e označujúcim výsek z územia, teda banský diel...

Okrem týchto nájdeme v chotári Spišského Štvrtka ako dôkazy jeho bohatej baníckej minulosti aj ďalšie názvy lokalít: Koncimberg so základom v starom výraze k u n z - hutník, resp. baník, Burimbarg označujúci baňu otvorenú v b u r i g i, teda kopčeku či Šecimfald – Schätzenfeld, teda Hodnotné, Výnosné banské pole. A potom názvy ako je Vangart, teda Krížom-krážom prekopaný banský diel, Gruberovec – Kopanica, Kelechen – osada, ktorej názov tiež zrejme siaha až k starogermánskemu slovesu k e l – kopať, osada Pokay, ktorej názov zasa súvisí so slovesom rovnakého významu p o k a n, p o c h e n či osada Olchau, pri ktorej sa ťažila ruda – o l z. Ale zabudnúť by sme nemali ani na lokalitu dnes poeticky nazývanú Myšia hura. Tá, pravdaže nezískala svoj dnešný názov vďaka výskytu uvedených hlodavcov, ale je výsledkom príliš priamočiareho prekladu pôvodného názvu Mausenberg, ktorý pôvodne označoval pred stáročiami vyrabované centrálne mestečko miestnych starogermánskych baníkov (staré nemecké sloveso m a u s e n - vybrať, vykradnúť)...

Všetky tieto fakty vedú k silnej domnienke, že obec nazývaná Quintoforum v prvých desaťročiach svojej existencie snáď aj trhovým miestom bola, no nekonal sa v nej nijaký významný štvrtkový trh. Dokazuje to ostatne aj skutočnosť, že napriek polohe akú nemalo z geografického hľadiska žiadne spišské mesto, nikdy sa mestom obchodníkov nestala. Vysvetlenie? Názov Donner Marckt, ktorý sa na jej pomenovanie používal počas 15. storočia, bol len nepresným zápisom pôvodného, oveľa staršieho tvaru Donermark – Územie, kde sa láme, dobýva ruda. Jeho prvú časť totiž tvorilo ďalšie starogermánske sloveso d o n práve s takýmto významom. Sloveso, v ktorom má korene napríklad aj názov Donovaly -Údolie, kde sa láme ruda....

Názov Spišský Štvrtok sa ako oficiálny názov obce používa od roku 1920. Predtým, počas takmer piatich storočí sa medzi slovanským obyvateľstvom používal aj názov, v ktorom dominovalo nárečové slovo Štvartek.

□

SPIŠKÁ TEPLICA 1280 Toplicza

Rozloha chotára: 3112 ha

Nemecký názov: Toplicz

Mená tohto typu obyčajne dostávajú obce pri teplých prameňoch. V prípade tejto obce má stáť v pozadí názvu miestny, údajne nikdy nezmŕzajúci potok. Nedá sa to vylúčiť, do úvahy však treba vziať aj miestne lokality označené názvami ako sú Kolzajfy –Uhliarske potoky, Bovald – Banský les, Zum Graben – K baniam či Špania dolina, čo je názov súvisiaci so starým nemeckým slovesom s p e n - štiepať, vylamovať, teda dolovať. Pomenovania, ktoré očividne poukazujú na banícku minulosť aj tohto kúta Spiša.

Čo ak sa pôvod názvu uvedenej obce odvíja práve od nich? Veď až do polovice 15. storočia východne od obce existovala banícka obec Alcznow (a l z – ruda). A hranicu území týchto dvoch osád tvoril potok nazývaný Koppernitz, čiže Medený, navyše, archeológovia tu našli „objekty slúžiace na spracovanie železa“! Južnú stranu chotára zasa ohraničoval masív označovaný na starých mapách ako Dobodel, na zrázoch ktorého nepochybne tiež prebiehala ťažba, čo dosvedčujú názvy vrcholov Krížová, Krížna či Krížový vrch, všetky súvisiace so slovom k r y g - baňa či neskorší posun názvu miestneho masívu do podoby Tzirgen-, Ziegengebirge, Kozie vrchy. Základ názvu Dobodel totiž tvorilo staré nemecké sloveso d u b a n, d o b a n s koreňmi v starogermánskom d h e u b - dobývať...

Zráz zasa v starej nemčine označovalo slovo l i t. Dá sa teda predpokladať, že názov osady, ktorú tam baníci založili, vznikol spojením tvarov d o b, l i t a a u, pri čom tvar Doblitau – Osada pod Banskými zrázmi sa v toku času posunul do podoby Toplita, neskôr Toplicha. Podobne, ako vieme, vznikol napríklad aj názov potoka v chotári Betlanoviec, ktorý je dnes označovaný úplne nelogickým názvom Tepličný - veď pretekal krížom cez diel, na ktorom sa ťažilo. Rovnaký vývin názvu však naznačuje aj identická situácia neďaleko Žiliny, kde pod vrchom Dubeň (aj tu názov súvisí so slovesom d u b a n, d o b a n) vznikla obec menom Teplička, ktorá len ťažko môže svoj názov odvodzovať od existencie teplých prameňov vo svojom chotári Práve preto mal jej prvý, na začiatku 13. storočia zaznamenaný názov, tvar Toplucha, v ktorom si treba všimnúť najmä starý nemecký tvar l u c h – l o c h označujúci baňu.

Názov však mohol na úsvite stredoveku vzniknúť aj zo starých nemeckých slov t o p a l i g a, l i h a a to vo význame lokalita vo výbežku (teda bokom), ktorý vzhľadom na postavenie tejto obce v rámci majetku štiavnického kláštora mohol spĺňať svoj lokálny význam.

Názov v podobe Teplica je písomne doložený v listine z roku 1808, úradný názov Spišská Teplica sa používa od roku 1927.

□

SPIŠSKÉ VLACHY 1243 Olazi

Rozloha chotára: 4221 ha

Nemecký názov: Wallendorf

Spišské Vlachy založili kolonisti z Valónska, hovoria historici a odvolávajú sa na označenie obce z roku 1328 názvom Wallendorf.

Názov Latina villa uvedený vo výsadnej listine panovníka z roku 1270 však vytvára zdanie, že nimi mohli byť aj Taliani – stavitelia Spišského hradu, nazývaní v minulosti aj Vlasi, čo sa v ľudovej interpretácii traduje dodnes.

Po pôvode rôznych názvov mesta sa však dá pátrať aj inými smermi.

Pokiaľ ide o národnosť zakladateľov, nikto nedokáže určiť, či mesto založili príslušníci jedného alebo druhého zo spomínaných národov. W a l l e n predstavovalo v minulosti výraz označujúci i Taliana i Valóna. V prospech tradície hovorí všeobecne známy fakt, že Taliani boli výrazne zdatnejšími staviteľmi ako Valóni a tiež niekoľko donedávna zachovaných miestnych talianskych priezvisk. Navyše, označenie Olazi z roku 1243 môže mať korene v maďarskom slove Olasz – Talian...

Na druhej strane: stará nemčina poznala aj prídavné meno w a l a s c - románsky a nedá sa vylúčiť možnosť, že o l a s i je nárečová podoba práve tohto tvaru. Práve ten môže naznačovať dôvod, pre ktorý bola obec označená ako villa Latina, teda dedina románskym jazykom hovoriacich obyvateľov. Dokladom o tom, že Spišské Vlachy mohli byť založené práve Valónmi môže byť aj najstaršia história liptovskej obce tiež nazývanej Vlachy.

Spomína sa v nej totiž, ako dominantná osoba, istý Ján s prímením Gallik, čo jednoznačne indikuje, že išlo o človeka valónskeho pôvodu – Valón sa našom území zvykol označovať aj výrazom Gal. Nie náhodou existuje na Liptove aj obec s názvom Galovany. Okrem toho sa ale spomína aj účasť zakladateľov tejto obce na výstavbe starého Liptovského hradu, ktorý vo svojej prvej podobe pozostával z obytnej veže, paláca, cisterny, malého nádvoria a dvoch brán. Nuž a to je podoba takmer zhodná s podobou Spišského hradu vybudovaného ešte v ranogotickej podobe, pričom nie je možné zabudnúť, že práve severovýchod Francúzska obývaný v minulosti najmä Valónmi, bol kolískou gotickej architektúry i názvu centrálnych veží v podobe donžon. Z tohto kraja tiež (aj vzhľadom na manželstvá uzatvárané uhorskými panovníkmi) boli často pozývaní do Uhorska stavitelia hradov a chrámov, za čo potom, obdarovaní privilégiami, dostávali možnosť usadiť sa neďaleko týchto stavieb.

Ak sa však roku 1328 obec uvádza pod názvom Walendorf, naznačuje to, že v nej už dominovali západoeurópski kolonisti nemeckého pôvodu – baníci ťažiaci v neďalekom pohorí Galmus. (Základ názvu v starogermánskom výraze g o l, g a l - rudné ložisko.) A ak staré nemecké sloveso w a l l e n malo význam spracovávať s pomocou ohňa, netreba zabudnúť na Valónov a názov Walendorf chápať ako označujúci obec, pri ktorej stála huta? Tá, pochádzajúca zo skoršieho stredoveku, dokonca bola objavená v samom centre mesta! A v stredovekých textoch sú Vlachy mnohokrát spomínané ako B e r g s t a d t - Banské mesto, ba ešte roku 1781 tu v baníctve podnikalo viac ako sto obyvateľov. Nedá sa teda vylúčiť možnosť, že najstarší názov Olazi bol odvodený od starého nemeckého výrazu o l z – ruda. Zvlášť ak si uvedomíme, aký proces prebehol v takmer zhodnom starom názve dediny Uloža! Okrem toho, nie náhodou bolo mesto členom spoločenstva spišských Sasov...

Názov v slovanskej podobe Wlahi predstavujúci zrejme modifikovaný názov Olasi (miestni obyvatedlia dodne hovoria „idem do Vlasi“), bol prvý raz zaznamenaný roku 1786. Tvar Wlachy približne o dvadsať rokov neskôr.

Úradný názov Spišské Vlachy bol ustanovený roku 1920.

□

STARÁ LESNÁ 1294 Erdewfalva

Rozloha chotára: 948 ha

Nemecký názov: Altwaldorf

Najstaršia podoba názvu vyzerá na prvý pohľad ako preklad nemeckého názvu Waldendorf do maďarčiny. Na pohľad druhý však prezrádza, že tu mohol uhorský pisár názov baníckej osady prirodzene nazývanej V a l t e n d o r f (sloveso valten známe z histórie Spišskej Belej) pochopiť príliš priamočiaro a primerane k tomu ho preložil do svojho jazyka (erdö – les). Ale aj Stará Lesná patrí k dedinám, ktoré s veľkou pravdepodobnosťou vznikli ešte v období Veľkého Spišského lesa, označiť ju teda ako „lesnú“ dedinu by postrádalo akúkoľvek logiku!

Naopak, na pozadí histórie stredovekého baníctva v Tatrách sa zdá pravdepodobné, že zakladatelia Starej Lesnej sa v danej lokalite usadili predovšetkým kvôli náleziskám drahých kovov v Studenej doline, pôvodne nazývanej Keiltal, neskôr Koltal s koreňom v starom nemeckom slovese k e l a n, k e i l e n, k o l e n, ktoré malo rovnaký význam ako v a l e n - v a l t e n a označovalo proces dobývania rudy. Dôkazom o jej baníckej minulosti je totiž fakt, že podobne ako väčšina spišských baníckych dedín, aj Stará Lesná sa po úpadku baníctva v polovici 16. storočia prakticky vyľudnila. Nanovo bola osídlená až o storočie neskôr a pokračovala vo svojej existencii už ako poľnohospodárska obec. Jej názov sa vtedy, kvôli odlíšeniu od Novej Lesnej, posunul do podoby Alsoerdefalva, pričom slovo a l s o má v maďarčine význam nižná. Ani toto, ani prídavné meno v jej dnešnom názve – Stará, však nemá z chronologického hľadiska voči názvu Novej Lesnej nijakú odlišovaciu funkciu. Túto skutočnosť treba, podobne ako v prípade Novej Lesnej, tiež vnímať ako takú, ktorá potvrdzuje relatívnosť dovtedy zaznamenávaných názvov.

Úplne iný pohľad na pôvod názvu tejto obce ale vnáša skutočnosť, že stará nemčina poznala sloveso e r d o e d e n - zničiť a prídavné meno e r d ö d e t - zničený. Čo ak tvar E r d e w f a l v a nebol vo svojej prvej časti vôbec maďarský, ale predstavoval len nešikovný zápis realitu odrážajúceho názvu a do podoby Lesná dedina ho nevedomky posunulo až obyvateľstvo zo spomínaného osídlenia na konci 16. storočia? Že podtatranské osady vtedy vznikali a zanikali, ilustruje aj príbeh neďalekej baníckej osady nazývanej Metler či Maklar,

nachádzajúcej sa zhruba na území dnešných Tatranských Matliar. Aj táto sa po vyťažení nad ňou ležiacich ložísk vyprázdnila a bola zmenená na obyčajný majer...

Nepochybne však nie je možné zabudnúť na dva ešte starogermánske výrazy e r, e r s - ruda a d a u, d e u - páliť. Čo ak sa pôvodná osada dávnych tatranských hutníkov nazývala Erdau a až z nej vznikla maďarská podoba Erdewfalva, pričom stotožnenie jej prvej časti s výrazom erdö bol len výsledkom nič netušiacich župných úradníkov? Alebo je jej základ skrytý v starom nemeckom prídavnom mene e r d i c h - výnosný a vyvinul z už predtým existujúceho názvu miestneho potoka?

V písomných prameňoch sa názov Stará Lesná prvý raz uvádza roku 1808, ako úradný názov platí od roku 1920.

□

STARÁ ĽUBOVŇA 1292 Libenow

Rozloha chotára: 3079 ha

Nemecký názov: Alte Lublau

O všeobecne rozšírenom presvedčení, že názov Ľubovňa bol kedysi odvodený od slova ľ ú b y, teda okumilý, je azda aj zbytočné širšie sa zmieňovať. Ak by sme totiž prijali túto verziu, mali by sme tých okumilých miest v našej krajine azda najviac na svete, ba mohli by sme sa pochváliť i obcou Ľuboreč, kde údajne ľubozvučne znela reč našich slovanských predkov, čo však ani zďaleka nezodpovedá realite, pretože prvý tvar tohto názvu mal podobu Lyberche a skladal sa z nižšie uvedeného slovesa a výrazu e r s - ruda...

Ako už totiž bolo naznačené v kapitolke o Novej Ľubovni, názov Stará Ľubovňa má korene v starogermánskom slovese l e i p - spracúvať pomocou ohňa, taviť a obec, ktorú po zničujúcej povodni okolo roku 1247 presťahovali z ľavého brehu Popradu na náprotivnú vyvýšeninu, ho už v prvej fáze svojej existencie prevzala od pevnosti - hradu, pod ktorým pôvodne ležala. Ten totiž vznikol ako stredisko rozsiahleho hutníckeho územia, čo v názve

Lyblo naznačuje jeho druhá časť, teda starý nemecký výraz l o - kus lesa. V prvých desaťročiach po roku 1300 začala obec, na odlíšenie od susednej obce sa rovnakým názvom (dnešná Nová Ľubovňa), používať v názve prívlastok stará a jej názov nadobudol podobu Altlublau.

Predchodca dnešného názvu, a to v tvare Lubowná, sa prvý raz uvádza roku 1808. Oficiálny názov v podobe Stará Ľubovňa sa prvý raz použil až po vzniku Československej republiky.

□

STARÁ VODA 18. storočie Ó Víz

Rozloha chotára: 328 ha

Nemecký názov: Altwasser

Obec predstavovala po stáročia banícku osadu neďalekého mestečka Švedlár. Túto minulosť dodnes pripomínajú na prvý pohľad zrozumiteľné názvy miestnych tokov v podobách Goldseifen, Silberseifen či Goldmuyhle, a tak na otázku, prečo nesie obec aj miestny potok dnešný názov, nie je ťažké odpovedať: prví kolonisti, pretože sa v ňom dala ryžovaním získavať zrnká rudy, použili v názve už spomínaný starý nemecký výraz a l z, ku ktorému pripojili slovo w a s s e r. Zakrátko sa názov A l z w a s s e r - Rudná voda, Rudník ujal aj ako pomenovanie pri nej ležiacej osady. V plynutí času však bola prvá časť názvu transformovaná do podoby Alt, obec začali nazývať A l t w a s s e r, po maďarsky Ó Víz.

Jednotlivé banícke osady dnešnej Starej Vody sa v údolí tiahli až pod úpätie vrchu, ktorého pôvodné pomenovanie G o l d e n C h i r c h – Zlatá baňa (sloveso k i r k e n, c h i r c h e n - kopať) sa posunulo do podoby G o l d e n T i s c h a dnes ho poznáme ako Zlatý stôl. Toto pomenovanie vypovedá o ďalšom dôvode, pre ktorý táto banícka obec kedysi vznikla – bola to možnosť ťažiť ten najvzácnejší kov.

Podobnou zmenou pomenovania prešiel aj názov masívu, pod ktorým potok dnes nazývaný Stará voda pramení. Ten dnes síce nesie pomenovanie Žobrácka poľana, no naozaj sa nedá predpokladať, že by ho získal vzhľadom na prítomnosť takýchto ľudí v tak odľahlej oblasti. Pravdepodobnejším vysvetlením sa zdá posun pôvodného tvaru B e t t e n w e s e – Lúka, na ktorej sa kope, teda ťaží ruda, do podoby Bettlerwiese, kde slovo der Bettler už naozaj označuje žobráka. Názov Bettenwese je ďalším dokladom o banskom podnikaní v miestnom chotári i o skutočnom pôvode názvu Betlanovce.

Dnešný názov obce Stará Voda bol oficiálne ustanovený roku 1920.

□

STRÁNE POD TATRAMI 1438 Forberg

Rozloha chotára: 422 ha

Nemecký názov: Forbeg .

O tejto obci sa tvrdí, že bola pôvodne majerom slobodného kráľovského mesta Kežmarok. Je to však omyl vyplývajúci zo skutočnosti, že jej názov Forberg sa mechanicky stotožnil so slovom v o r w e r k, ktoré kedysi naozaj označovalo panský dvor či šľachtické hospodárstvo, a teda často i majer. Výraz použitý v najstaršom názve Strání má však má však očividne úplne iné korene. Svedectvom o tom je najmä najneskôr v 14. storočí vybudovaný miestny kostol sv. Martina s mohutnou vežou, čo sa svojou architektúrou vyrovná kostolom vo vyspelých spišských obciach. Ten by na obyčajnom majeri nevyrástol! Zato prosperujúca banícka obec, ktorej dokonca patrila časť tatranskej Svišťovky ale aj iné časti Tatier, sa pri troche skromnosti na neho zmôcť mohla... Popritom, samozrejme, treba poukázať aj na sochu patrónky baníkov sv. Barbory, ktorá sa v kostole zachovala dodnes.

Preto sa zdá vysoko pravdepodobné, že názov obce v podobe Forberg vznikol z tvaru f o l w e r k - baňa, a to vo význame osada pri bani. Tá bola zrejme otvorená v oblasti vrchu Cigánka, čo je názov s veľkou pravdepodobnosťou súvisiaci so slovesom t s c h i r g e n – dobývať. Výraz werk totiž v stredovekej nemčine často nadobúdal podobu berg, pričom bol

ale stále chápaný vo význame baňa (pripomeňme názov Forberg pre Prednú Hutu v chotári Spišskej Novej Vsi. A význam starého germánskeho slovesa b e l, v a l , f a l, ktoré niekedy nadobúdalo aj podobu f o l či p o l, tu bol vysvetlený už niekoľkokrát. O základe názvu v slove w e r k svedčí ostatne aj zápis z roku 1438, kedy bola viac – menej vyprázdnená

Dnešný názov naznačujúci polohu obce na horských lúkach, bol oficiálne ustanovený až roku 1948.

□

STRÁŇANY 1343 Polywark, neskôr Folwark

Počet obyvateľov: 201 Rozloha chotára: 1160 ha

Nemecký názov: Folwark 640 m n. m

Smerodatný názov pôvodnej baníckej obce predstavuje aj v tomto prípade tvar Folwark, ktorý sa vyvinul zo spojenia spomenutého v predchádzajúcej kapitolke. O baníckom charaktere pôvodnej osady svedčí aj fakt, že sa, zrejme po vyčerpaní rudných zásob, vyprázdnila. Tvar P o l y w a r k treba zasa považovať za ďalší dôkaz v predchádzajúcich kapitolkách niekoľkokrát opakovaného tvrdenia, že slovo p o l, resp. p o l y používané v miestopisných názvoch (vyvinulo sa práve z tvaru f o l) naozaj označovalo baňu.

Vyťaženú a baníkmi opustenú lokalitu osídlili v 15. storočí pastieri rusínskeho pôvodu, ktorých tu usadili jej majitelia Horváth – Palocsayovci a ktorí sa venovali činnostiam postupne meniacim lokalitu na poľnohospodársku osadu. Vtedy sa názov Folvark, posunul do inej významovej roviny zhodnej s výrazom vorverk a začal pomenúvať akoby odľahlý majer.

Túto situáciu, teda polohu obce akoby mimo, čiže „stranou“ od hustejšie osídleného kraja, pomenúva aj dnešný názov, ktorý sa používa od roku 1948.

□

STRÁŽE PRI POPRADE 1275 Gumur, 1276 villa Michaelis

Nemecký názov: Michelsdorf

Pôvod najstaršieho názvu obce, tvoriacej dnes už súčasť mesta Poprad, sa dáva do súvislosti s údajnou osadou staromaďarských pohraničných strážcov. Historikov k tomu vedie jednak skutočnosť, že v neskoršom zápise z roku 1317 tvorí druhú časť pôvodného názvu koncovka -ewr (tvar Gumurewr), čo má byť nepodarený zápis maďarského slova ö r – strážca, jednak názov obce v podobe S t r a s a, ktorý sa zjavuje v listine vydanej poľským kráľom v polovici 16. storočia a ktorý je vraj zápisom slovanského názvu Stráža.

Na vysvetlenie skutočného významu najstaršieho názvu osady treba však predovšetkým vziať do úvahy niektoré doteraz neznáme fakty, napríklad aj ten, že za tvarom „ewr“ sa skrýva výraz, ktorý stará nemčina poznala v základnom tvare ö v e r, niekedy však nadobúdal aj podobu a v e r, resp. ö w e r a označoval... obyvateľa so zvláštnym postavením! Spojenie Gumureur teda pomenúvalo osadu takýchto ľudí, ktorí svoje výnimočné postavenie získali vďaka tomu, že sa sem premiestnili z Gemera, aby tu rozvinuli baníctvo (príchod Gemerčanov v 12. – 13. storočí práve za týmto účelom predpokladá niekoľko historikov)

Rovnako produktívnym krokom, najmä s ohľadom na skúsenosť, že na Spiši sa názvy obcí od vlastných mien v podstate neodvodzovali (do názvov sa dostávali len mená duchovných patrónov), sa tiež zdá prestať s hľadaním osoby menom Michal, ktorá, ako vodca kolonistov či richtár už existujúcej obce vraj stojí v pozadí ďalšieho dávneho názvu Stráží v podobe villa Michaelis. V historických análoch sa totiž pre územie, kde Stráže vznikli, stretneme aj s názvom „terra Micha“, a to roku 1274, keď sa mala stať majetkom grófa Spišiakov Detrika. Takýto názov sa však vyskytuje aj starom popise chotára baníckych Hincoviec! A ten, ako už bolo vysvetlené v kapitolke o Smižanoch, ktoré svojho času tiež niesli tento názov, má s veľkou pravdepodobnosťou korene v spojení s m i s s a , čo je slovo zrejme pomenúvajúce existenciu miestnych hút a hámrov. Veď nie náhodou bol starý nemecký výraz s m i s s e považovaný za rovnocenný s výrazom fabricina! Latinský názov v i l l a M i c h a e l i s teda s veľkou pravdepodobnosťou predstavuje skomoleninu vytvorenú pri pokuse označiť obec prídavným menom odvodeným od slova s m i s s a - m i c h a ako Obec hút a hámrov! Dôkazom takéhoto pôvodu sú aj podoby názvov, ktoré označujú iné staré hutnícko - hámorske obce Myslavu (roku 1230 villa Misloa) a Myšľu

(1270 villa Myssle). A ktorú rudu zariadenia poháňané riekou Poprad spracúvali? Nuž, z Hozelca a okolitých osád, z Veľkej a okolitých osád, možno aj nejakú z Tatier, veď bližšie na ich úpätí nijaké skutočne výkonné stupy nemohli existovať. Nuž a netreba zabúdať, že na druhej strane rieky sa zvykol každú sobotu konať trh s rudou...

To, že sa s rudou v miestach, kde sa rieka Poprad vďaka prítoku Velického potoka stáva výrazne mocnejšou, naozaj niečo dialo (patrí sa uviesť, že práve v tom období konštruktéri zásadným spôsobom vyriešili schopnosť dúchadiel vháňať do pecí vzduch), indikuje aj archeologický výskum, ktorý objavil nezvyklé množstvo hutníckej trosky v lokalite Na rázcestí i v lokalite nazývanej Peheng, pôvodne zrejme nazývanej Oveneck, Ofeng – Hutnícky kút.

Kľúčový v tomto hľadaní je však spomínaný názov Strasa - Straza, považovaný za odvodený od slova stráž a podľa historikov potvrdzujúci obec ako sídlo pôvodných strážcov hranice. Tento výklad totiž robia problematickým jednak vyššie spomenuté okolnosti a jednak známa skutočnosť, že Straza bola až do polovice dvadsiateho storočia bigotne nemecká obec, riadiaca sa možno ešte starým zvykovým právom, ktoré nedávalo slovanskému či slovenskému elementu najmenšiu šancu presadiť sa. Nemohol sa tu teda presadiť ani slovenský názov! O to naliehavejšie sa ponúka vysvetlenie, že uvedený tvar predstavoval poľským pisárom (Stráže boli v období zápisu tohto názvu v poľskom zálohu!) zjednodušený záznam názvu Strazaau, ktorý bol ale vytvorený zo starých nemeckého výrazov s t r a t e, s t r a z a - cesta a a u - osada. Názov v tejto podobe má hneď dve logické vysvetlenia: buď pomenúval obec, cez ktorú prechádzala cesta, čo pri Spišskej Sobote prekračovala rieku Poprad a pripájala sa na cestu vedúcu do Levoče alebo definoval obec ako takú, ktorej osídlenie je sústredené pri jednej jedinej ceste, čo zodpovedalo vtedajšej realite.

Názov Stráže pri Poprade sa začal používať po vzniku Československej republiky.

□

STRÁŽKY 1251 Eur, Ewr

Súčasť mesta Spišská Belá

Nemecký názov: Nehr 621 m n. m.

Tak ako nemožno považovať za pendant maďarského slova ö r koncovku v názve osady G u m u r u r, niet dôvodu za takýto považovať ani názov obce Strážky z roku 1251 v podobe Eur, resp. Ewr. Veď čo by v danej lokalite títo muži strážili vari kilometer poniže posádky „saxonov“ sídliacich v starom Kežmarku? A na severe stáli nepriechodne hory! Okrem toho, ťažko vysvetliť situovanie takejto osady do údolia potoka, v blízkosti ktorého sa nenachádza nijaká na pozorovanie vhodná vyvýšenina.

Ako argument neobstojí ani citát textu z tohto obdobia, ktorým sa existencia takýchto osád dokazuje. V ňom uvedené slovné spojenie „ultra duas villas speculatorum“ totiž vo svetle analýzy názvu Mons speculationis (kapitolka o Letanovciach) nie je možné vnímať ináč, ako zmienku o dvoch dedinách ľudí hľadajúcich rudu – teda baníkov, a nie strážcov – tí predsa boli regulárne označovaní výrazom spectator!

Iným faktom, ktorý spochybňuje existenciu historikmi konštruovanej sústavy strážnych osád je ten, že v období (12. – 13. storočie), keď tu mala osada existovať, nebolo severnú hranicu Uhorska vlastne pred kým strážiť. Donedávna mocné Poľsko, ktoré pár desaťročí predtým dokázalo obsadiť veľkú časť dnešného Slovenska, zostalo po smrti Boleslava Chrabrého rozdrobené na jednotlivé kniežatstvá a potenciálnym nebezpečenstvom sa stalo, až keď sa vlády chopil Vladislav Lokietko, čo bol však až začiatok 14. storočia! Navyše, v období medzi týmito udalosťami vládli medzi Uhorskom a Poľskom nadštandardne dobré vzťahy, potvrdzované neraz dokonca sobášmi medzi príslušníkmi panovníckych rodov. A za Lokietkovej vlády zasa Spiš a Uhorsko predstavovali územia, ku ktorým, pretože Lokietka prichýlili a potom mu aj pomohli zmocniť sa v Krakove vlády , pociťoval silné sympatie, potvrdené sobášom s jednou z dcér uhorského panovníka! Nehovoriac, pravdaže, o inom neprijateľnom, tentoraz vojenskom aspekte takéhoto umiestnenia, ktorým muselo byť zložité logistické zabezpečenie posádok sídliacich prakticky v úplnej pustatine. (O finančnej

nákladnosti tohto systému, ktorý bol vzhľadom na stav uhorskej kráľovskej pokladnice jednoducho neudržateľný, ani nehovoriac!).

Keď sa to tak vezme, existenciu strážnej osady na území dnešných Strážok nenaznačuje opäť nič okrem údajnej zhody názvu zapísaného v tvare Ewr s maďarským slovom ö r - strážca a jeho zdanlivej zhody s výrazom z inej starej listiny, v ktorej kráľ Ladislav Kumánsky píše o „centuriones et decuriones eorum, qui v u l g o e w r i i vocatur“. Pri čítaní tohto textu sa však vzápätí vynorí otázka, prečo, keď je celý napísaný v latinčine, nebol použitý na označenie strážcov latinský výraz s p e c t a t o r. Zvlášť, keď tento výraz bol v Uhorsku bežne používaný, ako to dokazuje už spomínaná Zoborská listina z roku 1113, kde osada Stráže, dnes súčasť obce Krakovany, je jasne pomenovaná Spectaculi a význam tohto slova sa vlastne zachoval dodnes, veď, napríklad, stále vychádzajú noviny s názvom Spectator, ktorých pomenovanie každý chápe v zmysle pozorovateľ, naopak, význam slova špekulant ani len v náznaku nezachoval fakt, že by sa takýto človek niekedy zaoberal strážením či pozorovaním krajiny. Okrem toho zmienka o centurionoch – stotníkoch a decurionoch desiatnikov jasne poukazuje, že išlo o slobodných ľudí začlenených do stotín a desatín, do ktorých bol organizovaný Spišský komitát (viď význam slova komitát – územie skladajúce sa z jednotlivých obvodov).

Zdá sa teda, že použitie výrazu e w r i v spomínanej listine môže mať len jeden dôvod: List vôbec nehovorí o strážcoch, ale jeho pisateľ (a použitie slova vulgo je toho dôkazom) použil slovo bežné v miestnom nárečí, pre ktoré v latinčine nenašiel prijateľný ekvivalent Že išlo o ľudí so zvláštnym statusom ostatne dokazuje aj fakt, že títo odvádzali zo svojho zisku podiely – preto Patrilin do kategórie obyvateľov nazývanej „centuriones et decuriones“! Z čoho a na základe akého výnosu by podiely odvádzali profesionálni strážcovia - vojaci?

V inej listine iného uhorského panovníka z roku 1306, ktorá zrejme tiež prispela k verzii o strážnej funkcii osady, sa zasa hovorí o „villam Ewr vocatam“, ktorej obyvatelia sú „iidem conditionalem custodes viarum, sive speculatores, vulgariter e w r i dicti“, teda „povinnosťou viazaní strážcovia ciest, tiež však **hľadači** , zjednodušene nazývaní slovom e w r“. S akým významom bolo slovo e w r použité v tomto liste ? Na základe doteraz uvedeného sa nedá pochybovať, že aj tu s rovnakým ako v predchádzajúcom názve Gumureur, a že najstarší zapísaný názov Strážok treba chápať ako označenie osady osobne slobodných baníkov ktorí ale, ako odmenu za vykonávané služby, požívajú istý

nadštandartný status. Staus vyjadrený starým nemeckým výrazom ö w e r - spoločensky vyššie postavený človek...

Skutočnosť, že dnešné Strážky v minulosti boli naozaj baníckou osadou podporuje aj najstarší názov miestneho potoka v tvare Egurpataka , veď rovnaký názov Egur niesla svojho času napríklad aj česká rieka dnes nazývaná Ohře, pri ktorej nie náhodou vznikli mestá kedysi nazývané Kuyniberg či Falkensteyn, čo sú názvy, ktorých základy tvoria slová označujúce banskú činnosť. Neskôr zrejme začali tento spišský potok nazývať v podstate synonymickým názvom Alzwasser, ktorý sa ale zmenil na Schwarzwasser, a tak dnes dedinou preteká Čierna voda. Banská činnosť však podľa všetkého stojí aj v pozadí názvu iného miestneho vodného toku Krivodol, ktorého pôvodnú podobu treba hľadať v podobe Kriudel – Potok pretekajúci cez diel, kde sa kope (spojenie germánskeho slovesa k r e u, k r i u s výrazom d e l). Najvýdatnejším zdrojom rudy bol však pre miestnych e w r -ov, teda baníkov, oproti Strážkam sa dvíhajúci a vtedy hojne exploatovaný masív Gola, ktorého názov má základ v starogermánskom výraze označujúcom rudné ložisko.

Že išlo o osadu baníkov v prípade Strážok dokazuje však aj patrocínium miestneho kostola i história obce. Tá hovorí, že začiatkom 14. storočia vzniklo medzi Berzeviczyovcani a Gôrgôyovcami kvôli obci Ewr nepriateľstvo takej intenzity, že si navzájom plienili majetky a spor vyvrcholil vraždou. Diali by sa také udalosti kvôli z hľadiska výnosov bezvýznamnej strážnej osade? A daroval by panovník osadu, kde sídlia jeho strážcovia? Odpoveď si domyslí každý sám, pripomenúť treba ale aj existenciu nejakého bližšie neidentifikovaného kláštora v tejto lokalite. Vtedy u nás obvyklý mníšsky rád benediktíni a ich moderné odnože cisterciti či premonštráti patrili v baníctve a spracovaní rúd k najväčším odborníkom. Nestál tu teda kláštor niektorej z týchto reholí? Pri akejsi strážnej, teda stále ohrozovanej osade je jeho vznik aj existencia len ťažko predstaviteľná, neposkytovala by totiž nevyhnutné hospodárske zázemie, naopak, v iste nie chudobnej baníckej osade sa mnísi so svojimi skúsenosťami mohli dokonca na ťažbe zúčastňovať a brať z nej výnosy! Ba, čo ak práve oni iniciovali jej založenie? Navyše, nerozvinutú, pôvodne iba strážnu osadu osídlenú nekultivovanými strážcami, by panovník roku 1298 asi neobdaroval právami náležiacimi vtedy iba západoeurópskym kolonistom! Za pozornosť stojí ale aj fakt, že v pomerne krátkom čase spomínaný kláštor v úplnej tichosti zanikol, čo je osud typický pre inštitúcie v už vyťažených, ďalej nevýnosných lokalitách (Ľubica). Ostal tu len kostolík zasvätený iste nie náhodou svätej

Anne, jednej z niekoľkých baníckych patrónov, typický kláštorný kostol bez veže, ktorý neskôr prístavbou zväčšili do dnešnej podoby.

Existuje však aj niekoľko mimo spomínanej osady existujúcich faktov, ktoré dokazujú, že názov Ewr ako taký nemohol mať nič spoločné s akýmisi strážcami. Prvým je naozaj vysoký počet obcí, ktorým sa z minulosti pripisuje takáto funkcia. Podľa odbornej literatúry (historik Roháč) by totiž len na území východného Slovenska, rátajúc aj bývalú Užskú župu, malo kedysi existovať vyše štyridsať ich osád! Bolo vôbec, prihliadnúc na vtedajšie možnosti odovzdávania správ, zásobovania, spojenia s centrálnym veliteľstvom, ale najmä na stav štátnych financií, takéto číslo reálne? Pritom, ich rozmiestnenie, vychádzajúc z historikom označených lokalít, postrádalo akúkoľvek logiku, nehovoriac o strategickom umiestnení ich sídel.

Navyše, veľakrát sú za strážne osady označované, najmä v Zemplíne či Šariši, aj tie, ktorých názov má zdanlivo korene vo výraze r u s. Táto skutočnosť je niekedy vysvetľovaná spôsobom, ktorý teóriu o strážnych osadách dovádza až do absurdnej polohy – vraj tu strážne oddiely tvorili... Rusi! A vraj tomu tak pravdepodobne bolo aj v prípade spišských, dnes už zaniknutých Ruskinoviec (Rusken), tvrdí spomínaný autor, hoci v skutočnosti ich najstarší názov súvisí so starým nemeckým slovesom r u s c h e n a pomenúval obec ako ležiacu pri hlučnom potoku. A čo sa týka základu názvov ako je Ruskov (Ruska) a podobných (Strážne v okrese Trebišov zaznamenané ako Wrus), treba ich základ vidieť nie v okrídlenom výraze ö r - e w r, ale v starom nemeckom prídavnom mene r u z k – ruský! Z tohto koreňa vychádzali v spomínaných župách usadení kolonisti nemeckého pôvodu, keď označovali osady obývané Rusnákmi - Rusínmi, ktorých považovali za ľudí ruského pôvodu! Názvy s týmto základom sa však čoskoro posunuli do maďarskej podoby o r o s z (v maďarčine Rus, ruský) a neskôr ö r ö s... až boli napokon interpretované ako také, ktorých základom je maďarské slovo ö r – strážca! A strážnou osadou neboli ani Hrabušice – Kapsdor či toľkokrát pripomínané Kapušany v Šariši...

□

STUDENEC 1264 Kaldbach

Počet obyvateľov:473 Rozloha chotára: 830 ha

Nemecký názov: Kaltbach 460 m n. m.

Najstarší zápis názvu obce na prvý pohľad súvisí so starým nemeckým prídavným menom k a l d e - k o e l d e, teda studený, ktoré v spojení s podstatným menom malo vytvoriť svojský názov pre miestny potok nazývaný dnes Margecianka. Dnes nesie názov Studenec len jej prítok, na starých mapách označený Kemenepataka, teda Potok, pri ktorom stoja jednoduché taviace pece (tóthkemene – starý maďarský výraz označujúci jednoduché pece). A práve táto skutočnosť vedie k úvahe, či názov Kaldbach - Koldbach nevznikol skomolením názvu, ktorého základ pôvodne tvorilo staré nemecké sloveso k o e l d e n - ochladzovať. Nezdá sa totiž neprirodzené, že pri spracovávaní surového železa v hute, čo stála z prevádzkových dôvodov práve na brehu potoka, bola využívaná aj voda z potoka. Nasvedčujú tomu aj názvy z druhej polovice 13. Storočia Kolderbach a Coldobach v ktorých bol dôsledne dodržaný koreň spomínaného slovesa. Názov Kaltbach sa objavuje až na konci 15. storočia. O tom, že základ názvov miestnych tokov sa zvykli na základe činnosti, čo sa vykonávala v ich blízkosti, svedčí aj názov neďalekého, západne ležiaceho potoka dnes nazývaného naozaj originálne - Kapustnica. Jeho pôvodný názov so základom v starom nemeckom slovese k a l e n, k o ie l e n - pripravovať drevené uhlie, bol stotožnený so slovom k o l, ktoré označovalo v starej nemčine kapustu...

Iné vysvetlenie ponúka skutočnosť, že nemeckí obyvatelia obce Banský Studenec – Kolpachy používali na jej označenie aj názov Goldbach. Nedá sa totiž vylúčiť, že podobný základ má aj názov spišského Studenca, donedávna nazývaného Kolbachy a že súvisí s dávnym ryžovaním zlata na miestnom potoku. Veď územie na dolnom toku neďalekej Margecianky dodnes nesie názov Zlatá brázda.

Úradný názov Studenec platí od roku 1948.

□

SULÍN

1306 Edusturnya

Počet obyvateľov: 376 Rozloha chotára: 2009 ha

Nemecký názov: Sulm 446 m n. m.

Obec vznikla spojením Veľkého a Malého Sulína roku 1960.

Najstarší názov môže predstavovať nepresný zápis pôvodného , ktorého základom sa stalo staré nemecké slovo e d e r t u n - vydelený diel zeme a jeho význam mohol byť Osada banských dielov. Alebo mal pôvodný názov podobu Edeltur - Baňa vzácnych kovov? Osada pri Edušovej veži , ako by sa dal názov prvoplánovo preložiť, to však iste nebola...

Skutočnosť, že lokalita, kde sa vyvinula obec Sulín v začiatkoch svojej existencie mohla byť lokalitou baníckych prédií, potvrdzuje aj miestne patrocínium sv. Michala archanjela, ktoré neskôr usadené poľské obyvateľstvo očividne zdedilo po západoeurópskych zakladateľoch prvej osady. Pokiaľ ide o výskyt rudy, dá sa predpokladať, že tá sa vyskytovala najmä v hornej časti miestneho údolia – zasahovali tam ložiská z oblasti Kremnej.

Dnešný názov obce, ktorého predchodca sa prvý raz zjavuje roku 1600 v tvare Zulin, sa vzťahuje práve na túto časť chotára. Aký mohol byť jeho význam? Starý germánsky jazyk poznal sloveso s u e l s významom tlieť, páliť. V danom kontexte mohol teda názov Zulin označovať lokalitu s hutou. Iným možným základom sa javí staré nemecké prídavné meno s u l e n (pôvodne s u l a) - tmavý, resp. špinavý. To mohlo lokalitu, kde stála pôvodná osada označiť ako takú, kde sa vykonáva okolie znečisťujúca banská a hutnícka činnosť. Takýto základ názvu zároveň naznačuje aj názov Edesturnya – jeho korene môžu siahať starému nemeckému slovesu e d e n – horieť, žiariť.

Ak je však názov ešte staršieho pôvodu, môže siahať až k starogermánskym slovám s u l a – šťava (existencia miestnych prameňov minerálnej vody) či s u i l o - zákruta (poloha osady pri zákrute, čo vytvára rieka Poprad).

Názov v podobe Sulin sa prvý raz použil roku 1773, v dnešnej podobe Sulín ho začali uvádzať po roku 1920. Spišskonemecký názov pôvodne nepochybne mal tvar Sulz, pod vplyvom názvu Sulín však zrejme došlo k malej zmene v jeho druhej časti, čo ho urobilo v podstate nezrozumiteľným.

□

SVIT 1937 obec Veľká – osada Svit

Počet obyvateľov: 7 680 Rozloha chotára:450 ha

717 m n. m.

Názov mesta je výsledkom uznesenia miestnych zástupcov manifestujúcich tak nezávislosť osídlenia vznikajúceho okolo novovybudovanej Baťovej továrne od obce Veľká, ktorá tomuto slávnemu podnikateľovi predala pozemky na jej výstavbu. Názov odvodili od vtedajšieho názvu továrne, ktorý znel Slovenská viskózová továreň – SVIT. Osada S v i t vtedy ešte zostávala súčasťou Veľkej, („obec Veľká, osada Svit“), ako poštu uvádzala však úrad v Batizovciach a rovnako to bolo aj s farou, preto sa v niektorých textoch môžeme stretnúť aj so spojením Svit - Batizovce.

Od domovskej obce sa Svit úplne osamostatnil roku 1946, za mesto bol vyhlásený roku 1962.

□

ŠTÔLA 1330 Stolla

Počet obyvateľov: 522 Rozloha chotára: 256 ha

Nemecký názov: Stollen 841m n. m.

Názov obce vraj súvisí s jej vznikom v lokalite Stollen. Názov sa dáva do súvislosti so slovom s t o l l e – štôlňa, blízko ktorej mal už niekoľko rokov predtým vzniknúť kláštor benediktínov alebo so slovesom, ktoré nemeckí baníci používali vo význame ťažiť, dobývať – s t o l l a n. Tvar S t o l l a je potom nie celkom presným zápisom názvu Stollau.

Ale pretože v tom období vo všeobecnosti platilo „Benedictus montes, Bernardo vales colebat“, teda že Benediktovi mnísi h o r y a Bernardovi zasa ú d o l i a využívajú, založenie kláštora treba dať do súvislosti s baníckymi aktivitami vo vyšších polohách priľahlých tatranských dolín a zvážiť, či pôvodný názov obce nesúvisel so starým stredovekým nemeckým slovom s t o l l o - základňa. V takom prípade by označoval osadu, odkiaľ baníci vyrážali do tatranských dolín a po niekoľkých dňoch sa opäť do nej vracali oddýchnuť si, čo bol v stredoveku úplne prirodzený cyklus.

Roku 1920 sa zjavuje slovenský foneticky prepis dovtedy používaného názvu v podobe Štvola, ktorý bol roku 1927 upravený do dodnes platiacej úradnej podoby Štôla.

□

ŠTÓS 1319 Hegalya

Počet obyvateľov: 747 Rozloha chotára: 3136

Nemecký názov: Stoss 461 m n. m.

Staré nemecké slovo s t o s s bolo najčastejšie používané vo význame kopa, hŕba, konkrétne kopa, ktorou sa posadení hraničného znaku do nej, označovala hranica chotára. V stredoveku sa však používalo aj v dvoch ďalších významoch a nie je vylúčené, že v pozadí názvu Štós stojí práve jeden z nich.

Prvým bolo označenie uhliarskeho miliera, kde v procese pomalého tlenia vznikalo drevené uhlie. To potrebovali najmä huty a hámre v Smolníku, ku ktorému Štós inklinoval. Menšie huty však iste existovali aj v blízkosti obce, pretože počas stáročí boli v jej okolí činné natoľko výnosné bane na striebro, meď i na železnú rudu, že obec koncom 17. storočia nadobudla status slobodného banského mesta. Treba teda názov Stoss, prvý raz uvedený roku 1449 chápať vo význame Uhlisko, resp. Obec uhliarov? Nevieme. Názov S t o s s môže totiž súvisieť aj so starým slovesom s t o t e n, s t o s s e n – hĺbiť, teda budovať baňu a mohol vzniknúť vo význame Baňa v súvislosti so spomínanou ťažbou.

Najstarší názov obce v maďarizovanej podobe Hegalya zrejme súvisí so starým nemeckým výrazom h e g a e r e - obyvateľ horskej dediny. Vzhľadom na odľahlosť obce, ktorá musela byť v stredoveku vnímaná ešte intenzívnejšie, sa totiž zdá celkom pravdepodobnou možnosť, že tvar z roku 1319 je skomoleným zápisom názvu Hegaerau – Obec v horách žijúcich ľudí, teda obec tazvaných heremitov. Ten sa ale vzhľadom na čoraz intenzívnejšie baníctvo postupne zmenil do úplne odlišného tvaru i významu.

Poslovenčený tvar Štós sa ako úradný názov obce používa od roku 1920.

□

ŠUŇAVA 1298 Sonav, Schonav

Počet obyvateľov: 1982 Rozloha chotára: 2638 ha

Nemecký názov: Schungau 871 m n. m.

Obec vznikla zlúčením Vyšnej a Nižnej Šuňavy v sedemdesiatych rokoch minulého storočia. Jedna verzia o pôvode jej názvu ho spája so šumiacimi lesmi, iná s peknými (schön) hájmi, ktoré vraj kedysi obec obklopovali - názvy s takýmto estetickým pozadím však na Spiši v dávnom stredoveku nevznikali.

A aké ďalšie verzie o základe názvu Šuňava teda ešte existujú?

Jedna tvrdí, že jeho základom je tvar S e e k e n a u, skrátený do podoby Senau – Osada, kde sa ťaží ruda, ktorý sa v priebehu desaťročí transformoval do podoby Sunav. Verziu podporuje

názov s baníckym pozadím v miestnom chotári Kozí kameň, pôvodne zrejme Tschirgensteyn, neskôr transformovaný do podoby Ziegensteyn. Existuje však aj verzia, že za názvom Šuňava stojí pomenovanie neďalekej zaniknutej obce Šoldov, resp. Šovdov, ktorá vznikla pri veľmi starom benediktínskom kláštore stojacom na pomedzí Liptova a Spiša, pri čom sa poukazuje na fakt, že roku1398 mal názov staršej časti obce, teda Vyšnej Šuňavy, veľmi podobný tvar Schovna. Nuž, naozaj nie je nepredstaviteľné, že názov lokality, kde v stredoveku stál významný kláštor a bol pravdepodobne odvodený od výrazu s c h e i d e n - diely, teda Scheidau, ovplyvnil aj názov novovzniknutej obce a práve od tvaru Scheidenau (ku kláštoru Scheidau patriaca lokalita) bol odvodený miestny nárečový tvar, ktorý stredoveký zápis uvádza aj v podobe S o n a v. Veď miestna tradícia spomína ako zakladateľov obce nejakých „Šovordovcov“, ľudí, čo sa vraj zachránili z vyplienenej obce Šovdov a usadili sa práve ma území Šuňavy...

Rovnako sa však treba zamyslieť nad starým nemeckým slovom s e n n, ktoré označovalo pastiera. Sennau, Sonav, Šuňava – Obec pastierov, to naozaj nie je názov, ktorý stojí mimo reality, zvlášť, ak vezmeme do úvahy, že majiteľ, Spišský kláštor pri Štiavniku, využíval túto lokalitu ako majer.

Nevyhnutne si však treba tiež uvedomiť, že prídavné meno s c h o n (neskôr schön) malo v starej nemčine dobrú desiatku významov a jedným z nich bol vyžarujúci lúče resp. žiariaci. Tri osady, z ktorých vznikla dnešná Šuňava teda mohli na začiatku svojej existencie byť osadami pri hutníckych peciach, čo spracúvali rudu vyťaženú na teritóriu patriacu k Šoldovu či neďalekej Štrby. Nasvedčuje tomu aj skutočnosť, že miestny tok v časti, kde už nadobúda silu, je nazývaný Lopušná (voda), čo je názov pravdepodobne súvisiaci s už spomenutým starogermánskym slovesom leip, ktoré pomenúvalo práve túto činnosť. Okrem toho: archeologický prieskum v lokalite Hrachovisko - Erbseau (skomolený názov s koreňmi zrejeme v starom nemeckom slove e r s e – ruda) priniesol až pozoruhodné množstvo výrobkov zo železa.

Dnešný tvar názvu obce sa prvý raz zjavuje roku 1773 v zápise Nizna Sunjava

□

ŠVÁBOVCE 1268 Sweui, 1294 Suap

Počet obyvateľov: 1222 Rozloha chotára: 917 ha

Nemecký názov: Schwab 639 m n. m.

Korene názvu tejto obce treba hľadať vo fakte, že v lokalite, ktorá leží v území bohatom na železné rudy, boli už začiatkom 13. storočia usadení západoeurópski baníci prevažne zo Švábska. Práve túto skutočnosť zachytáva tvar s u a p, ktorý v starej nemčine vraj pomenúval Švábov - taký je oficiálny výklad vzniku dnešného názvu obce.

O tom, že obec založili práve z nemeckého Švábska pochádzajúci kolonisti, neexistujú však nijaké doklady a stará nemčina tento germánsky kmeň označovala výrazmi Swaben, resp. Swawen, naozaj len mierne podobnými označeniu Suap.

Pravdepodobnejšia sa preto zdá možnosť, že základ názvu obce tvorí staré germánske prídavné meno s u e i p, s v e i p - zahnutý, skrútený, ktorý bol však v najstaršom zápise posunutý do podoby Sweui. Vyslovovaný ako Svaiw mohol neskôr ľahko nadobudnúť podobu Svaib, Swab a po niekoľkých desaťročiach už byť chápaný ako názov súvisiaci práve so Švábmi. A to napriek tomu, že vznikol v vzhľadom ohyb potoka, pri ktorom ležala pôvodná osada, teda pri pravom prítoku dnešného Tarnovského potoka.

Dnešný názov sa v podobe Swabovcze prvý raz uvádza roku 1773, tvar Švábovce sa používa od roku 1920.

□

ŠVEDLÁR 1338 Tres Swetler

Rozloha chotára: 8449 ha

Nemecký názov: Schwedler

Obec vraj vznikla spojením troch pôvodne nezávislých banských osád, a preto jej prvý názov mal podobu, v ktorej sa zjavuje latinské slovo tres - tri. Druhá časť názvu nie je v tejto všeobecne prijímanej verzii o vzniku názvu obce spoľahlivo vysvetlená. Zdá sa ale

takmer isté, že ten nemá korene v latinčine, ale v starých vrstvách nemeckého jazyka. Možno v starom nemeckom slovese s w e t a n, ktoré by sa v daných súvislostiach dalo vnímať vo význame žiariť. To sa mohlo spojiť s výrazom l e r (tvar odvodený od výrazu l a r i – prázdny), na základe čoho vyvstane pred nami názov Čistina, z ktorej stúpa žiara. Všimnúť by sme si však mali aj ešte staršie, starogermánske sloveso s u e i d - taviť. Ak sa kedysi v dávnej minulosti stalo základom názvu obce ono, mohli by sme ho preložiť Tri Huty.

Dávnu prítomnosť baníkov, a teda i hutníkov tu totiž dodnes potvrdzujú názvy ako Rudník (potok), Šajby (pôvodne Scheiden – Banské diely), Kopagrund (Kopergrund – Medený grunt) či Palmový vrch. Na ňom, pravdaže, nijaké palmy nerástli, jeho názov súvisí a už spomenutým (kapitolka o Harichovciach) starým nemeckým výrazom p a l m, ktorý označoval stredovekú dĺžkovú mieru. Aj na tomto vrchu boli teda zrejme vytýčené banské diely. Ešte pravdepodobnejšie sa však javí možnosť, že pôvod v starom nemeckom výraze t r e s e – poklad, vzácny kameň. Tá zároveň formuje najstarší názov do podoby huty spracúvajúce vzácne kamene – pravdepodobne zlato či striebro obsahujúcu rudu.

Spišskonemecký názov Schwedler je v priebehu stáročí vytvorená modifikácia vyššie spomenutých názvov. Dnešný podoba názvu Švedlár bola prvý raz oficiálne použitá roku 1920.

□

ŠTRBA 1280 Chorba, 1290 Chirbans

Rozloha chotára: 6307 ha

Nemecký názov: Tschirm, Chirch

Oficiálne Štrba odvodzuje svoj názov od polohy v údajnej geografickej štrbine medzi Liptovom a Spišom. Menej rozšírená verzia ho dáva do súvislosti s modifikovaným názvom miestneho potoka, čo sa pred stáročiami vraj v nemčine nazýval Stiernbach - Býčí potok. Názov mali vytvoriť prví kolonisti tohto územia, ktorí boli nemeckého pôvodu a ktorí tento tvar pri tvorení názvu obce posunuli do tvaru Sterbau, z ktorého zasa neskorší slovanskí osídlenci vytvorili názov Štrba.

Ak však vychádzame z najstaršieho zapísané tvaru Chorba a toho, čo sa o desať rokov neskoršie spomína v podobe Chirbans, musíme svoju pozornosť upriamiť najmä na staré nemecké slovesá k i r k e n, c h i r c h e n - kopať, ťažiť a tvar b a n e, ktorý mal v starej nemčine niekoľko významov - v miestnych súvislostiach však zrejme označoval rozľahlejšiu lokalitu, podľa ktorej bola pomenovaná aj tamojšia osada. Tá tu mohla byť založená už na samom začiatku existencie kláštora Šoldov, čo neďaleko nepochybne vznikol aj kvôli ťažbe drahých kovov a výnosnej rudy. Ako dôkazy o dávnej baníckej minulosti v týchto miestach si treba všimnúť dodnes zachované názvy v chotári Valtierov vrch (už spomínané sloveso valten) Kolombiarok (v minulosto Koilenberg – Vrch, kde sa „kála“, teda dobýva ruda) či Vlčia jama, názov, ktorým sa zvyčajne označovali prepadnuté, už opustené bane.

V priebehu stáročí však došlo k ďalšej modifikácii slovesa kirken do podoby t s c h i r g e n a výsledkom bol názov Tschirban, resp.Tschirba. Nuž a ten čoraz početnejšie slovanské obyvateľstvo postupne zmenilo do podoby, ktorá bola v druhej polovici 18. storočia zaznamenaná zápisom Sstrba - Štrba. Dnešný oficiálny názov sa používa od roku 1920.

TEPLIČKA 1345 Thoplicza

Rozloha chotára: 774 ha

Nemecký názov: Toplitz

Názov obce odráža jej polohu pri prameňoch vody, ktorá nezamŕza ani počas zimy, hovorí najrozšírenejšia verzia o vzniku názvu obce. Ibaže stará nemčina, v ktorej predovšetkým majú korene spišské zemepisné názvy, používala vo význame teplý tvar d e p l i k...

Teplé pramene sa však zvyčajne vyskytujú pri ložiskách rudy a bolo to naozaj baníctvo, čo v obci v dominovalo pri jej vzniku - pripomína to história obce, ale aj dodnes zachovaný chotárny názov Za baňou či názov horského masívu, ktorý sa vyvinul do podoby Babiná a ďalšie, ktoré nepochybne predstavujú neskorší nie celkom výstižný preklad pôvodných názvov nemeckých. Za takejto situácie sa preto dá oprávnené predpokladať, že prví obyvatelia nenazývali názvom, ktorý mal slovanský základ, ani svoju osadu. Dokazuje to aj zmienka, že tá mala byť nazývaná aj podľa zemepána Batiza, ktorý ich tu usadil.

Pravdepodobnejšou podobou názvu sa ale, podobne ako v prípade Batizoviec, zdá tvar Botsau, Boetsau (sloveso b o e t e n, b e t e n - kopať) . Až ten sa možno vyvinul do podoby Batizau, a to, keď po vyčerpaní zrejme nie veľmi bohatých ložísk a odchode baníkov, lokalitu osídlili kolonisti z Haliče.

Iným používaným názvom osady mohol byť tvar Doblitau , spomenutý už v prípade Spišskej Teplice ako tvar, ktorý sa skladá zo starých nemeckých výrazov d o b a n a l i t , ktorý sa aj v tomto prípade s ohľadom na miestny nezamŕzajúci prameň, transformoval do slovanskej podoby Thoplicza. Pôvodne však označoval svah, na ktorom sa vykonávala banská činnosť a ktorý sa dnes nie náhodou nazýva Ježová (základ v slove j a s, e i s a – ruda).

V 15. storočí sa názov uvádza v podobe Toeplicze, roku 1773 v podobe Tepliczka, ale už zakrátko, roku 1808, v dodnes používanej podobe Teplička.

□

TICHÁ VODA - HENCLOVÁ 1344 Lassyupatak, 1548 Henczfalva

Rozloha chotára:1432

Nemecký názov: Stilbach, Henzau

Stará nemčina poznala sloveso s t e l a n (základ v starogermánskom s t e u) a používala ho vo význame ťažiť, dobývať. Toto tvorilo aj základ najstaršieho názvu kedysi prosperujúceho slobodného banského mesta Stelbach, v slovenčine Tichá Voda. Získal ho od názvu miestneho potoka v podobe Stelbach - Banský Potok. Tvar z roku 1344, ktorý s veľkou pravdepodobnosťou pochádza od maďarského pisára, sa zrejme snažil zaznamenať inú, aj keď synonymickú podobu názvu, v ktorej bol používaný, podobne ako v prípade Spišských Vlách, nárečový výraz o l z - ruda.

Spišskými Nemcami používaný názov obce zasa zachoval nárečovú podobu slovesa stelan a práve jeho prvoplánový preklad „stvoril“ epiteton Tichý (v nemčine s t i l l) v názve

obce - mimochodom, rovnakým spôsobom vznikol názov známej Tichej doliny vo Vysokých Tatrách...

Neskôr sa mestečko Stelbach - Stelbasy spojilo s osadou Henzau, teda Osadou baníkov. Táto vznikla v hornej časti údolia stúpajúceho až pod zvlášť výnosnú lokalitu Volovec – Ochsenberg, pôvodne však nazývanou Josenberg, teda Rudný vrch. Dnešný názov tohto vrchu vznikol až oveľa, oveľa neskôr, keď sa už dávno zabudlo na bane v tomto masíve, nanešťastie bol však posunutý do celkom nezmyselnej podoby, v ktorej figuruje zviera, čo do týchto končín nikdy ani len nenakuklo. S podobným posunom významu sa stretneme v názvosloví Vysokých či Západných Tatier niekoľkokrát.

Samotný názov osady súvisí zasa s baníckymi aktivitami v uvedenom masíve a bol odvodený od slova h e n z, h u n z - človek, ktorý ťaží na vytýčenom dieli, teda baník. Do podoby Henclová ho zrejme posunula maďarské označenie obce. Neskôr práve toto začalo byť paradoxne – veď historicky údoliu počas stáročí dominovala obec Tichá Voda – používané aj ako oficiálny názov obce, ktorú tieto dve usadlosti spojením vytvorili.

Roku 1920 sa názov obce uvádza ešte v tvare Henzlova, o sedem rokov neskôr už v úradnej podobe, ktorá sa používa dodnes.

□

TOPOREC 1293 Nova Toprich

Rozloha chotára: 2812 ha

Nemecký názov: Toportz, Toppertz

Podľa všeobecne rozšíreného názoru má názov obce korene v slove topor – násada. K tomuto tvrdeniu sa dá dodať vari už len toľko, že v obci zrejme kedysi začali vyrábať taký typ drevených násad, aké ešte svet nevidel a chýr o nich letel a letel, až sa do nej nakoniec vrátil v podobe názvu...

O jeho vzniku však existuje, našťastie, aj fundovanejšia verzia. Vychádza z faktu, že predchodcom obce bola osada ležiaca vo výbežku južne od dnešnej, teda neďaleko ústia

miestneho potoka do rieky Poprad, v lokalite dnes nazývanej Toporčík. Tá bola pôvodne označovaná názvom skladajúcim sa zo slov popisujúcich práve túto situáciu: podstatného mena t o p - výbežok územia a slovesa r i k - ryť, teda ťažiť v povrchovej bani, zapísaného vtedy ale v podobe r i c h. Dodnes túto činnosť pripomínajú názvy Lengrub, Krigovský potok (základ vo výraze kryg – baňa) či Osí vrch (základ v slove jos – ruda).

Názov Toprich prevzala neskôr aj osada, ktorú povyše tejto lokality ako svoje sídlo založili noví majitelia kráľom prideleného územia Görgöyovci. Mimochodom, tvar rich sa vyskytuje aj v niektorých ďalších dodnes zachovaných miestnych názvoch, napríklad Mamrich (vrch) či Richwald (obec Veľká Lesná)..

Roku 1773 zapísali uhorskí pisári názov obce v spomínanej podobe Toporcz,spišskí Nemci používali zasa tvar, v ktorom ešte vždy ostala zachovaná pamiatka na ťažbu rudy – ers (toppertz) y roku 1808 sa prvý raz zjavuje tvar Toporec, ktorý sa ako úradný používa dodnes.

□

TORYSKY 1284 praedium Tarcha

Rozloha chotára: 1776 ha

Nemecký názov: Siebenbrunn .

Názov lokality, ktorej pôvodný názov zrejme označoval miesto, kde sa ryžovali miestne nánosy na riečke Torysa (mierne skomolená zdrobnelina starého germánskeho výrazu t e r g - čistiť, teda odstraňovať nepotrebné prísady) vznikol v období, keď bola využívaná ťažiarmi Marcel a Peter s prímením Olas. Tí tu zrejme istý čas získavali vzácne kova ryžovaním. O banskej ťažbe svedčí fakt, že v najstaršom názve bolo použité slovo praedium, ktorým sa zvykli označovať práve takto sezónne využívané lokality. Tiež netreba zabúdať, že táto ležala na východnej strane masívu, ktorý sa vtedy nazýval Kiesenhuybel – Rudný kopec a iný masív v jej chotári sa nazýva Obšar, čo je výraz zložený z nemeckých slov o b e r – horný a s c h a a r – banský diel.

Po takmer troch storočiach, roku 1554, sa praedium Tarcha spomína v listinách Spišskej kapituly už v súvislosti s obnovenou obcou, čo vznikla doosídlením bývalej baníckej osady

a to pod názvom Torizka alias Kyztarcza. Tvar Torizka (zhodný s názvom miestnej riečky) má zrejme základ vo výraze t o r i s, v starej nemčine označujúcom výnos, prvá časť názvu Kyztarcza zasa, že sa tu tiež ťažila železná ruda – kýz, a to práve vo vyššie spomenutých horských masívoch..

Spišskonemecký názov obce sa zvykne interpretovať ako pomenovanie vychádzajúce z údajnej existencie siedmich pramienkov, ktorými sa v chotári obce vraj začína tok rieky Torysa. Nuž, možno ich je naozaj sedem, ale... Ale stará nemčina poznala výraz s y b e n ako sloveso (pôvodný tvar s u e i d) s významom preosievať, teda ryžovaním v potoku získavať drahé kovy! Toto sloveso tvorí aj prvú časť starého názvu mestečka Lipany – Sybenlunden, teda Osada pri riekou Syben vytvorených močarinách (l u n d a – močarina, bahnistá zem), ba nájdeme ho aj v názve mesta Sabinov, ktorý je roku 1322 uvádzaný ako Zyben a kde sloveso tvorí základ názvu mesta! S názvami rovnakého typu stretneme aj v oblasti Banskej Štiavnice: Suybenbrot, pôvodne zrejme Suybenrad, je pôvodný názov obce Sebechleby, Sebretfolua zasa názov obce Žibritovce. So slovesom s y b e n sa však stretneme aj u sedmohradských Nemcov, veď názov rumunského mesta dnes nazývaného Sibiu mal kedysi tvary Syben, Szeben či Cibinium. A Syben je aj starý tvar názvu rieky Sebes, ktorá týmto hlavným mestom Sedmohradska preteká! Nehovoriac o dodnes zachovanom názve neďalekej obce a potoka v tvare Jossyben, či názve riečky Sebes de Jos, teda Rieka, kde sa ryžuje ruda....

Uvedené zistenie by, pravdaže, nepredstavovalo nijakú prevratnú udalosť, pokiaľ by sa dotýkalo len jednej zabudnutej dedinky v Levočských vrchoch či dvoch mestečiek v Šariši. Zdá sa však, že na jeho pozadí bude treba zásadne p r e h o d n o t i ť p o d o b u historikmi úplne samozrejme používaného n á z v u S e d m o h r a d s k o!

Pokiaľ ide o obec Torysky, tento názov v uvedenej úradnej podobe prvý raz zapísali roku 1773.

□

TRYBŠ 15. storočie Sentelsebeth

Rozloha chotára: 698 ha

Nemecký názov: Treibs

Najstarší názov obce býva historikmi vysvetľovaný ako ten, ktorý vychádza z patrocínia vtedajšieho miestneho kostola, pričom pôvodnú osadu tu mali založiť mešťania z Fridmanu, zrejme za účelom ryžovania drahých kovov v potoku, čo pramení pod vrchom Čierna hora, kedysi nazývaným Alzberg.

Preto sa nedá vylúčť, že v baníckej činnosti má pôvod aj dnešný názov obce. Mohol byť vytvorený zo starého nemeckého výrazu t u r označujúceho baňu, ku ktorému sa pridalo slovo b a c h označujúce potok. Neskôr však prvá časť nadobudla nárečový tvar t y r. A bol to práve názov obce v tvare T y r b a c h – Banský potok, v spišskonemeckej podobe T y r b a š (pripomeňme dnešný Telgárt a jeho pôvodný názov Thyrgart), čo sa potom v miestnom goralskom nárečí počas stáročí posunul práve do podoby Trybš... Predpoklad, že neskorší názov obce môže mať takéto korene posilňuje aj veľmi podobný vývoj názvu dnešného Trebostova v kedysi baníckom Turci (Turz). Ten sa roku 1309 uvýdza ako Tribuzlov, od ktorého je k tvaru Trybš naozaj veľmi blízko.

Do úvahy ale treba vziať aj polohu obce v odľahlom kúte a predpoklad, že mohla byť založená ako fridmnaský majer. V takom prípade nemožno vylúčiť, že názov vznikol z nemeckého výrazu t r i e b - pasienok.

□

TVAROŽNÁ 1268 villa Durandi

Počet obyvateľov: 698 Rozloha chotára: 3 500 ha

Nemecký názov: Durlsdorf 676 m n. m.

Jedna verzia o vzniku názvu hovorí, že názov obce môže mať korene v mene valónskej rodiny, ktorá obec zakladala a jej meno malo podobu Durand, iná mu pripisuje pôvod slovenský a spája ho s údajnou nadprodukciou tvarohu v tejto dedine (stotožnenie prvej časti Dur- s maďarským turó - tvaroh), ďalšia ho považuke za taký, ktorého korene sa už nedajú vypátrať.

Zabudnutou skutočnosťou v týchto kváziodborných diskusií ostáva, že v starej nemčine (pôvodnú osadu totiž zakladali stredovekí nemeckí kolonisti) sa bežne používalo prídavné meno d u r a n t, d u r a n d e - vytrvalo sa prebíjajúci (základ v starogermánskom slovese d r e u), ktoré mohlo úplne prirodzene stáť tak v pozadí názvu dnešného Tvarožnianského potoka (roku 1294 bol jeho názov zapísaný v podobe Durandi) ako aj obce. A význam názvu villa Durandi? Dedina pri Durande, teda Dravom potoku. Potvrdzuje to aj druhý najstarší zaznamenaný názov z roku 1294 Durant.

Pokiaľ ide o názov Pfarossni považovaný za skomoleninu názvu obsahujúceho slovenské slovo tvaroh (1288), jeho základom je starý nemecký výraz p f a r r o s s - ohrada. Vznikol zrejme v súvislosti so zvlášť rozšíreným chovom rožného statku a oviec v stredovekej Tvarožnej.

Dnešný úradný názov sa používa od roku 1920, jeho predchodca Twaroznya sa prvý raz uvádza roku 1786.

□

ÚHORNÁ 1383 Ohary

Rozloha chotára: 883 ha

Nemecký názov: Asthorn

Prvá verzia o pôvode najstaršieho názvu hovorí, že tento odrážal situáciu, keď pôvodná baníckya osáda (ťažila sa tu najmä medená a železná ruda) bola , vzhľadom na polohu vtedy výrazne dominujúceho Smolníka, označovaná tvarom zloženým z ešte starogermánskych výrazov o z d o a h a r. Vznikol vo význame Osada pod bokom ležiacim výbežkom - hrebeňom. Neskôr sa začal používať už „modernejší“, zo slov starej nemčiny zložený názov, v ktorom sa tvar ozd posunul do podoby a s t a tvar har do podoby h o r n.

Ďalšia zas poukazuje na to, že výraz ozdo – ast je možné interpretovať aj ako rudná žila a pôvodný názov mohol označovať osadu pod Rudným vrchom.

K poslednej zmene došlo, keď v obci začalo výrazne prevažovať obyvateľstvo slovanského pôvodu. Vo výrazne zmenenom tvare Uhorna bol názov prvý raz zaznamenaný roku 1773, oficiálnu podobu Úhorná nadobudol roku 1927.

□

ULOŽA 1280 Olusa

Rozloha chotára: 864 ha

Nemecký názov: Koepern

Najstarší názov obce potvrdzuje známu skutočnosť, že pôvodnú osadu založili levočskí ťažiari. Jeho základom je totiž už veľakrát spomínaný výraz o l z označujúci v spišskonemeckom nárečí rudu a pôvodne mal názov zrejme podobu Olzau. Neskorší

stredoveký nemecký názov obce Kypperserde naznačuje, že sa v jej chotári vyskytovala najmä ruda medená. Tvar kypper sa totiž zdá byť nepresne zapísanou podobou nemeckého

slova k o p e r, k u p e r, ktoré spišskí Nemci používali na označenie práve tejto horniny, tak ako používali slovo e r d e na označenie pôdy či dielu zeme. Donedávna používaný spišskonemecký názov Koepern tiež inklinuje k tvaru koper...

Už pred rokom 1564 sa však názov Olosy modifikoval do podoby Wlose - Ulose, nakoniec zapísaného ako Ulosa. V ňom pisár zrejme zachytil vtedy už aktuálnu výslovnosť ovplyvnenú novým, slovanským obyvateľstvo.

Podoba Uloza pochádza z roku1773, tvar Uloža z roku 1920 a vtedy sa aj názov Uloža začal oficiálne používať.

VEĽKÁ **1268 Vylka, Vilka**

Nemecký názov: Felka 621 m n. m.

Názov mestečka Veľká sa takmer unisono vysvetľuje ako názov slovanského pôvodu – či je tomu naozaj tak, treba však starostlivo zvážiť. Na základe čoho vlastne by obec, v žiadnom prameni nespomínaná ako niečím významná, dostala takéto pomenovanie? Veľká, ale v porovnaní s ktorou z okolitých obcí? Veď ak by takou bola, určite by sa v nej konali prinajmenšom významné trhy či jarmoky! Súmestiu, z ktorého neskôr vznikla politická obec Poprad ale v stredoveku dominovalo neďaleké Forum Sabathi, neskôr Georgenberg, dnešná Spišská Sobota. Okrem toho: veľké obce vždy vznikali na dôležitých križovatkách alebo ako sídla zemskej správy! Nič také však v histórii tejto obce nenájdeme, spomenúť sa nedá ani nejako zvlášť veľký chotár, oveľa väčší, siahajúci až do Tatier, mali iné podtatranské obce. A nakoniec: obec, ktorú v tom období považovali za naozaj veľkú – oravskú Veličnú – v tom istom období označili latinským(!) slovným spojením „villa magna“ (v skutočnosti ale je názov odvodený buď od starého nemeckého výrazu v e l i c h - bezpečné miesto).

Nemá teda aj najstarší názov podtatranskej Veľkej úplne iné korene, ako sa predpokladá?

Roku 1268 sa uvádza v podobe Vilka a Vylka, ďalší z najstarších názvov, z roku 1298, má ale tvar Filka! A všetky sa zdajú byť nárečovou podobou starého germánskeho slovesa b e l, v e l, neskôr f e l k, f i l k , s ktorými sme sa stretli už pri hľadaní pôvodu názvu obce Falštín alebo ich nachádzame pri starých názvoch baníckych osád Biele Vody (Felkwasser) a Falkenstein pri Vernári! VPretože v týchto spojeniach nepochybne označovali baňu , zdá sa vysoko pravdepodobné, že aj tvar Felka - Felkau označoval Osadu baníkov a tvar Veľká predstavuje jeho poslovančenú podobu!

A ťažiarske aktivity v jej okolí dokazuje tak existencia blízkej baníckej osady s názvom Howerfeld (Banské pole) pri neďalekom Červenom potoku, ako aj povyše obce, v smere Velického potoka ležiaca lokalita dnes nazývaná Hrachovisko. O tom, že sa tam pestoval hrach na takých veľkých plochách a v takom množste, aby vznikol spomínaný názov, sa totiž dá vážne pochybovať a zroveň uvažovať, či tu nedošlo, ako veľakrát v prípade miestneho názvoslovia, k prvoplánovému, a teda chybnému prekladu. Ak na označenie hrachu má dnešná nemčina výraz die Erbse a stará nemčina poznala slovesá otvárať, dobývať v modifikáciach e r b e n, e r b e r e n (pôvodne eroveren), nedá sa zámena týchto pojmov naozaj vylúčiť. Veď ešte roku 1421 sa táto lokalita označuje „Chetan alias Eberfeld“, pričom Eberfeld je očividne skomolenina názvu Erbenfeld a Chetan názov s koreňmi v starom nemeckom slovese c h e r c h e n s podobným významom! Nájdeme však v chotári Veľkej napríklad aj potok so starým názvom Pink, resp. Pingseifen, v ktorom časť názvu tvorí slovo p i n g a, v dávnej baníckej terminológii označujúce povrchovú baňu, čo sledovala na povrch vystupujúcu výnosnú rudnú žilu, v chotári boli nájdené meče pochádzajúce z obdobia ešte pred našim letopočtom...

A v mestských knihách zasa zápis, že ešte v polovici 16. storočia v Tatrách úspešne baníčil jeden z vtedajších velických richtárov. Veru, malo otváranie baní a spracovanie kovov v tejto obci dostatočne silnú tradíciu na to, aby sa premietlo aj do jeho názvu!

VEĽKÁ FRANKOVÁ 1314 villa magistri Frank

Rozloha chotára: 1067 ha

Nemecký názov: Frankenau

Najstarší a aj dnešný názov obce súvisia s menom jej zakladateľa – šľachtica Franka z vlkovskej vetvy rodu Berzeviczy, ktorý v tom období vlastnil za Magurou naozaj rozsiahle územie. Prídavné meno Veľká sa v názve začalo používať na odlíšenie od susednej Malej Frankovej po tom, čo bol roku 1920 úradne upravený názov tejto neskoršie vzniknutej obce.

Aj v názve Veľká Franková, rovnako ako v niekoľkých predchádzajúcich, sa vyskytuje slovo „magister“. Na margo jeho významu treba uviesť, že v danom období nebolo používané ako titul označujúci absolventa vysokej školy, ale vo význame „majster, odborník“. Frank z rodu Berzeviczyovcov, podobne ako magister Gallus – Kakaš či magister Hermann – Polan z toho istého rodu, boli zrejme zdatnými odborníkmi v baníctve a hutníctve a za účelom vykonávania práve týchto profesii bola ako súčasť ndeckého panstva pred sedemsto rokmi založená aj Veľká Franková. Svedčí o nej aj miestny názov lokality Ždiar, pôvodne s k a r, s c h a r - banský diel. Vyťažená ruda sa spracúvala v neďalekej kacvínskej hute.

Po vyťažení ložísk sa obec vyprázdnila, neskôr ju osídlili ľudia zaoberajúci sa už hospodárením na miestnych lúkach.

Nemecký názov Frankenau je, pokiaľ ide o význam, identický so slovenským.

VEĽKÁ LESNÁ 1323 Richwald

Rozloha chotára: 2425 ha

Nemecký názov: Reichwald

Na pôvod názvu tejto obce nájdeme niekoľko názorov. Najčastejšie spomínaný vysvetľuje jeho význam ako Bohatý les, pričom sa do názvu mala premietnuť existencia miestnych na drevo bohatých lesov. V období, keď prakticky celý Spiš predstavoval „silva nigra“, čiže hustý čierny les, by sa však tento fakt v názvoch asi veľmi nezohľadňoval a pre názov obce sa mohla oveľa dôležitejšou stať skutočnosť, že tvorila súčasť územia, na ktorom sa vykonávala činnosť označovaná ešte v starogermánskom jazyku výrazom r e i k či r i k – ryť,

dobývať z povrchu. Ten sa však neskôr transformoval do podoby r i c h niekde až r e i c h. Richwald bol teda pôvodne osada pri bani v hlbokom lese.

Málo známym faktom z dejín obce, ktorý takúto možnosť potvrdzuje, ostáva, že v stredoveku v nej existovala dieňa na výrobu železných košieľ pre rytierov, ktorá tam nepochybne vznikla aj preto, že mohla využívať aj miestne zdroje železnej rudy. Jednu z lokalít, kde sa táto ťažila, dodnes označuje názov vrchu Rígeľ s rovnakým základom r i k, aký nachádzame v pôvodnom názve obce. Nuž a náhodný iste nie je ani názov v miestnom chotári prameniaceho potoka Hutník...

Dnešný názov obce Veľká Lesná sa používa od roku 1920, keď na celom Spiši bolo realizované uznesenie československej vlády a „nemecké“ názvy obcí boli nahradené slovenskými. Dovtedy sa používal pôvodný názov.

VEĽKÁ LOMNICA 1257 Lompnicz, Lomnicza

Rozloha chotára: 1911 ha

Nemecký názov: Grosslomnitz

Názov obce vraj súvisí so slovanským názvom potoka pretekjúcim cez obec. Ten je odvodzovaný od slova lomnica, ktoré má označovať „dravú, cez skaly sa prebíjajúcu horskú riavu“. Táto verzia sa však vzhľadom na geografické podmienky v miestnom chotári nezdá príliš opodstatnená. Navyše, názvy tohto typu nájdeme aj v kraji, z ktorého prišla na Spiš značná časť západoeurópskych kolonistov, a to v Sliezsku, pričom napríklad obce Alt či Neu Lomnitz über Neisse naozaj nie sú takými, ktoré by stáli pri horských riavach. Tvar Lomnica však nájdeme ako názov vodného toku aj v Levočských vrchoch či na Kysuciach a ani v tomto prípade nemôžeme žiadny označiť za skalami sa prebíjajúcu riavu. Preto sa v prípade najstaršieho názvu Veľkej Lomnice nedá vylúčiť možnosť, že prvú časť jej názvu tvorí už spomenutý výraz l a m a, l o i m o - mokrina. Veď ktovie, akú podobu mala kedasi v týchto miestach rieka Poprad a či pôvodná miestna berzeviczyovská pevnosť, situovaná práve v jej blízkosti, nebola vodným hradom. Veď si len spomeňme na základ najstarších pomenovaní hneď na druhom brehu ležiacich pôvodných Huncoviec – boli odvodené od polohy na močaristej zemi !

Stará „Hochdeutschsprache“ však poznala aj slovo l a m – l o m, a to vo význame Grube, ktorý sa používal na označenie bane! Žeby názov miestneho potoka a teda aj názov obce súvisel s existenciou baní v dnešnej Skalnatej doline (Poliaci ju, iste nie náhodou, dodnes nazývajú Lomnická) a s jej pôvodným názvom, od ktorého bol odvodený aj dávny názov obce?

Názov, ktorý túto obec začal odlišovať od neďalekej Lomničky, sa prvý raz uvádza roku 1329 v tvare Nog Lompnych, resp. Maior Lompnych . V slovenskej podobe sa názov zjavil roku 1808 a mal tvar Welka Lomnica. Po vzniku Československa sa používal názov Lomnica, ten bol ale roku 1927 nahradený názvom Veľká Lomnica, tentokrát aby odlíšil obec od neďalekej Tatranskej Lomnice.

VEĽKÝ FOLKMAR 1336 Villa Volkmari

Rozloha chotára: 2310 ha

Nemecký názov: Grosse Folkmar

Táto dlhé desaťročia čisto nemeckými obyvateľmi osídlená obec vznikla v pôvodnom baníckom chotári mesta Gelnica. Jedna verzia o pôvode jeho názvu naznačuje, že ju mal na území, ktoré roku 1282 panovník daroval komesovi Jakubovi založiť banský podnikateľ, ktorého meno sa dodnes zachovalo v prvej časti názvu. Nuž, je pravda, že v starých listinách týkajúcich sa Spiša pomerne často nachádzame mená typu Volmar, ktoré sa mohlo stať základom názvu v i l l a V o l k m a r i - Obec patriaca (na isté obdobie) Volkmarovi, stará nemčina ale poznala sloveso f a l (základ v starogermánskom b h e l – dobývať) a jeho podoby f a l k (Falkenau – dnešný Sokolov v Čechách, ležiaci pod pohorím kedysi nazývanom Erzgebirge), f e l k (Felkau – Veľká) i f o l k (Folkwasser – osada pri pôvodne Banskej, dnes Bielej vode). A poznala aj prímenia Folkhawer a Folkman.Všetky tieto tvary sa niekedy zapisovali aj s písmenom V na začiatku, čo však, vzhľadom na pravidlá nemeckého jazyka, nemenilo výslovnosť. Nuž a práve sloveso f o l k sa na základe historických súvislostí zdá najpravdepodobnejším základom názvu uvedeného roku 1339, kde bolo použité aj slovo m a r - lúka, územie. V tomto význame - Banské územie -

treba teda chápať pôvodný význam najstaršieho názvu obce, veď nie náhodou sa v jej chotári dodnes uchoval názov Strieborný vrch, ba i zmienky o dávnych uhliaroch a baníkoch...

O necelé dve storočia však aj túto obec postihol osud všerkých baníckych osídlení – po vyťažení ložísk ju jej pôvodní obyvatelia takmer úplne opustili. Už o oniekoľko desaťročí nasledovalo doosídlenie takzvaným valaským obyvateľstvom, ktoré pod vplyvom svojho nárečia pozmenil miestne názvy.

Iný pohľad na pôvod a význam názvu vyplýva zo skutočnosti, že v starej nemčine sa slovo v o l k nepoužívalo len na označenie ľudu či davu, ale aj na označenie služobníctva či čeľade. Je teda vcelku reálne predpokladať, že tvar Volkmari mohol vzniknúť na označenie osady ako takej, kde žijú ľudia nižšieho spoločenského postavenia.

Dnešný názov používa od roku 1920, tvar Folkmar sa však uvádza už v 15. storočí.

□

VEĽKÝ LIPNÍK 1330 Lupnik

Rozloha chotára: 2751ha

Nemecký názov: Grosse Lupnitz

Aj tento názov má základ v niekoľkokrát spomínanom starogermánskom slovese l e u p - vylamovať, dolovať, no nedá sa však vylúčiť ani základ l u p e - rudná hruda, pričom táto možnosť platí aj pre názvy Litmanová, Ľubica či Ľubovňa. Názov Lupnik vznikol počas pôsobenia neďalekého kláštora sv. Antona pustovníka, prechodcu kláštora kartuziánov, ktorý dnes nazývame Červený. Ten v kraji pôsobil ako vysunutá stanica ludimierskeho cistercitského kláštora, založená najmä kvôli organizácii ťažby drahých kovov v blízkom i širšom okolí.

Výskyt rudy tu naznačujú názvy okolitých obcí Richwald - Veľká Lesná, Scenpetur - Haligovce

i Polywark - Stráňany, naznačuje ho aj názov vrchu nad dedinou Lesnica, ktorý sa vyvinul do podoby Šlachtovský vrch (súvis so starým nemeckým výrazom s c h a c h t e), no naznačuje ho aj názov Lipníka uvádzaný roku 1338 v tvare Fellupnyk, kde prvú časť tvorí

už vysvetlené starogermánske sloveso f e l. Povedomie o ťažbe rudy a iste aj existencii hút však po príchode slovanského obyvateľstva, zdá sa, rýchlo zaniklo a tvar l u p sa posunul do podoby l i p asociujúci slovo lipa, pretože už roku 1397 sa už uvádza ako názov obce tvar Lyndau. Ten má základ v nemeckom slove l i n d e práve s takým významom. A to napriek tomu, že tento strom v údolí potoka z pochopiteľných príčin nikdy netvoril súvislejší porast.

Ďalší vývoj je výsledkom prvoplánovo prebiehajúceho jazykotvorného procesu, na ktorom sa podieľalo najmä obyvateľstvo rusínskeho pôvodu - bolo to totiž práve ono, čo vyprázdňujúcu sa banícku a hutnícku obec doosídlilo v druhej polovici 15. storočia. Že však názov obce naozaj nemá nič spoločného s lipou dosvedčuje aj fakt, že ešte začiatkom 19. storočia sa, zrejme ako alúzia na zabúdanú minulosť obce, uvádzal názov v tvare Laupnitz. Dodnes však minulosť obce pripomína patrocínium miestneho kostola zasväteného patrónovi hutníkov sv. Michalovi archanjelovi.

Názov Veľký Lipník bol za úradný názov obce ustanovený roku 1920.

□

VEĽKÝ SLAVKOV 1251 Zolok,1312 Slakendorf

Rozloha chotára: 1221 ha

Nemecký názov: Grossschlagendorf

Tvar Zolok predstavuje pomaďarčenú podobu výrazu s l a k e, ktorý v starej nemčine označoval hutnícku trosku, teda odpad z taviacej pece. Jeho pomenovanie v starom nemeckom jazyku sa zasa vyskytuje v druhom zachovanom najstaršom názve.

O existencii miestneho hutníctva a s ním súvisiaceho baníctva však hovorí aj množstvo názvov v chotári obce, ktorá pôvodne stála pri tom istom potoku ako dnes, ale približne poldruha kilometra vyššie. Takým je aj názov vyvýšeniny dnes nazývaná Burich, ktorá sa isté

obdobie nazývala Pingos, pričom pinga bol výraz označujúci povrchovú baňu. A podobne je to s názvom neďalekej lokality v podobe Hámor. O existencii hút svedčia aj staré písomné záznamy o tom, že za správcovstva Antona Rolla v Gelnici (polovica 17. storočia) sa väčšina

v tamojšom údolí vyťaženej rudy spracovávala práve v slavkovských hutách – nuž a tie tu iste existovali práve na základe dávnej tradície! Najlepším dôkazom je však hutnícka troska objavená približne pred polstoročím v areáli miestneho roľníckeho družstva...

Spišskými Nemcami používaný názov je zrejme skomoleninou názvu Slakendorf. Len ťažko sa dá totiž predpokladať, že by výraz s c h l a g, v stredovekej nemčine pomenúvajúci v hámri udierajúce kladivo, prenikol aj do pomenovania obce. O tak výraznej zmene jej charakteru by sa iste zachovali nejaké záznamy.

Do slovanskej podoby, možno rovnakým spôsobom, ako v prípade Slavkova Malého, sa názov obce začal prechyľovať v 18. storočí. Svedčí o tom tvar, ktorý bol zapísaný v transkripcii Welky Slawkow - ale až roku 1808! Aj preto ho nie je možné vidieť v ňom doklad o pôvodnom slovanskom osídlení obce, za aký ho považujú historici.

Dnešná podoba názvu Veľký Slavkov sa ustálila po vzniku Československej republiky.

□

VERNÁR 1295 villa Verneri

Rozloha chotára: 5288 ha

Nemecký názov: Wernerau

Obec Vernár nesie názov údajne odvodený od mena jej zakladateľa W e r n e r a zo Žakoviec, ktorý ju ako banícku a uhliarsku obec koncom 13. storočia mal založiť v lesoch „medzi Kráľovou hoľou a cestou do Brezna“. Ťažbu rudy tu dosvedčujú mnohé miestopisné názvy, spomeňme trebárs Koľvač (Käuleck – Uhlisko), Barbolica (lokalita pod patronátom sv. Barbory, patrónky baníkov, zrejme baňa), osadu Hámry, štôlne na Prednej holi či pôvodný názov miestneho potoka Konseifen, čo je nárečová podoba tvaru Kyniseifen – Rudný potok. Ten priteká spod Kráľovej hole, ktorej pôvodný názov tiež obsahoval staronemecké slovo k ü n i - k y n i - ruda a výraz h o l – jednoduchá baňa. . Názov Kynighol - Künighol bol

ale v priebehu desaťročí z neznalosti modifikovaný do podoby Könighol a výsledkom je názov Kráľová hoľa, ktorú mal údajne v neskonalej obľube legendárny kráľ Matej...

Okrem týchto lokalít však nemožno zabúdať na osady, ktoré v okolí Vernára existovali v 13. až 15. storočí, no potom, ako väčšina baníckych, zanikli: Falkensteyn - Falštýn, ktorého názov je spojený so slovani f a l – baňa a s t e y n - ruda, Hincava, ktorej názov súvisí s výrazom h u n z, h i n z – užívateľ banského dielu, čiže baník či osada Borzov, ktorej názov je spojený so slovesom b o r e n, b o h r e n, ktorým sa tiež označovalo dobývanie rudy. A pripomenúť treba aj banícku minulosť pripomínajúce miestne prímenia, ktoré sa postupne zmenili na priezviska: Šifra – odvodené od slovesa schurfen, Knižka – od kneidan, knissen, Fábry – od výrazu faber...

Neistotu do spomínaného pôvodu názvu obce však vnáša fakt, že z meno zakladateľa sa uvádza v tvare Verner – nemčina totiž už v stredoveku používala tvar Werner, z ktorého vyplýva aj úplne iná výsovnosť. Ďalším je názov osady z roku 1330, keď sa už uvádza pod názvom Jacow Rete, čiže Jakubova (!) povrchová baňa! Že by sa už v priebehu života jednej generácie vytratil spomienka na zakladateľa? Veď ten mohol v uvedenom roku ešte žiť! Navyše, stará nemčina poznala prídavné meno v e r n e (neskôr ferne) – vzdialený, odľahlý. Nepredstavuje, vzhľadom na polohu obce hlboko v horách (pôvodná osada navyše ležala vyššie od dnešnej, v údolí Mlynského potoka, približne kilometer nad dnešnou cestou) názov villa Verneri latinizovanú podobu názvu V e r n e r a u - Vzdialená osada, z ktorého neskôr, po doosídlení rusínskym obyvateľstvom, vznikol názov V e r n á r? Možno áno, a možno ani nie. Stará nemčina totiž, ako už vieme, poznala aj výraz v e r - horský prechod... Čo ak je názov obce spojený práve s jej polohou pod horským sedlom, cez ktorý sa po via magna, teda významnej kráľovskej ceste, prechádzalo zo Spiša smerom k Muránskemu hradu a do budína?

Názov v tvare Wernar bol prvý raz uvedený roku 1773, dnešný úradný názov platí od roku 1920.

□

VIKARTOVCE 1283 Vykardi, 1398 villa Wykharty

Rozloha chotára: 522 ha

Nemecký názov: Weigsdorf, Weichsdorf

Ľudová interpretácia vzniku názvu, s ktorou sa však môžeme stretnúť aj v niektorých odborných výkladoch, ho spája so slovom vikár. Vraj obec založil, resp. kedysi patrila nejakému vikárovi zo Spišského kláštora. V jednej listine Spišskej kapituly z roku 1283 je zasa uvedené meno Wyhart. Ide o človeka, ktorý pochádzal z baníckej obce Odorín. Že by za založením obce Vikartovce stál práve tento muž? Alebo bolo toto meno v tom období bežne užívané a obec založil nejaký iný jeho nositeľ? Napríklad Wyhard, majiteľ osady Scenistorph (banícke Čepanovce, časť Markušoviec), ktorého spomína listina z roku 1306? A či ide v obidvoch prípadoch o tú istú osobu ?

Názov z konca 14. storočia villa W y k h a r t y, no najmä spišskými Nemcami používaný názov však dávajú tušiť iný jeho pôvod a nútia hľadať názov v iných významových oblastiach starého nemeckého jazyka. Ten totiž poznal napríklad slovo w i c h, z ktorého sa neskôr vyvinulo prídavné meno w e i ch – mäkký, jemný, slovo v i c - dobytok a poznal aj slovo w i k – ovčia vlna. Pokiaľ ide o slovo h a r t, v daných súvislostiach ho treba stotožniť buď s významom horský pasienok alebo vyvýšenina. Stará nemčina však poznala aj výraz h a r d e, označoval pevnú zem uprostred mokriny...

Čo teda pôvodný názov Vikartoviec označoval? Ak prijmeme ako smerodajný názov používaný spišskými Nemcami – Weichsdorf - a pripustíme, že slovo w i c h mohlo byť v najstaršom názve zapísané v mierne pozmenenej podobe, musíme predpokladať, že druhú časť názvu mohlo tvoriť vyššie spomenutý výraz a názov označoval uprostred mokriny vyvýšené miesto, kde vznikla prvá osada. Úplne iný význam však názov obce nadobudne v prípade, ak pripustíme, že jeho prvá časť je nepresným zápisom starého nemeckého slova v i c, z ktorého sa neskôr sa z neho vyvinul výraz Vieh. V takom prípade najstarší názov pomenúval horské lúky, kde sa zdržiaval a pásol dobytok, čo tiež nepredstavuje názov

odtrhnutý od reality. Ale čo ak má korene v starogermánskom u e i k – w i k - usadlosť, osada prvých pastierov

Názov v podobe Wikartowcze sa prvý raz uvádza roku 1773, súčasný obec používa od roku 1921.

□

VITKOVCE 1279 Vytk

Rozloha chotára: 522 ha

Nemecký názov: Witkens

Obec oficiálne odvodzuje svoj názov od mena šľachtica Vitka, ktorému mal panovník na odporúčanie vladimírskeho kniežaťa roku 1253 darovať „les po oboch stranách rieky Hornád, neďaleko obce Kurtues“. Údajne bol Vitko šľachtic pôvodom priamo z Haličskej Rusi, kde sa vtedajší uhorskí panovníci usilovali rozšíriť svoj politicky vplyv a malo ísť o odmenu za diplomatické či vojenské služby, prípadne o taktne udelený politický azyl. Mohlo. Ale nemuselo, ba možno ani nešlo. Zachovalo sa totiž meno Vitkovho otca, nazýval sa Munkács, nuž a toto meno tézu, že bol Vitko šľachtic z Haličskej Rusi, a preto bol nositeľom na to obdobie v Uhorsku nezvyčajného mena, veľmi nepodporuje...

Netreba si preto lepšie všimnúť starý germánsky výraz u i , ktorý sa neskôr vyvíjal po línii wit, widkon, witka a predstavoval prídavné meno natiahnutý, predĺžený, ktorý mohol pomenúvať na to obdobie nezvyčajnú - pretiahnutú podobu obce? Ešte skôr sa základom názvu mohol stať výraz u e i t k – ohyb... Od neho odvodený názov mohol územie a na ňom vzniknutú osadu pomenúvať vzhľadom na polohu nad jedným z mnohých ohybov Hornádu. A spomínaný šľachtic mohol svoje prímenie odvodiť od názvu územia, ktoré dostal do vlastníctva, čo nebol v tom období ojedinelý jav.

Roku 1412 sa obec spomína pod názvom Wittkendorf, roku 1773 ako Witkowcze. Súčasný názov Vítkovce platí od roku 1920.

□

VLKOVÁ 1278 villa Farkassi

Rozloha chotára:1181 ha

Nemecký názov: Farkasdorf

Názov uvedený v roku 1278 predstavuje skomolený maďarský zápis pôvodného názvu obce, ktorý mal základ v slove p a r k. Do takejto podoby sa v spišskonemeckom nárečí (spomeňme si na výraz p i a r g, resp. p i a r g y) vyvinulo slovo w e r k označujúce za

istých okolností baňu (medzitvary b e r g, b a r k, p a r k). Tá v chotári obce existovala už pred začiatkom 14. storočia.

Je však tiež možné, že názov má korene v spomínanom slovese f a l - f a l k s významom dobývať, ktorý sa postupne posunul do tvaru f a r k - f o r k, veď iný z najstarších označení obce má podobu Forkosfalva. Podobu obidvoch týchto starých nemeckých slov však uhorský pisár spojil so slovom farkas, čo je v maďarčine výraz označujúci vlka, a tak sa počas niekoľkých nasledujúcich storočí stretávame s názvami obce, kde sa v rôznych obmenách objavuje práve meno tohto zvieraťa.

Banícke korene pôvodného názvu potvrdzuje najmä fakt, že obec bola založená neďaleko územia, ktoré bolo v listine z roku 1298, keď bolo darované gestorovi baníckeho podnikania na Spiši Polanovi Berzeviczymu, označené názvom Poka. A to je zasa názov súvisiaci so starým nemeckým slovesom p o k a n, p o k e n – ryť, kopať, dolovať. Náleziská rudy tu však potvrdzuje aj dnešný názov najvyššieho bodu tejto lokality v podobe Orlovec – vznikol totiž posunom pôvodného názvu Adelberg – Hora, kde je štôlňa do podoby Adlerberg (rovnakým omylom vznikol aj názov Orlických hôr v severných Čechách) či názov zaniknutej baníckej osady, dnes uvádzanej pod názvom Horany - Horanské (h o r – slovo v starej nemčine používané aj na označenie menej kvalitnej rudy). Práve z výnosov miestnych baní jej obyvatelia vybudovali svoj vlastný, v rámci vtedajšieho Spiša nie nevýznamný, dnes však už zaniknutý kostol.

Banícku minulosť ale naznačuje aj najstarší názov neďalekej osady Levkovce v podobe Leuk. Ten nesúvisí, ako sa domnievajú historici, s akéhosi Laurentia, vraj zakladateľa, ale so starogermánskym výrazom l e u k - svetlo, žiara. Dôvody jeho použitia boli vysvetlené v kapitolke o Levoči. Veď nie náhodou bol na jej označenie spišskými Nemcami používaný názov Fladendorf. Sloveso f l a d a n znamenalo v dávnej nemčine liať, ale aj zlievať, v tomto prípade vytavené železo či meď.

Dnešný názov bol prvý raz uvedený v podobe Vlkova roku 1773, úradný názov Vlková platí od roku 1948.

□

VLKOVCE 1268 Vilkusdorf

Rozloha chotára: 384 ha

Nemecký názov: Kunzendorf

Základ starého názvu obce sa zdá byť podobný ako v prípade Veľkej či Vlkovej. Aj tu na začiatku jeho vzniku stálo sloveso b e l, v e l, v al, f a l – dobývať, ťažiť, ktoré sa posunulo do podoby f e l a potom f i l a f i l k (tvar Vylka, Filka ako staré označenie Veľkej!), až nakoniec, pri vytváraní názvu obce, vznikol tvar Filkusdorf - Vilkusdorf. Označoval Obec pri bani.

Iná verzia považuje za pravdepodobnoé, že názov väzí v dnes už menej používanom nemeckom slovese w i l k e n, zapisovanom niekedy aj v podobe v i l k e n – zmäkčovať, robiť jemnejším. Tvrdí, že Vilkusdorf bola pôvodne osada, kde mäkšou a jemnejšou robili v okolí vyťaženú rudu. Dávne Vlkovce boli teda osada, kde stála huta, čo vlastne potvrdzuje aj názov používaný spišskými Nemcami. Ten (výraz kunz označoval v starej nemčine hutníka) vznikol vo význame Obec v hutníkov, resp. Hutisko.

Slovanské obyvateľstvo, ktoré túto obec osídlilo po ukončení jej hutníckej periódy, dalo však názov Vilkusdorf do súvislosti so zvieraťom, ktoré sa vtedy v Levočských vrchoch vyskytovalo možno častejšie, ako dnes, no učite nebolo pre ňu typickým – v spišskom nárečí totiž vlka označuje výraz „vilk“ . A hoci sa prvá podoba dnešného názvu v súpise obcí z roku 1773 uvádza v tvare Wilkovce, roku 1905 v tvare Wilkanowce a roku 1920 zasa ako Viľkovce, nakoniec skončila v tvare Vlkovce.

Dnešný oficiálny názov bol ustanovený roku 1927.

□

VOJKOVCE 1300 Wykfolva

Rozloha chotára: 751 ha

Nemecký názov: Woikendorf

V chotári obce tečie potok, ktorý dnes nazývajú Jasenovec, pričom názov má nepochybne korene v starom výraze j a s, teda ruda, a pôvodne sa nazýval Jasenitz. Pri ústí tohto potoka zasa kedysi ležala banícka osada. Dnes sa spomína pod názvom Podproč, v jej starom názve Poltrad je však tiež zachytená skutočnosť, že sa v jej okolí ryžovala ruda.

Preto je oprávnené sa domnievať, že najstarší názov Vojkoviec vznikol ako označenie lokality svojím podložím podobnej tej, v ktorej založili aj susednú Slatvinu a že jeho základ tvorilo už v súvislosti s Vikartovcami spomenuté prídavné meno w e i c h, zjednodušene zapísaný v podobe w i k. Iný základ najstaršieho názvu ponúka skutočnosť, že stará nemčina poznala aj slovo v i c - hovädzí dobytok. Toto sa tiež mohlo podieľať na vzniku názvu obce, zvlášť, ak chotár obce pôvodne slúžil na pasenie dobytka a prvú osadu zakladali jeho pastieri. Nuž a posledný výklad vychádza zo starogermánskeho výrazu u e i k, neskôr v i k, ktorý označoval usadlosť, v tomto prípade možno prvú usadlosť miestnych baníkov.

Názov Wojkovcze sa prvý raz zjavuje roku 1773 (predchádzal mu tvar Wyok, pôvodne trejme Wyauch), úradne sa však tvar Vojkovce začal používať až roku 1920.

□

VOJŇANY 1296 Krig

Rozloha chotára: 579 ha

Nemecký názov: Krig

Baňa sa na Spiši, ale aj na dnešnom strednom Slovensku v stredoveku označovala slovami k r i g, resp. k r y g odvodenými od starého nemeckého slovesa k r a c h e n, k r i c h e n, k r i c k e n – lámať, dobývať či slovesa k r i g e n - ťažiť. O tom, že sa na Spiši takéto tvary slovesa bežne používali, svedčí aj názov zaniknutej baníckej osady Kyryk neďaleko obce

Pavľany v Levočských vrchoch, najstarší názov Krikerschaw pre banícku Handlovú, no najmä zápis z roku 1317, kde sa dnešné Roztoky, na Spiši jedna z najstarších stredovekých banských lokalít, uvádzajú ako „locum, qui vocatur Krigh“. Najstarší názov Vojnian v podobe Krig môžeme teda preložiť ako Banské.

Stredovekú ťažbu výnosných rúd dosvedčuje aj neveľká vzdialenosť obce od zaniknutých baníckych osád Schwab a Bela (základ v ešte starom germánskom slovese b e l – kopať, hĺbiť, dolovať) v povodí Vojňanského potoka, či typicky banícky názov Grajner, ktorý sa kedysi používal pre Vojňanskú horu.Ten je odvodený od nemeckého tvaru g r a n označujúceho ložisko rudy. Spomínali sme ho už v súvislosti s názvami Hranovnice a Hraničného. Dokladom dávnej banskej ťažby na Vojňanskej hore je však aj dodnes zachovaný názov vzťahujúci sa na úbočie tohto vrchu – Šajby, odvodený od starého nemeckého slova s k e i d a, neskôr s c h e i d e – banský diel. Naznačuje, že práve v tejto lokalite boli vytýčené ťažobné diely jednotlivých baníkov. Iným dokladom je ďalší starý názov vrchu v podobe Schurberg , súvisiaci s nemeckým slovesom s c h ü r f e n - kutať.

Dnešný názov obce sa používa len od roku 1948 a je, úplne mimo kontextu, odvodený od spišskej nárečovej podoby názvu Krigovce, ktorého základ videli novodobí tvorcovia názvov v nemeckom slove der Krieg – vojna.

VRBOV 1251 Werbew

Rozloha chotára: 1930 ha

Nemecký názov: Menhardsdorf

Názov obce používaný v súčasnosti úzko súvisí s jeho najstarším zachovaným tvarom, v jeho pozadí však nestojí slovo vŕba, ako to predpokladá všeobecne rozšírený názor, ale

nemecké slovo der W i r b e l – vír, vodná krútňava, ktoré stará nemčina poznala v tvaroch w e r w e l alebo w e r b o. Prví osadníci ho odvodili od vtedy voľne vyvierajúcich termálnych prameňov, ktoré boli také výdatné, že vytvárali mocné vodné víry. Werbew, tvar, ktorý vznikol z pôvodného Werbau, je teda zápis, ktorý by sme mohli preložiť ako Obec pri

vodnom víre. Dnešný názov vznikol cez podoby Berben (pre spišskú nemčinu typická zmena W na B), neskôr opäť Werben a tvar Werbo, uvedený roku 1786, ktorý sa neskôr posunul do podoby Verbov. Práve ten začal byť chápaný ako názov odvodený od slova „verba“, ktoré v spišskom nárečí označuje vŕbu...

Skutočnosť, že už prví obyvatelia lokality pripisovali miestnej vode dôležitú úlohu, dokazuje aj ojedinelé patrocínium miestneho kostola, ktorý je zasvätený sv. Servácovi, pomocníkovi pri bolestiach nôh.

Zaujímavý je názov Menhardsdorf z roku 1268. Vraj sa vzťahuje na šoltýsa Menhardta, ktorý priviedol ďalšiu skupinu osadníkov a založil pri pôvodnej samostatnú osadu. Nedá sa to vylúčiť, aj keď o tom nejestvujú prakticky nijaké dôkazy, nepochybne sa však treba zamyslieť, či v názve nebolo skomolené staré nemecké podstatné meno m e n h e t – spoločenstvo roľníkov. Takéto označenie obce vzhľadom na jej stáročia trvajúci poľnohospodárskycharakter by naozaj nepostrádalo logiku.

Názov používaný spišskými Nemcami je ale odvodený od názvu villa Menhardi, čiže Menhardova dedina. Popri ňom sa však používal aj tvar Menersdorf, ktorý poukazuje práve na spomínaný základ menhet.

Ešte roku 1920 platil pre obec úradný názov Verbov, názov v tvare Vrbov platí od roku 1927.

□

VÝBORNÁ 1289 villa Birbury

Rozloha chotára: 1054 ha

Nemecký názov: Birburn

Kostol vo Výbornej má ojedinelé patrocínium sv. Uršule. Táto u nás takmer neznáma svätica bola v stredoveku zvlášť uctievaná na západnom brehu rieky Rýn, v oblasti, kde nemecké osídlenie krajiny sa postupne mení na flámske. Patrocínium teda naznačuje, že zakladateľmi aj tejto obce, podobne ako susednej Slovenskej Vsi, mohli byť baníci z flámskonemeckého pohraničia, ktorí boli do tejto lokality pozvaní, aby pomohli vyťažiť

bohatstvo ukrývané v južnom úbočí Magury. Všeobecne rozšírená mienka sa však drží názoru, že do názvu svojej obce ukryli zmienku o miestnom „prameni“ označovanom v nemčine slovom b r u n n e, čo niektorí miestni kvázihistorici ešte upresňujú – malo vraj ísť o prameň „pivný“, veď prvá časť názvu vznikla zo slova das Bier...

Ak ale chceme preniknúť k skutočnému významu názvu, nezaškodí si pripomenúť tradovanú legendu, podľa ktorej mali zakladatelia Výbornej na ňu preniesť názov obce, z ktorej pochádzali. To naznačuje, že názov svojim základom zrejme siahal do veľmi starej vrstvy ich jazyka, konkrétne do tej, kde nájdeme sloveso b i b e r n e n - čistiť ohňom. Práve ono sa mohlo stať základom názvu Biberau, ktoré bolo ale, možno nárečím, možno nepozorným pisárom skomolené do podoby uvádzanej roku 1289.

Skomolený tvar slovesa bibernen sa však mohol kedysi spojiť aj s výrazom b u r a z rovnakej vrstvy nemeckého jazyka aoznačujúcom budovu. Potom treba prijať za pravdepodobné, že najstarší názov Výbornej mohol vzniknúť ako odraz skutočnosti, že neďaleko založenej obce stála b i r b u r a – stavba, kde tavili rudu, teda huta. Zvášť, ak výraz b u r, b u r a, b u r e označoval aj „Werkstätte des Grossschmieds“, teda hámor! Veď nie náhodou sa územie, kde táto obec vznikla, v 12. a 13. storočí nazývala Ruda a zachovali sa tu názvy ako Barich pôvodne Bergrik – Banská ryha, teda Povrchová baňa či Valtín, názov spojený so slovesom valten (viď kapitolky o obciach Lendak a Spišská Belá)...

Tvar Viborna sa spomína už roku 1463, keď ho do tejto slovansky znejúcej podoby upravili novoprišlí slovanskí osadníci, dnešný názov v podobe Výborná platí od roku 1927.

□

VYDRNÍK 1294 Wydernik

Rozloha chotára: 496 ha

Nemecký názov: Wiedrig

Pôvodný názov obce vraj súvisel s hojným výskytom vydry v miestnom potoku... Nuž, ak má ísť onázov tohto typu, pravdepodobnejším zdrojom názvu sa javí názov miestneho potoka zložený zo slov w i d e r – baran a n i t z – potok, a to najmä preto, že osada desaťročia tvorila majer Spišského opátstva a v okolí miestneho potoka sa vtedy

mohli pásť ovce. Popri tom netreba však zabúdať na skutočnosť, že stará stredoveká nemčina poznala aj prídavné meno w i d r i g (weder) – nepríjemný, zákerný. Názov potoka a neskôr aj obce mohol vzniknúť aj na základe týchto slov, pravdaže, s už iným, podstatne odlišným významom. Táto možnosť ostáva aktuálna aj preto, že už roku 1326 sa názov obce uvádza v podobe Wedrenick, potok sa dodnes nazýva Vydrničanka a donedávna to bol naozaj potok, ktorý živelne ohrozoval okolie... Ak však predpokladáme, že názov obce vznikol vo vťahu k neďalekému Spišskému kláštoru pri Štiavniku, nemôžeme neprijať ani možnosť, že základom názvu sa stala stará nemecké prídavné meno w i d e r e n – rozširovať, zväčšovať, v tomto prípade možno klčovať, pričom druhú časť zrejme pôvodne tvoril výraz n i t z – čistina (základ v starogermáskon slovese nit rúbať). V takom prípade by mal pôvodný názov význam Osada na yklčovanej čistine.

Názov v podobe Vidernik bol prvý raz zapísaný roku 1773, tvar Vydernik sa používal ešte aj po ustanovení Československej republiky. Dnešná podoba názvu je v platnosti od roku 1927.

□

VYŠNÉ REPAŠE 1343 Wyrepach

Rozloha chotára: 947

Nemecký názov: Obere Ripsch

Pravdepodobný vznik názvu celej lokality, pôvodne nazývanej Repach, a jeho význam je vysvetlený v kapitolke o Nižných Repašoch. Mohol vzniknúť ako názov lokality bohatej na rudu, alebo ako označenie lokality, kde stála huta buď huta aleo jednoduché prístrešky baníkov. Na tomto mieste však pohľad na vznik názvu rozširujeme aj možnosť, že tvar Repach predstavuje pomenovanie odvodené od slovesa používaného v Hochdeuschsprache, a

to r e d a n, r e p a n, čo znamená získavať drahé kovy ryžovaním. V týchto súvislostiach sa patrí pripomenúť, že v údolí miestneho potoka už pred rokom 1280 podnikal levočský ťažiar Gebul, čo zvyšuje predpoklad, že išlo o naozaj bohaté nálezisko. Názov teda mohol vzniknúť aj z pomenovania R e i c h b a c h – Výnosný potok, resp. baňa.

Že názvy tohto typu naozaj vznikali a existovali najmä v lokalitách osídlených baníkmi, dokazuje aj starý názov východoslovenskej obce Repejov, roku 1454 zapísaný v podobe Repo. Ak pri ňom vezmeme do úvahy názov susednej obce Oľka (základ vo výraze o l z - ruda), vynorí sa pred nami v stredovekej nemčine používaný výraz r e p a. Označovala ním Schutzdach - ochrannú striešku, v širšom zmysle slova provizórny príbytok, resp. primitívne obydlia baníkov pri štôlňach a šachtách. Vzhľadom na charakter lokality, kde obec vznikla, môže mať teda názov Vyšných Repáš pôvod aj v tomto výraze - vznikol na označenie osady, ktorú tvorili práve takéto objekty. Okrem tohto mohol však v pozadí názvu stáť aj iný a veľmi podobný výraz r e p, ktorý v starej nemčine označoval diel. Čo ak názov s takýmto základom kedysi označoval územie dielov - banských polí?

Približne o dvestopäťdesiat rokov po tvare Wyrepach (Uj Repach – Nový Repach) sa prvý raz zjavuje dnešný názov obce, zatiaľ ešte len v latinizovanej podobe Repass Superior. V slovenskej bol názov prvý raz použitý roku 1773 v podobe Wisne Repase, dnešná podoba platí od roku 1920.

Spišskými Nemcami používaný názov, ak by sme ho prvoplánovo preložili, by mal podobu... Rebierko! V danom prípade však ide zrejme o nárečovú podobu názvu Reps, ktorá robí pravdepodonými dve s koreňmi r e p či r e p a spojené verzie.

□

VYŠNÉ LAPŠE 1340 Felsolaps

Rozloha chotára: 1685 ha

Nemecký názov: Obere Lapsch

Ďalšia zo šestnástich obcí, ktoré po roku1920 pripadli Poľsku a dnes sa nachádzajú na tzv. poľskom Spiši. Pôvod jej najstaršieho názvu je podrobnejšie vysvetlený v kapitolke

o susedných Nižných Lapšoch. V nej sa naznačuje dva možné základy názvu. Prvým je latinské slovo l a p i s – l a p i d e s, ktoré sa na Spiši používalo na označenie rudy. Jeho nositeľom mohol byť najprv miestny potok vyvierajúci pod vrchom Osthorn (ale tiež Lapis!), dnes nazývaným Skalka, neskôr sa názov preniesol aj na pri ňom ležiacu osadu. Iným

možným základom sa javí ešte starogermánske sloveso l a i p - žiariť, páliť, ktoré sa mohlo do názvu dostať vzhľadom na dávnu existenciu jednoduchých taviacich pecí.

Spomenuý bol aj starý germánsky výraz l e p - skala. A na tomto mieste ešte opatrne pripomíname, že stará nemčina poznala výraz l a p aj vo význame príliš jednoduchý či zaostalý človek. Nedá sa, vzhľadom na odľahlosť údolia a vtedajšiu úroveň života v ňom, že názov mohol vzniknúť, aby označil práve túto skutočnosť.

Názov Vyssne Lapse sa prvý raz v úradných dokumentoch uvádza roku 1773, oficiálne sa používa od roku 1920.

□

VYŠNÉ RUŽBACHY 1329 Nova Rusunbach

Rozloha chotára: 1796 ha

Nemecký názov: Obere Rauschenbach

Najstaršia podoba názvu môže predstavovať nepresne zapísanú podobu spišskonemeckého slova r o s e n – červenkastý, ku ktorému bolo priradené slovo b a c h, čo vytvorilo názov Červený potok. Ten mohol pomenúvať sfarbenie vody v miestnom potoku spôsobenej výskytom drobných zrniek medenej či železnej rudy. Jej ťažbu tu dodnes pripomína niekoľko miestnych názvov Vansľoch (pôvodne Wandsloch – Baňa v skalnej stene) či Turová (tur – baňa) ale aj staré šachty objavené na území miestnych kúpeľov. Pomenovanie obce môže však súvisieť aj s výrazom r u s e - hruda a poukazovať na výskyt drobných zreniek vzácnych kovov v miestnom potoku...

Menej pravdepodobná sa javí verzia, že názov súvisí so slovesom, ktorého podoba je úplne zhodná s tvarom, ktorý sa zachoval v názve Nižných Ružbách z roku 1286, teda so slovesom r u s e n, r a u s c h e n - robiť hrmot, hučať.

Nuž a najmenej tá, ktorá spája názov so slovesom r a u s c h e n a tvrdí, že názov obce bol odvodený od miestneho Šumiaceho potoka.

Prídavné meno nova malo v najstaršom názve odlíšiť túto obec od Ružbách, ktoré nesú prívlastok Nižné a boli založené o pár desaťročí skôr.

Názov Vyšné Ružbachy bol za úradný ustanovený roku 1927.

□

VYŠNÝ SLAVKOV 1347 Owzalok

Rozloha chotára: 1717

Nemecký názov: Ober Schlauck

Už v najstaršej zachovanej zmienke o tejto lokalite pochádzajúcej z obdobia budovania Spišského hradu sa spomína mimoriadne silný prúd miestneho potoka. Nie je to náhoda, už vtedy bola jeho energia zrejme využívaná na pohon banských stúp či dúchadiel miestnych taviacich pecí (o v e n - v zápise zachytené tvarom o w). Ich činnosť tu mohli v druhej polovici 12. storočia riadiť mnísi, ktorých kláštor sa predpokladá v miestnej lokalite Koscelisko. Pri osade hutníkov sa postupne hromadil odpad – hutnícka troska v starej nemčine označovaná výrazom s l a k e, nuž a tvar Zalok predstavuje známy zo starých názvov Malého či Veľkého Slavkova .

Najstarší názov obce treba teda chápať vo význame Dedina hutníckej trosky.

Že muselo ísť v tomto prípade o huty naozaj významné, svedčí aj fakt, že sa tu neskôr ako majitelia vystriedali v baníctve a hutníctve takí obratní podnikatelia, ako boli rody Kissevitz či Roll. A o tom, že v okolí obce v minulosti prebiehala intenzívna banská činnosť svedčia dodnes zachované chotárne názvy Teufelloch, pôvodne D e u p a l o c h - Hlboká baňa, Bane, Cemná džura či Prepadliská, čo mohla byť lokalita, kde sa prepadla podkopaná, no históriou spomínaná ako zaniknutá pôvodná osada. Owenzalok – Owzalo bola teda osada pri hutníckej troske.

Ako v každej spišskej banskej obci, aj tu v 15. či 16. storočí prebehla výmena pôvodného spišskonemeckého baníckeho obyvateľstva za takzvané valaské, a toto si pôvodný názov obce – podobne ako v prípade iných obcí s názvom Slavkov – upravilo do slovansky znejúcej podoby. Zachovalo však pôvodné patrocínium miestneho kostola (sv. Michal archanjel), ktoré tiež poukazuje na spomenutú minulosť obce.

Dnešná podoba názvu bola v úradnom zázname prvý raz uvedená roku 1773 v tvare Wisny Slawkow, pričom prídavné meno v ňom mal obec odlíšiť od susedného Nižného Slavkova, ktorý už leží v Šariši. Úradný tvar Vyšný Slavkov sa používa od roku 1920.

□

ZÁLESIE 1560 Gibeľ

Rozloha chotára: 479 ha

Nemecký názov: Giebel

Malá osada po stáročia slúžila ako poľnohospodársky majer rôznych panstiev a pánov. Vzhľadom na hlavnú cestu v údolí potoka Pribych ležala **z a** vŕškom, ktorý sa dodnes nazýva Giblík, čo je očividne názov odvodený od slova g i p f e l - vrchol. Od neho zrejme prevzala názov aj osada - tvar G i b e ľ treba považovať za nárečovú podobu tohto slova.

Názov Zálesie tento význam, keďže naznačuje polohu z a l e s o m, mierne posunul. Do platnosti vstúpil roku 1948.

□

ZÁVADKA 1352 Zavada

Rozloha chotára: 2243 ha

Nemecký názov: Trichtbrunn

Slovo závada sa v geografických súvislostiach vysveľuje ako prekážka na hraničnom prechode či názov odvodený od faktu, že založením obce došlo k porušeniu nejakej tradície

alebo zákona. Veľmi často však označuje odľahlé usadlosti. Ako možný motív vzniku názvu sa niekedy spomína aj poloha obce za vodou...

Do úvahy však treba zobrať, minimálne v prípade Závadky spišskej, ktorá vznikla v horách bohatých na rudu a zakladali spišskí Nemci, že stará stredoveká nemčina poznala slovo z a w e n. Malo význam byť pridelený, resp. dostať ako podiel. Vzhľadom na spôsob, akým vznikala táto obec (kolonizácia územia patriaceho Máriássyovcom baníkmi, ktorým bolo toto územie **pridelené**, aby v ňom otvorili ťažbu rudy), sa naozaj nedá vylúči, že názov obce môže súvisieť s týmto slovesom. Z a w e n a u, Z a w a u, práve tak mohol vyzerať prvý tvar názvu, z ktorého sa prispením novousadeného rusínskeho obyvateľstva vyvinul názov Zavada.

V stredoveku existovala neďaleko Závadky osada Žaloba – roku 1345 spomínaná ako Saloba. Sociálnejšie ladení čitatelia v ňom možno objavili narážku na vtedajšie neutešené pracovnoprávne pomery a následné banícke ponosy, treba však pripomenúť, že v starej nemčine existovalo aj slovo s a l o adekvátne dnešnému výrazu d u n k e l – tmavý, ale aj špinavý. Salobau mohlo byť teda slovné spojenie označujúce baňu, kde sa ťaží tmavá ruda, ale aj „špinavú“ stavbu – hutu. Názov však mohol vzniknúť aj zo základu s a l - panstvo, názov Salenbau, nárečím skrátený do podoby Saloba mohlo vzniknúť vo význame K panstvu patriaca baňa.

Názov Trichtbrunn je možné preložiť ako Lievikový prameň, studňa. V akom vzťahu bol počas minulosti používaný vo vzťahu k obci, ťažko určiť. Patrí sa však upozorniť, že stará nemčina poznala výraz b r u n - ligot. A b r u n n e je výraz, ktorý za istých okolností mohol označovať malý gejzír...

Dnešný názov obce v tvare Zavadka sa začal používať od roku 1773. Oficiálne názov Závadka však platí až od roku 1920.

□

ŽAKAROVCE 1368 villa Zakery

Rozloha chotára: 863 ha

Nemecký názov: Sockelsdorf m

Najstaršia podoba názvu sa mohla vyvinúť z tvaru Zakerau a ten zo starého nemeckého slovesa s e k e n, z a k e n. To malo v starej nemčine význam raziť, rúbať, teda ťažiť (práve v ňom má korene napríklad aj slovenský výraz čakan). V takom prípade by názov zachytával všeobecne známu skutočnosť, že obec sa vyčlenila z pôvodného územia Gelnice ako prosperujúce stredisko ťažby v banskej oblasti. S podobným formovaním názvu sa stretneme napríklad aj pri názve dediny Sačurov na východnom Slovensku, ktorej raná minulosť je tiež spätá s baníctvom. Táto je roku 1402 spomínaná ako Zachur, čo je názov takmer do písmena

zhodný s iným starým názvom Žakaroviec v podobe Zakuri. O tom, že názvy podobného typu nepredstavovali nijakú výnimku svedčí však aj názov obce Skároš v Above, ktorý bol zasa roku 1304 zapísaný v podobe Zakarus.

Zabudnúť však nemožno na starý nemecký výraz s a k k a r i. Označoval Scheiterhaufe, kopu zo „šajtaníc“ - narezaných kusov dreva a tiež uhliarsku míľu, tlením v ktorej sa získavalo drevené uhlie. Veď čo ak najstarší názov obce označoval skutočnosť, že v nej dominovalo uhliarske remeslo? Tvar názvu obce z roku 1390 Sakar neodporuje ani takejto verzi...

Názov obce používaný spišskými Nemcami zasa naznačuje, že pôvod názvu môže siahať do oveľa staršieho obdobia. Starý germánsky jazyk totiž poznal sloveso s a g - vyhľadávať (aj „drahé kamene“, teda dobývať rudu), ktoré sa neskôr vyvinulo do podoby s o k e n. Pôvodný, neskôr mierne deformovaný, mohol teda obec, vzhľadom na charakter územia, v ktorom vznikla, kedysi dávno úplne prirodzene označovať ako takú, v ktorej žijú baníci ťažiaci v povrchových baniach.

Tvar Žakarovce sa prvý raz objavuje roku 1808. Súčasná oficiálna podoba je v platnosti od roku 1920.

□

ŽAKOVCE 1209 Isaac

Rozloha chotára: 1603 ha

Nemecký názov: Eisdorf .

Historici sa nazdávajú, že názov je slovanského pôvodu a znel rovnako ako dnes. Zmenil sa vraj len preto, že „obec ovládli Nemci“– jeho význam však nevysvetľujú.

Existuje aj verzia, že obec v dávnej minulosti odvodila svoj názov od pôvodného miestneho patróna sv. Izáka. To však na našom území v minulosti nebolo rozšírené, nie je tomu tak ani v prítomnosti, ťažko predpokladať, že by Žakovce tvorili výnimku.

Veľmi pravdepodobným, najmä vzhľadom na polohu, sa ale zdá vysvetlenie, že názov vznikol v procese vývoja nemeckého slova e i s e n, ktoré v malo v dávnych storočiach

podobu i s e n a označovalo tak železo ako i železnú rudu, pričom v hovorovej nemčine nadobúdalo podobu i s a. I s a a c mohla teda byť obec, v ktorej okolí sa pred osemsto rokmi ťažila alebo spracovávala ruda. Podobne je obec Žipovce na východnom Slovensku v tom istom období uvádzaná ako I s a j, I s e j. Ďalší vývoj názvu Žakoviec prebiehal po línii Isacau – Zakocz, až nakoniec dospel do tvaru Zakowce.

A čo ešte dokazuje, že minulosť obce mohla byť spätá so železnou rudou? Najviac vari skutočnosť, že tak, ako sa Žakarovce nachádzali v rozsiahlom gelnickom rudnom pásme, vznikli Žakovce v revíri rudných ložísk zasahujúcich na ich územie z okolia Švábovic a Kišoviec.

Tvar Zakowcze pochádza z roku 1808. Dnešný názov platí od roku 1920.

□

ŽDIAR 1590 Zdiar

Rozloha chotára: 2733 ha

Nemecký názov: Morgenroetten .

Názov obce má, podľa všeobecne prijímaného názoru, základ v slove ž d i a r, ktorým vraj valaské obyvateľstvo označovalo nevysoké, trávnaté pahorky. Teda presne taký terén, na akom po roku 1590, spojením sezónnymi baníkmi opustených, no novými obyvateľmi čerstvo osídlených osád vznikla prvá organizovaná obec pod Belianskymi Tatrami. Tvar ždiar má však, ako už vieme, úplne iné korene, navyše, pred pol tisíročím prebiehal v miestnom podhorí úplne iný proces...

V listine Dunajeckého panstva vydanej v uvedenom roku boli tieto osady označené výrazom posessio – územie v držbe, teda ako miesta, ktoré mali baníci a uhliari v držbe kvôli individuálnej banskej ťažbe a páleniu dreveného uhlia. Od prítomnosti týchto ľudí či vlastne od prítomnosti jedného z nich, ktorému podľa povesti pravidelne svietila do okna Zornička hlásiaca brieždenie, má byť odvodený spišskými Nemcami používaný názov Morgenroetten, a tiež ten, ktorý v domácom goralskom nárečí znie Zor. Posessia totiž mali stáť na „miestach, z ktorého miestni obyvatelia ako prví zbadali rannú zoru“.

V skutočnosti sa názov Morgenroetten skladá z dvoch slov: m o r g e n a r o t t e n. Ak prvému etymologický slovník starej nemčiny priznáva význam „pozemková miera“ (s takýmto jeho významom sme sa stretli už v histórii obce Ihľany) a druhý tvar r o e t e n predstavuje nárečovú podobu starého nemeckého výrazu r a t h e n – klčoviská. Názov teda vznikol vo význame Vyklčované Diely.

A ako vznikol názov obce v podobe Zor - Ždiar?

Neďaleko Betlanoviec nájdeme lokalitu dnes tiež nazývanú práve týmto menom, kde kedysi stála banícka osada, roku 1409 uvádzaná pod názvom Scyar. Ten sa však zdá byť podobný výrazu tvoriaceho súčasť názvu, ktorým až donedávna spišskí Nemci pomenúvali v tesnej blízkosti Ždiaru založené Jezerské, a to výrazu s c h a a r tvoriaceho súčasť názvu Nedschaaren. Čo ak majú tvary Zor a Ždiar korene v tomto slove odvodenom od starého slova s c a r a, ktoré tiež označovalo diel? V slove, z ktorého postupne vznikol tvar s c y a r a nakoniec cez názov zaznamenaný roku 1808 v podobe Žjár, tvar Ž d i a r? Veď, napríklad, názov Žďáru nad Sázavou sa v polovici 14. storočia uvádza v podobe Saar! A v Tirolsku nájdeme aj dnes blízko seba ležiace obce s názvami S c h a r n i k a P o l i n i k, teda Diely a Banské, obidve v starom baníckom údolí...

Banícku minulosť obce Ždiar však dokazujú aj niektoré, nie náhodou patriace medzi najrozšírenejšie miestne priezviská, dnes už považované za typicky goralské. Napríklad priezvisko Budzák má korene v starom nemeckom slovese b e i s s a n , b u z a n – ťažiť, dobývať, priezvisko Kriššák zasa s veľkou pravdepodobnosťou súvisí so slovesom k r i c k e n, k r i c h e n, k r i g e n, ktoré sa v miestnom nárečí vyslovovalo krišen a znamenalo kopať, teda tiež ťažiť rudu či priezvisko Bachleda, ktorého základ treba vidieť v spojení b a k l e i d e a r e - banský vedúci, možno b a k l a d e a r e, teda muž, ktorý nakladal do banských vozíkov vyťaženú rudu a hlušinu. Ak sa totiž v pohorí Branisko názov

s rovnakým koreňom ba k a – baňa vyvinul do podoby Bachureň, je veľmi pravdepodobné, že podobný proces prebehol aj v tomto prípade a jeho výsledkom je priezvisko, ktoré zdanlivo v sebe skrýva slovo bach - potok...

Iným starým nemeckým slovesom, ktoré označovala pri ťažbe rudy vykonávanú činnosť je b o k e n, resp. b o e k e n -raziť ! Čo ak práve od neho pochádza ďalšie v Ždiari veľmi rozšírené priezvisko Bekeš? Od slovesa s veľmi podobným významom z e

c h e n môže byť zasa odvodené iné miestne prizvisko Čekovský, od výrazu h e l de - halda priezvisko Heldák...

Azda najrozšírenejším prizviskom v Ždiari je meno Pitoňák. Aký je pôvod tohto mena? Všetko nasvedčuje tomu, že aj jeho základ tvorí v súvislosti s názvami niekoľkých spišských obcí spomínané sloveso b o e t e n, b e t e n v podstate s rovnakým významom, aký v sebe nesú všetky vyššie spomenuté slovesá a ktorý by sme mohli zhrnúť výrazom baníčiť! Tvar Pitoň, Pitoňák vznikol jeho postupným spodobovaním – tu treba pripomenúť už uvedené staré názvy spišských lokalít Pethenye, Petong či Bethan, všetko baníckych. A len tak mimochodom aj fakt, že v niekoľkých cestopisných reportážach zo začiatku 19. storočia, ktorých autormi sú poľskí etnografi a podobne zameraní cestovatelia, je Ždiar označovaný za n e m e c k ú dedinu! Toto ich tvrdenie netreba, samozrejme, brať doslova, nepochybne však naznačuje, že vzhľadom na vyššie spomenuté fakty tu ešte aj vtedy bolo možné stretnúť ľudí, pre ktorých nebol nemecký jazyk úplne neznámym. Kto iný to mohol byť, ako potomkovia stredovekých baníkov? Nuž a ešte predtým písal o ďiari ako o banskom území spišský vedátor Jakub Buchholtz

A ešte raz mimochodom: Slovo s c h a a r tvorí zrejme súčasť aj v súvislosti so založením obce často spomínaného výrazu z a r e m b e k, označujúceho vraj zárubok - znakom vyťatým do hraničných stromov vyznačený diel zeme, čo je však termín vo vtedajších prírodných a majetkových pomeroch v podstate neysvetliteľný. Pravdepodobnejším sa totiž, aj vzhľadom na dávnu podobu obce, keď ju tvorili v podstate izolované osady, zdá vysvetlenie, že tento termín vznikol skomolením spojenia s c h a a r e n w e r k - s c h a r e n b e r k označujúceho baňu na vytýčenom dieli . To zároveň vysvetľuje, prečo sa v názvoch jednotlivých častí obce často vyskytuje výraz vrch (berg),

a to aj pre lokality, kde tento výraz nevystihuje polohu osady: Antošovský vrch, Pitoňákov vrch, Šiškov vrch, Filipský vrch...

Spomenuté fakty, zdá sa, presvedčivo poukázali poukázali na skutočnosť, že okrem nie celkom presného výkladu názvu obce a romantických povestí s ním spojených, nie je pravdepodobná ani doterajšia interpretácia začiatkov histórie obce Ždiar, ktorá jeho vznik považuje jednoznačne za výsledok takzvanej valaskej kolonizácie.

Dnešný názov sa prvý raz uvádza roku 1773 v tvare Zdyár, podoba Ždiar sa používa od roku 1920.

□

ŽEHRA 1245 Sygura

Počet obyvateľov: 2109 Rozloha chotára: 966 ha

Nemecký názov: Schigra 426 m.n.m.

Najznámejšia verzia o pôvode názvu tejto obce hovorí, že je odvodený od podstatného mena žeh, ktoré vraj už v dávnej minulosti označovalo u miestnych Slovanov spopolnenie mŕtveho. Tvrdenie, že práve toto bola činnosť, na ktorú zostala v maďarskom či nemeckom jazykovom prostredí spomienka aj počas stredoveku, však vyvoláva značné pochybnosti.

Faktom totiž ostáva, že história obce Žehra sa v pravom zmysle slova začala písať až vtedy, keď sa stala centrom panstva šľachtického rodu, ktorého prímenie nakoniec nadobudlo zmaďarizovanú podobu Zsigray. Rod ho získal na základe vlastníctva rozsiahleho územia na úpätí pohoria Branisko (pôvodne Torgebirge – Banské vrchy), v zápise z prvej polovici 13. storočia nazývaného „terra Sceek“ a siahajúcom od Harakoviec až po ľavý breh Hornádu, územia, kde postupne vznikla približne desiatka nových, takmer všetko baníckych osád. Ako jeho prvý vlastník sa v spomína Ján, rytier, ktorý adekvátne k tomu používal prímenie de Sceek. V tom istom období sa ale v histórii Harakoviec stretávame už aj s názvom Sygra que Rudna apelatur a v názve inej do panstva patriacej obce zasa s tvarom Sygra Superior. Výskyt a príbuznosť týchto dvoch slov použitých k označeniu lokalít na území Sceek sa zdá byť dostatočným dôkazom, že tvar s y g r a nemôže byť výsledkom transformácie slovanského slova ž e h, ale je výsledkom vývoja starogermánskeho slovesa s e g u r o do novšej podoby s y g h e n, čo bola predchodkyňa už v súvislosti s Toryskami spomínaného slovesa s y b e n. A ako vieme, toto sloveso bolo používané vo význame preosievať, získavať drahé

kovy i rudu, ktorá bola potom spracúvaná v peciach, ktorých zvyšky sa našli v miestnej lokalite Hlinky....

Čo teda z uvedeného vo vzťahu k najstaršiemu zaznamenanému názvu obce Žehra z roku 1245 vyplýva? Veľká pravdepodobnosť, že aj v jeho pozadí stojí práve toto sloveso, ktoré sa zrejme dávno pred 13. storočím spojilo s vtedy ešte zrejme živým starogermánskym slovom u r, označujúcim vodu. Sygura je teda názov označujúci obec (a u) ležiacu pri Rudnej vode (veď jej prameň leží pod vrchom ešte aj dnes nazývaným Rudník!), názov, ktorý cez tvary Zsigra, Zsegra nakoniec dospel k podobe Žehra. Tá sa prvý raz roku 1773 vynorila v tvare Zehra.

Názov v dnešnej podobe Žehra sa prvý raz uvádza roku 1808, úradne sa začal používať roku 1920.

Súčasťou obce je aj osada Hodkovce, roku 1293 spomínaná ako Hodkouch. Jej názov mohol súvisieť so starým nemeckými slovom h o d e – pastier. Veď Hodkovce (označované aj ako subarcum – podhradie) boli v minulosti v podstate majerom.

NA ZÁVER:

Pri písaní knihy Spišské nomen omen - O pôvodne spišských miestopisných názvov (2017) som vychádzal z vedomostí nadobudnutých čítaním bežne dostupnej literatúry, ktorá sa venuje stredovekej histórii Spiša. Ide najmä o monografie venované jednotlivým spišským mestám a obciam a tiež histórii kraja. Okrem nich ale aj o ročenky Spišského dejepisného spolku a publikáciu Miroslava Števíka Z dejín osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša Základný zdroj a kritérium pre stanovenie pôvodu a významu najstarších názvov však pre mňa predstavovali Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, Bergmänisches Wörterbuch od Antona Pécha vydaný roku 1879 v Banskej Štiavnici a etymologické slovníky starej nemčiny zostavené profesorom Gerhardom Köblerom z Univerzity v Innsbrucku. Tie predovšetkým!

Vyprovokovali ma k tomu, okrem kníh spišských historikov napríklad aj knihy prof. Varsíka o osídlení Slovenska (z nej mi natrvalo v pamäti mi natrvalo utkvelo tvrdenie, že obec Venécia v Bardejovskom okrese mohla získať svoje pomenovanie na základe spomienok majiteľa na Benátk!y) , ale aj spomienka na diskusie s profesorom Šimonom Ondrušom, počas ktorých som ho, napríklad, márne presviedčal, že názov Iglov nesúvisí so slovom j u g o, názov jeho rodného Klčova s k l č o v a n í m, moje priezvisko s názvom mesiaca v kalendári a stará litovčina naozaj nie je tým najšťastnejšie voleným zdrojom pri hľadaní pôvodu spišských miestopisných názvov. Svojho času napísal o týchto našich posedeniach aj článok a uverejnil ho v Slovenských pohľadoch! Neviem či práve vtedy mi prvý raz nepreblesol mysľou zámer dopátrať sa skutočného významu názvov, o ktorých sme diskutovali a priradiť k ním aj tie, na ktoré reč neprišla...

Po pár rokoch som sa rozhodol zámer naplniť. Rukopis som však dokončoval už v období, keď som zároveň zápasil s jedným z najťažších ochorení, ktoré, okrem iného, prinášalo častú únavu, niekedy až krajné vyčerpanie. Nakoniec som už naozaj nemal síl ešte raz ho prejsť a zredigovať, nuž a redaktorka... tá o Spiši hádam ani nevedela, kde leží.

Rukopis však dostal podporu zo štátneho fondu, aj vo vydavateľstve bolo už rozbehnuté vydanie knihy. Vedel som, že sa mi ju nepodarilo dotiahnuť na úroveň, akú si téma zasluhovala, zároveň som si však uvedomoval, že ak cúvnem, rukopis sa môže úplne stratiť, šanca vydať ho sa nezopakuje a neostane nijaký signál, že tu bol pokus konečne sa pozrieť na históriu Spiša z úplne nového, falošnej ideológie zabaveného hľadiska. Roku 2017 vyšla teda kniha Spišské nomen omen. Historikmi, z ktorých mnohí nejaký etymologický slovník v živote ani len nedržali v ruke, bola prijatá chladne. Pochopiteľne, žiadna ryba si nevypustí rybník,

v ktorom si pohodlne bahní a desaťročia krúti rúčkou zabehaného verklíka... U mnohých čitateľov však zarezonovala, písali mi, mal som niekoľko besied.

Nasledovala druhá tretina môjho zápasu s ochorením. Aj počas nej som však v podvedomí stále nosil povinnosť doviesť publikovaný text bližšie k dokonalosti. Nie kvôli historikom, kvôli sebe samému a vrodenému pocitu zodpovednosti, ktorý káže odviesť čo napoctivejšiu robotu, Vďakabohu, dostal som príležitosť, a tak dnes s pocitom uspokojenia v aspoň takejto internetovej podobe a na nie veľmi navštevovanej stránke, predkladám výrazne zredigovanú podobu knižky Spišské nomen omen. Hádam k nej ešte nejakí čitatelia nájdu cestu. Ale ktovie, možno aj mne bude ešte nadelený čas, aby som zistil nové fakty a ešte sa k textu raz vrátil...

Anton Marec